

M. TVLLI CICERONIS
SCRIPTA QVAE MANSERVNT OMNIA

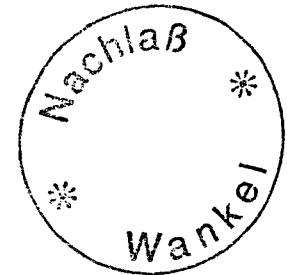
FASC. 44

TVSCVLANAE DISPVTATIONES

RECOGNOVIT

M. POHLENZ

EDITIO STEREOTYPA EDITIONIS
PRIORIS (MCMXVIII)

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLXV

Universitäts-
bibliothek

Inventarnr.

98033415

Alle Rechte, auch die der Übersetzung, des auszugsweisen Nachdruckes
und der fotomechanischen Wiedergabe, vorbehalten

© B. G. Teubner Verlagsgesellschaft mbH, Stuttgart 1965

Printed in Germany

Druck: Julius Beltz, Weinheim a. d. B.

PRAEFATIO

Tusculanas disputationes a se confectas editasque esse Cicero ipse div. 2, 2 testatur. Ibi enim postquam quinque libros de finibus a se conscriptos esse commemoravit, sic pergit: *Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de aegritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat; docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis tres libri perfecti sunt de natura deorum eqs.* atque consilium quidem certe primae disputationis condendae eum a. 45 iam ante mensem Quintilem, quo libri de finibus Bruto missi sunt (Schiche praef. XII), cepisse apparet, si quidem iam in epistula a. d. IV. Kal. Iun. anni 45 Attico data (13, 32, 2 cf. 31, 2 33, 2) ab eo petit ut Dicaearchi libros *περὶ ψυχῆς* sibi mittat, quibus sine dubio in disputatione de immortalitate animae uti volebat (p. 228, 2 256, 23). quo vero tempore opus ad umbilicum adduxerit, non constat. nam quod ineunte mense Sextili ab Attico libros petit ad quaestiones de natura deorum pertinentes (13, 39, 2), inde minime concludere licet Tusculanas disputationes iam tum absolutas fuisse. perfectos enim libros de natura deorum esse Tusculanis disputationibus editis cum div. 2, 2 non sine certo consilio dicere videatur¹⁾, ultro eo deducimur ut coeptos eos iam antea esse putemus, neque quicquam impedit quominus

1) Hoc neglexit Schiche qui in prima editione et in annalibus qui dicuntur Jahresb. d. phil. Verelns zu Berlin XXIV p. 237 sqq. Tusc. disputationes ante Sextilem a. 45 compositas esse statuit. — quam incertum sit argumentum ex epistula illa petitum, etiam inde apparet quod eodem modo ex ep. 13, 8 qua ab Attico *Παραρτίου περὶ προνοίας* petit concludere liceret iam ineunte Iunio Tusculanas conscriptas fuisse.

Ciceronem in utroque opere condendo simul occupatum fuisse statuamus.¹⁾ etsi autem mutationum rei publicae Caesaris morte factarum nusquam in Tusculanis ratio habetur, tamen casui tribui vix potest quod a. d. XV. Kal. Iun. a. 44 demum Cicero Attico scribit (15, 2, 4): 'quod prima disputatio Tusculana te confirmat, sane gaudeo' paucisque diebus post (a. d. IX. Kal. Iun. epist. 15, 4, 2. 3) Atticum Tusculanas disputationes saepe usurpare commemorat. cum igitur tum demum Atticus eas cum otio ac studio legisse videatur, vix errabimus si non fere ante initium a. 44 eas absolutas esse concludemus.

Tusculanas disputationes cum et locis modo allatis (div. 2, 2 Att. 15, 2, 4; 4, 2. 3) et Tusc. V, 1 fat. 4 opus suum constanter nominet, dubium esse non potest quin sic illud inscribere voluerit. itaque brevitatis tantum studio tribuendum est quod veteres auctores in afferendis his libris plerumque verbum 'disputationes' omittunt,²⁾ licet etiam archetypum X e quo codices nostri fluxerunt ad eorum consuetudinem inscriptum fuerit. recte vero corrector Vaticanus qui nobis alterius memoriae testis est uno saltem loco illud verbum addidit (v. infra p. XIV³⁾).

Non autem Attico amico soli sed eruditissimo cuique Romanorum hi libri placuisse videntur. nam ut non dicam Valerium Maximum multa ex iis exempla hausisse³⁾ Horatium Senecam Quintilianum Iuvenalem, fortasse etiam Ovidium et Tacitum eos legisse etiam nunc cognoscimus.⁴⁾ proximis

1) Immo hoc suadet locus Tusculanarum (1, 28. 9) cum nat. deor. 2, 62 1, 119 comparatus cf. Comm. ad I, 28. 9 atque eiusdem pag. 24.

2) Plenam tamen inscriptionem exhibent Lact. inst. 3, 13, 14 (qui tribus aliis locis 'disputationes' omittit), Hieronymus adv. Pelag. 1, Boethius in Cic. top. 372, 30.

3) Thormeyer, De Valerio Maximo et Cicerone, Gottingae 1902 p. 68 sqq.

4) Ex Horati carminibus cf. sat. 2, 3, 217 cum p. 322, 6, carm. 3, 1, 17 cum p. 431, 28sq. reliqua incerta nimisque audacter Zielinski, Cic. im Wand. d. Jahrh. p. 306. — de Quintiliano cf. adn. p. 219, 6. — Seneca cum Marciam consolaturus esset, Tusculanas adiit. qua de re, etsi et pervulgatae ex parte sententiae sunt neque Seneca inter imitatorum servum pecus censendus est, non dubitabis, si haec comparaveris: Sen. 19, 3 ~ Tusc. 1, 111; 19, 4, 5 ~ 1, 10-13; 20, 4, 5 ~ 1, 86. 84 (etiam 26, 2 ~ 1, 85); 21, 1, 3. 7 ~ 1, 94; 23, 2 ~ 1, 74; 24, 5 ~ 1, 42. 43; 7, 1 ~ 3, 83 in.; 12, 5 ~ 3, 60; 13, 1 ~ 3, 63. — Iuven. 10, 258. 265. 283 ~ Tusc. I, 85. 6. — remedia amoris quae Tusc. p. 398, 26sq. legimus Ovidium memoria te-

saeculis inprimis ab iis lectitati sunt qui ad Graecos philosophiae fontes ascendere non poterant aut nolebant. Christianis igitur velut Lactantio et Augustino haud pauca testimonia debentur. grammaticos vero, etsi multos locos propter sermonis proprietates afferunt, neque commentariis Tusculanas instruxisse neque operam dedisse ut verba Ciceronis fideliter traderentur consentaneum est. non tamen defuisse qui s. fere VI ea non tantum legeret distingueret emendaret sed compluribus exemplaribus usus secundum suum iudicium constitueret mox videbimus.

Proximis duobus saeculis cum omnes libri Ciceronis ad philosophiam spectantes magis magisque oblivione obruti essent, mirum non est quod initio saeculi IX in maximis bibliothecis nullum Tusculanarum exemplar extabat (cf. Beckeri Cat. bibl. ant. 1-24, Schwenke, Philol. Suppl. V p. 403). sed tum homines vere humani veterum scriptorum opera conquirere ac legere coeperunt. atque Tusculanas quidem iam Einhart legisse videtur¹⁾, aperte imitatus est Paschasius Radbertus (cf. ad 1, 1), describendas sibi curavit Servatus Lupus veterum librorum indagator curiosissimus²⁾, inter multos alios Ciceronis libros excerpit vir non magni ingenii sed multae lectionis Hadoardus presbyter, cuius excerpta amplissima, quae codicis instar nobis sunt, e codice Vaticano Reg. Suec. 1762 s. IX (H) Paulus Schwenke Narducci copiis usus in Philol. Suppl. V edidit.³⁾

Eadem fere aetate quattuor codices exarati sunt qui nunc quoque extant:

G Cod. bibl. Guelferbytanæ Gudianus 294, post Halmium (in ed. altera Turicensi) a Mauricio Seyffert in editione sua

nuisse, cum suum *θεραπειτικὸν* componeret, in Progr. Gott. 1913 p. 20⁵ conieci (cf. etiam Ovidi v. 119 sqq. cum p. 356, 5sq.), Tacito Agricolae cap. 46 scribenti Tusc. 1, 34-7 observata esse Reitzenstein, Nachr. d. Gött. Ges. 1914 p. 190 statuit.

1) In praefatione vitae Caroli Tusc. p. 220, 1sq. adfert. quem locum num ipsius lectioni debeat, Schwenke sane dubitat.

2) Ep. 8 ad Adalgardum: *neque utrum liber Tusculanarum nobis esset scriptus . . . expressisti.* sententiam tamen quam in epist. 1 ex p. 218, 29 adfert Augustino debet.

3) Quae modo scripsi, magna ex parte e programme Gottingensi a. 1909 ('Progr.') transtuli quo de Ciceronis Tusculanis disputationibus inprimisque de codicibus fusius disputavi. erravisse Ricardum Mollweide, cum Stud. Vind. XXXIII sq. Hadoardum non s. IX sed V illa excerpta confecisse contenderet, vel ea declarant quae mox de cognatione codicis H cum reliquis libris exponam.

diligentissime descriptus et collatus, a me ipso gravioribus locis Gottingae denuo inspectus.

cod. membr. s. X ut videtur, 18:14,8 cm.; 136 foliis 20 versuum solas Tusculanas continet.

praeter ipsum librarium codicem emendavit corrector G², qui ut a librario diversus est (qua de re Sey. iniuria dubitavit), ita eiusdem aetatis fuit eodemque exemplari usus est. id quod cum multis locis tum p. 368, 14 apparet. ibi enim in fol. 82^v verba '*laetitia-videatur*' in contextu propter homoioteleuton ommissa sunt, in inferiore autem margine et haec verba et lemmata *Laetitia* *Metus* addita sunt, ita tamen

ut lemmata a manu 1, ipsa verba a G² scripta sint, qui etiam omittendi signum in contextu verborum posuit. iam igitur in archetypo e quo G descriptus est verba illa in margine extitisse videntur; cum autem nescio quo casu factum esset, ut librarius ipse lemmata tantum describeret, G² ex eodem libro verba ommissa transtulit. ¹⁾ alio codice G² usus non est neque suo arbitrio verba mutavit.

K Cameracensis (bibl. communale de Cambrai, Omont Cat. des dép. XVII n. 943) 842, a Conrado Roßbach primo in Phil. LXIII p. 94 101 descriptus, qui etiam benigno animo ut collatione sua uteretur permisit, cum ipse a. 1911 Gottingae codicem conferrem.

cod. membr. s. IX, 22:19,3 cm., 48 fol. 34 versuum. continet Tusculanas solas. scriptus est a compluribus scribis ita inter se alternantibus ut nonnumquam alter alterum in medio versu excipiat. is solus qui post *amores* p. 397, 17 perguit paulo plus quam 3 versus in fine fol. 36^v vacuos reliquit. prima pagina cum madore corrupta esset, litterae postea ab alio homine restitutae sunt.

librarii omnes nonnulla menda sustulerunt (K¹). praeterea codex a duobus viris tractatus est, K^c (ap. Roßbachium K²), qui per totum librum haud pauca correxerat, et K² (Roßb. K³), qui usque ad 4,38 persaepe compendia librariorum solvit (velut ^{oc} supra h, ^{hi} supra m, ⁱ autem supra w scripsit), explicandi causa verba inter lineas vel in margine addidit (velut 252,2 *annalium* supra *fastorum*, 260, 11 *ciceronis sunt verba* supra *domesticis*, 261, 26 *adverbium* supra *prudensius*, 362, 23 *nornis* supra *fidelibusque*), sed ipse quoque haud pauca mutavit et supplevit. K^c Roß-

1) p. 355, 21 *satis*, quod G¹ omiserat, ipse in mg., G² suo loco addidit. 397, 8 *haec exp.*¹ *est*, quod reliqui omnes habent, suprascripsit m. 2.

bachio s. XI, K² s. XII fuisse videtur; at Guilelmus Meyer collega nuper morte nobis ereptus, qui qua erat humanitate a me rogatus correctorum manus examinavit, quominus K^c librariorum aequalem fuisse et ad eorum exemplar librum correxisse credamus — id quod lectionum natura suadet — nihil obstare statuit, alterum correctorem K², qui alio codice usus est, uno tantum duobusve saeculis recentiorum fuisse censuit. ¹⁾

R Parisinus Regius 6332, iam anno 1623 ab anonymo quodam adhibitus, cuius collatio in bibliothecam universitatis Haunianae pervenit (Tregder in ed. p. VI), postea inprimis ab Halmio collatus. nuper codicem a me rogatus Iohannes Stroux examinavit et 2, 20-23 5, 1-65 contulit; reliqua secundum photographa ipse a Theodoro Francksen phil. stud. adiutus denuo excussi.

cod. membr. s. IX, binas columnas 28 versuum in pagina exhibens, fol. 1-75^v Tusculanas disp., tum usque ad fol. 88^v Catonem maiorem (desinit tamen in verbis § 78 *quin ex*; cf. Simbeckii praef.) continens. Chatelain Pal. des cl. Lat. 44, 1.

de correcturis Stroux haec: „Ich glaube, daß man die Korrekturen a) in die der ersten Hand selber, b) in die eines gleichzeitigen Korrektors zu zerlegen hat (R^c), zu denen c) seltener und mehr partienweise eine jüngere Hand tritt (R²). Daneben gibt es überall gelegentlich eine neue Hand, die ein Scholion schreibt oder auch verbessert.“ quae photographis confirmantur, etsi singulae manus hic nonnumquam distingui non possunt. ne in codice quidem ipso hoc semper fieri posse Stroux affirmat. R^c alio codice praeter exemplar ipsum usus esse non videtur ²⁾, eruditione autem etsi non plane carebat, siquidem in rebus ad rectam verborum scribendorum rationem pertinentibus nonnumquam suo iudicio usus est (qua de re postea), tamen perraro verba tradita suo arbitratu mutavit velut 344, 19. R² iam ex memoria interpolata hausit.

V Vaticanus lat. 3246 olim ex libris Antonii Beccadelli qui Panormita vocari solet, tum Fulvii Orsini (Nolhac la bibl. de Fulvio Orsini Paris 1887 p. 222). proximis saeculis iniuria neglectus ab Eduardo Stroebel feliciter in lucem

1) Velut in fol. 3 (p. 231, 4) K^c aperta litterae *a* forma utitur, K² saepe *y* ita scribit ut hasta inferior non infra versum ducatur. certe K² post K^c fuit; velut p. 317, 3 K¹ scr. *areius* (pro *ars eius*), K^c *arseius*; quod cum non satis dilucidum esset, K² ss. *ei*;

2) Mirum tamen est quod 329, 4 *inventa* delet quod a Nonii libris abest.

protractus et in Philol. IL p. 49-64 diligenter descriptus est. qui mihi etiam liberaliter collationem suam diligentissimam adhibendam misit. praeterea codicem in usum meum duo viri Itali, Magnanelli (l. I. II) et Buzzi (inprimis III-V) contulerunt.

codex membr. s. IX, 28:21,5 cm., binas columnas 27 versuum in pag. exhibens 97 foliis solas Tusculanas continet. foliorum 96 et 97 cum et margines laesae essent et multae litterae evanuisissent, s. XV haec pars (inde a p. 453, 13 *aegritudinisque*) ex alio codice, qui nullius pretii erat, denuo descripta est (V^b).

praeter librarium duos veteres correctores codicem emendasse, praeterea etiam recentiores velut Panormitam ipsum nonnulla mutasse statim Stroebel vidit. Magnanelli autem haec scribit: 'Difficillimum profecto est manus codicis Vat. 3246 accurate distinguere; sed correctorum praeterquam quod librarius ipse semet nonnumquam correxerat, tres manus discerni possunt, quas V^cV²V³ vocavi. scribas V^c et V² aetate librario ipsi aequales aut paulo recentiores fuisse litterarum formae docent (V² subsecutum esse non uno loco apparet)¹⁾ suntque non pauci loci ubi utrum V¹ ipse an de duobus correctoribus alter correctionem fecerit discerni non possit; sed gravius est quod alter ab altero persaepe dinosci nequit. atramenti color et formae litterarum non semper sufficiunt ad comparandum et distinguendum. . . . tertium correctorem longe recentiorem (s. XV) V³ vocavi, sed et de hac manu nonnumquam dubitavi utrum una an plures discernendae essent.' atque hae quidem recentes correcturae quae sane a compluribus hominibus factae esse videntur — Buzzi praeter Panormitae manum V³ tres fere alias discernit (V^{2c}) — facile a reliquis remonentur. cui vero veteres debeantur, haud raro Stroebel Magnanelli Buzzi inter se discrepant; inprimis Buzzi multas correcturas quas Stroebel correctori V^c tribuit, ab ipso librario factas esse statuit. nec tamen haec res tanti momenti est quanti videtur. secundum enim naturam correcturarum dubitari vix potest quin ex eodem fonte V^c et V² hauserint eundemque iam librarius adire potuerit (cf. Progr. p. 29 et quae infra exponam). scilicet primo illae correcturae in margine exemplaris e quo V descriptus est adnotatae esse videntur; unde postquam iam V¹ nonnulla excerpserat, duo homines eiusdem fortasse monasterii qui codicem retractandum susceperant, reliqua transtulerunt. cui opinioni favere videtur quod in fine codicis sub librarii subscriptio-

1) qua de re tamen dubito.

nem M. TVLLI CICERONIS TVSCVLANRVN LIB. V EXPLICIT FELICITER a V² scriptum est non CONTVLI, quae sollempnis in ea re formula est (cf. impr. Reifferscheid Ind. Vrat. 1872/3) sed CONTVLMVS, sicut in codice Heilsbronniano s. XII (Wattenbach, Schriftwesen d. Mitt.² p. 279) legimus: *hunc librum contulerunt . . . Lupus et Gerulfus* atque etiam in Fredegari cod. Mettensi s. IX subscriptio *contulimus ut potuimus voluntariae* communem operam indicare videtur cum sequatur: *ora pro scriptoris.*¹⁾

Hos quattuor codices necnon Hadoardi exemplar ex eodem archetypo non nimis antiquo fluxisse declarant sescenta menda communia. plura etiam docet externa librarium species. qua de re ut iudices, primam codicis V paginam inspice, cuius effigiem in p. X reddendam curavi. plane eadem autem scribendi ratione Regii librarius usus est. nam ut taceam in minutis saepe eum cum V consentire²⁾, ipse quoque non continua scriptura utitur sed Ciceronis verba secundum sensum in particulas distribuit isdemque locis novae particulae initium nova linea maioreque littera³⁾ significat; discrepat tantum eo quod iis locis, ubi in V nova linea incipit maior vero littera non adhibetur⁴⁾, puncto tantum verba distinguit, in eadem linea scribere pergit.⁵⁾ eandem

1) Subscriptio huius codicis fortasse ex exemplari translata est, cum Krusch, Neues Archiv d. Ges. f. ält. deutsche Gesch. VII p. 258 eam ab eodem librario qui totum codicem exaravit additam esse affirmet.

in gestis synodi Chalcedonensis a Rustico editis post primam cognitionem scriptum esse legimus (Sac. conc. ampl. coll. VII p. 707 cf. Jahn, SB. d. sächs. Ges. 1851 p. 370): *finivimus emendantes et conferentes apud Chalcedonem. . . . Rusticus . . . contuli annotavi distinxerunt*. sed res nimis incerta.

2) Velut in utroque (necnon in G) saepe non modo praepositio isdem locis cum sequente verbo coalescit (*ex parte, a dea, ab illis al.*), sed etiam *et cum* similiaque coniuncta leguntur. etiam compendia eadem inveniuntur etsi non isdem locis.

alio exemplo eandem codicum necessitudinem Progr. p. 25 ostendi. in paragrapho I I nona enim non modo tota externa species eadem est, sed in utroque etiam codice *Ergo* et verbi *Malum* prima littera ommissa sunt spatio rubricatori relicto.

3) quae in R semper, in V saepe extra versum scribitur.

4) post *continere*, *posset*, *graecos*, *fides* (cf. etiam p. X³), *fuit* (atque sic etiam G excepto ultimo loco)

5) In primo enuntiato V post *aut omnino* externis tantum rationibus (ut alibi quoque) commotus incidit, G R non incidunt, post *liberatus, probitas, superabat* GRV interpungunt, post *temporibus et meliora* GR.

M. TULLII · CICERONIS ·
TUSCULANARUM
INCIPIT LIBER
PRIMUS.¹⁾

Cum defensionum laboribus senatoriisque muneribus aut omnino aut magna ex parte essem ali quando liberatus · rēulime brute te hortante maxime a dea studia quę retenta animo remissa temporibus longo intervallo intermissa revocavi. Etcum omnium artium quę ad rectam vivendi viam pertinerent ratio & disciplina studio sapientię quę philosophia dicitur contineretur.

hoc mihi latinis litteris intrandum putavi.

at libris Non quia philosophia gręcis & litteris & doctoribus percipi non possent, sed meum semper iudicium fuit²⁾ omnia nostros aut invenisse posse sapientius quam gręcos. aut accepta ab illis fecisse me

liora quę quidem digna status sent in quibus elaborarent. Nam mores & instituta vitę resque domesticas ac familiaris. nos profecto & melius tuemur & lautius,

Rem vero publicam nisi maiores certe melioribus temperaverunt & institutis & legibus. quid loquar de militari in qua cum virtute nostri multum valuerunt · tum plus & iam disciplina plena.

Iam illa quę natura non litteris adsecuti sunt neque; cum gręcia neque ulla cum gente sunt conferenda.

quę enim tanta gravitas. quę tanta constantia magnitudo animi · probitas · fides · quę tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit ut sit cum maioribus nostris comparanda.

Doctrina gręcia nos. & omni litterarum genere superabat. in quo erat facile vincere non³⁾

1) R¹ inscriptiones omisit. M. TULLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBRI · V · add. m. rec.

2) at libris V², h¹ V² aut¹

3) Maiores litterę a parvis in hac pagina non tam facile distinguuntur quam in aliis ubi extra versum extant, nec tamen dubium quin hoc mihi parvam, quid loquar et quę enim magnam litteram initialem exhibeant; in quę tam res incerta.

particulas eadem ratione qua R describit etiam G, nisi quod versus per totam paginam ducit, cum binas columnas non exhibeat. atque RV quidem toti sic scripti sunt, G vero in prima tantum pagina hac scribendi ratione utitur, tum in paginis 1^v—4^v (atque bis etiam in 5^v) non iam novo versus sed maiore tantum intervalla novam particulam indicat, deinde etiam haec intervallo omittit et maiores tantum litteras retinet.¹⁾ quod sine dubio, ut chartę parceret, fecit; eodemque studio explicandum est quod K inde ab initio continua scriptura utitur. nam ceteroqui codicis R plane gemellus est (velut in utroque libri I et II initia plena extant, at libri III et IV terna verba prima omissa sunt quę postea adpingerentur, libri V unum), nec desunt vestigia scripturę non continuę in exemplari adhibitę. scilicet is librarius qui fol. 14^v *mollunt* (p. 293, 25) — 16^v *quarum altera* (305, 16) et 17^v *telorum* (310, 6) — 36^v *amores* (397, 17) scripsit, eadem ratione qua G in pagg. 2 sqq. usus orationis particulas maioribus intervallis diligenter distinguit²⁾ ita ut singulę particulę cum R fere consentiant. Hadoardi denique exemplar eadem ratione scriptum fuisse inde concludas quod non semel iis locis ubi in codice nostris perperam orationis particula finitur H quoque subsistit. velut p. 235, 2 sine dubio cohererent: *cernere naturę vim maxime*, sed *maxime*, a quo verbo in R nova particula incipit, ab H negligitur (ecl. 14). sic etiam p. 315, 1, ubi *contemnamus*. *Licebit* in GKRV legimus quamquam *contemnamus* a verbo *licebit* pendet, H in *contemnamus* subsistit; 348, 22 verba *tum* — *perturbatio* ad sententiam necessaria ab H per errorem negliguntur, cum in R unum colon efficiant. in eadem vero paragrapho H excerptum 288 verbo *appellat* nullam aliam ob causam concludit nisi quod nostri quoque codices pro *appellatam putat* exhibent *appellat amputat* (348, 12).

Commemorat hanc scribendi rationem iam Hieronymus qui in praefatione ad Isaiaę versionem scribit: *nemo cum prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebraeos ligari . . . .; sed quod in Demosthene et Tullio solet fieri, ut per cola scribantur et commata, qui utique prosa et non versibus conscripse-*

1) Novus versus incipit post *putavi*, *elaborarent*, *legibus*, *Ennium* necnon post *revocavi* et *lautius*, quę verba tamen in fine lineę posita sunt.

de his rebus ex parte Carolus Gronau benigne certio rem me fecit.

2) Reliqui scribae raro aut numquam id faciunt.

runt, nos quoque utilitati legentium providentes interpretationem novam novo scribendi genere distinximus'. cum vero in profanis quidem libris Latinis tam raro adhibita sit ut e codicibus nunc extantibus praeter RVG vix unus alterve sic scriptus esse videatur¹⁾, nimis audaces non erimus, si hos Tusculanarum codices aetate fere aequales ex eadem officina prodisse statuemus. porro cum inter menda communia haud pauca e falsa verborum separatione nata sint (velut illud *appellat amputat* 348,12 [cf. *refert amputat* 335,6 G¹R¹V¹], *interitus ex pro interitu sex* 429,19, *carnifici. nam pro carnificinam* 440,8, *haec referre pro aegre ferre* 328,5, *oportet ea pro oportere a* 341,6, *atatam pro a tam* 304,21 al.), porro cum singulorum codicum errores non ita comparati sint ut commune archetypum difficile lectu fuisse sumendum sit, codices nostros hoc fere modo ortos esse verisimile est: Carolingorum aetate Tusculanae disputationes e libro per cola et commata scripto externa specie fideliter servata in novum exemplar translatae sunt et quo alii codices describerentur. atque hoc ex archetypo (X) etiam GKRVH originem duxerunt.

Ipsam autem librum e quo codex X descriptus est non ante saec. fere V exaratum esse cum alia menda suadent ut putemus²⁾, tum falsa scribendi ratio declarat in formis

1) Wattenbach, Schriftw. im Mittelalter² S. 131 praeter cod. Colon. 92 inter annos 794 et 819 scriptum, qui epistulas Gregorii Magni continet, unum Leidensem 63 Gregorii Turonensis novit, cuius tamen praeter specimen ab Arndtio Schrift. I, 13 depictum vix duas tresve paginas consulto hac ratione conscriptas esse Sc. de Vries summa humanitate litteris photographisque missis me docuit. neque aliter in Coloniensi res se habere videtur, de quo Arndt ad II, 48 hoc dicit: 'Die von mir mitgeteilte Seite ist per cola et commata geschrieben.' totus autem hac ratione scriptus est, ut de Vries benigne me monuit, codex Monacensis 19408 saec. IX ineunte scriptus, qui Regulam Benedicti continet; (Traube, Abh. Münch. Ak. hist. Kl. XXI p. 654). scribendi ratio eius quae in RV cernitur simillima est (cf. tabulam III a Traubio additam).

denique haec scriptura adhibita est in duobus rescriptis imperatoris de quibus Mommsen, Jahrb. d. gem. deutschen Rechts VI p. 404 egit — de tota re cf. Graux Rev. de phil. II p. 126, Dahl, Forhandl. i Vidensk.-Selskab. i Christiania 1886 n. 12, De Vries, Exercitationes palaeographicae 1889 p. 5.

2) *conditio* 225,2 335,13 348,2 393,14 GKRV, 265,14 336,29 356,15 GKV, 347,12 G³KV. — 440,5 *delitiis* GKR (*delticis* V,

pronominis demonstrativi adhibita, de qua mox (p. XXI) nobis dicendum erit.

Codicum GKRVH nullus ex altero descriptus est, artiore autem vinculo KRH inter se conexos esse praeter ea quae p. XI de externa specie codicum KR exposui multa menda communia declarant velut: 373,20 *expetenda* (male repetitum ex antecedentibus; *fugienda* recte GV), 252,17 *laetificare* (pro *laetificae*) 374,1 *inhospitalis pro-litas*, 393,10 et 406,3 *virtus* (pro *virtutis*). e locis, ubi H deest KR consentiunt, unum commemoro, e quo archetypum eorum minusculis litteris scriptum fuisse certo apparet: 260,17 *seclusa* K¹, ex *sed usa* (sic recte GV) corr. R¹¹⁾

De codice X haec addo; inscriptiones habuisse videtur quales nunc GV¹ praebent²⁾, initio M. TVLLII CICERONIS.

ⁱ
sed *ci* in r. V²⁾, 410,7 *cottiuntur* GKR, 381,10 *pernitiosa* GRV (de K nihil notavi), 452,3 *provinciae* GKH, 453,1 *abutiis* GKV, 262,18 *suspittio* KV¹ ac fortasse G¹, 282,24 *pertinatia* RVH — *tum pro cum* 248,27 (corr. V^c) 311,20 (corr. R¹)³⁾ 366,16 405,23 423,19 GKRV.

232,14 *fit* pro *sit* X (corr. K²V²⁾), 443,8 *pyrroni ferilli* GRV¹ (s ex f corr. V¹) *pyrroniserilli* K (add. K^c).

296,2 *intueris* pro *intuens*, 296,15 *audiens* pro *audieris* 367,6 *inlecta* pro *inlecta* X, 326,7 *tu//sisse* V sed *i* V²?, *iussisse* R¹, *iussisse* GKR²H,

dolore et dolere confunduntur 296,1 302,5 308,5 323,6 338,9. 12 349,27 382,22.

quibus e mendis nonnulla fortasse in ipso X nata sunt, maior tamen pars iam in eius exemplari fuisse videtur.

hic etiam commemoro multa menda codicis X inde explicari quod in eius archetypo a apertum quod dicitur scriptum erat, velut 277,17 *alchidamus*, 386,15 *mundat* pro *mandat*, 252,8 *cul-tam* pro *cultum*, 445,20 *palpamentum* pro *pulp.*, 264,14 et 342,16 *animam* pro *animum*, 351,7 *ferant* 366,14 *ponant* 397,26 *edant* pro *-unt*, 323,4 *egrotassem* pro *aegrotus sim* (cf. adn. ad 231,4).

1) *empedodes* 227,4 K¹, *deantes* 311,20 K¹, *indusimus* 368,25 K, *hodoco* (pro *hoc loco*) 446,24 K¹. — cf. 312,19 *dari* V (*clari* corr. V^c), 451,11 *heraditum* V 385,16 *dastidium* G.¹

2) KR eas omittunt spatio rubricatori relicto; in K tamen ante alterum librum olim fuit inscriptio a manu antiqua facta, cuius nunc erasae dispiciuntur litterae hae: (O) C RONIS VSC L PIT (cf. Roßbach p. 95). In R titulum initio addidit manus recens (cf. p. X¹), post librum primum: *Explicet Liber Primus* rubro atramento scripsit m. ant.

TVSCVLANARVM INCIPIT LIBER PRIMVS similiterque ante proximos libros nisi quod ibi LIBER SECUNDVS etc. ante INCIPIT legitur; ante ultimum denique librum extat M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARV LIB. IIII (QUARTI V) EXPLICIT. INCIPIT LIBER V. subscriptionem totius operis solus addit V (cf. p. IX).¹⁾

Personarum signa etsi per totum codicem X sine dubio non legebantur, tamen notae M et Δ, quibus s. VI primus Iunilius Africanus magistri et discipuli partes in libris dialogi forma compositis distinguere instituit, initio libri I et II nonnullis locis fortasse adpersae erant. ibi enim illae notae, quae alibi quoque in GKV hic illic adscriptae sunt, in GV certe non sine aliqua constantia adhibentur. quibus e notis postea in recentibus codicibus M—D(d) vel M—A effectum est (cf. quae exposui Herm. LXVI p. 627 sqq.).²⁾

1) In titulo libri II solo V² ante *Tusculanarum* add. DISPV-TATIONV, cf. p. IV.

2) G¹ ipse in primo libro has notas adscripsit p. 221,8—223,12, omisit tamen 222,14—21 223,2,3; ante 222,19 *inepte* falso M addidit. in I. II recte signa ponit 286,18—21, falso praeterea ibi ante *agamus* v. 16 addit M, ante *Et* v. 21 M, ante *Magis* v. 23 Δ. plane autem isdem locis eadem ratione signa apponit V² — huic certe Buzzi ea tribuit, secundum photographon potius librario ipsi dederim —, nisi quod p. 286,16. 21. 23 signa in G per errorem addita omittit. atque G quidem praeterea notas non habet, in V p. 222,14. 15 omissas V^c supplevit, qui tum eas apposuit 223,29—226,20 (praeter 225,4, ubi Panormita demum M addidisse videtur), 229,12—230,32 (omittuntur 230,18—21; praeterea non ante *expone* 230,26 sed ante 29 *ego* Δ positum est), 237,5,9 245,13. 15 256,6,9, tum in margine ad 256,12(!) Δ, 256,19 Δ, 20 M. deinde 257,4 Δ, 6 M ad l. al. manus, 259,3 A ante *Ego*, 5 M ante *Video*, 6 A ante *Spero*, 8 M ante *Mali* Panormita(?), 275,23 30 279,17 V^c, 276,3 M Panormita. in I. II praeter notas a V² adscriptas V^c addit 284,20—286,4 286,21 287,1—10, praeterea p. 293,7 M V^{sec}, 302,3 A et 5 M Panormita. in I. III tantum p. 322,18 D et 19 M a manu recenti, in IV 365,1,2 M et Δ a V²(^{1,2}), 377,19 B(!) ante *prorsus* ab eodem adscriptum est. in libro quinto sigla non extant.

in K manus recentior quam K^c p. 221,8—226,6 (sc. usque ad finem fol. 2^a) notas M et Δ recte apposuit (praeter 222,14; ibidem v. 15 Δ ante *quis* erasum est, 223,23 M falso non ante *quid* sed ante *ita* positum est); quae notae ex parte cum spatia malora a librario omissa non essent supra lineam adscripta sunt. bis nota loco lineolae quae antea iam extabat scripta est.

Varias lectiones vel notas marginales in X adscriptas fuisse declarant loci quales sunt 452,11: *carneades philo antiochus possidonius* G¹R¹V¹ sed post *carneades* adscribitur *panetius* (*paneatius* V^c) *clitomachus carneades* G¹ mg. V^c, *panetius clitomachus* R^c mg., *carneades panetius clitomachus philo antiochus possidonius* habent KH; 289,9 *expectens* in *expetens* corr. (rasura vel punctis) GKRV, 343,23 *insignum* (*in signum*) G¹K¹R, *in sinum* V et e corr. K¹G², 357,5 *aegritudinem* GKRV m del. K¹R^cV¹, 358,11 *tractum* GV¹ *tractatum* KR et e corr. V¹, 418,14 *contra* G¹R¹V¹ *contraria* K et e corr. G²R^c, 403,1 *aegritudinis* G¹K¹V¹ *aegritudini* R et e corr. G¹K^cV (s. eras.) 348,3 *quohibet* in *cohibet* corr. K¹R^c *cohibet* GV (*prohibet* recte V²), cf. 253,23 341,2 343,29 330,11 358,25 al.¹⁾

Lectiones codicis X cum e GKRV fere ubique ita recuperari possent ut nihil restaret dubii, necessarium non videbatur plures libros ex eodem ortos adhibere. itaque pars memoro tantum Palatinum 1514 P, cuius vetustior pars quae finitur fol. 95^v verbis: *Nomⁱ videtur omi animi perturbatione posse sapiens vacare* IV, 8) s. X exeunte, ut P. Ehrle et Stroux iudicant, scripta satis sincere Ciceronis verba servavit proximeque ad KR accedit²⁾, porro Ambrasianum T. 56 sup M, qui in vetustiore parte s. XI exarata or. Philippicas, Tusculanas, *Invectivam* Salustii in

praeterea ante *haec* 222,7 et ante *nunc* 225,6 alia manus (quae sane librarii manui similis sed ab ea diversa est) falso notas addidit. denique p. 224,25 idem factum est cf. app. crit. p. 237,5. 9 notae non extant, ante *An* tamen m. I suprascripsit R (= rubrica). tum p. 245,13. 15 et 251,7. 8 (Δ ante prius *ubi*, M ante *an*), 256,19. 20 257,9 (M ante *id*, sed erasum est) 11. 20 (Δ ante *bene*, M ante *credamus*) 259,3. 5. 6 (Δ ante *spero*) 13 (M ante *ne*) 16 (Δ ante *ut*) 21 (M ante *vide*) 22 (Δ ante *quid*) 26 (M ante *fecimus*) K^c, praeterea 256,6. 9 257,6 alia manus (vix K¹) notas adscripsit. post librum I nullae iam extant.

desunt personarum signa in R necnon in codicibus PGr. B, de quibus statim dicam (M et d add. P²).

1) Fieri igitur potuit ut unus codex solus verum servaret. velut K p. 260,15 solus *aut* habet (*at* rell.), p. 391,26sqg. haud pauca rectius praebet. quamquam ibi dubitari potest utrum illa codici X an correctoris ingenio debeantur.

2) cf. p. 345,17 351,14. Libri I et II lectiones Dougan adnotavit, qui tamen correcturas ab altera manu factas non recte segregat; libri III,1—IV,8 photographa ego mihi comparavi.

Ciceronem¹⁾ continet¹⁾, et Bruxellensem 5351.2 B s. XII a Baitero collatum, quorum uterque praeter lectiones e X acceptas etiam correcturas praebet (raro M velut *expultrixque* 406,4, saepe B²⁾), denique codicem illum vetustum Gryphianum (Gr) nunc deperditum, cuius initio mutili lectiones inde ab I, 59 I. M. Brutus in editione quae ap. Gryphium Lugduni a. 1579 prodiit in universum satis fideliter ut videtur promulgavit, qui liber etsi sine dubio ipse quoque e X fluxit, tamen haud pauca habuisse dicitur quae a GKR^V discrepant (velut 374,9 375,6 378,15 384,8 339,2); quae num omnia in ipso codice fuerint etsi dubitari potest, attuli, reliqua fere praetermisi.

Opportunissime vero accidit quod Carolingorum aetate etiam alius codex supererat qui ad Ciceronis verba constituenda adhiberi posset. correcturas enim codicis V memoriam exhibere ab X plane diversam Ströbel, ubi illum examinavit, statim recte dixit (Philol. IL). quas omnes iam in margine exemplaris e quo V descriptus est adscriptas fuisse supra suspicatus sumus, ex alio vero codice illatas esse testantur p. 232,2, ubi *a* ante *nobis* inserit V²⁾, quod habent Lact. inst. 1, 15, 24 Aug. cons. evang. 1, 23, 32, p. 274,22 *si ita res feret* idem cum Lact. 7, 10, 9 *si ita refert* X, p. 309,17, ubi verbum obsoletum *lessus* in codicibus glossemate *fletus* expulsum est, solus V^c addit *† pessus*.

atque ex hoc loco vel solo illud quoque apparet genuina Ciceronis verba hac via ad nos pervenisse. addi possunt multi velut p. 258,19: *similitudines* X *dis* initio recte suprascr. V²⁾, vel p. 338,21 ubi V^c solus addit verba *eas quae rebus percipiuntur veneris detrahens*, qualia Epicuro reddenda esse iam Usener fr. 67 cognovit.³⁾ non pauciores vero sunt loci ubi Ciceronis verba audacissime mutata invenias. atque hic illic interpolamenta fortasse ipsis correctoribus debentur (velut p. 236,22 ad verba: *Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse et didicisse Pythagorea* in P₅ ex fin. 5, 87 haec adscripta sunt: *et in*

1) Partes quasdam ipse contuli. correctus est M ab homine non multo recentiore, qui audacissima quoque interpolamenta infert.

2) Vix sui pretii est cod. Musei Britannici reg. 15 C XI s. XI, de quo cf. Roßbach, Phil. LXIII p. 101 Dougan p. XXXVII.

3) In Laur. Conv. suppr. 541 s. XV vir doctus ex Diog. Laertio X, 6 fragmentum ipsum Epicuri in quo res venereae commemorantur in Latinum sermonem conversum sibi adscripsit, sed sic additamentum in V natum esse nemo credit.

ea cum alios multos tum archytam timeumque cognovit, quam notam V^c ipse quoque signo $\odot$ addito in margine exhibet, sed ita cum Ciceronis verbis coniungit, ut post *ferunt* inserat *qui* ac postea scribat *venit $\odot$ edidicisse*¹⁾, in universum autem sine dubio ex eodem fonte atque genuinae illae lectiones fluxerunt. e recensione igitur liber ille e quo correcturae codicis V sumptae sunt (v) originem duxit facta a docto homine, qui praeter vulgatos libros aliis uteretur, sed etiam secundum suum iudicium Ciceronis verba constitueret. qui quam considerate egerit multi loci ostendunt. non enim modo formam orationis respexit, verba non iam intellecta aut delevit (302,1 *age sis* cf. Progr. 35) aut mutavit (324,12 *aliquando* pro *si quando*, 346,21 *liberorum* pro *liberum* al.), sed rerum etiam rationem habuit; velut 218,15, cum verba *qui fuit maior natu quam Plautus et Naevius* ut multi quoque e posterioribus non ad Livium sed ad Ennium referret, pro *maior* suspicatus est *minor*; 263,18 recte ei offensioni fuit *Latina*, sed cum emendationem *Litana* non invenisset, nescio qua doctrina ductus *hirpini* interpolavit; 349,12 cum versum *Qui miser in campis maerens errabat alienis* (Aleis Beoraldus) non recte procedere intellexisset, *errat* correxit.²⁾ qua vero aetate fuerit, uno fortasse loco cognoscimus: 282,5 legitur: *nisi* (sc. *philosophia*) *doctissimorum contentionibus dissensionibusque vigisset*; ubi cur supra *vigisset*, quod verbum explicatione vix egebat, V²⁾ scripserit *† crevisset*, non facile per se intellegitur; itaque cum idem verbum legamus apud Boethium qui in comm. in Cic. Topica 372,31 libere locum affert, suspicio nascitur inde illud tamquam variam lectionem in Tusculanas assumptum esse.³⁾ quod si probabile est, Mavortii saeculo (vix postea) recensionem illam factam esse concludas. sed certum hoc non esse minime ignoro.

Auctorem huius recensionis e libris qui memoriam ab X plane diversam (Y) exhibebant haurire potuisse vidimus. Quam maxime autem dolendum est quod huius familiae Y

1) Voluit ergo: *Platonem ferunt, qui, ut . . . cognosceret, in Italiam venit, edidicisse* cf. app. cr. V^c, non V²⁾, ut Progr. p. 30 dixi, ubi pluribus de hac re disserui, haec scripsisse Buzzi affirmat. — non tamen negaverim rem etiam sic explicari posse ut iam in exemplari quo V^c usus est similiter Ciceronis verba mutata fuerint.

2) Postea *errat maerens* vir doctus s. XV restituit.

3) Eodem loco V²⁾ ut Boeth. habet *transferant*, X *praeferant*.

codex integer non iam extare videtur. etsi enim in recentibus codicibus haud raro lectiones inveniuntur quas ex Y fluxisse propter consensum cum V conicias nec tamen ex ipso V sumptas esse probabile sit, tamen cum non modo nulli codices plane ab X discrepent sed etiam omnes sescentos errores qui in X quoque inveniuntur habere videantur, res potius sic explicanda est ut omnes s ex X fluxisse, ex uno autem alterove codice familiae Y in medium aevum servato viros doctos has illas lectiones arripuisse statuamus, quam diligenter vero medio aevo homines Tusculanas disputationes legerint, quanto studio ex aliis libris lectiones congesserint, quanta libidine Ciceronis verba mutaverint, ex Douganii apparatu, si tanti erit, videbis. nec tamen ullus e permultis codicibus quos Iohannes Stroux a me rogatus in Italia et Gallia inspexit genuinas illas lectiones *lessus* 309,17 vel *eas-detrahens* 338,21 quas v servavit exhibet. hoc vero sane tenendum est fieri posse ut etiam lectiones s quae recensione v non confirmantur memoriae Y debeantur.

Duplex igitur, ut omnia comprehendam, memoria Tusculanarum est. altera servata est codice X e quo nostri codices omnes orti esse videntur, ex altera (Y), cuius exemplaria integra non iam extare videntur, lectiones haud paucae in recentiores codices receptae, plures correcturis Vaticanis servatae sunt. ac tenendum quidem semper est has correcturas licet nullo alio codice confirmantur non minus quam consensum omnium reliquorum librorum vetustam atque genuinam lectionem continere posse; cum vero e recensione docti hominis fluxerint, non sine magna cautione adhibendae sunt.

Pauca addenda sunt de fragmento Bodleiano (F), de quo Clark Class. Rev. XX p. 122 haec refert: 'It is a single folio containing Tusc. V, 114-120 -rent ille . . . iudicare, written in a late ninth-century Carolingian hand. It was bound up as a fly-leaf with Laud. Lat. 29. . . There are three columns in the page. . . The margins have been cut so that two letters have frequently been lost.' quod fragmentum haud paucis in tantillo spatio locis memoriam X superat; utrum ad familiam Y pertineat necne, ob eam rem certo diiudicare non ausim, quia in illa parte veteres correcturae in V non leguntur; cum s tamen compluries congruit.

Quae cum ita essent, dubium non erat quae leges in apparatu critico conficiendo observandae essent. scilicet codicis X lectiones quae e consensu librorum GKR VH recuperantur omnes erant afferendae, ex his vero libris ipsis

non nisi eas quae aut ad Ciceronis verba restituenda aut ad ipsorum codicum vel mutuam cognationem vel propriam naturam alicuius momenti essent adnotare intererat. itaque lectiones compluribus codicibus communes semper adscripsi, quae vero singulorum erant propriae, non recepi, nisi aut e variis codicis X lectionibus eas ortas esse credi poterat aut propter alias rationes memorabiles videbantur; leves errores a librariis commissos silentio obruere praestabat. correcturas in GKR extantes secundum easdem leges commemoravi, at Vaticani omnes minutissimi tantum neglectis proposui. quibus addidi etiam ex s lectiones quae aut ex Y fluxisse videbantur aut probabiles coniecturas continebant, etsi, cum eas praeter libros I II, ubi Dougani editio praesto erat, e veterum editionum farragine excerpere deberem, quam lubrico in solo versarer mihi conscius eram.

In scribendis verbis in universum quidem scripturam codicis X fideliter reddendam duxi, quam e consensu sive omnium sive plurium librorum ex eo natorum sine difficultate recuperare licebat. ubi vero ex altera parte GV ex altera KR(H) stabant, cum hos ut omnino cognatos sic aequae pronos ad scripturam suae aetatis adhibendam haud raro viderem,¹⁾ GV sequi malui. binorum autem codicum scripturam si ab ea quae in X fuisse videbatur differebat, semper adnotavi, singulorum proprietates non nisi paulo graviores commemoravi.²⁾

Inconstantiam quoque quam X praebet in formis *maximus-maximus*, *optinere-obtinere*, *dis-diis* similibusque admittendis servandam putavi omninoque non nisi certis in rebus ubi eum a scribendi ratione a Cicerone adhibita aberrare apertum erat ab eo recessi. e quibus nonnullas, ut et chartae parcam et legentium commodo inserviam, non per apparatus criticum dispergere sed hic in unum collatas tractare liceat.

Academia, *Academici* semper scripsi, etsi X non nisi 284,15 364,4 (*achad.* V^c) hoc praebet, at 281,27 282,1 284,2 323,1 363,19

1) Velut in verborum compositorum praepositionibus contra archetypi scripturam haud raro formas assimilatas inferunt; quas non recepi, etsi nonnumquam Ciceronis usui magis accommodatas esse mihi persuaseram.

2) K solus saepe *aff-* vel *app-*. nonnumquam etiam *amm-* exhibet contra reliquorum *adf-*, *adp-*, *adm-*, itemque *quatuor* solus compluries praebet.

383,30 441,29 443,4 446,1 *achad.*; praeterea 319,17 *achad.* KRV

^a*cad.* G (^a add. G²), 438,23 *achad.* KR, ^h*acad.* V¹, *acad.* G.

schola X uno loco servavit (276,3) alteroque unus saltem G ^h*scolis* prima manu scriptum exhibet (293,10), reliquis (220,19.27 259,30 358,16.19 363,23 416,5) omnes *scola* praebent.

rethor semper fuit in X (220,12 275,28 277,18.23 284,9 349,5.7 384,14 389,9), sed in R semper a correctore correctum est

(^h*rethor*), in K 220,12 277,18.23 codicis X scripturam, semel (284,9) *rhetorum*, reliquis locis rectam scripturam legimus, sine dubio ex eodem fonte e quo R^c hausit restitutam.

similiter in voce *sepulchrum* (de qua v. orat. 160) res se habet: *sepulchrum* 224,6 231,9 232,3 233,17 (ut Lact. inst. 1,15.24 Aug. cons. evang. 1,23,32) 273,1.5 355,10 GKRV, sed *h* semper exc. 273,1 delevit R^c; 433,11.14.17 *sepulchrum* GR¹V -*crum* KR^c; 450,2 *sepulchro* GKV -*cro* R.

Pythagorae (*Pythagoreorum*) nomen in X plerumque recte scriptum fuisse videtur. recte enim legitur in GKRV 248,16

(*pytag.* H) 361,19 (*pytag.* G¹) 362,2.8.11 (*phyth.* G¹) 12.17.18

363,8 388,25 408,2 (*pytag.* K) 21 434,11, uno tantum loco (336,15) *pythagoras* scribitur (corr. R^c). in singulis autem codicibus nomen saepe corruptum esse non miraberis. rectam tamen scripturam servaverunt R praeter 366,11 418,11 (*pithag.*), V praeter 383,1 (*pithag.*) 242,14 291,13 407,19 (*pitag.*). G ubi ab X discrepat plerumque *pytag.* habet: 227,24 242,14 362,8 (ait. loco) 366,11 418,11 (*phytag.*) 432,13 454,22 (= H), *phytag.* 383,1, *phitag.* (= H) 407,19. K denique habet *phitag.* 227,24 236,14. 21.

22 237,2 242,14 291,13 454,22(*phitag.*), *pithag.* 366,11 (= R), *pitag.* 362,13.

contempno nonnumquam in X scriptum erat (303,14 336,22 GKRV, 346,13 453,20 GKV, 273,21 GKR), saepius in uno alterove codice legitur (394,10 in GV, saepius in GK, 451,6 in GKH).

intellego constanter in X legebatur una forma excepta. sc. infinitivus praes. pass. *intelligi* scribitur in GKRV 241,8 251,2 263,5 448,17, in GKR 242,8 (etiam V²) 248,6 249,26 263,2; *intellegi* in GKRV 296,5 321,12 351,16 369,23 (-*igi* K²). denique *intelligi* 235,23 in solo K extat, in quo etiam reliquae huius verbi formae contra ceterorum codicum consensum saepe per *i* scribuntur (velut 242,22—243,9 quinques; sed 243,12 *intellegentia*). nonnumquam hae formae etiam in ceteros codices irrepserunt, velut *intelligo* 283,20 KR^c 303,12 GV^{ret}, *intelligere* 242,22 V^c.

Saepe *e* et *ε* (*ae*) confundi consentaneum est. velut *quaeror*

pro *queror*, mereo *meror* pro *maereo maeror* haud raro scriptum legitur. *cenare cena cenula* recte praebent 269,28 GKR, 446,1.4 GV 448,11 V, 449,8 GK, *caenare sim.* 269,28 V, 446,1.4 KR, 448,11 GKR, 449,8 RV, 448,10 et 449,10 GKRV. — *taeter* plerumque recte in X scribitur; semel (383,5) in omnibus GKRV, saepius in singulis codicibus *tefer* legitur; 267,6 in V *deterri-mus* pro *taeterrimus* extat littera *d* in rasura a m. 1 scripta. — *paene* in R fere semper recte legitur (*pene* 303,16 KRV, 306,21 et 361,18 K et e corr. R), in reliquis codicibus haud raro *poene* vel *pene*. — *penitet* habent 401,5.8 441,8 GKRV, 428,7.14 GKV, 385,11 V, *poenitere* 451,10 GRV.

inquit pro *inquit* saepe GK, rarius V; itemque *at* et *ad* imprimis in GK confunduntur.

de scriptura *conditio* similibusque rebus vide p. XIII¹.

Ultimo loco agam de re quae paulo maioris momenti est. scilicet sescentis illis locis ubi ante pronomen relativum pronominis demonstrativi nom. dat. abl. pluralis numeri extant, summa constantia formae *hi his his* leguntur, *ei* semel invenitur (p. 232,11, ubi tamen *hi* in r. V¹ *illi* K²; de p. 458,3 cf. app.), *is* p. 251,9 (*iis* corr. R¹⁷V^{rec} *his* K²); *iis* sive *is* fuit in X p. 285,17 (ut *iis* GKR ut *is* H ut *his* V^c littera *h* ex *i* correctata, *s* in rasura scripta, ut *his* etiam K²R^c); denique *eis*, sed non ante relativum p. 372,10.23 390,26 legitur. non autem certum loquendi usum Tullianum sed falsam scribendi rationem posteriore aetate natam hic subesse vel inde apparet, quod eadem constantia reliquorum casuum formae *eae ea eorum eos eqs.* inveniuntur (nisi quod p. 417,20 *hos* pro *eos* per errorem scriptum est). qua de re quid iudicandum sit, secundum ea quae Hans Ziegel in dissertatione sua, De *is* et hic pronominebus quatenus confusa sint apud antiquos Marp. 1897, diligenter acuteque exposuit dubitari non potest. nimirum cum formae *hi* et *ii* (*ei*, *i*) in sermone prorsus confusae essent, saec. fere V perturbatio in his formis scribendis orta a viris doctis certa ratione sublata est. atque in libris quidem iuridicialibus et sacris quos Ziegel perquisivit nominativi formae nonnisi *hi* et *hae* adhiberi solent, in dativo et ablativo casu nonnisi *his* et *eis* admittuntur, ita tamen ut certa ratione distinguantur, *eis* raro neque ante relativum pronomen ponatur. a quibus X ea in re recedit quod *hae* pro *eae* non exhibet; quin vero eius scribendi ratio docto cuidam viro debeatur qui eadem fere aetate, id est fere saec. V—VII, secundum similem doctrinam sive ipsum codicem X sive eius exemplar correxerit, dubium non est.¹⁾

1) Quam rationem recensio Y secuta sit non constat, cum facile cogitari possit has res a correctoribus neglectas esse. non

Quam scribendi rationem in Ciceronis libris edendis admittendam non esse apparet, quae formae restituendae sint, quaeri potest. cum enim *eis* non modo p. 336,5 apud Nonium scribatur sed etiam p. 456,11 in fragm. Bodleiano F legatur, hanc formam in X expulsam esse facile quispiam sibi persuaserit. sed ut non dicam in F etiam *his* p. 457,21 et *iis* p. 458,6 inveniri, illud obstare videtur quod forma *eae* recte in X servata est neque umquam formae *hae* cessit. itaque aut formas *ii*, *iis* aut *i*, *is* per totum librum restituendas putavi; has autem ut praeferrem, duabus rebus commotus sum. primum enim bis codex H (252,27 318,14), semel K¹ *is* scriptum exhibet contra reliquorum *his*¹; deinde haud raro etiam nominativo sing. num. *is* vel in X vel in libris ex eo derivatis falso litteram *h* praefigi videbam; cf. 416,28 *hisne* GKR¹ *isne* V²; praeterea *his* 220,28 G¹V¹H, 258,5 GKR (^{*h*}*is* R¹)V¹ (/is), 438,18 G¹KV¹ 343,10 GK¹, 218,21 241,14 (*h* erasum) 293,17 416,19 K, /is 247,8 G, 285,23 418,26 422,25 V (262,4 *his*). commemoro etiam p. 398,13, ubi X *dehis* pro *deis* exhibet (*de*//*is* V), 424,15 *integrumhisque* (G¹V¹) vel *integerumhisque* (KR) pro *integerrumisque*. denique p. 239,29 X *hisdem* (/isdem V *isdem* H? Schwenke nihil adnotat), 288,23 *eisdem* ex *hisdem* ut vid. K¹, /isdem V *eisdem* GR²).

Has igitur secutus rationes, quas non omnino certas esse vix est quod dicam, formas *i*, *is* per totum librum restituendas putavi semelque hic moneo, *ubicumque in pronominis demonstrativi nom. dat. abl. numeri pluralis hae formae legantur neque in apparatu critico quicquam adnotatum sit, in omnibus codicibus GKR(V) hi his scriptum extare.*³⁾

Restat ut omnibus quorum opera in hac editione concipienda adiutus sum gratias agam, imprimis vero Conrado

neglegendum tamen est loco modo allato p. 285,17 V^c *ut his pro ut iis inferre*. 254,21 *quo his X quod his V^c* (pro *quod is* casu dat.).

1) p. 345,19 *non his X non is* G¹ *non in his* K²R^cV¹ aut^c (leg. *non in is*). 268,16 *iudices hi qui X iudices si qui V²* (invenitne *iudicestqui*?).

2) 314,13 *eidem* (nom. pl.) GR *Eidem* K¹ *Eidem* V (exp. v^{ot}) *idem* Charis.

ex mendo *naturalis* pro *natura is* (vel *iis eis*) 338,28 nihil certi concludi potest.

3) Singulorum codicum proprietates modo congestas fere omnes in apparatu quoque commemoravi.

Roßbach et Eduardo Stroebel, qui liberalissime ut collationibus suis uteretur permiserunt, necnon Hermanno Stroux, qui multos codices in Italia Galliaque servatos mea causa evolvit.

SIGLA

CODICES

MEMORIA X:

G = Guelferbytanus Gud. 294
K = Cameracensis 842
R = Parisinus Regius 6332
V = Vaticanus 3246
H = Hadoardl excerpta quae leguntur in Vat. Reg. Suec. 1762

B = Bruxellensis 5351. 2
Gr. = Gryphianus
M = Ambrosianus T. 56 sup. } raro allati
P = Palatinus 1514

X = GKR¹V et (ubi excerpta extant) H

ALTERA MEMORIA (Y)

recuperatur e correcturis Vaticanis (V¹V^cV²)
et e recentioribus codicibus (ε)

Ω = consensus omnium codicum

COMMENTATIONES

Ba. = Bake Scholia hypomnemata IV p. 68—114
Bentl. = Bentley emendationes quas Davisii editioni adiunxit Rath 1805
Ha. = Halm
Li. = Lindemann
Mdv. = Madvig
Mur. = Muretus
Pl. = Plasberg
Progr. = Pohlenz, De Ciceronis Tusculanis disputationibus. Progr. Götting. 1909
Ribb. = Ribbeck

Roßb. = Roßbach, De duobus Ciceronis disp. Tusc. codibus. Philol. 63 p. 93sqq.
Schue. = Schuetz
Str. = Ströbel, Die Tusculanen im cod. Vaticanus 3246. Philol. 49 p. 49 sqq.
Turn. = Turnebus
Va. = Vahlen
We. = Wesenberg, Emendationes M. Tullii Ciceronis Tusculanarum disp. Viburgi 1841—4 (etiam in ed. Turicensi 1861)

EDITIONES

- Amm.* = Ammon² 1912
Bai. = Balter 1861
Bouh. = Bouhier 1560
Crat. = Cratander 1528
Dav. = Davisius 1709 sqq.
Doug. = Dougan (libri I. II)
     Cambridge 1905
Er. = Erasmus 1525
Ern. = Ernesti 1776 sqq.
Hei. = Heine⁴ 1892
Kl. = Reinh. Klotz 1835 (cf.
     eiusdem Nachträge und Be-
     richtigungen zu Ciceros Dis-
     putationibus Tusculanis 1843)
Küh. = Kühner⁵ 1874
Lb. = Lambinus 1566
Man. = Manutius 1540 sqq.

- Mos.* = Moser 1836
Mue. = C. F. W. Müller 1878 sqq.
Or. = Orelli 1828
Po. = Pohlenz (libri I. II) 1912
     (nonnunquam siglo 'Comm.'
     indicatus)
Se. = Schiche³ 1907 (cf. eun-
     dem in annalibus qui dic.
     Jahrb. d. phil. Vereins zu
     Berlin 24. 27. 29)
Sey. = M. Seyffert 1864
Ti.-So. = Tischeret (post eum)
     Sorof⁸ 1884
Tr. = Tregder 1841
Wo. = F. A. Wolf 1792 sqq.
     (cf. eiusdem scholarum ex-
     cerpta in ed. Orelliana)

M. TULLI CICERONIS TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER PRIMUS

Cum defensionum laboribus senatoriisque muneri-¹
 bus aut omnino aut magna ex parte essem aliquando¹
 liberatus, rettuli me, Brute, te hortante maxime ad
 ea studia, quae retenta animo, remissa temporibus,
 5 longo intervallo intermissa revocavi, et cum omnium
 artium, quae ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio
 et disciplina studio sapientiae, quae philosophia dici-
 tur, contineretur, hoc mihi Latinis litteris inlustrandum
 putavi, non quia philosophia Graecis et litteris et doc-
 10 toribus percipi non posset, sed meum semper iudicium
 fuit omnia nostros aut invenisse per se sapientius quam
 Graecos aut accepta ab illis fecisse meliora, quae qui-
 dem digna statuissent, in quibus elaborarent. Nam mo-²
 res et instituta vitae resque domesticas ac familiaris
 15 nos profecto et melius tuemur et lautius, rem vero
 publicam nostri maiores certe melioribus tempera-
 verunt et institutis et legibus. quid loquar de re mili-

1 Cum . . . 219, 15 eruditum H (218, 29 honos . . . 219, 2 improbantur bis)

§ 1 et 5 extr. imit. Paschasius Radb. Expos. in ps. 44 l. 1 praef. in. 3 rettuli 5 retuli X Pasch. cf. p. 344, 24 8 cf. Lact. inst. 3, 14, 13 litteris] at libris V² 10 hoc supra semper add. V² 15 latius R¹

tari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. iam illa, quae natura, non litteris adsecuti sunt, neque cum Graecia neque ulla cum gente sunt conferenda. quae enim tanta gravitas, quae tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? Doctrina Graecia nos et omni litterarum genere superabat; in quo erat facile vincere non repugnantes. nam cum apud Graecos antiquissimum e doctis genus sit poetarum, siquidem Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo, serius poetam nos accepimus. annis fere ccccx post Romam conditam Livius fabulam dedit C. Claudio, Caeci filio, M. Tuditano cos. anno ante natum Ennium. qui fuit maior natu quam Plautus et Naevius. sero igitur a nostris poetae vel cogniti vel recepti. quamquam est in Originibus solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus; honorem tamen huic generi non fuisse declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset; duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. quo minus igitur honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt, nec tamen, si qui magnis ingenii in eo genere extiterunt, non satis Graecorum gloriae responderunt. an censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polyclitos et Parrhasios fuisse? honos alit artes, omnesque incenduntur

3 assec. KRH cum ulla gente K 5 animi magnitudo K
7 nos Graecia K 11 archilocus G¹H archilogus V(g scr.^c)

13 enim post annis add. V^c CCCCX X (etiam K, CCCCX G¹
V³) at quingentis in mg. V^c 14 galo X marco G (R laesus)
15 cōs. X (in K ~ add.^c) qui] sc. Livius cf. Vahlen Enn. p. V
maior] at minor V^c 17 Cato fr. 118 cf. Val. Max. 2, 1, 10 21 mar-
co X 24 eo] at & V^c si B¹e corr. sic X 26 cessemus KRH
GFabio V¹ 29 honos . . . 219, 2 improbantur Aug. civ. 5, 13
(H ecl. 212) et ex eo Serv. Lupus ep. 1 acceduntur (vel ac-

ad studia gloria, iacentque ea semper, quae apud quosque improbantur. summam eruditionem Graeci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus; igitur et Epaminondas, princeps meo iudicio Graeciae, fidibus praeclare cecinisse dicitur, Themistoclesque aliquot ante annos cum in epulis recusaret lyram, est habitus indoctor. ergo in Graecia musici floruerunt, discabantque id omnes, nec qui nesciebat satis excultus doctrina putabatur. in summo apud illos honore geometria fuit, itaque nihil mathematicis inlustrius; at nos metiendi ratiocinandique utilitate huius artis terminavimus modum.

At contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post autem eruditum. nam Galbam Africanum Laelium doctos fuisse traditum est, studiosum autem eum, qui is aetate anteibat, Catonem, post vero Lepidum Carbonem Gracchos, inde ita magnos nostram ad aetatem, ut non multum aut nihil omnino Graecis cederetur. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum; quae inlustranda et excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. in quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi iam esse libri Latini dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditus. fieri autem potest, ut recte quis sentiat et id

20 Philosophia . . . 221, 7 narretur H (27 fieri . . . 220, 5 litteris et 220, 13 adulescentes . . . 220, 18 dicere bis)

ceduntur) Aug. incenduntur ex acc. H¹ ecl. 212 gloriae H *ibid.* cum Aug. plerisque codd. (gloria⁶ L) Lup.

4 graecis X -e pro -s V¹ aut^c 6 annis edd. vet. recusasset
V² lirum X est. . . indoctor Quint. inst. 1, 10, 19 8 nesciebant V¹ 10 ad GR¹V¹ 15 etiam ante erud. add. V^c mg.
17 his X hos V^c carbonē V^c catonem X 18 grac in r.
V^c (in mg. at etiam *idem ante versum* gracchos-magnos)

22 ut . . . otiosi Non. 355, 2 23 possimus G¹

quod sentit polite eloqui non possit; sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec inlustrare possit nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris. itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit praeter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. quare si aliquid oratoriae laudis nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiae fontis aperiemus, e quibus etiam illa manabant.

7 Sed ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientia, copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere docere etiam coepit adulescentes et prudentiam cum eloquentia iungere, sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere et in hac maiore et uberiore arte versari. hanc enim perfectam philosophiam semper iudicavi, quae de maximis quaestionibus copiose posset ornateque dicere; in quam exercitationem ita nos studiose [operam] dedimus, ut iam etiam scholas Graecorum more habere auderemus. ut nuper tuum post discessum in Tusculano cum essent complures mecum familiares, temptavi, quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit, sic haec mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebam, de quo quis audire vellet; ad id aut sedens aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita ut, cum is qui au-

1 mandare . . . 5 litteris *Einhart Vita Caroli praef.* 8 laudis] s. *eras. sed a m. rec. iterum scriptum in V* 11 sciential] scientiae X -a pro -ae in r. V² 12 cum motus H commotus GKRV sed cū supra com V² isocratis V² socratis X 13 docere s. om. X post adulescentes add. decere V² 16 haec R¹ 19 del. *Mur.* operam inpendimus *Dav.* 20 audeamus V (a in r.^c) 21 cumplures G¹R¹ (corr. ipsi) 22 possem V² s. possim X (cf. auderemus v. 20) 25 at id X (at id sed. ex aut id aut sed. K^c) 28 his G¹V¹H audiri X (corr. V² † e. ss. K²)

dire vellet dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. haec est enim, ut scis, vetus et Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillime, quid veri simillimum esset, inveniri posse Socrates arbitratur. Sed quo commodius disputationes nostrae explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium:

Malum mihi videtur esse mors.
Isne, qui mortui sunt, an is, quibus moriendum est?

10 Utrisque.

Est miserum igitur, quoniam malum.

Certe.

Ergo et i, quibus evenit iam ut morerentur, et i, quibus eventurum est, miseri.

15 Mihi ita videtur.

Nemo ergo non miser.

Prorsus nemo.

Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicumque nati sunt eruntve, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum qui viverent exciperes — moriendum est enim omnibus —, esset tamen miseriae finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur semper piternam. necesse est enim miseros esse eos qui centum milibus annorum ante occiderunt, vel potius omnis, quicumque nati sunt.

Ita prorsus existimo.

Dic quaeso: num te illa terrent, triceps apud inferos 10
30 Cerberus, Cocyti fremitus, travectio Acherontis, 'mento summam aquam attingens enectus siti' Tantalus? tum

1 quod K¹V² 2 et om. V¹ add.² 7. 8 ergo et primam litteram verbi malum om. R¹V¹ spatio rubicatori relicto; ergo add. R¹ ergo et m V^c ita nasce- in r. V¹ nascatur corr. V^c 13 morerentur K¹ 23 tam V¹ add.² 25 necesse enim est m. K¹ sed est *erasum* 29 nunc ex. num K¹ 30 coycti R¹ traectio ex trav. K¹ transv. V^c mg. ('at trans') s. *Trag. inc. 111* 31 summam . . . *tantalus Non. 401, 29 enectus . . . Tantalus Prisc. GL*

illud, quod 'Sisyphus versat saxum sudans nitendo neque proficit hilum?' fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos et Rhadamanthus? apud quos nec te L. Crassus defendet nec M. Antonius nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenen; tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. haec fortasse metuis et idcirco mortem censes esse sempiternum malum.

Adeone me delirare censes, ut ista esse credam?

6 An tu haec non credis?

Minime vero.

Male hercule narras.

Cur? quaeso.

Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem.

11 Quis enim non in eius modi causa? aut quid negotii est haec poëtarum et pictorum portenta convincere? Atqui pleni libri sunt contra ista ipsa disserentium philosophorum.

Inepte sane. quis enim est tam excors, quem ista moveant?

Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli.

Ita prorsus existimo.

Ubi sunt ergo i, quos miseros dicis, aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt.

2, 470, 18 aquam trisyll. cf. Lachm. ad Lucr. 6, 552 quam Nonii L¹A⁴ amnem Bue. adtinget (vel -it) senextus Nonii L¹A⁴ tantulus X (corr. K²) Nonii et Prisciani pars tum . . . hlium Non. 121, 4; 353, 8.

1. Ennii versus? cf. Marx ad Lucil. 1375 1 sisyphius X (sed 2. i eras. in V. s̄is. K¹aut^c) Nonii pars 4 defendet om.

RK¹ (add.²) 5 demostenen K 7 dicenda causa K 10 an tu . an non (2. an in r.) V¹? ant^h G¹ 14 disertus KR¹

15 aut . . . convincere Non. 375, 29 17 dissententium G¹ (dissonantium corr. G¹?) RV¹ (corr. ipse?) disrentium K

19 est om. K¹, add.^c 20 commoveant V² 23 prorsus G

24 Inde ab ubi - 223, 24 iam sunt multa in K madore corrupta

Ego vero nusquam esse illos puto.

Igitur ne esse quidem?

Prorsus isto modo, et tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sint.

5 Iam malletm Cerberum metueres quam ista tam inconsiderate diceres.

Quid tandem?

Quem esse negas, eundem esse dicis. ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum qui non sit dicis esse.

Non sum ita hebes, ut istud dicam.

Quid dicis igitur?

15 Miserum esse verbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit, miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus, omnis denique miseros, qui hac luce careant.

Revolveris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt; tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse; ita ne miseri quidem sunt.

Non dico fortasse etiam, quod sentio; nam istuc ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto.

13 Quid? miserius quam omnino numquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, miseri iam sunt, quia non sunt, et nos, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus ante quam nati. ego autem non commemini, ante quam sum natus, me miserum; tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere.

Ita iocaris, quasi ego dicam eos miseros, qui nati non sint, et non eos miseros, qui mortui sunt.

3 miseros cf. Serv. Aen. 4, 20 4 quidem om. K 7 qui We. 13 M. V² om. X 14 morti V¹ demiserit ut v. K CN. R Gn. vel gn. GV (in K evaridum) 15 tanta dignitate tanta gl. V^c sit om. V¹, unde V^c orbatus sit 19 ne] longius verbum habuisse vid. K 21 etiam exp. V^{vet} 27 similiore K¹R¹ . . . 28 ecquid K (add.²aut^c) recordere s̄ recordare X 29 miseros V (exp.²) 30 m. sint V^c

Esse ergo eos dicis.

Immo, quia non sint, cum fuerint, eo miseros esse.

Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quam non modo miserum, sed omnino quicquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena cum Calatini Scipionum Serviliorum Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos?

Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sint.

Non dicis igitur: 'miser est M. Crassus', sed tantum: 'miser M. Crassus'?

Ita plane.

14 Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronunties, id aut esse aut non esse! an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit ut appellarem ἀξιωμα, utar post alio, si invenero melius) — id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum. cum igitur dicis: 'miser M. Crassus', aut hoc dicis: 'miser est Crassus', ut possit iudicari, verum id falsumne sit, aut nihil dicis omnino.

Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sint, quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? quae enim potest in vita esse iucunditas, cum dies et noctes cogitandum sit iam iamque esse moriendum?

in modo²

4 omi in K 6 catilini G 7 putas] vocas K^{rec} 8 premis s. v. add. K^c 10 si//nt V 11 miser e mori crassus K m. rec. quae ductus evanidos restituit 15 ne ex non R^c 17 pronuntiatum eqs. Gell. 16, 8, 8 (Hier. adv. Rufin. 1, 486) sic ex si V^c 18 ἀλλωμδ R ἀξιω^M V, sed praeter 1. d. omnia i. r. V^c azio- ma K azi^oma G¹ alio/si//inv. V (dist. 2?) alios et inv. GKR 23 eos s. non add. V² sunt V 25 ne s. v. K¹ quid] ecce K ante ecce adscr. m (= magister) K², post esse d (disc.) K^{rec}

Ecquid ergo intellegis, quantum mali de humana condicione deieceris?

Quonam modo?

Quia, si mors etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus in vita; nunc video calcem, ad quam cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti nec insulsi hominis ut Siculi, sententiam sequi.

10 Quam? non enim novi.

Dicam, si potero, Latine. scis enim me Graece loqui in Latino sermone non plus solere quam in Graeco Latine.

Et recte quidem. sed quae tandem est Epicharmi ista sententia?

'Emori nolō, sed me esse mortuum nihil aestimo.'

Iam adgnosco Graecum. sed quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perforce, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum putem.

Iam istuc quidem nihil negotii est, sed ego maiora molior.

Quo modo hoc nihil negotii est? aut quae sunt tandem ista maiora?

25 Quia, quoniam post mortem mali nihil est, ne mors quidem est malum, cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse malum est; id est enim perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur.

1 ecqui X(Ω?) 4 mors V^c mori X¹(V¹) 5 in vita del. Bal., sed vita hic non opponitur mortis tempori. 8 epicarmi G¹(corr.¹) K insulsi] insul in r. V^c 14 epicarmi GRV¹(corr.²) 16 Epich. fr. 247 nihilli edd. vett. 17 adgnosco RV (sed d erasum) ^g adn. G¹ agn. K graecō G¹ gradum ex graecum V²? sed Man. et 21 sed ego maiora molior add. V^c (sed maiora molior vel sed etiam maiora molior s) om. X 25 nihil est add. K²V² om. X ne quidem mors K 26 proximum KV 27 nequidem moriendum K 28 id est K² s idem R idē GK¹V

Cic. 44

3

Uberius ista, quaeso. haec enim spinosiora, prius ut confitear me cogunt quam ut adsentiar. sed quae sunt ea, quae dicis te maiora moliri?

Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.

Non postulo id quidem, aveo tamen audire. ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficias. sed nihil te interpellabo; continentem orationem audire malo.

17 Quid, si te rogavero aliquid? nonne respondebis? 10

Superbum id quidem est, sed, nisi quid necesse erit, malo non roges.

9 Geram tibi morem et ea quae vis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint et fixa, quae dixerō, sed ut homunculus unus e multis 15 probabilia coniectura sequens. ultra enim quo progrediar, quam ut veri similia videam, non habeo; certa dicent i, qui et percipi ea posse dicunt et se sapientis esse profitentur.

Tu, ut videtur; nos ad audiendum parati sumus. 20

18 Mors igitur ipsa, quae videtur notissima res esse, quid sit, primum est videndum. sunt enim qui discessum animi a corpore putent esse mortem; sunt qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum et corpus occidere, animumque in corpore extinguī. qui 25 discedere animum censent, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. quid sit porro ipse animus aut ubi aut unde, magna dissensio est. aliis cor

27 quid igitur sit animus . . . 28 est. nam animus ab anima dictus est (227, 12). aliis . . . 227, 2 dicuntur H

6 quidem id K abeo V¹ habeo V²GKR aveo ε 10 si rogavero V¹ (corr.^c) K¹ hoc loco pauciora habuit, evanidas litteras m. rec. sic fere restituit: Iqiero 12 non//roges V 18 qui//et V et//se V sapientes V² 23 putent ε (cf. censeant) putant X (varietatem modorum def. Gafflot, Le subjonctif de subordination Paris 1906 p. 52) 26 cessent V¹ 28 aut ubi . . . 227.1 animus in mg. G¹ aut unde . . . dicuntur Non. 66, 5

ipsum animus videtur, ex quo excordes, vecordes concordisque dicuntur et Nasica ille prudens bis consul 'Corculum' et 'egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus'. Empedocles animum esse censet cordi suffusum 19 sanguinem; aliis pars quaedam cerebri visa est animi principatum tenere; aliis nec cor ipsum placet nec cerebri quandam partem esse animum, sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem et locum; animum autem alii animam, ut fere nostri — 10 declarat nomen: nam et agere animam et efflare dicimus et animosos et bene animatos et ex animi sententia; ipse autem animus ab anima dictus est —; Zenoni Stoico animus ignis videtur. sed haec quidem quae 10 dixi, cor, cerebrum, animam, ignem volgo, reliqua fere 15 singuli. ut multo ante veteres, proxime autem Aristoxenus, musicus idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut in cantu et fidibus quae ἀρμονία dicitur: sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri tamquam in cantu sonos. 20 hic ab artificio suo non recessit et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset erat multo ante et dictum et explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram et quasi corpus negavit esse ullum, numerum dixit esse, cuius vis, ut iam ante Pythagorae visum erat, in natura 25 maxuma esset. eius doctor Plato triplicem finxit animum, cuius principatum, id est rationem, in capite sicut in arce posuit, et duas partes parere voluit, iram et

25 Plato . . . 228, 2 locavit H

1 vecordes^q excordes concordēs H signis transponendi non satis dilucidis additis vec. HM vaec. VG¹(sed a¹)R¹(sed †¹⁷) Nonii codd. pr. F H vęc. K 3 Ennius ann. 331 5 animi om. K¹, post princip. add.^c 9 ut fere nostri declarant nomen. nam Ω corr. Dav. declarant nomina Sey. 12 Zeno fr. 134. 15 multo Bentl. multi cf. Lact. inst. 7, 13, 9 opif. 16, 13 18 armonia Ω cf. 124.41 22 Xen. fr. 67 23 ull in r. V^c ullum ε verum X cf. ac. 2, 124 25 animam X (sed ^usupra a V²) 27 separare X in parere corr. V^c (e priore loco iterum ss. Vⁿ)

cupiditatem, quas locis discluit: iram in pectore,
 21 cupiditatem sup̄ter praecordia locavit. Dicaearchus
 autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus
 libris exponit, doctorum hominum disputantium primo
 libro multos loquentes facit; duobus Pherecratem 5
 quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione or-
 tum, disserentem inducit nihil esse omnino animum,
 et hoc esse nomen totum inane, frustra que animalia
 et animantis appellari, neque in homine inesse animum
 vel animam nec in bestia, vimque omnem eam, qua 10
 vel agamus quid vel sentiamus, in omnibus corpori-
 bus vivis aequabiliter esse fusam nec separabilem a
 corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quicquam
 nisi corpus unum et simplex, ita figuratum ut tem-
 22 peratione naturae vigeat et sentiat. Aristoteles, longe 15
 omnibus — Platonem semper excipio — praestans et
 ingenio et diligentia, cum quattuor nota illa genera
 principiorum esset complexus, e quibus omnia orerentur,
 quintam quandam naturam censet esse, e qua
 sit mens; cogitare enim et providere et discere et do- 20
 cere et invenire aliquid et tam multa [alia] meminisse,
 amare odisse, cupere timere, angi laetari, haec et simili-
 a eorum in horum quattuor generum inesse nullo
 putat; quintum genus adhibet vacans nomine et sic ip-

15 Aristoteles cum quattuor . . . 229, 3 de animo sentiae H

1 discluit om. X add. V²R^{rec}ς (suis add. ς) cf. I, 80 Pr. 32
 quas-cupiditatem om. H 2 subter RHK¹ (t sup ss. K²) collocavit

V² dice archus KRV dicaearchus h b l l l G¹ 3 chorinthi GK
 4 dictorum X, corr. in KV 5 pherecraten G pthiotam X

(pth. G phiot. K) 7 animum omnino K 8 et post frustra que
 add. V¹⁷ vix recte 9 animantes V² 12 aequabiliter V (exp. m.
 vet.) 18 orerentur Hς 19 esse] esset GR¹ e corr. equa G¹
 (in mg. de) K¹ (equae K² ut v.) R esse//qua V (quae V²)

21 alia X exp. V^{vet}, cf. 247, 14 22 et om. H 23 nullo] numero H
 24 genus om. H sic exp. V^{vet}

sum animum ἐνδελείθειαν appellat novo nomine quasi
 quandam continuatam motionem et perennem.

Nisi quae me forte fugiunt, haec sunt fere de animo 11
 sententiae. Democritum enim, magnum illum quidem
 5 virum, sed levibus et rotundis corpusculis efficien-
 tem animum concursu quodam fortuito, omittamus;
 nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba
 conficiat. Harum sententiarum quae vera sit, deus ali- 23
 qui viderit; quae veri simillima, magna quaestio est.
 10 utrum igitur inter has sententias diiudicare malumus
 an ad propositum redire?

Cuperem equidem utrumque, si posset, sed est dif-
 ficile confundere. quare si, ut ista non disserantur,
 liberari mortis metu possumus, id agamus; sin id non
 15 potest nisi hac quaestione animorum explicata, nunc,
 si videtur, hoc, illud alias.

Quod malle te intellego, id puto esse commodius;
 efficiet enim ratio ut, quaecumque vera sit earum sen-
 tentiarum quas exposui, mors aut malum non sit aut 24
 20 sit bonum potius. nam si cor aut sanguis aut cere-
 brum est animum, certe, quoniam est corpus, interibit
 cum reliquo corpore; si anima est, fortasse dissipa-
 bitur; si ignis, extinguetur; si est Aristoxeni harmo-
 nia, dissolvetur. quid de Dicaearcho dicam, qui nihil
 25 omnino animum dicat esse? his sententiis omnibus
 nihil post mortem pertinere ad quemquam potest; pa-
 riter enim cum vita sensus amittitur; non sententias

8 harum . . . 9 quaestio est H 18 efficiet . . . 25 dicit
 esse H

1 endelecheian GKVH, sed in R inter e et a graecum com-
 pendium diphthongi ει (j) scriptum est appellant G¹V¹
 3 fugiunt (exp. m. vet.) V hae V^{rec}ς omnium post fere add.

V² 6 animum V (ss. c) 7 nihil . . . eorum t. conficiat Non. 269, 12
 8 harum . . . viderit Lact. inst. 7, 8, 9 (postquam breviter ad

§ 18—22 respexit) aliquis V^{rec}ς 14 possimus K² 20 cor // aut⁽²⁾
 s. G 22 corpore V^cς tempore X 23 harmonia GKR // arm. V
 arm. H

autem nihil est ullam in partem quod intersit. reli-
quorum sententiae spem adferunt, si te hoc forte de-
lectat, posse animos, cum e corporibus excesserint, in
caelum quasi in domicilium suum pervenire.

Me vero delectat, idque primum ita esse velim, de-
inde, etiamsi non sit, mihi persuaderi tamen velim. 5

Quid tibi ergo opera nostra opus est? num elo-
quentia Platonem superare possumus? evolve diligen-
ter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod
desideres nihil erit. 10

Feci mehercule, et quidem saepius; sed nescio quo
modo, dum lego, adsentior, cum posui librum et me-
cum ipse de immortalitate animorum coepi cogitare,
adsensio omnis illa elabitur.

12 Quid? hoc dasne aut manere animos post mortem 15
aut morte ipsa interire?

Do vero.

Quid, si maneant?

Beatos esse concedo.

Sin intereant? 20

Non esse miseros, quoniam ne sint quidem; iam
istuc coacti a te paulo ante concessimus.

Quo modo igitur aut cur mortem malum tibi videri
dicis? quae aut beatos nos efficiet animis manentibus
aut non miseros sensu carentis. 25

12 26 Expone igitur, nisi molestum est, primum, si
potes, animos remanere post mortem, tum,
si minus id obtinebis — est enim arduum —, do-
cebis carere omni malo mortem. ego enim istuc
ipsum vereor ne malum sit non dico carere sensu, sed 30
carendum esse.

Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis
obtineri, uti optimis possumus, quod in omnibus cau-

9 anima ex -o V^c? 13 imm. GR 18 quod K¹(corr.²)R
19 beatos V 21 iam cf. p. 225, 21 ac. 2, 109 al. (Mue.) 25 ca-
rentes V² 27 potest G¹ 28 obtinebis GR¹V 30 ne] me G
33 optineri V

sis et debet et solet valere plurimum, et primum qui-
dem omni antiquitate, quae quo propius aberat ab ortu
et divina progenie, hoc melius ea fortasse quae erant
vera cernebant.

5 Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos 27
cascos appellat Ennius, esse in morte sensum neque
excessu vitae sic deleri hominem, ut funditus inter-
iret; idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio
iure et e caerimoniis sepulcrorum intellegi licet, quas
10 maxumis ingeniis praediti nec tanta cura coluissent
nec violatas tam inexpabili religione sanxissent, nisi
haereret in eorum mentibus mortem non interitum
esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam
quasi migrationem commutationemque vitae, quae in
15 claris viris et feminis dux in caelum soleret esse, in
ceteris humi retineretur et permaneret tamen. ex hoc 28
et nostrorum opinione 'Romulus in caelo cum diis agit
aevum', ut famae adsentiens dixit Ennius, et apud
Graecos indeque perlapsus ad nos et usque ad Ocea-
20 num Hercules tantus et tam praesens habetur deus;
hinc Liber Semela natus eademque famae celebritate
Tyndaridae fratres, qui non modo adiutores in proeliis
victoriae populi Romani, sed etiam nuntii fuisse per-
hibentur. quid? Ino Cadmi filia nonne *Λευκοθέα* no-
25 minata a Graecis Matuta habetur a nostris? quid?
totum prope caelum, ne pluris persequar, nonne hu- 13
mano genere completum est? si vero scrutari vetera 29
et ex is ea quae scriptores Graeciae prodiderunt eru-

2 propius] opius in r. V^c 4 vera ss. K^c veru (a aper-
tum!) in vera corr. R cercebant G¹ (corr. ipse) R cernebant
K cerneba//t V (-bat ε) 6 cassos R cassus K¹ ann. 24 8 id-
quae G¹RV¹ 9 caer. V cer. GKR 11 inexpabile X -i in r.
V¹? 16 et ante retin. add. V^c et perm. . . . 20 hercules fere
omnia in r. V¹ 17 ann. 115 24 Quid?... nostris Non. 66, 13
in hoc admi G¹ ino sed o in r. V¹ nonne ex nomine K²
ΛΕΥΚΟΘΕΑ R ΛΕΥΚΟΘΕΑ GKV (© in r.) 25 mutata K¹V¹ (ut
v.) Nonii L¹ 26 persequar pluris K 27 Si vero . . . 232, 5 intel-
leges Lact. inst. 1, 15, 24 Aug. cons. euang. 1, 23, 32 28 illis Lact.

ere coner, ipsi illi maiorum gentium dii qui habentur hinc nobis profecti in caelum reperientur. quaere, quorum demonstrantur sepulcra in Graecia; reminiscere, quoniam es initiatus, quae tradantur mysteriis: tum denique, quam hoc late pateat, intelleges. sed qui 5 nondum ea quae multis post annis <homines> tractare coepissent physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant, rationes et causas rerum non tenebant, visis quibusdam saepe movebantur, isque maxime nocturnis, ut videntur ei, qui vita excesserant, vivere.

30 Ut porro firmissimum hoc adferri videtur cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit inmanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio (multi de diis prava sentiunt — id enim 15 vitioso more effici solet —, omnes tamen esse vim et naturam divinam arbitrantur, nec vero id conlocutio hominum aut consessus efficit, non institutis opinio est confirmata, non legibus; omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est) — quis 20 est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitae commodis arbitretur? tolle

12 Porro infirmissimum . . . 20 putanda est H

1 ipsi maiorum gentium dii Aug. civ. 8, 5 qui habentur om. Aug. 2 a ante nobis add. V² § Lact. Aug. cf. Progr. 24 repperientur X (sed 1. p del. R¹) Aug. quare quoniam demonstrantur Lact. 3 demonstrantur Aug. demonstrantur X, sed a in e corr. G¹ demonstrantur in r. V¹ 4 es initiatus] hinc Lact. inst. 1, 15 Atticum cum Cicerone colloqui conclusit, cf. Po. Herm. 46 p. 629 mist. KV 6 add. Po. tractari coepta sunt Keil 7 phisica X dicissent R¹ 8 cognoverunt X corr. V^c 9 visis eqs. asyndeton suspectum 11 ei] illi K² hi in r. V¹ 12 videtur V^c 13 quod] quia K² hominum K 14 sit K² V² § fit X inmani/s R imm. KH 15 idem K¹ (id enim²) RH 17 deorum K div in r. V¹ nec . . . opinio est in r. K¹ 18 consessus Bouhier (cf. Legg. II, 13) consensus effect Bouhier 19 omni] R omni// V 20 omnium] hominum R¹

hanc opinionem, luctum sustuleris. nemo enim maeret suo incommodo: dolent fortasse et anguntur, sed illa lugubris lamentatio fletusque maerens ex eo est, quod eum, quem dileximus, vitae commodis privatum arbitramur idque sentire. atque haec ita sentimus natura 5 duce, nulla ratione nullaque doctrina. Maximum vero 31 argumentum est naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt, et maxumae quidem, quae post mortem futura sint. 'serit 10 arbores, quae alteri saeculo prosint', ut ait <Stattius> in Synephebis, quid spectans nisi etiam postera saecula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet bacam ipse numquam; vir magnus leges instituta rem publicam non seret? quid 15 procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta elogia significant nisi nos futura etiam cogitare?

Quid? illud num dubitas, quin specimen naturae 20 capi deceat ex optima quaque natura? quae est melior igitur in hominum genere natura quam eorum, qui se natos ad homines iuvandos tutandos conservandos arbitrantur? abiit ad deos Hercules: numquam abisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam 25 munivisset. vetera iam ista et religione omnium consacrata: quid in hac re p. tot tantosque viros ob rem p. interfectos cogitasse arbitramur? isdemne ut finibus nomen suum quibus vita terminaretur? nemo umquam sine magna spe immortalitatis se pro patria of-

2 alieno^(c) K 5 idque sentire eras. in V 6 maximum KR¹ (u ss.¹) maximum vero argumentum V (ss.²) 9 maxime X (-ime K) sunt K² Caecil. com. 210 10 altero K¹ saeculo K¹ V² suppl. § (cf. Cato m. 24) ille 'cod. Aug.' 11 synephebis KV sine phebis GR (coni.¹) expectans V 14 non seret V^c (l. n in r.) § conseret GKR 15 propagatio] progatio R prorogatio V¹ 19 illū K¹ 24 viam s. v. add. K² 26 ob rem p.] b r in r. V¹ ob re p. K ob rē p. (er. ublicā) G

33 ferret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondae, licuit, ne et vetera et externa quaeram, mihi; sed nescio quo modo inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum, idque in maximis ingeniis altissimisque animis et existit maxime et apparet facillime. quo quidem dempto quis tam esset amens, qui semper in laboribus et periculis viveret? loquor de principibus; quid? poëtae nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud:

'Aspicite, o cives, senis Enni imaginis formam: 10
Hic vestrum panxit maxima facta patrum?'

mercedem gloriae flagitat ab is quorum patres adfecerat gloria, idemque:

'Nemo me lacrimis . . .

Cur? volito vivos per ora virum.' 15

sed quid poëtās? opifices post mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in cluideo Minervae, cum inscribere <nomen> non liceret? quid? nostri philosophi nonne in is libris ipsis, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? 20

35 Quodsi omnium consensus naturae vox est, omnesque qui ubique sunt consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat qui vita cesserint, nobis quoque idem existimandum est, et si, quorum aut ingenio aut virtute 25

22 quodsi . . . 235, 6 cognoscimus (omissis 235, 2 maxime . . . 235, 4 habiturus) H (libere)

2 I. et in r. V¹ 3 in s. v. add. G¹ 5 existit GR 6 quod X sed d exp. G¹ 8 quod G¹ 9 post] st in r. V^c 9. 16 nobilitare K¹ corr.² unde er//go in ut est de ennio corr. K^c (2)
10 senis/enni V (2. s V²) enni X enni K² formam V¹ urnam V^{2c} in mg. Enn. var. 15 11 panxit edd. pinxit 14 lacrimis X, -et pro -is in r. V^c. de ratione versus afferendi cf. Va. Op. II p. 135 Enn. var. 17 15 vivus V^c 16 poetas s putas X poetę V^c (p a m. 1, oetę in r.) 18 add. Ern. 19 quid? nostri eqs. libere Hier. in Gal. p. 517 22 omnesque] huiusque H 24 cesserint GK, sed prius s in r G¹, ex n K^c

animus excellit, eos arbitrabimur, quia natura optima sint, cernere naturae vim maxime, veri simile est, cum optumus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. 16

5 Sed ut deos esse natura opinamur, qualesque sint, 36
ratione cognoscimus, sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium, qua in sede maneat qualesque sint, ratione descendum est. cuius ignoratio finxit inferos easque formidines, quas tu contem-
10 nere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus isque humo tectis, e quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum; quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt, quos auxerunt poëtae. frequens enim con- 37
15 sessus theatri, in quo sunt mulierculae et pueri, movetur audiens tam grande carmen:

'Adsum atque advenio Acherunte vix via alta atque árdua
Pér speluncas sáxis structas áspersis pendéntibus
Máxumis, ubi rigida constat crássa caligo inferum,'

20 tantumque valuit error — qui mihi quidem iam sublatus videtur —, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent nec intellegi. animos enim per se ipsos viventis non poterant mente complecti, 25
formam aliquam figuramque quaerebant. inde Homeri tota νέκυνια, inde ea quae meus amicus Appius νεκρομαντεία faciebat, inde in vicinia nostra Averni lacus,

1 excellit V² arbitrabimur X arbitra//mur V We. al.
5 que del. Bal. 8 ingnoratio GV¹ 11 aquo V¹ (aq in r.)
eqd V² mg. 14 quos . . . con in r. K¹ consessus s consensu X, s in fine add. V¹ 17 Trag. inc. 73 acheronte K (u ss. c)
19 ubi . . . inferum Non. 272, 39 crassa s. v. add. K^c 23 possunt V² 24 se s. v. add. V^c vigentis ex viventis V¹
26 ΝΕCΥΙΔ KRV (sed id in pd corr. 1) necyia mai. litt. G
NEpCYO mantia RK nepyomantia mai. litt. G psychomantia, sed psicho in r. V¹ aut² (ex div. 1, 132) corr. Dav. 27 -de in om. K¹ add. c vitla KRV¹ (vicinia corr. 1) vicia G

unde animae excitantur obscura umbra opertae,
imágenes

mortuorum, alto ostio Acheruntis, salso sanguine.
has tamen imagines loqui volunt, quod fieri nec sine
lingua nec sine palato nec sine faucium laterum pul- 5
monum vi et figura potest. nihil enim animo videre
poterant, ad oculos omnia referebant.

8 Magni autem est ingenii sevocare mentem a sen-
sibus et cogitationem ab consuetudine abducere. ita-
que credo equidem etiam alios tot saeculis, sed quod 10
litteris exstet, Pherecydes Syrius primus dixit animos
esse hominum sempiternos, antiquus sane; fuit enim
meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius
Pythagoras maxime confirmavit, qui cum Superbo re-
gnante in Italiam venisset, tenuit Magnam illam Grae- 15
ciam cum [honore] disciplina, tum etiam auctoritate,
multaque saecula postea sic viguit Pythagoreorum no-
men, ut nulli alii docti viderentur. sed redeo ad anti-
quos. rationem illi sententiae suae non fere reddebant,
nisi quid erat numeris aut descriptionibus explican- 20
9 dum: Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret,
in Italiam venisse et didicisse Pythagorea omnia pri-

6 Quidam enim nihil animo ... 9 abducere H

1 *Trag. inc. 76 cf. Leo Progr. Gott. 1910 p. 21.* apertae (vel
ε, -e K¹) hostio alte (alte K¹) acheruntis (acherontis KV¹ e
corr.) s. s. imagines mortuorum X opertę corr. V¹K² ostio ε
alto corr. K²V¹aut² ε. locum rest. Leo. alii aut imagines mor-
tuorum in fine relicta male Ciceroni ipsi tribuunt aut ibi mort.
imagines scribunt (praeterea aperto ex ostio *Mdv.* opertae ex
ostio *Ribb.* altae *Klotz*) 8 magni.. 9 abducere *Aug. epist. 137, 5*
sevocare *Aug.* revocare Ω 9 a consuetudine V (*ult. e ex o*)
10 quot G 11 extet K *cf. Lact. inst. 7, 8, 7 Aug. epist. 137, 12*
syrus X syrius ε *Aug.* primum Ω primus *Bentl.* atque hoc legisse
videtur Aug.: 'quod apud Graecos olim primus Pherecydes
Syrius cum disputavisset', 12 antiquos K¹R¹ 16 honore *del.*

V^{vet} honore et disc. ε 18 ^{puta²} iderentur V 20 descriptionibus B ε
discriptionibus X (discretionibus V) 22 dedicisse GR *ad ve-*
nisse adscr. in mg. et in ea (Ita P) cum alios multos tum archy-

numque de animorum aeternitate non solum sensisse
idem quod Pythagoram, sed rationem etiam attulisse.
quam, nisi quid dicis, praetermittamus et hanc totam
spem immortalitatis relinquamus.

5 An tu cum me in summam exspectionem addu-
xeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone,
quem tu quanti facias scio et quem ex tuo ore admiror,
quam cum istis vera sentire.

Macte virtute! ego enim ipse cum eodem ipso non 40
10 invitus erraverim. num igitur dubitamus —? an sicut
pleraque? quamquam hoc quidem minime; persuadent
enim mathematici terram in medio mundo sitam ad
universi caeli complexum quasi puncti instar opti-
nere, quod *κέντρον* illi vocant; eam porro naturam
15 esse quattuor omnia gignentium corporum, ut, quasi
partita habeant inter se ac divisa momenta, terrena
et umida suoapte nutu et suo pondere ad paris angulos
in terram et in mare ferantur, reliquae duae partes,
una ignea altera animalis, ut illae superiores in me-
20 dium locum mundi gravitate ferantur et pondere, sic
hae rursum rectis lineis in caelestem locum subvolent,
sive ipsa natura superiora adpetente sive quod a gra-
vioribus leviora natura repellantur. quae cum con-
stent, perspicuum debet esse animos, cum e corpore
25 excesserint, sive illi sint animales, id est spirabiles,

tam (ut crithitā P) timeumque cognovit (et timeum invenisse
R)V^cR^{rec.}P al., (cf. *fin. 5, 87*), unde V^c post ferunt (21) *add.*
qui, tum corr. venit ed/dicisse (*voluit ut v.* edidicisse pro et
dedicisse) signo ☉ inter haec verba ut ante notam mg. addito
2 rationes . . . quas V²? adtul. V 6 deseris V²ε me errare
hercule K mehercules V² 8 cū] *i. r.* V^{rec.} 9 Macte virtute
Non. 341, 37 mac in r. V^c ipso cf. *div. 2, 95* isto *We.* 14 cen-
tron X (*ante Vit. praeterea ap. Rom. non invenitur*) 17 umida
RG¹V¹ (²*add. G¹V¹*) 18 mar X mare K²ε 19 ille GKV
superioris X 21 caelestem GV¹ rursus V² 22 sive quod ...
constent *Non. 273, 7* 22 superiora ... 23 leviora om. R¹ *add. m.*
vet. in mg. (superiora ex -re). eadem verba usque ad levio fere
omnia in r. scripsit V¹ 25 spirabiles KV² (t sp.) spiritabiles
RV¹ spiritalis G

41 sive ignei, sublime ferri. si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis quam dilucide dicitur, aut quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura, multo etiam integriora ac puriora sunt, ut a terra longissime se eferant. Horum igitur aliquid... animus, ne tam vegeta mens aut in corde cerebrove aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat.

18 Dicaearchum vero cum Aristoxeno aequali et discipulo suo, doctos sane homines, omittamus; quorum alter ne condoluisset quidem umquam videtur, qui animus se habere non sentiat, alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad haec transferre conetur. harmonian autem ex intervallis sonorum nosse possimus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit pluris; membrorum vero situs et figura corporis vacans animo quam possit harmoniam efficere, non video. sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, haec magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat; bene enim illo Graecorum proverbio praecipitur:

42 'quam quisque norit artem, in hac se exerceat.' illam vero funditus eiciamus individuorum corporum levium et rotundorum concursioem fortuitam, quam tamen Democritus concalectam et spirabilem, id est animale, esse volt. is autem animus, qui, si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare

1 si vero ... 5 eferant 13 armonian ... 17 video
20 illam ... 24 vult 239, 15 nulla vero est celeritas... 240, 16 excitavit 240, 26 quod tandem ... 241, 17 pervenerit H

2 sit] est *Mdv. sed cf. comm.* 3 *cf. Aug. gen. ad litt. 7, 21* 5 se om. H ecf. X (eff. corr. V¹ hecf. K^c) 6 putetur vel cogitetur fere potius supplendum quam sit (We.). est ante animus add. B^s nec K vegeta V¹ (veg in r.) K² veta GK¹R
10 nae R ne K ne, sed e in r. V¹ quia nimium K¹
13. 14. 16 arm. ter H (in 13 V¹ e corr., in 14 K) 13 harmonia K 15 vero situs om. K¹ add.^c 20 *cf. Arist. Ve. 1431 Cic. Att. 5, 10, 3* 22 rotundorum KV (sed fuit rut.) H 23 tamen add. K² spirabilem eqs. *cf. Aug. epist. 118, 4, 28* 24 animus ... 239, 1 dicuntur Non. 272, 29 si add. G¹ s. l. 25 quattuor horum Non. ex quibus] unde V² Non ff. recte

dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panaetio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent haec duo genera proni et supera semper petunt. ita, sive dissipantur, procul a terris id evenit, sive permanent et conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad caelum et ab is perrumpatur et dividatur crassus hic et concretus aër, qui est terrae proximus. calidior est enim vel potius ardentior animus quam est hic aër, quem modo dixi crassum atque concretum; quod ex eo scribi potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta ardore animi concalescunt. accedit ut eo facilius animus evadat ex hoc aëre, quem saepe iam appello, eumque perrumpat, quod nihil est animo velocius, nulla est celeritas quae possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus sique similis, necesse est ita feratur, ut penetret et dividat omne caelum hoc, in quo nubes imbres ventique coguntur, quod et umidum et caliginosum est propter exhalationes terrae.

Quam regionem cum superavit animus naturamque sui similem contigit et adgnovit, iunctis ex anima tenui et ex ardore solis temperato ignibus insistit et finem altius se eferendi facit. cum enim sui similem et levitatem et calorem adeptus <est>, tamquam paribus examinatus ponderibus nullam in partem movetur, eaque ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetravit; in quo nulla re egens aletur et sustentatur isdem rebus, quibus astra sustentantur et aluntur.

2 videri om. X (videt' pro video V sed t' V^c in r.) add. K² s 9 ardentior ex -us V¹ est exp. V^c aer in mg. V^c
10 scrij] scribi K¹ 12 accidit X accedit s V^{re} 18 caelum ... coguntur Non. 264, 32 19 umidum G (^b add. sed rursus eras.) KR¹ V¹ hum. H 20 exalationes GKV (exal/at., in mg. p humorem V²) H 22 agnovit H a/gn. V iunctis R¹ iunctus GKVH 23 consistit V e corr. 24 ecf. ut 238, 5 (eff. hic V^c) 25 add. s 29 hisdem X (/isdem V isdem H?) sustentatur G¹ sustentur K¹ sustentur V¹

44 Cumque corporis facibus inflammari soleamus ad
omnis fere cupiditates eoque magis incendi, quod is
aemulemur, qui ea habeant quae nos habere cupia-
mus, profecto beati erimus, cum corporibus relictis et
cupiditatum et aemulationum erimus expertes; quod 5
que nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare
aliquid velimus et visere, id multo tum faciemus li-
berius totosque nos in contemplantis rebus perspi-
ciendisque ponemus, propterea quod et natura inest
in mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri 10
videndi et orae ipsae locorum illorum, quo pervene-
rimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cae-
lestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabant.
45 haec enim pulchritudo etiam in terris 'patritam' illam
et 'avitam', ut ait Theophrastus, philosophiam cogni- 15
tionis cupiditate incensam excitavit. praecipue vero
fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes
circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere
cupiebant.

20 Etenim si nunc aliquid adsequi se putant, qui 20
ostium Ponti viderunt et eas angustias, per quas pene-
travit ea quae est nominata

Argó, quia Argivi in ea delecti viri

Vecti petebant pellem inauratam arietis,

aut i qui Oceani freta illa viderunt, 'Europam Liby- 25
amque rapax ubi dividit unda', quod tandem specta-
culum fore putamus, cum totam terram contueri lice-
bit eiusque cum situm, formam, circumscriptionem,
tum et habitabiles regiones et rursus omni cultu prop-
46 ter vim frigoris aut caloris vacantis? nos enim ne 30

6 que in r. V^c 7 liberius//t. V 14 patritam . . . 15 philo-
sophiam Non. 161, 7 patriam X patritam Non. et multi codd.
s. XV., ex Nonio ni fallor. certe in Vat. 1733 is qui a. 1479 co-
dicem emit in mg. adscripsit: patriam n. m. cognitionis add.
K^c 18 illa post disp. add. V³ 20 se om. G 23 Enn. Med.
250 in ea add. K^c delecti KV²B dilecti GRV¹ 25 Enn.
ann. 302 lybiamque X (lyp. V¹) 29 rursus V²

nunc quidem oculis cernimus ea quae videmus; neque
est enim ullus sensus in corpore, sed, ut non physici
solum docent verum etiam medici, qui ista aperta et
patefacta viderunt, viae quasi quaedam sunt ad ocu-
5 los, ad auris, ad naris a sede animi perforatae. itaque
saepe aut cogitatione aut aliqua vi morbi impediti
apertis atque integris et oculis et auribus nec videmus
nec audimus, ut facile intellegi possit animum et vi-
dere et audire, non eas partis quae quasi fenestrae
10 sint animi, quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi
id agat et adsit. quid, quod eadem mente res dissimil-
limas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem,
odorem, sonum? quae numquam quinque nuntiis ani-
mus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur et is
15 omnium iudex solus esset. atque ea profecto tum
multo puriora et dilucidiora cernentur, cum, quo na-
tura fert, liber animus pervenerit. nam nunc quidem, 47
quamquam foramina illa, quae patent ad animum a
corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, ta-
20 men terrenis concretisque corporibus sunt intersaepta
quodam modo: cum autem nihil erit praeter animum,
nulla res obiecta impedit, quo minus percipiat, quale
quidque sit.

Quamvis copiose haec diceremus, si res postularet, 21
25 quam multa, quam varia, quanta spectacula animus
in locis caelestibus esset habiturus. quae quidem co- 48
gitans soleo saepe mirari non nullorum insolentiam
philosophorum, qui naturae cognitionem admirantur
eiusque inventori et principi gratias exultantes agunt
30 eumque venerantur ut deum; liberatos enim se per

2 enim est V²B phisici KRH 5 aures . . . nares ex -is
V¹ 8 ut] quo ss. V² 9 non . . . 10 sunt animi Non. 36, 12
11 quid quod V (sed quod corr. in cū¹) qui quod GK¹
(corr. c) R 12 cū (ex cō) prendimus V 13 animi in animis
corr. V¹ 17 fertur K^c nam . . . 19 natura fabricatur Non.
35, 26 18 animos Non. 19 callidissimo K¹RV 20 inter-
septa X 26 esse R¹ quidem] cuiidem R¹ 27 solo R¹
29 insultantes K¹

eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno et diurno ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quae est anus tam delira quae timeat ista, quae vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis, 'Acherunsia templa alta Orci, pallida leti, nubila tenebris loca'? non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat et quod falsa esse cognoverit? e quo intellegi potest, quam acuti natura sint, quoniam haec sine doctrina credituri fuerunt. praeclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod ut ita sit — nihil enim pugno —, quid habet ista res aut laetabile aut gloriosum? Nec tamen mihi sane quicquam occurrit, cur non Pythagorae sit et Platonis vera sententia. ut enim rationem Plato nullam adferret — vide, quid homini tribuam —, ipsa auctoritate me frange- ret: tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur.

22 Sed plurimi contra nituntur animosque quasi capite
50 damnatos morte multant, neque aliud est quicquam cur incredibilis is animorum videatur aeternitas, nisi quod nequeunt qualis animus sit vacans corpore intellegere et cogitatione comprehendere. quasi vero intellegant, qualis sit in ipso corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus; ut, si iam possent in homine vivo cerni omnia quae nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus, an tanta

20 neque aliud . . . 23 conpraehendere H

2 anoct. (pro ac noct.) R 4 phisica KR *Enn. Andr. aechm.*
107 acheru/sia V 5 letio nubila GK¹ (b post o add. K^c) R
let/o nubila V (leto n. B) 10 quod in qui mut. V² 11 ut
om. K¹ (add.²) R 12 loetabile GKR 15 veram rat. G¹ af-
ferret K^c (ex affirmet) V^c 16 auctoritate/ V tum m in r. V²
20 dampnatos GK 22 intelligere et cog. V sed igere in r.,
et in mg. V^c 23 comp. VH Quasi vero intellegant qualis
animus sit vacans corpore intellegere et cogitatione cōphendere
R sed ipse haec delevit ac denuo scripsit: Quasi eqs. 25 ut
cf. p. 439, 6 div. 2, 129 aut Lb. 26 vivo Bentl. uno

sit eius tenuitas, ut fugiat aciem? haec reputent isti qui negant animum sine corpore se intellegere posse: videbunt, quem in ipso corpore intellegant. mihi quidem naturam animi intuenti multo difficilior occurrit cogitatio, multo obscurior, qualis animus in corpore sit tamquam alienae domi, quam qualis, cum exierit et in liberum caelum quasi domum suam venerit. si enim, quod numquam vidimus, id quale sit intellegere non possumus, certe et deum ipsum et divinum animum corpore liberatum cogitatione complecti possumus. Dicaearchus quidem et Aristoxenus, quia difficilis erat animi quid aut qualis esset intellegentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem vel maxumum animo ipso animum videre, et nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis, quo monet ut se quisque noscat. non enim credo id praecipit, ut membra nostra aut staturam figuramve noscamus; neque nos corpora sumus, nec ego tibi haec dicens corpori tuo dico. cum igitur 'nosce te' dicit, hoc dicit: 'nosce animum tuum.' nam corpus quidem quasi vas est aut aliquod animi receptaculum; ab animo tuo quicquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosse nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptum tributum deo [sc. hoc se ipsum posse cognoscere].

Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet, dic

3 mihi . . . 16 noscat (om. 12 Decaearchus . . . 14 dixerunt) H

6 domui Ω cf. Wackernagel in comm. meo 8 si Po nisi
Ω etsi Kü. si etiam Sey., sed nec—nec pro et—et scripto.
9 possumus et certe animum ipsum corp. H 10 cogitatione// R
11 dicearchus (dice archus) X cf. *Lact. inst.* 7, 13, 9 *opif.* 16, 13
12 quid] in quae corr. V² 14 animum/// v. V 22 quidquid
hic GRV¹ (corr.¹) 23 non esset add. K^c 24 deo We. adeo
sit hoc se ipsum posse cognoscere X (esset hoc praeceptum
tributum a deo. sit hoc acrioris cuiusdam animi se ipsum posse
cognoscere V, sed inde a praeceptum omnia in r. V^c). *glos-*
sema latere, sit ex sc. natum esse cognovit. We. 26 ne-
sciât K

quaeso, ne esse quidem se sciet, ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae a Socrate est in Phaedro explicata, a me autem posita est in 23 sexto libro de re p.: 'Quod semper movetur, aeternum est; quod autem motum adfert alicui quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, 5 vivendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit; quin etiam ceteris 54 quae moventur hic fons, hoc principium est movendi. 10 principii autem nulla est origo; nam e principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam; nam principium extinctum nec ipsum ab alio renasce- 15 tur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur; id autem nec nasci potest nec mori, vel concidat omne caelum omnisque natura <et> consistat necesse est nec vim ullam 20 nanciscatur, qua a primo impulsam moveatur. cum pateat igitur aeternum id esse, quod se ipsum moveat, quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitur exterioro; quod autem est animal, id motu cietur interiore 25

4 semper enim movetur . . . 245, 3 aeterna est (sine 19 vel . . . 23 neget) H

1 ne esse ex non esse K^c 3 Phaedr. 245 c, cf. Cic. rep. 6, 27. Ciceronem sequitur Lact. inst. 7, 8, 4 et Serv. Aen. 6, 727 phedro KRV 4 et aet. X (sed et exp. V^{rot} K^c) aet. Somn. Macr. 6 aliunde (ὅπ' ἄλλου) H e corr. s Somn. pars Macr. alicunde X 8 quia . . . a se s. v. add. V³ 10 hoc] o in r. R^c 14 ne// G nec s Somn. Macr. 16 ex V² s Somn. Macr. om. X (οὐτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεται) 20 et Somn. Macr. (consistat et P) om. Ω (πᾶσαν τε γένεσιν συμπεσοῦσαν στήναι καὶ μήποτε αὐδὶς ἔχειν ὄθεν κινηθέντα γενήσεται) 21 a V² s Somn. Macr. om. X imp. GR 25 cietur s Somn. Macr. citetur X Macr. p¹

et suo; nam haec est propria natura animi atque vis. quae si est una ex omnibus quae se ipsa [semper] moveat, neque nata certe est et aeterna est'. licet concurrant omnes plebei philosophi — sic enim i, qui a 5 Platone et Socrate et ab ea familia dissident, appellandi videntur —, non modo nihil umquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter conclusum sit intellegent. sentit igitur animus se moveri; quod cum sentit, illud una sentit, se 10 vi sua, non aliena moveri, nec accidere posse ut ipse umquam a se deseratur. ex quo efficitur aeternitas, nisi quid habes ad haec.

Ego vero facile sim passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire; ita isti faveo sententiae. 24

15 Quid? illa tandem num leviora censes, quae declarant inesse in animis hominum divina quaedam? quae si cernerem quem ad modum nasci possent, etiam quem ad modum interirent viderem. nam sanguinem bilem pituitam ossa nervos venas, omnem denique 20 membrorum et totius corporis figuram videor posse dicere unde concreta et quo modo facta sint: animum ipsum — si nihil esset in eo nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari quam vitis, quam arboris; haec enim etiam dicitur 25 vivere. item si nihil haberet animus hominis nisi ut appeteret aut fugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. Habet primum memoriam, et eam infini- 57

22 ipsum denique si nihil esse et . . . 27 bestiis H

2 quae se ipsa moveat (τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν) Macr. quae se ipsam semper in. X sed semper del. V^{rot} quae sese m. Somn. 6 eleganter K eleg. R¹ 8 supt. hic GR 9 illum X, corr. K^c V² s 11 ad R¹ 12 dicere post haec add. V² 13 sim def. Plasb. ad ac. 2, 147 cl. Ter. Andr. 203 sum s 16 quaedam] quidem K¹ 17 quem ad modum . . . etiam bis in R, semel del.¹ 22 esset] esse et X (corr. G¹ V^c; in R & e corr.?) 23 naturam GKR natura eius p. V (eius V^c, exp. al. m.) natura putarem ex naturam putarem H 24 etiam om. H 25 nil H

tam rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse volt vitae superioris. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quaedam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondet ut puer, et tamen ita 5 faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eodem perveniat, quo si geometrica didicisset. ex quo effici volt Socrates, ut discere nihil aliud sit nisi recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e 10 vita; docet enim quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem declarare se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere, nec vero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum atque tantarum insitas et quasi consignatas in 15 animis notiones, quas *ἐννοίας* vocant, haberemus, nisi animus, ante quam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset. cumque nihil esset..., ut omnibus locis a Platone disseritur — nihil enim putat esse, 20 quod oriatur et intereat, idque solum esse, quod semper tale sit quale est (*ιδέων* appellat ille, nos speciem) —, non potuit animus haec in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit; ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. neque ea plane

1 Quam quidem Plato] cf. 247, 4 Ego autem *Men. 81e sqq.*
 2 in illo libro... 11 vita et 14 aiunt enim nullo modo fieri posse ut ... 247, 3 reminiscendo (*om. 18 cumque... 24 tollitur*) *libere reddit Boethius in Cic. top. 76 V p. 391, 7 Bai. (Stangl, Jahrb. 127 S. 290. 299)* 3 meñ K¹ (*n̄ erasum, non in mg. add.²*) me non V¹ 5 respondet s̄ respondit X *Boeth.* 6 gradatum RV¹ 7 quo si] quasi *Boeth.* K¹V¹ (*corr. K²V^c*) 10 *Phaed. 72e sqq.* 12 interrogati V¹ respondem X (*corr. K²V^c*) 13 cf. *Lact. inst. 7, 22, 19* 15 consignata V¹ (*s̄ add.^c*) cognitgnatas primo R 16 quas *add. K^c* ennoias X (*i in e corr. V¹*) ENNOYAC *Boeth.* 18 *lac. ind. Po. (suppl. fere: eorum quae sensibus perciperentur cl. div. 2, 9 Tim. 28 A)* 19 ille post enim hab. VBP s̄ 20 esse s̄ esset 21 quale ΕΙΔΕΑΝ X *corr. Sey.* 22 clusius in V (*ss^c.*) 23 adñ. G¹ a//gn. V rerum *om. V*

videt animus, cum repente in tam insolitum tamque perturbatum domicilium inmigravit, sed cum se collegit atque recreavit, tum agnoscit illa reminiscendo. ita nihil est aliud discere nisi recordari. Ego autem 5 maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud quo meminimus, aut quam habet vim aut unde nat[ur]am? non quaero, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cineas, 10 quanta nuper Charmadas, quanta, qui modo fuit, Scepsius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, et eorum maxime qui in aliquo maiore studio et arte versantur, quorum quanta mens sit, difficile est existimare; ita multa 15 meminerunt. Quorsus igitur haec spectat oratio? quae 60 sit illa vis et unde sit, intellegendum puto. non est certe nec cordis nec sanguinis nec cerebri nec atomorum; animae sit ignisne nescio, nec me pudet ut istos fateri nescire quod nesciam: illud, si ulla alia de re obscura 20 adfirmare possem, sive anima sive ignis sit animus, eum iurarem esse divinum. quid enim, obsecro te, terrane tibi hoc nebuloso et caliginoso caelo aut sata aut concreta videtur tanta vis memoriae? si quid sit

11 De communi itaque omnium . . . 19 nesciam (*om. verbis 14 ita . . . 15 meminerunt*)

1 in *om. Boeth.* 2 collegit s̄ recollegit *Boeth.* colligit X (*col V*) 3 adñ. R¹ agn. V *Boeth.* 4 discere ex scire K^c 5 maiore V¹ (*add.^c*) 6 quo s̄ quod X que R¹ quam R^c 7 natam *Lb.* CIMΩNIΔHC X 8 quantās R¹ 9 pyrrō G pirrō K¹ ceineas X 10 carmadas G scepsius V (*e corr.?*) scepsius GKR (*e scespius¹*) 12 hominum s̄ omnium 16 intellegendum K¹ 18 animae *Bentl.* anima Ω (*aer ss. V²*) ignisne s̄ (?) *Lb.* ignisve. '*certe tenuissimae materiae est vis memoriae; utrum animae an ignis, non diudico, sed sive hoc sive illud est animus illa vi praeditus, divinus est*' 20 aff. V^c 21 iurarem V iurarem eum K 22 hoc V

hoc non vides, at quale sit vides; si ne id quidem,
 61 at quantum sit profecto vides. quid igitur? utrum ca-
 pacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tam-
 quam in aliquod vas ea quae meminimus infundan-
 tur? absurdum id quidem; qui enim fundus aut quae 5
 talis animi figura intellegi potest aut quae tanta om-
 nino capacitas? an inprimi quasi ceram animum pu-
 tamus, et esse memoriam signatarum rerum in mente
 vestigia? quae possunt verborum, quae rerum ipsarum
 esse vestigia, quae porro tam immensa magnitudo, 10
 quae illa tam multa possit effingere?
 62 Quid? illa vis quae tandem est quae investigat oc-
 culta, quae inventio atque excogitatio dicitur? ex
 hacne tibi terrena mortalique natura et caduca 15
 concreta ea videtur? aut qui primus, quod summae sapien-
 tia Pythagorae visum est, omnibus rebus imposuit
 nomina? aut qui dissipatos homines congregavit et
 ad societatem vitae convocavit, aut qui sonos vocis,
 qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis termi-
 navit, aut qui errantium stellarum cursus praegressi- 20
 ones insti[tu]tiones notavit? omnes magni; etiam su-
 periores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cul-
 tum vitae, qui praesidia contra feras invenerunt, a qui-
 bus mansuefacti et exculi a necessariis artificiis ad
 elegantiora defluximus. nam et auribus oblectatio 25
 magna parta est inventa et temperata varietate et
 natura sonorum, et astra suspeximus cum ea quae
 sunt infixae certis locis, tum illa non re sed vocabulo

2 quid igitur . . . 15 videtur et quis igitur (pro aut qui) pri-
 mus . . . 250, 3 meminisse H

1 at quale . . . 2 quantum sit et 2 vides add. K^c 2 capaci-
 tatem K¹V¹ 3 in add. K^c in animo om. H 7 ita in⁽²⁾ animum V
 8 et esse, sed et del. V 9 quae possunt . . . 10 vestigia om. K¹
 (add. c.) H Marb. (in R haec unam lineam efficiunt!) 10 imm. R
 14 concreta ea] concretus esse Bentl. 18 vocum V² 21 insti-
 tiones Man. 25 elegantiora K eleg. R¹ 26 parata ss. K² que
 post inventa add. V² 27 cum V, sed c in r. scr, V^c tum X

errantia, quorum conversiones omnisque motus qui
 animo vidit, is docuit similem animum suum eius esse,
 qui ea fabricatus esset in caelo. nam cum Archimedes 63
 lunae solis quinque errantium motus in sphaeram in-
 5 ligavit, effecit idem quod ille, qui in Timaeo mundum
 aedificavit, Platonis deus, ut tarditate et celeritate
 dissimillimos motus una regeret conversio. quod si
 in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera
 quidem eosdem motus Archimedes sine divino inge- 26
 10 nio potuisset imitari. Mihi vero ne haec quidem no-
 tiora et inlustriora carere vi divina videntur, ut ego 64
 aut poetam grave plenumque carmen sine caelesti
 aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquen-
 tiam sine maiore quadam vi fluere abundantem so-
 15 nantibus verbis uberibusque sententiis. philosophia
 vero, omnium mater artium, quid est aliud nisi, ut
 Plato, donum, ut ego, inventum deorum? haec nos
 primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum,
 quod situm est in generis humani societate, tum ad
 20 modestiam magnitudinemque animi erudit, eadem-
 que ab animo tamquam ab oculis caliginem dispulit,
 ut omnia supera infera prima ultima media videre-
 mus. prorsus haec divina mihi videtur vis, quae tot res 65
 25 efficiat et tantas. quid est enim memoria rerum et ver-
 borum? quid porro inventio? profecto id, quo ne in
 deo quidem quicquam maius intellegi potest. non enim
 ambrosia deos aut nectare aut Iuventate pocula mi-
 nistrante laetari arbitror, nec Homerum audio, qui
 Ganymeden ab dis raptum ait propter formam, ut Iovi
 30 bibere ministraret; non iusta causa, cur Laomedonti

2 animo Man. 5 animus 4. 8 spher. GRV sper. K 5 effi-
 cit K¹ timeo X Tim. p. 39 9 sine// V 10 ne// V 11 ut] aut
 K^c 12 gravem H 16 Tim. 47a cf. Lact. inst. 3, 14, 7 20 eru-
 diunt K¹V¹H 22 infera s. v. add. K^c 24 enim s. v. add. G¹
 26 quidem V² om. X magis V¹ (corr. rec) potest R¹ potes
 G 27 iuventute V^{rec} 28 laetare GR¹ (corr. 1) V¹ (corr. 2)
 Hom. Y 232 29 ganymeden V¹ (corr. 1) H dis ex his R ait
 ex aut K^c //ut V ut . . . ministraret Arus. GL. VII 458, 16

tanta fieret iniuria. fingeat haec Homerus et humana ad deos transferebat: divina mallet ad nos. quae autem divina? vigere, sapere, invenire, meminisse. ergo animus qui... ut ego dico, divinus est, ut Euripides dicere audet, deus. Et quidem, si deus aut anima aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura caelestis et terra vacat et umore, sic utriusque harum rerum humanus animus est expers; sin autem est quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum, haec et deorum est et animorum. Hanc nos sententiam secuti his ipsis verbis in Consolatione hoc expressimus: 'Animorum nulla in terris origo inveniri potest; nihil enim est in animis mixtum atque concretum aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur, nihil ne aut umidum quidem aut flabile aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriae mentis cogitationis habeat, quod et praeterita teneat et futura provideat et complecti possit praesentia. quae sola divina sunt, nec inveniuntur umquam, unde ad hominem venire possint nisi a deo. singularis est igitur quaedam natura atque vis animi seiuncta ab his usitatis notisque naturis. ita, quicquid est illud, quod sentit quod sapit quod vivit quod viget, caeleste et divinum ob eamque rem aeternum sit necesse

8 sin . . . 20 a deo H

1 tanta *add.* K^c ex tanti V² fieret V² fierit X fingeat... 2 nos *Aug. civ. 4, 26 conf. 1, 16* et *add.* V² 2 -ebat in r. V^c transferret ad nos ss. K² 4 animusq: K (u^{ss.}) lac. ind. Po. (*suppl. fere sec. § 66 et rep. 6, 26*: viget invenit meminit) qui del. Lb. quidem Sey. Eurip. fr. 1018 5 et quidem ex equidem V¹ si *add.* K^c 7 humore X utrisque V¹ 11 sicuti K hoc del. s, sed hoc ut p. 253, 27 de hoc ipso usurpatum est. Cic. distinguit inter hoc argumentum quod suis verbis exprimit et universam Aristotelis sententiam e qua illud ductum est. 12 Animorum . . . 20 a deo Lact. ira 10, 45 (*inst. 7, 8, 6*) 13 nihil] quid H est enim Lact. 15 ne V (*ss. m. rec.*) humidum GV²H 16 vim memoriae in r. V² 18 praevident V Lact. B² 19 nec enim inv. Lact. 20 inde G¹R¹V (V^m) unde K Lact.

est. nec vero deus ipse, qui intellegitur a nobis, alio modo intellegi potest nisi mens soluta quaedam et libera, segregata ab omni concrectione mortali, omnia sentiens et movens ipsaque praedita motu sempiterno. hoc e genere atque eadem e natura est humana mens.'

Ubi igitur aut qualis est ista mens? — ubi tua aut qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intellegendum non habeo quae habere vellem, ne is quidem quae habeo mihi per te uti licebit? non valet tantum animus, ut se ipse videat, at ut oculus, sic animus se non videns alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam (quamquam fortasse id quoque, sed relinquamus); vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. haec magna, haec divina, haec sempiterna sunt; qua facie quidem sit aut ubi habitet, ne quaerendum quidem est.

Ut cum videmus speciem primum candoremque caeli, dein conversionis celeritatem tantam quantam cogitare non possumus, tum vicissitudines dierum ac noctium commutationesque temporum quadrupertitas ad maturitatem frugum et ad temperationem corporum aptas eorumque omnium moderatorem et ducem

1 nec . . . 4 sempiterno 10 non valet animus . . . 253, 22 tenebantur H

1 nec vero . . . 4 movens Lact. inst. 1, 5, 25 (7, 3, 4) Salv. gub. dei 1, 1, 14 2 mens quaedam est soluta et libera, secreta . . . 4 sempiterno Aug. civ. 22, 20 4 que V q; sed; in r. R

7 est ista . . . 8 dicere in r. V^c (tu aut) 9 ne is GK¹ (^hante is *add.*) n^{is} RV (¹R¹? V^{rec}) 10 mihi in r. V² per tel certe V 11 se ipsum ipse X ipsum exp. V^{vet} at om. K¹ (*add.*) H 13 quamquam fortasse Wolf fortasse quamquam X (^hante is *add.*) id quoque V, ā in r. et ^{forte} et forte² 14 certe] quoque H 15 modum G¹ (*corr.*) 16 facile K¹ 20 tunc K 21 commotionesque H 22 ~~temporum~~ frugum R temperationum GR (*sed in u aliquid corr.*) V¹ (-em²)

solem, lunamque adcretionem et deminutionem luminis quasi fastorum notantem et significantem dies, tum in eodem orbe in duodecim partes distributo quinque stellas ferri eosdem cursus constantissime servantis disparibus inter se motibus, nocturnamque caeli formam undique sideribus ornatam, tum globum terrae eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem et cultum, quam altera, quam nos incolimus,

Sub axe posita ad stellas septem, unde horrifer, Aquilonis stridor gelidas molitur nives, altera australis, ignota nobis, quam vocant Graeci ἀντίχθονα, ceteras partis incultas, quod aut frigore rigeant aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

Caelum nitescere, arbores frondescere, Vitēs laetificae pampinis pubescere, Rami bacarum ubertate incurvescere, Segetēs largiri fruges, florere omnia, Fontēs scatere, herbis prata convestier,

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda, hominemque ipsum quasi contemplatorem caeli ac deorum cultorem atque hominis utilitati agros omnis et maria parentia —: haec igitur et alia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare quin is praesit aliquis vel effector, si haec nata sunt, ut Platoni videtur, vel, si semper fuerunt,

1 dim. ex dem. K¹ adcretionē et deminutionē V (~ postea add.) 4 servatis V¹ 5 nocturnaue G¹K¹ (~ add.^{1 aut 2}) H 8 horis V² duabus ex duobus R¹ cultam X cultum s 10 Acc. Philoct. 566 13 antiχθονα V († antiχθονα V² mg.) B antiχθονα GRHK^c (axίθονα K¹) 16 Enn. Eum. 151 17 laetificare RK (laet- ex loet.^c) H 18 bacarum . . . incurvescere Non. 122, 18 20 scatescere K 24 a^cdeorum (c add. V^c) V deorum eorum c. X (que post eorum add. K²V²) eorum del. Bouhier ac dei utilitatibusque hominis agros H 27 is H his GKR V 28 sint K¹

ut Aristoteli placet, moderator tanti operis et muneris? sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides, tamen, ut deum adgnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum et inventionem et celeritate motus omnique pulchritudine virtutis vim divinam mentis adgnosco.

In quo igitur loco est? credo equidem in capite et cur credam adferre possum. sed alias, ubi sit animus; certe quidem in te est. quae est eius natura? propria, puto, et sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id de quo agimus. illud modo videto, ut deum noris, etsi eius ignores et locum et faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiamsi ignores et locum et formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex: quod cum ita sit, certe nec secerni nec dividi nec discerpi nec distrahi potest, ne interire (quidem) igitur. est enim interitus quasi discessus et secretio ac diremptus earum partium, quae ante interitum iunctione aliqua tenebantur.

His et talibus rationibus adductus Socrates nec patronum quaesivit ad iudicium capitis nec iudicibus supplex fuit adhibuitque liberam contumaciam a magnitudine animi ductam, non a superbia, et supremo vitae die de hoc ipso multa disseruit et paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit, et

1 numeris K¹ 2 non videas ut deum add. G¹ in mg. 3. 6 adgn. G (3 agn.) KR a//gn. V agn. H 5 omniaue GK¹ (omni atque^c) R omni//que V 8 nunc ante ubi add. V^{rec} 9 quidem interest K¹ ei' (= elus) in r. V^c et X ei s V^{rec} 10 spirabilem V 12 faciem . . . 13 locum et om. H s faciem] aciem in r. V¹ 14 autem om. H 18 ne] nec HK (c² aut c) add. Mdv. ad Fin. exc. III 20 diremptus s V^{rec} direptus X 23 aductus GR¹ (corr.^c) V¹ (corr.¹) 25. 254, 12 saep. q; in r. R^{al. m.} (ex que ut v.)

tum, paene in manu iam mortiferum illud tenens poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum
 30 in caelum videretur escendere. Ita enim censebat itaque
 72 dissevit, duas esse vias duplicesque cursus animorum e corpore excedentium: nam qui se humanis
 5 vitiis contaminavissent et se totos libidinibus dedissent, quibus caecati vel domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent vel re publica violanda fraudes
 10 inexpliabilis concepissent, is devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum; qui autem se integros castosque servavissent, quibusque fuisset minima
 cum corporibus contagio seseque ab is semper sevocavissent essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, is ad illos a quibus essent profecti reditum
 15 facilem patere. Itaque commemorat, ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sint, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes
 quid in morte boni sit cum cantu et voluptate moriantur, sic omnibus bonis et doctis esse faciendum. (nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem
 20 nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod is saepe usu venit, qui [cum] acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent; sic mentis acies se ipsa intuens non numquam hebescit,
 25 ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. itaque dubitans circumspectans haesitans, multa adversa reverens tamquam in rate in mari inmenso

1 tum ex cum V¹ 3 Plato Phaedon 80sq. aescendere V asc. KB 4 ut ante duas eras. in K 5 cf. Lact. inst. 7, 10, 10
 6 toto GV¹ (*add.?) R¹ ut v. (s add. ipse, tum lib- ex bib-) 7 velut X (sed ut exp. V^{vet}) 8 rei publicae violandae V²
 9 concepissent GR concep. K 12 contagiose seque V¹ sevocavissent V (exp.^{vet}) 15 Phaed. 85b ut cyni . . . 17 videantur Serv. Aen. 1, 393 16 sint V^(?) sunt Serv. 19 faciendum K² 20 possit K² 21 quo his X (quod his V^c)
 22 Phaed. 99d del. Man. aut cum aut ut v. 23 del. Bentl. ut in vel mut. Se. Jb. d. ph. V. 24 p. 247 27 revertens X (sed t exp. in V) in rate cf. ἐπι σχεδίας Phaid. 85d ratis V² Se. imm. R

nostra vehitur oratio). sed haec et vetera et a Graecis; 74
 Cato autem sic abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. vetat enim dominans ille in
 nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare; cum vero
 5 causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis, ne ille me Dius Fidius vir sapiens laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit, nec tamen ille vincla carceris ruperit — leges enim vetant —, sed tamquam a magistratu aut ab aliqua
 10 potestate legitima, sic a deo evocatus atque emissus exierit. Tota enim philosophorum vita, ut ait idem, 31
 commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum 75
 a voluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quae est ministra et famula corporis, cum a re publica,
 15 cum a negotio omni sevocamus animum, quid, inquam, tum agimus nisi animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus maximeque a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nec quicquam aliud, est mori discere. quare hoc commentur, mihi crede, disiungamusque nos a corporibus,
 20 id est consuescamus mori. hoc, et dum erimus in terris, erit illi caelesti vitae simile, et cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus ani-

11 Tota . . . 23 animorum H

1 ratio Camerar. haec add. V² sunt post vetera add. K²
 2 moriundi K² 3 in om. V 5 tum GV 8 ille Lb. illa ens⁽²⁾
 ruperit V 11 Plato Phaedon 80e 12 nam quid] quid enim V² 13 a vol. G¹ aequal. K¹ 13. 21 id (pro id est) V
 15 omni///sev. (s i. r. V^c) V omni sev. ex omnis ev. R in quantum GR¹ V¹ 16 advocamus s avoc. X (voc. K¹ *add. K^c)
 17 cogitamus G¹ 18 post animum add. V²: id est se ipsum nequicquam K (cK^c) 19 est mori Bentl. emori K emori GRVH (post aliud add. quam R^{al. m.} nisi V^{rec}) cf. Plato Phaed. 67d Lact. epif. 41: deum vere colere id est, nec quicquam aliud, sapientia. 20 credidis iung. GR¹ (corr.¹) V¹ (corr.²) credi di
 disi. H credis iung K¹ 22 illic K 23 vinculis K² V²

morum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut i qui ferro vincti multos annos fuerunt. quo cum venerimus, tum denique vivemus. nam haec quidem vita mors est, quam lamentari possem, si liberet. 5

76 Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus; quam cum lego, nihil malo quam has res relinquere, his vero modo auditis multo magis.

Veniet tempus, et quidem celeriter, sive retractabis sive properabis; volat enim aetas. tantum autem abest 10 ab eo ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear ne homini nihil sit non malum aliud certius, nihil bonum aliud potius, si quidem vel di ipsi vel cum dis futuri sumus....

Quid refert? 15

Adsunt enim, qui haec non probent. ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi videri malum possit.

Qui potest, cum ista cognoverim?

77 Qui possit, rogas? catervae veniunt contra dicentium, nec solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque [contemnit], acerrume autem deliciae meae Dicaearchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim tris libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur quod Mytilenis sermo habetur, in quibus volt efficere animos esse mortalis. Stoici autem usuram nobis largiuntur tamquam

3 fuerint V¹ 4 nam haec... 5 liberet Aug. *epist.* 155, 4 vita s. v. add. K¹ 5 liberetur GKR¹ (corr.) V¹ (ur eras.) liberet Aug. 9^{et} quidem V¹ et sive X sed et exp. V¹ 12 ~~verear~~

K^c certius Jeep certe sed X (sed exp. V^{ret}) aliud, certe sit We. 13 dii V² 14 lac. ind. Po. (suppl. fere: sed iam reliquorum philosophorum de hac re quaeramus sententias) cf. *comm. et p.* 442, 18 15 refers K^c 17 ratione/mors V ratione ut mors GKR 21 despatio K¹ 22 del. Man. 23 accerume X (*add. V^c)

24 imm. GR 25 lesbaici K mitilenis RV mityl. G mittil. K

cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. num non vis igitur audire, cur, etiamsi ita sit, 32 mors tamen non sit in malis?

Ut videtur, sed me nemo de immortalitate de- 5 pellet.

Laudo id quidem, etsi nihil nimis oportet confidere; movemur enim saepe aliquo acute concluso, labamus mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus; in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si 10 acciderit, simus armati.

Sane quidem, sed ne accidat, providebo.

Num quid igitur est causae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus? eos dico, qui aiunt manere animos, cum e corpore excesserint, sed non semper.

15 Istos vero qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem, illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id vero non dant, ut, cum diu permanserit, ne intereat.

20 Bene reprehendis, et se isto modo res habet. credamus igitur Panaetio a Platone suo dissentienti? quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de immortalitate 25 animorum non probat. volt enim, quod nemo negat, quicquid natum sit interire; nasci autem animos, quod declaret eorum similitudo qui procreantur, quae etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat. alteram autem adfert rationem, nihil esse quod 30 doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum; dolere au-

1 esse post mansuros add. V² 2 non] no V¹ ne V^c N (= non) in r. G¹ ita s ista X (unde postea sint V^{rec}) 6 animis X (sed a del. V²) 10 siminus GKR¹ (corr.¹²) V¹ (corr.²) 11 accidit K¹V¹ 12 quin ex qui K² 14 excesserint add. K² 18 id vero Kl. idcirco (id non concedant Mdv.) 21 igitur etiam K 29 affert hic X 31 dolore V¹

33
80 tem animos, ergo etiam interire. haec refelli possunt:
sunt enim ignorantis, cum de aeternitate animorum
dicatur, de mente dici, quae omni turbido motu sem-
per vacet, non de partibus is, in quibus aegritudines
irae libidinesque versentur, quas is, contra quem haec 5
dicuntur, semotas a mente et disclusas putat. iam
similitudo magis apparet in bestiis, quarum animi
sunt rationis expertes; hominum autem similitudo in
corporum figura magis exstat, et ipsi animi magni re-
fert quali in corpore locati sint. multa enim e cor- 10
pore existunt, quae acuant mentem, multa, quae obtun-
dant. Aristoteles quidem ait omnis ingeniosos melan-
cholicos esse, ut ego me tardiolem esse non moleste
feram. enumerat multos, idque quasi constet, ratio-
nem cur ita fiat adfert. quod si tanta vis est ad habi- 15
tum mentis in is quae gignuntur in corpore, ea sunt
autem, quaecumque sunt, quae similitudinem faciant,
nihil necessitatis adfert, cur nascantur animi, simili-
tudo. omitto dissimilitudines. vellem adesse posset
81 Panaetius — vixit cum Africano —, quaerem ex 20
eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos,
facie vel patris, vita omnium perditorum ita similis,
ut esset facile deterrimus; cuius etiam similis P. Crassi,
et sapientis et eloquentis et primi hominis, nepos mul-
torumque aliorum clarorum virorum, quos nihil attinet 25
nominare, nepotes et filii.

Sed quid agimus? oblitine sumus hoc nunc nobis
esse propositum, cum satis de aeternitate

3 dicatur 5 dicantur X 4 is K¹ his GK²RV 5 qua K
(^s add.^c) his GK is R (^{sed h} add.¹) //is V 6 dicantur X
corr. V¹ aut² 8 rationes RV¹ et e corr. G¹ 9 extat K
10 s//int V 12 Arist. Probl. 30, 1 14 quasi add. K¹ s. v.
17 faciunt We. sed cf. Mue. praef. (non recte Kroll, Mus. Rh.
1914 p. 107) 18 nascantur 5 nascatur 19 dis^{is} similitudines V
(dis add.², ult. s in r.^c) similitudines X 26 et ante nepotes
add. V¹ aut² 27 sq. cf. p. 230, 27

dixissemus, ne si interirent quidem animi,
quicquam mali esse in morte?

Ego vero memineram, sed te de aeternitate dicentem
aberrare a proposito facile patiebar. 34

5 Video te alte spectare et velle in caelum migrare. 82
spero fore ut contingat id nobis. sed fac, ut isti volunt,
animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit,
privari spe beatioris vitae; mali vero quid adfert ista
sententia? fac enim sic animum interire ut corpus:
10 num igitur aliquis dolor aut omnino post mortem
sensus in corpore est? nemo id quidem dicit, etsi
Democritum insimulat Epicurus, Democritii negant.
ne in animo quidem igitur sensus remanet; ipse enim
nusquam est. ubi igitur malum est, quoniam nihil ter-
15 tium est? an quod ipse animi discessus a corpore
non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id
exiguum! sed falsum esse arbitror, et fit plerumque
sine sensu, non numquam etiam cum voluptate, totum-
que hoc leve est, quaecumque est; fit enim ad punctum 83
20 temporis. Illud angit vel potius excruciat, discessus
ab omnibus is quae sunt bona in vita. vide ne 'a
malis' dici verius possit. quid ego nunc lugeam vitam
hominum? vere et iure possum; sed quid necesse est,
cum id agam ne post mortem miseris nos putemus
25 fore, etiam vitam efficere deplorando miseriorem?
fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quan-
tum potuimus, consolati sumus. a malis igitur mors ab-
ducit, non a bonis, verum si quaerimus. et quidem hoc a
Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege
30 Ptolomaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere,

2 quicquam V¹ 6 forte K ut add. V^c 7 vide K¹
12 Vors. 55 A 160 Diels Epic. fr. 17 democriti Bentl. de-
mocritici 15 quod] quoniam X quod V² (postea iter. quoniam
restitutum) del. Lb. 17 sed We. et 2 at Bouhier 21 nea//ma-
lis K (fuit m vel ni) 28 sqq. Val. Max 8, 9 ext. 3 equi-
dem GRV hqdē (= haec quidem) K¹ (hoc quidem ss.²)
29 hegesia R¹ 30 ptolomeo K ptholomeo GV

quod multi is auditis mortem sibi ipsi consciscerent.
 84 Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam The-
 ombrotum est, quem ait, cum ei nihil accidisset adver-
 si, e muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius
 autem, quem dixi, Hegesiae liber est 'Αποκατερω̄ν, quo 5
 a vita quidem per inediam discedens revocatur ab
 amicis; quibus respondens vitae humanae enume-
 rat incommoda. possem idem facere, etsi minus quam
 ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. mitto
 alios: etiamne nobis expedit? qui et domesticis et 10
 forensibus solaciis ornamentisque privati certe si ante
 occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxis-
 35 set. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum
 85 a fortuna volnus acceperit: Metellus ille honoratis
 quattuor filiis aut quinquaginta Priamus, e quibus sep-
 temdecim iusta uxore natis; in utroque eandem habuit
 fortuna potestatem, sed usa in altero est: Metellum
 enim multi filii filiae nepotes neptes in rogum in-
 posuerunt, Priamum tanta progenie orbatum, cum in
 aram confugisset, hostilis manus interemit. hic si 20
 vivis filiis incolumi regno occidisset
 astante ope bárbarica
 Tectis caelatis láqueatis,
 utrum tandem a bonis an a malis discessisset? tum
 profecto videretur a bonis. at certe ei melius evenis- 25
 set nec tam flebiliter illa canerentur:

1 quod V² quo X -scerent in r. V^c 2 Cleombrotum Callim.
 ep. 23 cf. p. Scauro § 4. 3 accedisset GR¹ (é¹) K¹ (corr.²) V
 4 sc. Phaedone 5 helesiae X (sed 1 ex g V¹) liber est
 add. K² αποκατερω̄ν fere X (πο pro ιτο voluisse vid. V²
 a¹ G¹) quod Ω (breviter pro 'qui inscribitur ἀποκ. quod?')
 quo Sey. in quo Bentl. 8 idem Ern. id quam ille s. v. add. G¹
 11 solatiis GK 12 amabilis K¹ 13 q¹///nihil K 14 honora-
 tus X corr. V²⁷ 15 aut K at GRV e V² om. X 17 seclusa
 K¹ (sedusa²) R (ex sed usa) 18 imp. KR 22. 261, 1 Enn.
 Androm. 94 sqq. cf. p. 340, 16 sqq. 22 astante hic Ω 23 tectis
 caelatis lacuatis Serv. Aen. 1, 726 (e Cic.) 24 an a malis] ani-
 malis K animalis V¹ 25 at/certe K

'Haec ómnia vidi inflámmani,
 Priamó vi vitam evítari,
 Iovis áram sanguine túrpari.'
 quasi vero ista vi quicquam tum potuerit ei melius
 5 accidere! quodsi ante occidisset, talem eventum om-
 nino amisisset; hoc autem tempore sensum amisit
 malorum. Pompeio, nostro familiari, cum graviter 86
 aegrotaret Neapoli, melius est factum. coronati Nea-
 politani fuerunt, nimirum etiam Puteolani; volgo ex
 10 oppidis publice gratulabantur: ineptum sane nego-
 tium et Graeculum, sed tamen fortunatum. utrum igi-
 tur, si tum esset extinctus, a bonis rebus an a malis
 discessisset? certe a miseris. non enim cum socero
 bellum gessisset, non inparatus arma sumpsisset, non
 15 domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exer-
 citu amisso nudus in servorum ferrum et manus in-
 cidisset, † non liberi defleti, non fortunae omnes a
 victoribus possiderentur. qui, si mortem tum obisset,
 in amplissimis fortunis occidisset, is propagatione vi-
 20 tae quot, quantas, quam incredibilis hausit calamita-
 tes! haec morte effugiuntur, etiamsi non evenerunt, 36
 tamen, quia possunt evenire; sed homines ea sibi ac-
 cidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quis-
 que fortunam, proinde quasi aut plures fortunati sint
 25 quam infelices aut certi quicquam sit in rebus humanis
 aut sperare sit prudentius quam timere.

1 inflamari GR 4 vi Petrus Crassus e p. 340, 24 vel hic Ω (in
 V el a m. rec. in ras.; sed non fuit vi) poterat ex potuerit
 V¹ aut² 5 accidisset (occ. V²⁷) talem Dav. tamen 6 amisisset R
 7 Pompeio eqs. resp. Seneca Marc. 20 gravitaret egrotaret K¹
 (corr.^c) 10 opidis KV¹ 12 an malis GV¹ (corr.¹) animalis R
 set † a malis⁽²⁾
 13 discessisset G¹ † a miseris V 14 imp. KR 15 relin-
 quisset GR¹ profugisset V³ 17 defleti X (de//leti V) non li-
 beri defleti del. Bai., non lib. . . . 18 possiderentur Hei. non
 <essent ab omnibus bonis> liberi defleti fere exp. Po. cf. Phil.
 13, 10 2, 64 dom. 96 al. a victoribus K²V² auctoribus X
 19 accidisset K¹ 22 quia exp. V^{roc} 24 út V¹ ut X perinde
 V³ sl//nt G 25 certi K²V² certe X

87 Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitae commodis idque esse miserum? certe ita dicant necesse est. an potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subicitur haec 5 vis: habuit, non habet; desiderat requirit indiget. haec, opinor, incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa caecitas; liberis, orbitas. valet hoc in vivis, mortuorum autem non modo vitae commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui 10 nulli sunt: nos, qui sumus, num aut cornibus caremus aut pinnis? ecquis id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cum id non habeas quod tibi nec usu nec natura sit aptum, non careas, etiamsi sentias te non 15 habere. hoc premendum etiam atque etiam est et urguendum confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur — hoc igitur probe stabilito et fixo illud excutiendum est, ut sciatur, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. carere igitur hoc significat: egere eo quod habere velis; inest enim velle in 20 carendo, nisi cum sic tamquam in feбри dicitur alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas et non habere te sentias, etiamsi id facile patiari. <ita> carere in morte non dicitur; nec enim esset dolendum; dicitur illud:

11 aut si cornibus X si exp. V^{vet} aut sic c. Sey. 12^a ut pinnis V (*m. rec.) ecquis id Dav. sit qui id R sit quid G id d
sit q̄ K (q̄ K¹ alt. i add.c) sit is̄ q̄ id V (ls Vc) q̄ d (i Vc) V
14 sentias V (n in r.c) 15 arguendum X (unde argumentum s) et urguendum (u in r. et et V²) V cf. Verr. 1, 36 leg. agr. 1, 16 Phil. 4, 12 (prem. et urg. con.) fin. 5, 80 illud urgueam, non intelligere eum (cf. nat. deor. 3, 76) Planc. 48 etiam atque etiam insto atque urgeo insector posco 17 qui V¹ 18 suspitio KV¹
-ici- in r. G¹ 20 q̄ sit V (d ss. Vc) 26 add. Sauppe

'bono carere', quod est malum. sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget; sed in vivo intellegi tamen potest regno te carere — dici autem hoc in te satis subtiliter non potest; posset in Tarquinio, cum 5 regno esset expulsus —: at in mortuo ne intellegi quidem. carere enim sentientis est; nec sensus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo est.

Quamquam quid opus est in hoc philosophari, cum 37 rem non magnopere philosophia egere videamus? 89
10 quotiens non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt! quae quidem si timeretur, non Lucius Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset; non cum Latinis decertans pater Decius, cum 15 Etruscis filius, cum Pyrrho nepos se hostium telis obiecissent; non uno bello pro patria cadentis Scipiones Hispania vidisset, Paulum et Geminum Cannae, Venusia Marcellum, Litana Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post 20 spiritum extremum; nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. 'At id ipsum odiosum est, 90 sine sensu esse.' odiosum, si id esset carere; cum vero perspicuum sit nihil posse in eo esse qui ipse non sit, quid potest esse in eo odiosum qui nec careat nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis saepe, sed eo quod 25 in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo et corpore consumpto totoque animante deleto et facto interitu universo illud animal, quod fuerit, 30 factum esse nihil, is plane perspiciet inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, et regem Agamemnonem

5 ne add. V² 6 est post nec V^{cont} 7 necarere V nec car. GKR 11 concurrerunt V² concurrerint (con ex cu K¹) X 15 pirrho GVK (n s. v.) 17 geminum X 18 Litana (cf. Liv. 23, 24) Li. latina GKR hirpini in r. Vc gracum G gracum V 19 ne//tum G 21 at KR et ex ad G¹ V¹ 25 nimis sepossedeo K 26 inest] est V 30 hypoc. G

nihil interesse, nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego illo vivo fecerim Romam captam. Cur igitur et Camillus doleret, si haec post trecentos et quinquaginta fere annos eventura putaret, et ego doleam, si ad decem milia annorum 5 gentem aliquam urbe nostra potituram putem? quia tanta caritas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sapientem mors, quae propter incertos casus cotidie 38 imminet, propter brevitatem vitae numquam potest 91 longe abesse, quo minus in omne tempus rei p. suisque consulat, cum posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem aeterna moliri, non gloriae cupiditate, quam sensurus non sis, 15 sed virtutis, quam necessario gloria, etiamsi tu id non agas, consequatur.

Natura vero <si> se sic habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster adferat, sic exitum mors, ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil 20 post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat nec ad mortuos? 92 alteri nulli sunt, alteros non attinget. quam qui leviorrem faciunt, somni simillimam volunt esse: quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cum 25 sexaginta confecerit, reliquos dormiat; ne sui quidem id velint, non modo ipse. Endymion vero, si fabulas

2 vivo illo GR 4 facere in fere corr. K¹ 6 urbe nostra 5 urbe nostram (sed am in r. K¹ aut c) K (Potior illud in mg. K²) urbem nostram GRV qui^a V (*add. c) quia tanta ex quanta (?) K^c 7 caritatis K¹ 8 non n̄ det. R non modo ante non add. K² V² † impendet⁽²⁾ 9 casus add. Vc 10 imminet V 11 quominus K reip. suisque GV reip̄/sūsque ex reipsiusque K² reipussuisque R (P̄ al. m.) 12 cum Sey. ut Ω aut Mue. 14 animū K² 5 animam X 15 sit X sit V (ss. ¹ aut c) 18 add. Ba. 23 adt. K 26 sui Keil 'Cantabr.' sec. Doug. (sui: ipse = Luna: Endymion) sues

audire volumus, ut nescio quando in Latmo obdormivit, qui est mons Cariae, nondum, opinor, est experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem 5 oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis eamque cotidie induis: et dubitas quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro videas esse nullum sensum?

10 Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturaene? at ea quidem dedit usuram vitae tamquam pecuniae nulla praestituta die. quid est igitur quod querare, si repetit, cum volt? ea enim condicione acceperas. Idem, si puer parvus occidit, aequo animo 15 ferendum putant, si vero in cunis, ne querendum quidem. atqui ab hoc acerbius exegit natura quod dederat. 'nondum gustaverat', inquit, 'vitae suavitatem; hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat.' 20 at id quidem in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem quam nullam attingere: cur in vita secus? (quamquam non male ait Callimachus multo saepius lacrimasse Priamum quam Troilum). eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur. cur? 94 25 nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse iucundior; nihil enim est profecto homini prudentia dulcius, quam, ut cetera auferat, adfert certe senectus. Quae vero aetas longa est, aut quid omnino homini longum? nonne

8 in V² 5 om. X 12 ad X at V^c ea// V (eam Gr.) 14 condicione GKV 16 quaerendum GRV 17 ab extra v. add. K¹ 20 at] ad GKR id ipsum q. V^{rec} 5 ceteris] certis V (ert in r. V^c) 22 agit KV Call. fr. 363 ch̄allimachus m̄ult̄i moriuntur K (∴ add. c^o et . . . fort. ²) in mg. ∴ multo saepius . . . 24 etate K^c 23 autem add. G¹ 24 ex acta V et acta GKR 26 hominis X 27 cf. Menand. fr. 676 quam ut] quia utem K¹ 28 est post omnino add. V^{ret}

Módo pueros, modo ádulescentes in cursu a tergo
insequens

Néc opinantis ádsecuta est
senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum
dicimus. Omnia ista, perinde ut cuique data sunt pro 5
rata parte, ita aut longa aut brevia dicuntur. apud
Hypanim fluvium, qui ab Europae parte in Pontum
influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae
unum diem vivant. ex his igitur hora VIII quae
morta est, provecta aetate mortua est; quae vero 10
occidente sole, decrepita, eo magis, si etiam solstitiali
die. confer nostram longissimam aetatem cum aeter-
nitate: in eadem propemodum brevitate qua illae be-
stiolae reperiemur.

40 Contemnamus igitur omnis ineptias — quod enim 15
95 levius huic levitati nomen inponam? — totamque vim
bene vivendi in animi robore ac magnitudine et in
omnium rerum humanarum contemptione ac despi-
cientia et in omni virtute ponamus. nam nunc qui-
dem cogitationibus mollissimis effeminamur, ut, si 20
ante mors adventet quam Chaldaeorum promissa con-
secuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, inlusi
96 destitutique videamur. quodsi expectando et deside-
rando pendemus animis, cruciamur, angimur, pro di
immortales, quam illud iter iucundum esse debet, quo 25
confecto nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura
sit! quam me delectat Theramenes! quam elato animo

1 *Com. pall. inc. 43* pueri (i in r. V¹) V actergo V¹ 5 du-
cimus K 6 parte avita longa GKR parte aucta l. in parte
aut l. corr. V parte, ita aut *Man.* 8 *Arist. hist. an. 552b*
18 12 confert X (corr. KV¹) 14 reperiemus V¹ 15 om-
nes corr. R¹ 16 laevius RV imp. KR 17 in omnium
... 19 ponamus *Non. 203,14 (202,2)* 18 contemptione *Non.*
19 et om. *Non.* ponamus iussu tyrannorum (tyr. K) GKR
(cf. p. 267,3) 20 molestissimis X 21 caldeorum X (^b add.
K¹ V²) 24 animi V^c? non male sed cf. *comm.* an//glmur V
27 *Xen. Hell. 2, 3, 56* cf. *Val. Max. 3, 2 ext. 6* qua GRV¹
(corr.²)

est! etsi enim flemus, cum legimus, tamen non mise-
rabiliter vir clarus emoritur: qui cum coniectus in
carcerem triginta iussu tyrannorum venenum ut si-
tiens obduxisset, reliquum sic e poculo eiecit, ut id
5 resonaret, quo sonitu reddito adridens 'propino' in-
quit 'hoc pulchro Critiae', qui in eum fuerat taeterri-
mus. Graeci enim <in> conviviis solent nominare, cui
poculum tradituri sint. lusit vir egregius extremo spi-
ritu, cum iam praecordiis conceptam mortem conti-
10 neret, vereque ei, cui venenum praebiberat, mortem
eam est auguratus, quae brevi consecuta est.

Quis hanc maximi animi aequitatem in ipsa morte 97
laudaret, si mortem malum iudicaret? vadit enim in
eundem carcerem atque in eundem paucis post annis
15 scyphum Socrates, eodem scelere iudicum quo ty-
rannorum Theramenes. quae est igitur eius oratio,
qua facit eum Plato usum apud iudices iam morte
multatum? 'magna me' inquit 'spes tenet, iudices, be- 41
ne mihi evenire, quod mittar ad mortem. necesse est
20 enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino om-
nes mors auferat aut in alium quendam locum ex his
locis morte migretur. quam ob rem, sive sensus ex-
tinguitur morsque ei somno similis est, qui non num-
quam etiam sine visis somniorum placatissimam quie-
25 tem adfert, di boni, quid lucri est emori! aut quam
multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponan-
tur! cui si similis est perpetuitas omnis consequentis
temporis, quis me beatior? sin vera sunt quae di- 98
cuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas

1 /legimus cum /flemus K 5 quod X (d del. V^{vet}) 6 hoc
poculo²
pulchro V deterrimus (d in r.) V 7 in s om. X 10 cui V
e corr. Gr qui X praebuerat V^{rec} 11 meam GV¹ 13 enim
om. s 16 ΘHPAMENHC X *Apol. 40c sqq. (libere reddita)*
20 omnis K (acsīs = accusativus ss.²) 22 meretur K 25 dii
GRV 26 repp. GR (corr.¹) V 27 si V² s om. X 29 horas
K¹ V²

qui e vita excesserunt incolunt, id multo iam beatius est. tene, cum ab is, qui se iudicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui vere iudices appellantur, Minoem Rhadamanthum Aeacum Triptolemum, convenireque eos qui iuste <et> cum fide vixerint — 5 haec peregrinatio mediocris vobis videri potest? ut vero conloqui cum Orpheo Musaeo Homero Hesiodo liceat, quanti tandem aestimatis? equidem saepe emori, si fieri posset, vellem, ut ea quae dico mihi liceret invisere. quanta delectatione autem adficerer, cum Pa- 10 lamedem, cum Aiace, cum alios iudicio iniquo circumventos convenirem! temptarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, et Ulixi Sisyphique prudentiam, nec ob eam rem, cum haec exquirerem sicut hic faciebam, capite damnarer. — Ne vos 15 quidem, iudices i qui me absolvistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quicquam evenire potest nec vivo nec mortuo, nec umquam eius res a dis immortalibus neglegentur, nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. nec vero ego is, a quibus accusatus aut a 20 quibus condemnatus sum, habeo quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt.' et haec quidem hoc modo; nihil autem melius extremo: 'sed tempus est' inquit 'iam hinc abire, me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. utrum autem sit melius, dii immortales 25 sciunt, hominem quidem scire arbitror neminem.'

42 Ne ego haud paulo hunc animum malim quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicaverunt. etsi,

1 hic in id corr. K^c 2 numerū V¹ 4 Aeacum s Aiace
X 5 et s om. X (δικαιοι ἐγένοντο ἐν τῷ ἑαυτῶν βίῳ) 10 in-
visere V (ise in r. V^c) invenire rell. 11 iniquorum ventos GR
preteritum²

iniquorū ventos K iniquo/// (eras. 3—4 litt., tum circum in fine
versus V^c) ventos V (ἐπ' αὐτῶν ἄλλοις διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν)
13 ulxis V² 16 hi X si V² 17 nec] c in r. V^c 19 imm.
KR 21 succenseam K² in mg. V^c 24 habire G¹R¹ 25 utrum...
26 neminem libere Lact. inst. 7, 2, 10 imm. V² 27 h' supra
ego V² aut X haud V² mallim G (2. l in r.) K¹R¹V¹

quod praeter deos negat scire quemquam, id scit ipse utrum sit melius — nam dixit ante —, sed suum illud, nihil ut adfirmet, tenet ad extremum; nos autem 100 teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit a natura datum omnibus, intellegamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum. nam vitae miserae mors finis esse videtur; mors si est misera, finis esse nullus potest.

Sed quid ego Socratem aut Theramenem, praestan- 10 tis viros virtutis et sapientiae gloria, commemoro, cum Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem pro- ditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab ephoris et esset voltu hilari atque laeto dixissetque ei quidam inimicus: 15 'contemnisme leges Lycurgi?', responderit: 'ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena multa- verit, quam sine mutuatione et sine versura possem dissolvere.' o virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse 20 videatur. talis innumerabilis nostra civitas tulit. sed quid duces et principes nominem, cum legiones scribat Cato saepe alacris in eum locum profectas, unde redi- turas se non arbitrarentur? pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides: 25 'Dic, hospes, Sparta nos te hic vidisse iacentis, Dum sanctis patriae legibus obsequimur.' quid ille dux Leonidas dicit? 'pergite animo forti, Lacedaemonii, hodie apud inferos fortasse cenabi- mus.' fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges vige-

1 scit] sit V¹ 5 intellegamus quae G¹R¹V¹ 9 S. et aut X
(et eras. in V) 11. 23. 28 lacedem. GK 11 lacedem. 23. 28 lacedem. V 15. 29 lygurgi X 17 mutuatione K¹V 18 sparta//
V 22 Cato fr. 83 ὑφ' αὐτοῦ R¹ 24 thermopilis GRV (-las m. rec.) thermopilis (in mg. ther) K occiderint V¹ quos s quo X
Sim. fr. 92 27 quid . . . 29 vigeabant del. Dav. sed cf. Comm. et Plasberg, Festschr. f. Vahlen 228 (cui obl. Se. Jb. d. ph. V. 29 p. 99).
iam Cato l. l. Leonidam in comparationem vocavit; Sen. epist. 82, 21 Catonis verba et Leonidae dictum con. error (ἀρεστὰ)

bant. e quibus unus, cum Perses hostis in conloquio dixisset glorians: 'solem prae iaculorum multitudine et sagittarum non videbitis', 'in umbra igitur' inquit 102 'pugnabimus.' viros commemoro: qualis tandem La-caena? quae cum filium in proelium misisset et inter- 5 fectum audisset, 'idcirco' inquit 'genueram, ut esset, 43 qui pro patria mortem non dubitaret occumbere'. Esto: fortes et duri Spartiatae; magnam habet vim rei p. disciplina. quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lysimachus 10 rex crucem minaretur, 'istis, quaeso' inquit 'ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humine an sublime putescat.'

Cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione et sepultura dicendum existimem, rem non dif- 15 ficilem, is praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro in quo moritur, de quo 103 iam tam multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputavisset et iam moriendi tempus ur- 20 geret, rogatus a Critone, quem ad modum sepeliri vellet, 'multam vero' inquit 'operam, amici, frustra consumpsi; Critoni enim nostro non persuasi me hinc avolaturum neque mei quicquam relicturum. verum tamen, Crito, si me adsequi potueris aut sicubi nanc- 25 tus eris, ut tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede,

ὡς ἐν ᾧδου δεικνύσονται) Ciceroni ipsi aut mendo Graeci libri tribui potest. prandete pro pergite Er. leonidas 5 semidam GKR semidam dicit V (exp. c) di/cit GR dux <dum hostem proditor per> semitam ducit Pl.

6 et K¹ (ut?) 7 mortem V¹ morte non V e corr. GKR 9 cyreneum GKV 13 homine K¹ putrescat K² V^{rec} (Val. f)

Max. 6, 2 ext. 3) 15 difficilem G¹K¹ difficilem R 16 nihil K 19 tum K¹ imm. R 21 se sepeliri V Plato Phaed. 115 c—e (libere) 22 multa V¹ 23 hic K¹ 24 mei Bentl. (s?) me 25 nactus KR¹ e corr. V^{rec} natus G¹ 26 videtur X videbitur 5 ὅπως ἐν σοι φίλον ἦ (cf. We.)

nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur.' praeclare is quidem, qui et amico permiserit et se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. durior Dio- 104 genes, et is quidem eadem sentiens, sed ut Cynicus 5 asperius: proici se iussit inhumatum. tum amici: 'volucibusne et feris?' 'minime vero' inquit, 'sed bacillum propter me, quo abigam, ponitote.' 'qui poteris?' illi, 'non enim senties.' 'quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?' praeclare Anaxagoras, 10 qui cum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, auferri, 'nihil necesse est' inquit, 'undique enim ad inferos tantundem viae est.' totaque de ratione humanionis tantum tenendum est, ad corpus illam pertinere, 15 sive occiderit animus sive vigeat. in corpore autem perspicuum est vel extincto animo vel elapso nullum 44 residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. trahit 105 Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum et sentire, credo, putat. ergo hic ulciscitur, ut 20 quidem sibi videtur; at illa sicut acerbissimam rem maeret:

'Vidí, videre quód me passa aegérrume,

Hectórem curru quádriugo raptárier.'

quem Hectorem, aut quam diu ille erit Hector? melius Accius et aliquando sapiens Achilles:

'Immo enimvero córpus Priamo réddidi, Hectora ábstuli.'

non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat

1 nemo^{inc} vestrū G¹ (tum iterum scripsit nemo vestrū, sed ipse deletit) 2 is Hei. id (Socrates opponitur Diogeni) 4 eadem om. X add. V² supra id (idem add. Wolf) 5 humatum V¹ 7 enim post bac. V² quod ab K¹R qui p.] quid p. X corr. V^{rec} s (cf. We.) 9 sentiendi R¹ 10 lamsaci X moretur GRV¹ (corr.?) 18 sqq. hect. semper V plerumque KRG 19 se ante ulc. add. V² 21 meret GKR 22 Ennius Andr. 100 23 curro GK¹ (v ss. K^c) R et fort. V¹ (-u in r.) 25 fr. inc. 664 27 hectora Nieberding Doug. Philol. 1905 p. 153 (necess. propter v. seq.) hectorem 28 hectora sed a in r. V¹

106 Hectoris. ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat:

'Matér, te appello, tú, quae curam sómno suspensám levas,

Neque té mei miseret, súrge et sepeli nátum —!' 5
haec cum pressis et flebilibus modis, qui totis theatris maestitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos qui inhumati sint miseros iudicare. 'prius quám feræ volucrésque —' metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit. 10

'Neu réliquias seméas sireis dénudatis óssibus

Per térram sanie délibutas foéde divexárier —'
non intellego, quid metuat, cum tam bonos septenariis fundat ad tibiam. Tenendum est igitur nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam 15 mortuos poeniuntur. exsecratur luculentis sane verbis apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus: durum hoc sane; talis enim interitus non est sine gravi sensu; illa inania:

'Ipse summis sáxis fixus áspéris, évísceratus, 20
Látère pendens, sáxa spargens tábo, sanie et sán-guine atro —'

107 non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt quam ille 'latere pendens', cui se hic cruciatum censet optare. quae essent dura, si sentiret, <sunt> nulla sine sensu. 25 illud vero perquam inane:

1—12 *Pacuv. Iliona 197 sqq. cf. Va. Opp. I 92 II 490* 3 apello
K¹V¹ suspensam s *Porph. Hor. sat. 2, 3, 60* suspensio
6 praessisset fl. GRV (*corr. rec.*) pressis//et K 8 inhumati V
(in m²) 11 semiassi reis X (regis V^{rec} s) † semensas in mg.
V² semlesas siris *Bentl.* (sireis *Haupt*) semustas Va. sed cf. *Apul. met. 8, 15: iacere semesa hominum corpora suisque visceribus nudatis ossibus cuncta candere* 12 delibutam V^{rec} 14 tenendum . . . 16 puniuntur *Non. 479, 27 et (inde a cum) 471, 27*
16 poeniuntur G¹K²V² *Non. in lemmate 479, 27* paen. K¹R
pen. V¹ pun. G¹ e *corr. V^{rec} Non. praeter l. l. execr. K*
17 *Enn. Thy. 362* 23 omnia X a *exp. V¹* 25 quae V² quam X
sentiret (vel sentirentur) s sentirent X sunt om. X ante sine
vel post sensu add. s

'Néque sepulcrum, quó recipiat, hábeat, portum córporis,

Úbi remissa humána vita córpus requiescát malis.'
vides, quanto haec in errore versentur: portum esse
5 corporis et requiescere in sepulcro putat mortuum;
magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium nec 45
docuerit, quatenus esset quidque curandum. Sed 108
quid singulorum opiniones animadvertam, nationum
varios errores perspicere cum liceat? condiunt Aegyptii
10 mortuos et eos servant domi; Persae etiam cera
circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant
diuturna corpora. Magorum mos est non humare cor-
pora suorum, nisi a feris sint ante laniata; in Hyrcania
15 plebs publicos alit canes, optumates domesticos:
nobile autem genus canum illud scimus esse,
sed pro sua optumate parat a quibus lanietur,
eamque optumam illi esse censent sepulturam.
permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni
20 historia curiosus, sed ita taetra sunt quaedam, ut ea
est contemnendus in nobis, non neglegendus in nostris,
ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire vivi
sentiamus; quantum autem consuetudini famaеque 109
dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intellegant ni-
hil id ad mortuos pertinere. 25

Sed profecto mors tum aequissimo animo appetitur,
cum suis se laudibus vita occidens consolari potest.
nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectae perfecto
functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tem-
30 pestiva fuerunt. quam utinam potuissem obire! nihil

8 opinionis X anim//advertam G 11 circum
diunt V² 13 hircania KRV 14 plebs publicos V (s publ
in r. Vc) plebs supplicos GKR 17 cessent V 18 chrysippus X
fr. eth. 322 21 in nobis V (*exp. 2*) 22 ita . . . 23 sentiamus
del. We. non recte 23 famaеque V (ae in r. Vc) 25 id ss.
G¹ 28 virtutis] -utis in r. Vc perfecto *exp. V²* 30 quam
Dav. quae (*idem error p. 274, 16 saep.*)

enim iam acquirebatur, cumlata erant officia vitae, cum fortuna bella restabant. quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus, at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. quamquam enim sensus abierit, tamen suis et propriis 5 bonis laudis et gloriae, quamvis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil habet in se gloria cur expetatur, tamen virtutem tamquam umbra sequitur. 46 verum multitudinis iudicium de bonis <bonum> si 110 quando est, magis laudandum est quam illi ob eam rem beati. non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipietur, Lyncurgum Solonem legum et publicae disciplinae carere gloria, Themistoclem Epaminondam bellicae virtutis. ante enim Salamina ipsam Neptunus obruet quam Salaminii tropaei memoriam, priusque 15 e Boeotia Leuctra tollentur quam pugnae Leuctricae gloria. multo autem tardius fama deseret Curium Fabricium Calatinum, duo Scipiones duo Africanos, Maximum Marcellum Paulum, Catonem Laelium, innumerabilis alios; quorum similitudinem aliquam qui 20 arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem; in qua aut summum bonum aut nullum malum esse cognovimus. secundis vero suis

2 fortunae K²B 4 perficiet V² videamus V¹ 5 enim V (si
et...²) suis Lb. (cf. p. 253, 9) summis 7 habe//t G (eras. n) 8 ex-

pectatur X (c exp. in V) virtutē V (cū ss.²) sequatur V²
9 suppl. Po. (obl. Bitschofsky, Berl. ph. Woch. 1913, 173) ante
verum quod pro adi. habent add. et Benti. igitur Sey 11 quo
V¹ (quo add. c) 12 publice// V (-ce K publicē G¹) 13 et
epam. V² 14 salamina Man. salaminam cf. We. 15 sala-

mini GK¹ (i add.²) V tropēi G¹K (h add.²) tropēi h¹orū m. V
(ss.²) 16 e V² om. X bootia X (boetia K²V²B) leuctrae V²
leuctrha K¹R¹ quam K quae GRV¹ (* supra ae add. V^{rec})
17 desseret GV¹ 18. 275, 4 duos V^{rec} 22 anima G fidenti
... 24 cognovimus Lact. inst. 7, 10, 9 res feret V²ξ Lact. refert X

rebus volet etiam mori; non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest quam molesta decessio. hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, 111 qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo suos filios victores Olympiae vidisset, 5 accessit ad senem et gratulatus: 'morere, Diagora' inquit; 'non enim in caelum ascensus es.' magna haec, et nimium fortasse, Graeci putant vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagorae dixit, permagnum existimans 10 manstris Olympionicas una e domo prodire cunctari illum diutius in vita fortunae obiectum inutile putabat ipsi.

Ego autem tibi quidem, quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam — concesseras enim nullo in malo mortuos esse —; sed ob eam causam 15 sam contendi ut plura dicerem, quod in desiderio et luctu haec est consolatio maxima. nostrum enim et nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne nosmet ipsos amare videamur; illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos 20 quibus orbatu sumus esse cum aliquo sensu in is malis quibus volgo opinantur. hanc excutere opinionem mihi met volui radicitus, eoque fui fortasse longior. 47

Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis 112 tuae faciebat, ut mori cuperem, posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem; omni autem oratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis.

Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an hanc iam artem plane relinquimus?

30 Tu vero istam ne reliqueris, quam semper ornasti, et quidem iure; illa enim te, verum si loqui volumus,

1 tam add. G¹ 4 olimp. X (10 solus V) 6 more V¹ (re add. c)
10 tris K (r e corr¹) R (!) V (l) tres G 11 ipse K¹ 13 videbatur V² 17 nostra// V 18 suspitio K 19 intollerabili KRV¹
22 post mihi met add. ipsi V² 26 ratione GRV¹ (o add. 2)
28 epilogum cf. Lact. ira 22, 2 29 iam add. G¹ reliqueris V (exp. m. rec.) 6*

ornaverat. sed quinam est iste epilogus? aveo enim audire, quicquid est.

- 113 Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore aliisque pluribus. primum Argiae sacerdotis 5 Cleobis et Bito filii praedicantur. nota fabula est. cum enim illam ad sollemne et statu[tu]m sacrificium curru vehi ius esset satis longe ab oppido ad fanum morarenturque iumenta, tum iuvenes i quos modo nominavi veste posita corpora oleo perunxerunt, ad 10 iugum accesserunt. ita sacerdos advecta in fanum, cum currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut id illis praemii daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo; post epulatos cum matre adulescentis somno se dedisse, mane inventos esse 15 mortuos. simili precatione Trophonius et Agamedes usi dicuntur; qui cum Apollini Delphis templum exaedificavissent, venerantes deum petiverunt mercedem non parvam quidem operis et laboris sui: nihil certi, sed quod esset optimum homini. quibus Apollo se 20 id daturum ostendit post eius diei diem tertium; qui ut inluxit, mortui sunt reperti. iudicavisse deum dicunt, et eum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, ut praeter ceteros divinaret. adfertur etiam de 48 Sileno fabella quaedam; qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse regem non nasci homini longe opti-

1 habeo X aveo ζ 3sq. cf. [Plut.] Cons. Ap. 108e sqq. 115b
imm. G V 5 autore K¹ Argiae Ω cf. nat. deor. 1, 82 Herod.
1,31 6 binoto X 7 solemne R¹ (1 add. c) V statum ζ cf. har.
†opus²
resp. 18 al. 8 ius V 9 tunc . . . 11 accesserunt om. R¹
(add. m. vet. in mg.) tunc KR iuvenis GV 12. 16 praec. X
(12 prec. V) 13 id add. V² om. X 15 adol. K¹ 17 apol-
loni G apollino K¹ exedificavissent RK (-et) 18 verantes V¹
quasi²
mercedem V 21 die¹ die K¹

mum esse, proximum autem quam primum mori. qua 115 est sententia in Cresphonte usus Euripides:

- 'Nam nós decebat coétus celebrantis domum
Lugère, ubi esset áliquis in lucem éditus,
5 Humánae vitae vária reputantis mala;
At, qui labores móрте finissét gravis,
Hunc ómni amicos laúde et laetitia éxsequi.'
simile quiddam est in Consolatione Crantoris: ait enim
Terinaeum quendam Elysium, cum graviter filii mor-
10 tem maereret, venisse in psychomantium quaerentem,
quae fuisset tantae calamitatis causa; huic in tabellis
tris huius modi versiculos datos:
'Ignaris homines in vita mentibus errant:
Euthynous potitur fatorum numine leto.
15 Sic fuit utilius finiri ipsique tibi que.'
his et talibus auctoribus usi confirmant causam rebus 116
a diis immortalibus iudicatam. Alcidamas quidem,
rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam lau-
dationem mortis, quae constat ex enumeratione hu-
20 manorum malorum; cui rationes eae quae exquisitius
a philosophis colliguntur defuerunt, ubertas orationis
non defuit. Clarae vero mortes pro patria appetitae
non solum gloriosae rhetoribus, sed etiam beatae videri
solent. repetunt ab Erechtheo, cuius etiam filiae
25 cupide mortem expetiverunt pro vita civium; <com-
memorant> Codrum, qui se in medios inmisit hostis
veste famulari, ne posset adgnosci, si esset ornatu

2 fr. 449 5 humana X corr. V¹ 7 omni Dav. omnes ex-
equi K 9 terinaneum GKR tirenem V (i et prius e in r.
V^c ϵ ex e al. m.) cf. Ps. Plut. 109b helysium GR¹ (h) helisium
V 10 maeret X corr. K²R²V^c sichomantium X 14 laeto X
(loeto K) 17 imm. GR iudicatis V² Or. aff. 2, 155 alchida-
mus X (* supra u add. V²) 19 constat ζ constet 20 ratio-
nes] s in r. V^c 21 rationis X (o add. V^{rec}) 22 mortis X
(corr. V^{rec}) 24 erectheo GV erectheo R¹ er&theo K 25 cu-
indutus²
pidae GR¹ (a) add. Vahlen, Ges. ph. Schr. 1, 569 27 famulari V
familiari K (supra veste ss. ad accidendum K²) a//gn. V

regio, quod oraculum erat datum, si rex interfectus
esset, victrices Athenas fore; Menoeceus non praeter-
mittitur, qui item oraculo edito largitus est patriae
suum sanguinem; <nam> Iphigenia Aulide duci se
immolandam iubet, ut hostium eliciatur suo. veni- 5
49 unt inde ad propiora: Harmodius in ore <est> et Ari-
stogiton; Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epa-
minondas viget. nostros non norunt, quos enumerare
magnum est: ita sunt multi, quibus videmus optabilis
mortes fuisse cum gloria. 10

117 Quae cum ita sint, magna tamen eloquentia est
utendum atque ita velut superiore e loco contionan-
dum, ut homines mortem vel optare incipiant vel
certe timere desistant? nam si supremus ille dies
non extinctionem, sed commutationem adfert loci, 15
quid optabilius? sin autem perimit ac delet omnino,
quid melius quam in mediis vitae laboribus obdor-
miscere et ita coniventem somno consopiri sempi-
terno? quod si fiat, melior Enni quam Solonis oratio.
hic enim noster: 'nemo me lacrimis decoret' inquit 20
'nec funera fletu faxit!' at vero ille sapiens:

'Mors mea ne careat lacrimis: linquamus amicis
Maerorem, ut celebrent funera cum gemitu.'

118 nos vero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum
videatur ut exeamus e vita, laeti et agentes gratias 25
pareamus emittique nos e custodia et levari vinculis
arbitremur, ut aut in aeternam et plane in nostram

1 datum sic si V (c in r. V^c) 2 victricis X ff. recte me-
noceus K 3 qui item V (item in r.^c) quidem GKRM quide P
4 add. Vahlen Opp. I, 101 au/ide V 5 immolandum V¹
hostium² V ut eqs. fort. hic Cicero ad locum poeticum allu-
dit (negat Vahlen l. l.) 6 propiora X add. Rath 12 con-
clon. V 14 desistant?] interrogandi signum posuit Po. si
add. K^c 16 peremit GR¹ (l add.^c) V 18 conibentem VK¹
(coniventē²) conibentem R¹ (corr.^c) conhib. G 19 enni R
20 Enn. var. 17 22 Sol. fr. 21 23 memorem K¹R¹ merorem
GR^c 26 vinculis K vinculis V² 27 plene X plane V²5 in
del. Schue.

domum remigremus aut omni sensu molestiaque care-
amus; sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus
animo, ut horribilem illum diem aliis nobis faustum
putemus nihilque in malis ducamus, quod sit vel a
5 diis immortalibus vel a natura parente omnium con-
stitutum. non enim temere nec fortuito sati et creati
sumus, sed profecto fuit quaedam vis, quae generi
consuleret humano nec id gigneret aut aleret, quod
cum exanclavisset omnes labores, tum incideret in
10 mortis malum sempiternum: portum potius paratum
nobis et perfugium putemus. quo utinam velis passis 119
pervehi liceat! sin reflantibus ventis reiciemur, tamen
eodem paulo tardius referamur necesse est. quod
autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni
15 potest? Habes epilogum, ne quid praetermissum aut
relictum putes.

Ego vero, et quidem fecit etiam iste me epilogus
firmiorem.

Optime, inquam. sed nunc quidem valetudini tri-
20 buamus aliquid, cras autem et quot dies erimus in
Tusculano, agamus haec et ea potissimum, quae leva-
tionem habeant aegritudinum formidinum cupidita-
tum, qui omnis philosophiae est fructus uberrimus.

2 si//mus V 4 sit//uel R (eras. u) V 5 imm. G a supra
v. add. R 6 nec] ne K¹ fuito V¹ 8 quod . . . 10 sem-
piternum Non. 107, 24 11 pa^sis K¹ (expansis ss.²) V¹ 12 si-
nereflantibus X sed prius e eras. in V (sine refl. dist. in G
et postea in KR) 13 eodem ex eadem K¹R¹ 14 misterium
in miserum corr. K² 17 et qui idem GR¹ (in hoc alterum i
linea deletum, tum iterum punctis ornatum ab R², qui etiam
supra et scripsit; voluit ut v. atqui idem) 19 valitudini KR^c
20 quot 5 quos X 23 omni philosophia X (philosophia V¹)
omnis philosophiae V² aut^c ex omni ph. K²

M. TULLI CICERONIS
TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER SECUNDUS

¹ Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari
¹ sibi ait necesse esse, sed paucis; nam omnino haud
placere: ego autem, Brute, necesse mihi quidem esse
arbitror philosophari — nam quid possum, praeser-
tim nihil agens, agere melius? -- sed non paucis, ut ⁵
ille. difficile est enim in philosophia pauca esse ei
nota, cui non sint aut pleraque aut omnia. nam nec
pauca nisi e multis eligi possunt nec, qui pauca per-
ceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur.
² sed tamen in vita occupata atque, ut Neoptolemi tum ¹⁰
erat, militari pauca ipsa multum saepe prosunt et
ferunt fructus, si non tantos quanti ex universa phi-
losophia percipi possunt, tamen eos quibus aliqua ex
parte interdum aut cupiditate aut aegritudine aut
metu liberemur. velut ex ea disputatione, quae mihi ¹⁵
nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mor-
tis effecta contemptio, quae non minimum valet ad
animum metu liberandum. nam qui id quod vitari
non potest metuit, is vivere animo quieto nullo modo

¹ Neoptolemus . . . ¹⁰ occupata H

¹ Enn. fr. sc. 376   ² esse] est H   haut KV   ⁵ nil G¹H
⁶ in V²P¹ om. X   ⁹ persequatur R¹ (corr. c)   ¹⁰ ut add. G²
¹² si// V sed rell.   ¹⁵ liberemur s liberentur (cf. 281, 19)

¹⁶ videba//tur V   ¹⁸ qui/id R quid KV (ss. K²V²)

potest; sed qui non modo quia necesse est mori,
verum etiam quia nihil habet mors quod sit horren-
dum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium
ad beatam vitam comparavit. Quamquam non su-
⁵ mus ignari multos studiose contra esse dicturos; quod
vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scri-
beremus. etenim si orationes, quas nos multitudinis
iudicio probari volebamus (popularis est enim illa
facultas, et effectus eloquentiae est audientium adpro-
¹⁰ batio) — sed si reperiebantur non nulli, qui nihil lau-
darent nisi quod se imitari posse confiderent, quem-
que sperandi sibi, eundem bene dicendi finem propo-
nerent, et cum obruerentur copia sententiarum atque
verborum, ieiunitatem et famem se malle quam uber-
¹⁵ tatem et copiam dicerent, unde erat exortum genus
Atticorum is ipsis, qui id sequi se profitebantur,
ignotum, qui iam conticuerunt paene ab ipso foro
inrasi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, ⁴
quo utebatur antea, nunc minime nos uti posse vide-
²⁰ amus? est enim philosophia paucis contenta iudici-
bus, multitudinem consulto ipsa fugiens eique ipsi et
suspecta et invisā, ut, vel si quis universam velit
vituperare, secundo id populo facere possit, vel si in
eam quam nos maxime sequimur conetur invadere,
²⁵ magna habere possit auxilia e reliquorum philoso-
phorum disciplinis. Nos autem universae philosophiae ²
vituperatoribus respondimus in Hortensio, pro Aca-
demia autem quae dicenda essent, satis accurate in

20 est itaque philosophia . . . 26 disciplinis H

⁴ comparavit Man. (παρεσχεβάσθαι) comparabit, sed blt in r.²
V comparat X (comp. G)   ⁹ app. KV^c   ¹⁰ repper. K
¹³ obruerentur] ru in r. G¹ obruentur K¹   ¹⁵ exortus GK
exortus R¹V¹ — supra u posuit R¹V²   ¹⁶ quid G¹?   ¹⁹ ute-
batur ex -ntur G¹   ²⁰ est philosophia . . . ²¹ fuglens Lact.
inst. 3, 25, 2   ²³ in V² in r.   ²⁵ e add. V² om. X a 5

Academicis quattuor libris explicata arbitramur; sed tamen tantum abest ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. in ipsa enim Graecia philosophia tanto in honore numquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque vigisset.

5 Quam ob rem hortor omnis, qui facere id possunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Graeciae eripiant et transferant in hanc urbem, sicut reliquas omnis, quae quidem erant expetendae, studio 10 atque industria sua maiores nostri transtulerunt. atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat brevique tempore ad nihilum ventura videatur, philosophia nascatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eamque nos adiuvemus nosque ipsos redargui refellique patiamur. quod i ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti et consecrati sunt eaque necessitate constricti, ut etiam, quae non probare soleant, 20 ea cogantur constantiae causa defendere: nos, qui sequimur probabilia nec ultra [quam] id quod veri simile occurrit progredi possumus, et refellere sine pertinacia et refelli sine iracundia parati sumus.

15 Philosophia . . . 283, 23 consecantur H

1 sed . . . 11 transtulerunt et 21 nos, qui . . . 24 sumus Boeth. in top. Cic. 372, 31 2 nolimus ex nolimus R¹ ex uolumus G¹

3 ipsa enim Graeciae philosophia tantum Boeth. † crevisset V (ss.²) cf. praef. crevisset Boeth. 8 eius Boeth. graecia G (graeciaerip.) RV¹ graeciae V² Boeth. grētia K 9 praefertant X (pref. V) transferant V² Boeth. 11 transtulerunt X Boeth. † transtulere V² 14 senescat rebus X trp. 5 16 adiuvemur V¹ 17 redarguiref. V¹ (prius i in e mut. V²) 18 qui . . . 19 consecrati sunt Non. 69, 12 21 qui add. G¹ 22 propabilia R¹ V¹ del. 5 (cf. p. 380, 14 div. 1, 24 al.) ultra quam quod Boeth. ultra quam ad id quod We. 23 refelli . . . 24 refellere Boeth. sed cf. ac. 1, 44 24 pertinatia RVH

Quodsi haec studia traducta erunt ad nostros, ne 6 bibliothecis quidem Graecis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt. eadem enim dicuntur a multis, 5 ex quo libris omnia refererunt. quod accidet etiam nostris, si ad haec studia plures confluerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi adhibita etiam disserendi elegantia ratione et via phi- 3 losophantur. est enim quoddam genus eorum qui se 7 10 philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sane multi libri; quos non contemnem equidem, quippe quos numquam legerim; sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte neque 15 distribute neque eleganter neque ornate scribere, lectioem sine ulla delectatione neglego. quid enim dicant et quid sentiant i qui sunt ab ea disciplina, nemo <ne> mediocriter quidem doctus ignorat. quam ob rem, quoniam quem ad modum dicant ipsi non laborant, cur legendi sint nisi ipsi inter se qui idem sentiunt, non intellego. nam, ut Platonem reliquosque 20 Socraticos et deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non adprobant aut non studiosissime consecantur, Epicurum autem et Metrodorum non fere praeter suos quisquam in manus 25 sumit, sic hos Latinos i soli legunt, qui illa recte dici putant. nobis autem videtur, quicquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere; nec, si id ipsi minus consequi possumus, id-

26 nobis . . . 28 decere H

5 ex quibus verbis etiam omnia refererunt Prisc. GL II p. 539, 6 6 confluerunt GR¹ V¹ H -int K et e corr. R¹ V¹? 8 philosophantur Sauppe 9 se add. K² 10 appellari VG¹ 14 eliganter V¹ R²? H 15 neglego R¹ 17 add. ed. Lb. in mg. 19 qui idem R quidem GK V¹ H 20 intellego KR^c? 22 appr. KV^c R^c (ad]adp. R¹) 23 consecantur R¹ V¹ (corr. R^c V^c) 27 lectione K id si G¹ 28 id post si del. Ba.; cf. comm.

9 circo minus id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum Academiaeque consuetudo de omnibus rebus in contrarias partis disserendi non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re veri simile esset, inveniri, 5 sed etiam quod esset ea maxuma dicendi exercitatio. qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere, alio philosophorum: ad quam nos 10 consuetudinem a familiaribus nostris adducti in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem 15 habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum disputatumque est.

4 Est igitur ambulantiibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus et a tali quodam ductus exordio:

Dici non potest, quam sim hesternam disputationem 20 tua delectatus vel potius adiutus. etsi enim mihi sum conscius numquam me nimis vitae cupidum fuisse, tamen interdum obiciebatur animo metus quidam et dolor cogitanti fore aliquando finem huius lucis et amissionem omnium vitae commodorum. hoc genere 25 molestiae sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem.

11 Minime mirum id quidem; nam efficit hoc philo-

28 nam... 285, 18 melius 285, 18 sunt enim aliqui ex eadem professione pecuniae cupidi, nonnulli gloriam quaerentes, multi lib. servi, ut . . . 285, 28 in vita H

3 partes K¹R¹⁷ e corr. 5 re add. in mg. K² invenire GK¹
(-i² aut c) RV¹ (i V^{rec}) 7 qu//a G 14 meridiē X (-diē V meridiem ach. G) meridiē K²R⁰⁷ cf. de orat. 2, 367 et Usener, Jahrb. f. Phil. 117 p. 79 16 exponemus V² ex eisdem K (exp. 2 aut 1)
18 mundum V¹ 19 et ali V¹ et tali V^c ductus Crat. inductus cf. Brut. 21 22 meinimis X me//nimis V meinimis K² meminimus R^{rec} 24 cogitanti// V cogitantis GKR 26 nihil// V

sophia: medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. sed haec eius vis non idem potest apud omnis: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam. fortis enim non modo fortuna adiuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quae quibusdam quasi praeceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelsum quendam videlicet et altum et humana despicientem genuit; itaque facile in animo forti contra mortem habitata in- 10 sedit oratio. sed haec eadem num censes apud eos ipsos valere nisi admodum paucos, a quibus inventa disputata conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam 15 suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi et decretis suis pareat? videre licet alios tanta levitate et iactatione, ut iis 12 fuerit non didicisse melius, alios pecuniae cupidos, gloriae non nullos, multos libidinum servos, ut cum 20 eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. ut enim si grammaticum se professus quispiam barbare loquatur, aut si absurde canat is qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitemur 25 scientiam, sic philosophus in vitae ratione peccans hoc turpior est, quod in officio, cuius magister esse vult, labitur artemque vitae professus delinquit in vita.

Nonne verendum est igitur, si est ita, ut dicis, ne 5

4 idonea (ex-am) . . . natura H compl. G fortes² V Otto, Sprichw. 703 5 set G² 12 quotus quisque . . . 20 oratio Lact. inst. 3, 15, 9
14 ac in r. V^c 15 suam om. Lact. sua (del. ipse) scientiae K¹
16 ipsi// G ipsi KRV ipse s (H?) Lact. pareat suis Lact.
17 ut iis G utilis KR (h K²R^c) ut his V (h et s in r. V^c) Lact.
codd. plur. ut is H 18 alios V 19 gloriae non nullos] alios
gloriae Lact. 21 gramat. KR 23 habere X (corr. V²K²R²)
24 profiteatur V² Ern. fort. recte.

philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere?

- 13 Nullum vero id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt qui coluntur, falsumque illud Acci:

'Probae étsi in segetem sùnt deteriorém datae Frugés, tamen ipsae suápte natura énitent',

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, ut in eodem simili verser, ut ager quamvis fertilis sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus; ita est útraque res sine altera debilis. cultura autem animi philosophia est; haec extrahit vitia radicatus et praeparat animos ad satus accipiendoseaque mandat is et, ut ita dicam, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut coepimus. dic, si vis, de quo disputari velis.

- 14 Dolorem existimo maxumum malorum omnium.

Etiarne maius quam dedecus?

Non audeo id dicere equidem, et me pudet tam cito de sententia esse deiectum.

Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minus est dignum quam tibi peius quicquam videri dedecore flagitio turpitudine? quae ut effugias, quis est non modo recusandus, sed non ultro adpetendus subeundus excipiendus dolor?

4 nam . . . 16 ferant H

1 est *add.* G¹ 2 magis K¹ 6 Accius *Atr.* 234 Accil Probae *Mur.* acimprobe RK (acipbe) acinprobe GV falsumque . . . probae *om.* H 8 ipse KR natura] *alt.* a in r. G¹ nature nitent K¹ 9 cultum fructi R¹ ut *add.* G¹ 14 properat K¹ 15 mandat 5 mundat X 20 decus X *corr.* K²R^cV^c 21 equidem *Ha.* quidem (id quidem dicere *We.*) 23 esse X *corr.* K²R^cV^c 24 minus est indignum K¹ minus te dignum V (te in r. V^c) 26 non ultro . . . 287, 1 existimo *Char. GL.* 121, 24 (sed sub. et exc. d. est) non *om.* V¹ *add.*³ 27 app. KV²¹

Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum malum dolor, malum certe est.

Videsne igitur, quantum breviter admonitus de doloris terrore deieceris?

- 5 Video plane, sed plus desidero.

Experiar equidem; sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante.

Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar.

- 10 Primum igitur de inbecillitate multorum et de variis disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps et auctoritate et antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere. deinde ad hanc enervatam muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus praebuit. hunc post Rhodius Hieronymus dolore vacare summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem idem fere quod modo tu: malum illud quidem, sed alia peiora. ergo id quod natura

15 ipsa et quaedam generosa virtus statim respuit, ne scilicet dolorem summum malum diceres oppositoque dedecore sententia depellerere, in eo magistra vitae philosophia tot saecula permanet. quod huic officium, quae laus, quod decus erit tanti, quod adipisci

25 cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat

1 sane *om.* K 4 deieceris V¹ deieceris K *sed alt. e del.*² 8 et heri feci *Char. GL.* 120, 12 10 imb. R 12 aristippus X *corr.* V^c 15 p// K (ost ss.²) hieronimus X 16 vacare dolore R¹ va//care V 17 dixit K (*man. c.?*) 18 pyrronem X h (pyrr. K¹) quod modo *edd.* quomodo 19 id *add.* K¹ 21 scilicet *Bentl.* (sc. 5?) se X *exp.* V^c doloremne K¹ diceres V² (*sec. Ströbel ex diceret*) dicere X oppositoque] opposito quin? (*dixit illud quidem p. 286, 13, sed non ita dixit ut non statim depelleretur; cf. 294, 8*) 22 depellerere *edd.* depellere 23 permanent *ex -et V*¹

dolorem, si id summum malum esse decreverit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? et quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus. Metrodorus quidem perfecte eum beatum putat, cui corpus bene constitutum sit et exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. adfirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur — expectas fortasse, dum dicat: 'patietur, perferet, non succumbet'; magna merchercule laus et eo ipso, per quem iuravi, Hercule, digna; sed Epicuro, homini aspero et duro, non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicit: 'quam suave est, quam hoc non curo!' suave etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc malum dicit et malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum. ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis addicias quibus voluptatem Epicurus, homo, ut scis, voluptarius. ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo; ego tantam vim non tribuo sapientiae contra dolorem. si fortis est in perferendo, officio satis est; ut laetetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine

4 et 5 V^{rec} (recte in altera syllogismi propositione) etsi X
5 ut add. V¹ 6 Metr. fr. 5 perfecit habuisse vid. V¹ 7 bene
add. V² 9 Ep. fr. 601 10 aff. KR² 13 laus add. K¹
15sq. cf. Lact. inst. 3, 27, 5 suave N (= enim) K¹ (corr.?) 17 at
K² 5 ad X (atqui idem ex ad id quidem V^{rec}) 21 dicit add.
K^c 22 ego /// (eras. fort. w = autem; non in mg. add.?) a
te postulo K a//te G 23 //isdem V eisdem ex hisdem ut v.
K¹ voluptatem ut Epicurus Po. Epicurus voluptatem 22 voluptatem del. Bentl. 24 sis G 27 fortis est Ha. forte

dubio, aspera, amara, inimica naturae, ad patiendum tolerandumque difficilis.

Aspice Philoctetam, cui concedendum est gementi; ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittae, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur, cum

E viperino morsu venae viscerum
Veneno inbutae taetros cruciatús cient.

itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

10 'Heu, qui salsis fluctibus mandet

Me ex súblimo vertice saxi!

Iam iam ábsumor; conficit animam

Vis vólneris, ulceris aéstus.'

difficile dictu videtur eum non in malo esse, et magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quaerebat: quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit! cui cum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset inhaesissetque ea visceribus, ait ille:

1046 'O multa dictu grávia, perpersu áspera,

Quae corpore exancláta atque animo pértulit!

Nec mihi Iunonis térror inplacábilis

Nec tantum invexit tristis Eurysthéus mali,

25 1050 Quantum úna vaecors Oénei partu édita.

Haec me inretivit véste furiali inscium,

Quae látere inhaerens mórsu lacerat viscera

Urgénsque graviter púlmonum haurit spiritus:

3 philote//tam V 5 heilantem (h R^c h in r. G) 6 consolantur Bentl. 7. 10 Accius Philoct. 553. 562 8 imb. KR
9 expeçtens R expe//tens G (c eras.) KV 10 qui// (s eras.) G
11 sublimo R¹ (-i?) V sublim//o (i eras.) G sublime K sublimi
P 5 15 ita in r. G¹ 16 imm. R 18 trachinis X 19 in-
hesisset V 20 ait 5 at X 22 exanclato K² 24 euristeus X
(ex erusteus G¹) 25 vecors X (sed R primo scripserat: unave
corsoenei) 28 urgensque KR pulmonum] h-em K² aurit
GK²? (h) R¹ (h add. c) V

- Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit.
 Sic corpus clade horribili absumptum extabuit,
 Ipse inligatus peste interimor textili.
 Hos non hostilis dextra, non Terra edita
 Molés Gigantum, non biformato impetu 5
 Centaurus ictus corpori infixit meo,
 1060 Non Graia vis, non bárbara ulla inmanitas,
 Non saeva terris gens relegata ultimis,
 Quas peragrans undique omnem eferitatem expuli,
 Sed feminae vir feminea interimor manu. 10
 9 O nate, vere hoc nomen usurpá patri,
 Ne me occidentem mátris superet caritas.
 Huc arripe ad me manibus abstractam piis;
 Iam cernam, mene an illam potiorém putes.
 21 1070 Perge, aude, nate! inlacrima patris pestibus, 15
 Miserere: gentes nostras flebunt miserias.
 Heu, virginalem me ore ploratum edere,
 Quem vidit nemo ulli ingemescentem malo!
 Ecfeeminata virtus adflicta occidit.
 Accede, nate, assiste, miserandum aspice 20
 Evisceratum corpus lacerati patris!
 1080 Videte, cuncti, tuque, caelestum sator,
 Iace, obsecro, in me vim coruscam fulminis!
 Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices,
 1090 Nunc serpit ardor. o ante victricés manus, 25
 22 O pectora, o terga, o laceratorum tori,
 Vestrone pressu quondam Nemeaeus leo

1 iam . . . exorbuit Char. GL. I 198, 2 sanguinem omnem sorbui Diom. GL. I 366, 28 exorbuit R^c 2 si^c G clade// V 3 interl morte textili R² 5 gigantium X 6 infixit X in-
 im
 flixit V² 7 inm. KP imm. G (man.) RV 9 icferitatem GR¹
 hicfer. KR^cP effer. (sed ef. in r. V^c) V expulit GKRP (sed t)
 expul// V 10 feminae vir We. (Bentl.) feminea vir X (vir
 G^{rec} i vi P²) interemor G^{rec} (m ex n) R¹ (i ss. R^c) V 15 illacrima
 R^c 16 gentis K¹ 18 ingemiscentem KR^c malum V¹ 19 ecfe-
 minata Kl. sic fem. X (sic effem. s) 21 lacerat// V (ex -um) la-
 ceratum 22 caelestem in -um corr. R¹ 23 choruscam G 24 do-
 lorem V^c auxiferi ut v. R^{rec} 27 nemeaus GRVK² (nom.¹)

- Frendens efflavit graviter extremum halitum?
 Haec dextra Lernam taetra mactata excetra
 Pacavit? haec bicorpore adflixit manum?
 Erymanthiam haec vastificam abiecit beluam?
 5 Haec é Tartarea tenebrica abstractum plaga
 Tricipitem eduxit Hýdra generatum canem?
 Haec interemit tortu multiplicabili
 1100 Dracónem auriferam optutu adservantem arborem?
 Multa alia victrix nostra lustravit manus,
 10 Nec quisquam e nostris spolia cepit laudibus.
 Possumusne nos contemnere dolorem, cum ipsum 10
 Herculem tam intoleranter dolere videamus? Veniat 23
 Aeschylus, non poeta solum, sed etiam Pythagoreus;
 sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prome-
 15 theus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium,
 Unde ignis cluet mortalibus clam
 Divisus; eum doctus Prometheus
 Clepsisse dolo poenasque Iovi
 Fato expendisse supremo?
 20 has igitur poenas pendens adfixus ad Caucasum dicit
 haec:
 'Titanum suboles, socia nostri sanguinis,
 Generata Caelo, aspice religatum asperis

1 h alitum K¹ (h exp. R²) 2 taetram KRV taetra// G mac-
 tata V 3 pacavit Turn. placavit K et e corr. G¹R¹V² pla-
 cult R¹V¹ plaut G¹ 5 e add. K¹ tartaria// K¹ 6 canum K¹
 8 optutu RV (-um) K¹ ut v. (-u) obtutum G 10 coepit X
 11 possumus neno cont. . . 12 videamus Char. GL. I, 222, 9
 12 intoleranter GV¹ dolere R -ere ex ore V¹ 13 esculus X
 (y ex u K²) 16 Accius Philoct. 533 clucet X (//lucet KRP)
 cluquet V (transf. m. 1 aut 2) 17 dictus s 18 ad clepsisse glos-
 sam furasse adscr. R^{rot} poenasque GRV¹(g) 19 fa//to G
 (c eras.) furti Bentl. 20 pendens om. V 22 Aeschylí Πρωτηθ.
 λωμ. fr. 193. ut ex §26 apparet, Cicero ipse locum vertit. aut igitur
 Nonius cum verba 'sublime . . . sanguinem' p. 292, 12. 3 ex Acci
 Prometheo affert errat aut Cic. pauca Acciana suis immiscet
 soboles GK R¹ (* ss.^c) V (le ex lo¹) o ante soboles add. V¹

Vinctumque saxis, navem ut horrissonó freto
 Noctem paventes timidi adnectunt navitae.
 Saturnius me sic infixit Iuppiter,
 Iovisque numen Múlciberi adscivit manus. 5
 Hos ille cuneos fábrica crudeli inserens
 Perrúpit artus; quá miser sollertia
 Transvérberatus cástrum hoc Furiarum incolo. 24
 Iam tertio me quóque funestó die
 Tristi ádvolatu adúncis lacerans únguibus
 Iovís satelles pástu dilaniát fero. 10
 Tum iécore opimo fársa et satiata ádfatim
 Clangórem fundit vástum et sublime ávolans
 Pinnáta cauda nóstrum adulat sánguinem.
 Cum véro adesum inflátu renovatúmst iecur,
 Tum rúrsum taetros ávida se ad pastús refert. 15
 Sic hánc custodem maésti cruciatús alo,
 Quae mé perenni vivum foedat miseria.
 Namque, út videtis, vinclis constrictús Iovis
 Arcére nequeo diram volucrem a pectóre. 25
 Sic me ipse viduus péstes excipio ánxias 20
 Amóre mortis términum anquiréns mali;
 Sed lónge a leto númine aspellór Iovis,
 Atque haéc vetusta, saéclis glomerata hórridis,
 Luctífica clades nóstro infixa est córpori;

1 vinctumque GK¹V¹ vinctumque R¹ (victumque corr.²) K²V¹
 3 iupiter K 4 mulcebrí X (mulcibri K²) 6 solertia G
 ('add.¹) K 7 incolo in r. G incolo R (nulla nota, in mg.
 tamen 2 litt. erasae) 11 tum . . . satiata Prisc. GL. II, 542, 24
 iecur GR¹ (° add.²) iecur^e K (ss.²) iecur V (e ss. et u in o mut.²)
 iecore Prisc. aff. KR¹ corr. 12 Non. 17, 18: Accius Prometheo
 'sublime avolans' (? codd. tui mei volans) . . . 13 sanguinem
 avolans Turn. avolans nostrum . . . sanguinem Arus.
 GL. VII, 457, 6 14 adhesum V renovatum est X 16. 17 hanc
 . . . quae Bentl. (cf. satelles . . . farta . . . avida) hunc . . . qui
 maesti// G 19 voluere G voluerē R¹ (e in c corr. manus
 vet. quae etiam in mg. adscr. volucrē) V¹ (corr.¹) volucrē
 voluere K¹ 20 ipse R sed coeperat ipso ipsiuidi ius G
 (corr.¹, in mg. † viduus¹) viduus V¹ 22 leto V¹ leto K

E quó liquatae sólis ardore éxcidunt
 Guttaé, quae saxa adsidue instillant Caúcasí.
 vix igitur posse videmur ita adfectum non miserum
 dicere et, si hunc miserum, certe dolorem malum.
 5 Tu quidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox 11
 videro; interea, unde isti versus? non enim adgnosco. 26
 Dicam hercle; etenim recte requiris. videsne abun-
 dare me otio?
 Quid tum?
 10 Fuisti saepe, credo, cum Athenis esses, in scholis
 philosophorum.
 Vero, ac libenter quidem.
 Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admo-
 dum copiosus, verum tamen versus ab is admisceri
 15 orationi.
 Ac multos quidem a Dionysio Stoico.
 Probe dicis. sed is quasi dictata, nullo dilectu, nulla
 elegantia: Philo et † proprium nrt et lecta poemata et
 loco adiungebat. itaque postquam adamavi hanc quasi
 20 senilem declamationem, studiose equidem utor no-
 stris poetis; sed sicubi illi defecerunt — verti enim
 multa de Graecis, ne quo ornamento in hoc genere
 disputationis careret Latina oratio.
 Sed videsne, poetae quid mali adferant? lamentantis 27
 25 inducunt fortissimos viros, molliunt animos nostros,
 ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed
 etiam ediscantur. sic ad malam domesticam discipli-
 nam vitamque umbratilem et delicatam cum acces-
 serunt etiam poetae, nervos omnis virtutis elidunt.

2 ass. K 6 adgnosco KR¹ (d exp.²) V¹ (d eras.) agn. G¹ 12
 ego ante vero V^{rec} 16 ac] hac G dyoniso X 17 delectu K nulla
 elegantia] a e in r. V^c 18 elegantia KR^c sic G et proprium
 nrt V (exp.¹) et proprium noster R etpū n̄r K (° add. ¹ aut²;
 propriū ss.²) et proprio numero Sey. et pro<nuntiabat> numero
 (cf. div. 2, 117) Po. 21 enim exp. V^{ret} etiam Ha. 29 elidunt]
 i ex a K^c

recte igitur a Platone eiciuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum optimos mores et optimum rei p. statum exquireret. at vero nos, docti scilicet a Graecia, haec [et] a pueritia legimus ediscimus, hanc eruditionem liberalem et doctrinam putamus.

12 Sed quid poëtis irascimur? virtutis magistri, philo-
28 sopheri, inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu, adulescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus a me, etiamne maius quam dedecus, verbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum mediocre dolorem quam maximum dedecus; in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem? quo dedecus maius a philo-
15 pho nullum expecto. quare satis mihi dedisti, cum respondisti maius tibi videri malum dedecus quam dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelleges quam sit obsistendum dolori; nec tam quaerendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem
20 ferendum.

29 Concludunt ratiunculas Stoici, cur non sit malum; quasi de verbo, non de re laboretur. quid me decipis, Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum negas esse, capior et scire cupio, quo
25 modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. 'nihil est' inquit 'malum nisi quod turpe atque vitiosum est.' ad ineptias redis; illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequi-

1 Rep. 398 a eiciuntur s dicuntur V dicuntur G¹R¹ ducuntur K cf. Min. Fel. 24, 2 al. 2 finxit G¹V¹(^aG¹V²) 4 et a puer. leg. et discimus X corr. Sey. (cf. p. 317, 11) 8 ad in at corr. V¹ 10 rogo X roga V¹ aut² cf. ac. fr. 20 idem ex quidem R¹ 12 quam maximum X 15 quoque G¹ 19 dolori . . . est do scr. V^c partim in r. partim in mg. (n&tā) 23 deceptis GRV¹ (corr.¹) 24 nam cum bis V 27 inquit G¹(corr.¹) K 27 sqq. St. fr. 1, 185 28 vitiosum ex vit- V¹ re//dis V

tiam; desine id me docere: hoc doce, doleam necne doleam, nihil interesse. 'numquam quicquam' inquit ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum; sed est tamen reiciendum.' cur? 'asperum
5 est, contra naturam, difficile perperessu, triste, durum.'
13 haec est copia verborum, quod omnes uno verbo ma-
30 lum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri tolerarique possit; nec mentis; sed re succumbere non oportebat verbis gloriantem. 'dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe —' optare hoc quidem est, non docere; illud et melius et verius, omnia quae natura aspernetur in malis esse, quae adsciscat, in bonis. hoc
15 posito et verborum concertatione sublata tantum tamen excellet illud quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia praeterea, quae bona corporis et fortunae putantur, perexigua et minuta videantur, <igitur> ne malum
20 quidem ullum, nec si in unum locum conlata omnia sint, cum turpitudinis malo comparanda. quare si, ut initio concessisti, turpitudine peius est quam dolor, nihil est plane dolor. nam dum tibi turpe nec dignum
25 viro videbitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, de-

13 nihil melius aut verius dici queunt quam omnia quae . . .
20 videantur H

1 hic² K necne . . . 2 interesse in r. G¹ 5 perperessu² K (-u in r. G¹) 9 tollerarique G(!) RV 11 du3 in r. V^{rec} del. Lb. si quod . . . malum add. V^c 12 docere] oce in r. V¹ 13 aspernetur V² aspernatur X 15 concertatione// V (m eras.) 16 rite H 19 fortunae V^c furtunae X 20 add. Se. (nec malum ullum, ne si in unum quidem locum Ba.) 21 quidem// V (1 litt. er.) illum G¹ 22 sin ts sunt si ut ex sicut G¹K² // // ut si V (trp. m. rec.) 23 nihil . . . 24 dolor add. G¹ 25 ^bad eiul. add. R^c (sed iterum eras.) K² lamentare GR¹V¹ (corr. R^cV^{rec})

bilitari dolore, dum honestas, dum dignitas, dum decus
aderit, tuque in ea intuens te continebis, cedit pro-
fecto virtuti dolor et animi inductione languescet.

Aut enim nulla virtus est aut contemnendus omnis
dolor. prudentiamne vis esse, sine qua ne intellegi 5
quidem ulla virtus potest? quid ergo? ea patieturne
te quicquam facere nihil proficientem et <frustra>
laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere
quicquam? an coli iustitia poterit ab homine propter
vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, 10
multa officia relinquentem? quid? fortitudini comitibus-
que eius, magnitudini animi, gravitati, patientiae, re-
rum humanarum despicientiae, quo modo responde-
bis? adflictusne et iacens et lamentabili voce deplo-
rans audieris: 'o virum fortem!'? te vero ita adfectum 15
ne virum quidem quisquam dixerit. amittenda igitur
fortitudo est aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igitur,
14 si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere
te reliquam suppellectilem salvam, virtutem autem si
unam amiseris — etsi amitti non potest virtus, sed
si unam confessus eris te non habere, nullam esse
33 te habiturum? num igitur fortem virum, num magno
animo, num patientem, num gravem, num humana
contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum —? a
te enim malo discedere, sed ille certe non fortis, qui iacet 25

4 aut . . . 17 dolor H

1 dolere GKR (ex delere) dum (ter) B tum X 2 intueris X
intuens V¹ e corr. R² ('intuens' te R²) 5 dolor est H ne om.

H nec K 7 add. Lb. cf. p. 351, 3; 356, 17 8 sinet^{te} V (t in r. et^{te} V^c)

de
immorâte V¹ imm. KRH 11 relinquentem K¹R¹V¹H relin-
quente (sign. interr.) G 12 magnitudini//G gravitate X corr.
K³R^cV¹ 14 audieris Gr audiens X (de mendo cf. l. 2) au-
dies s. cf. Lebreton, Et. sur la langue et la grammaire de
Cicéron p. 201 16 nec K 17 est om. H equid V¹ 18 quid
V^{rec} s. quis GR¹V¹ quē R^cK 19 suppellectilem R¹ 21 fueris

GK (t eris²) R (fu¹) 24 philōtetā G¹V¹ (te//t) atenim K¹

25 discere X discedere (cf. ac. 2, 115) Bentl.

in tecto úmido,

Quod éiulatu, quéstu, gemitu, frémitibus
Resonádo mutum flébilis vocés refert.

non ego dolorem dolorem esse nego — cur enim forti-
5 tudo desideraretur? — sed eum opprimi dico patientia,
si modo est aliqua patientia; si nulla est, quid exor-
namus philosophiam aut quid eius nomine gloriosi
sumus? pungit dolor, vel fodiat sane: si nudus es,
da iugulum; sin tectus Volcaniis armis, id est forti-
10 tudine, resiste; haec enim te, nisi ita facies, custos
dignitatis relinquet et deseret.

Cretum quidem leges, quas <sive Iuppiter> sive Mi- 34
nos sanxit de Iovis quidem sententia, ut poëtae ferunt,
itemque Lycurgi laboribus erudiunt iuventutem, ve-
15 nando currendo, esuriendo sitiendo, algendo aestu-
ando. Spartaе vero pueri ad aram sic verberibus ac-
cipiuntur, 'ut multus e visceribus sanguis exeat,' non
numquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad
necem; quorum non modo nemo exclamavit umquam,
20 sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri pos-
sunt, viri non poterunt? et mos valet, ratio non vale- 15
bit? Interest aliquid inter laborem et dolorem. sunt 35
finitima omnino, sed tamen differt aliquid. labor est
functio quaedam vel animi vel corporis gravioris ope-
25 ris et muneris, dolor autem motus asper in corpore
alienus a sensibus. haec duo Graeci illi, quorum co-
piosior est lingua quam nostra, uno nomine appellant.
itaque industrios homines illi studiosos vel potius

1 Accius Phil. 550 tecto Bouhier lecto umido X (G¹ in r.)
b add. K²V³R^c (sed postea deletum) 3 mutum fin. 2, 94 mul-
tum 5 opprimi R¹V¹ 6 modo . . . quid exornamur philo-
sophia? Non. 105, 27 exorna^mus G¹ (fuit t) 8 pungit dolor
ser. V^c pungat V^{rec} 9 volcaniis] -iis in r. V^c 12 Cretum
legis Char. GL. I 124, 12 add. s. minos R (ss. al. m.) 14 Ly-
gurgi X 16 spartatae V² 17 Trag. inc. 209 exeat// V
19 non in r. V^c uno X 23 differt] ert in r. G¹ 28 studio-
s//os R (er. i)

amantis doloris appellant, nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. o verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Graecia! aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum varices secabantur C. Mario, dolebat; cum aestu magno ducebat agmen, laborabat. est inter haec quaedam tamen similitudo: consuetudo enim laborum perpes-
 36 sionem dolorum efficit faciliorem. itaque illi, qui Graeciae formam rerum publicarum dederunt, corpora iuvenum firmari labore voluerunt; quod Spartiatae etiam in feminas transtulerunt, quae ceteris in urbibus mollissimo cultu 'parietum umbris oculuntur'. illi autem voluerunt nihil horum simile esse

apud Lacaenas virgines,
 Quibus magis palaestra Euróta sol pulvis labor
 15 Militia in studio est quam fertilitas bárbara.
 ergo his laboriosis exercitationibus et dolor intercurrit non numquam, inpelluntur feriuntur abiciuntur cadunt, et ipse labor quasi callum quoddam obducit
 20 dolori.

16 Militiam vero — nostram dico, non Spartiatarum,
 37 quorum procedit ad modum <acies> ac tibiam, nec adhibetur ulla sine anapaestis pedibus hortatio —, nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides; deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre, si quid ad usum velint, ferre vallum (nam scutum gladium galeam in onere

1 laboriosos K (exp.²); item v. 17 2. 4 dolore K (4 dolore V¹) 3 habund. G¹ 5 C.] † g K² 8 dolorem X corr. K²R² efficiat X (a R¹) qui R^{rec}V^{rec} quae X (que K¹ e²)
 12. 14 Trag. inc. 205 sqq. 15 palestra G¹ e corr. V seurota R euras 16 in del. Lb. (ε?) 18 imp. K ip. ex inp. R¹ 19 ipse ... obducit Char. GL. 172, 1 (quodam callo) ipse labor callum obduxit Auct. de dub. nom. GL. V 575, 3 21 sqq. cf. Val. Max. 2, 6, 2 22 add. Po. ac] ad GKR et in r. V¹ tibiam V (exp. rec)
 pr. agmen ad tibiam Tr. pr. acies ad tibiam We. 23 anapaestis GKV 25 et quantus male Dav. 27 s//cut//um (ex sicut eum?) G onere in r. G¹

nostri milites non plus numerant quam umeros laceratos manus: arma enim membra militis esse dicunt; quae quidem ita geruntur apte, ut, si usus fuerit, abiectis oneribus expeditis armis ut membris pugnare possint).
 5 quid? exercitatio legionum, quid? ille cursus concursus clamor quanti laboris est! ex hoc ille animus in proeliis paratus ad volnera. adduc pari animo in-
 10 exercitatum militem: mulier videbitur. cur tantum interest inter novum et veterem exercitum, quantum
 15 experti sumus? aetas tironum plerumque melior, sed ferre laborem, contemnere volnus consuetudo docet. quin etiam videmus ex acie efferri saepe saucios, et quidem rudem illum et inexercitatum quamvis levi ictu ploratus turpissimos edere: at vero ille exercitatus et vetus ob eamque rem fortior medicum modo
 requirens, a quo obligetur:

'O Pátricos' inquit, 'ad vós adveniens aúxilium et
 vestras manus

Petó, prius quam oppetó malam pestem mándatam
 20 hostilí manu,

* * *

Neque sánquis ullo pótis est pacto prófluens consistere,

Si qui sapientiá magis vestra mórs devitari potest.
 Namque Aésculapi liberorum sauciií opplent pórticus;
 25 Non pótest accedi. —

Cérte Eurypylyus híc quidem est. hominem
 exércitum!

1 umeros X (h add. K²R^cV²) laceratos G¹ 3 fuerit Bentl. foret X † flat ss. V² ferat Lb. 9 nutum K¹ (novum²) 10 tyronum X 13 et add. K² 14 exercitus K¹ 17 Enn. Hect. lytra 161 inquit K¹ -t in r. G¹ Post 19 (et 20) versum excidisse statuit Ribb. 23 quidem V (ss. V^{rec}) 24 aesculapi K aesculapii GRV 25 potis Bothe 26 certe ... exercitum! vel hominem exercitum! Ciceroni dant alii. eurypylyus GRV (-pilyus)

17 <non minus autem exercitatum>: ubi tantum luctus
39 continuatur, vide quam non flebiliter respondeat, rationem etiam adferat cur aequo animo sibi ferendum sit:

'Qui álteri exitiúm parat, 5

Eum scíre oportet sibi paratum, péstem ut participet parem.'

abducat Patricoles, credo, ut conlocet in cubili, ut volnus obliget. siquidem homo esset; sed nihil vidi minus. quaerit enim, quid actum sit: 10

'Eloquere eloquere, rés Argivum proélio ut se sústinet. —

Non pótest ecfari tántum dictis, quántum factis súppetit 15

Labóris.'

quiesce igitur et volnus alliga. etiamsi Eurypylyus posset, non posset Aesopus:

'Ubi fortuna Hectóris nostram acrem áciem inclinatám . . '

et cetera explicat in dolore; sic est enim intemperans 20
militaris in forti viro gloria. ergo haec veteranus miles facere poterit, doctus vir sapiensque non poterit? ille vero melius, ac non paulo quidem. Sed adhuc de consuetudine exercitationis loquor, nondum de 25
ratione et sapientia. aniculae saepe in ediam biduum aut triduum ferunt; subduc cibum unum diem athle-

1 talia fere supplet Po. cum ap. Ennium exercitum sit idem ac 'vexatum'. tantum luctum continuatus GKR tantus ~ luctus continuatus V sed s ~ et alt. s in r. V^{aut 1} tantum luctus continuatur s 3 adferat X -at V^{vet} quor G aquo G¹ 5 qui V exitum G¹V¹ (corr. G¹V²) 6 paratum Bentl. paratam 8 abducat V² cubiculi X (sed cubiculi K²) 9 non obliget K (.) vidimus V^c vidimus X 11 eloquere ~~eloquere~~ R^{rec ut v.} 13 potis Dav. ecfari V hecfari K haefari GR (h del. 1²) 16 alliga (ss. 2) V 18 haectoris X (h aectoris R) 19 dedit in fine add. Bergk 24 exercitationis . . . 25 ratione in mg. add. G¹ 26 triduum G athletae iov.] hletae l in r. G¹

tae: Iovem, Iovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, inplorabit, ferre non posse clamabit. consuetudinis magna vis est: pernoctant venatores in nive in montibus; uri se patiuntur Indi; pugiles caestibus 41
5 contusi ne ingemescunt quidem. sed quid hos, quibus Olympiorum victoria consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditii homines aut barbari, quas plagas perferunt! quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt quam turpiter vitare!
10 quam saepe apparet nihil eos malle quam vel domino satis facere vel populo! mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quaerant quid velint: si satis is factum sit, se velle decumbere. quis mediocri gladiator ingemuit, quis vultum mutavit umquam?
15 quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis, cum decubuisset, ferrum recipere iussus collum contraxit? tantum exercitatio meditatio consuetudo valet. ergo hoc poterit 'Samnis, spurcus homo, vita illa dignus loquere'; vir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione
20 et ratione conroboret? crudele gladiatorum spectaculum et inhumanum non nullis videri solet, et haud scio an ita sit, ut nunc fit; cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multae, oculis quidem
25 nulla poterat esse fortior contra dolorem et mortem disciplina.

De exercitatione et consuetudine et commentatione 18
42

1 alt. iovem exp. R¹²V^{vet} om. K¹ add. 2 olimpius V (iu in r. c) exercebit V¹ 2 impl. RK² ferre ex facere (?) K² se post ferre add. V^{1 aut c} ft. recte (cf. p. 346, 7) 4 patiuntur. Inde Ω corr. Dav. cf. p. 439, 25 (locum fort. ante l. II scriptum. Comm. p. 26) pernoctant venatores in nive, in montibus uri se patiuntur. inde (del. hoc Lb. vide Sey.) pugiles eqs. alii (Se. Jb. d. ph. V. 24 p. 246) 5 ingemescunt] alt. e in i corr. G¹ quibus add. G¹ 6 consulatus X (ss. R^{rec}) 9 plaga G 13 decumbere R² 14 gladiator X (corr. R¹²K²V^{rec}) 16 decubisset R¹ 18 poterit/// V Lucil. 150 22 haud V (ha in r. et d ex c^{1 aut c}) adhuc (ad hoc K) X 25 poterit G¹

dixi. age sis, nunc de ratione videamus, nisi quid vis ad haec.

Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio.

Sitne igitur malum dolere necne, Stoici viderint, 5 qui contortulis quibusdam et minutis conclusiunculis nec ad sensus permanantibus effici volunt non esse malum dolorem. ego illud, quicquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto, falsaque eius visione et specie moveri homines dico vehementi- 10 tius, doloremque [eius] omnem esse tolerabilem.

Unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quae 43 modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? inter omnis igitur hoc constat, nec doctos homines solum sed etiam indoctos, virorum esse fortium et magnanimorum et patientium et humana vincientium toleranter dolorem pati; nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo et postulatur a fortibus et laudatur, cum fit, id aut extimescere veniens aut non ferre praesens 20 nonne turpe est? atqui vide ne, cum omnes rectae animi adfectiones virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea quae una ceteris excellebat omnes nominatae sint. appellata est enim ex viro virtus; viri autem propria maxime est 25

21 sed cum omnes . . . 303, 6 profitetur H

1 s̄s̄ V (exp. vet) age//sis K (s eras.) 3 ut te] uite V¹
hoc] defendi potest ita ut ablativus sit (hiscere Po. in comm.)

5 dolere ex -ore K²V² 6 contortulis (mut. al. m., vix¹) R
(in mg. contortulis R^c) conclusiunculis V¹ 7 permanentibus X
(ē V²) 8 sitantum V¹ sit//tant. G 11 del. Ern. (eis Man.)

tollerabilem X (toll. GR¹ tol K¹) 12 adv. G¹ 13 quo ex quod
G² 16 magna animorum X (corr. K²R²V^{rec}) 17 tolleranter
X (toll R¹) 19 ē f. V (corr.²) 21 non^ē R (ss.²) atqui K
(¹ n ss.²) atqui R¹ atquin GV 22 aff. V^cH 23 uana G¹
24 excellit H sunt G 25 ex] a V²

fortitudo, cuius munera duo sunt maxima: mortis dolorisque contemptio. utendum est igitur his, si virtutis compotes vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata.

5 Quaeres fortasse, quo modo, et recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. venit Epicurus, homo 19 minime malus vel potius vir optimus; tantum monet, 44 quantum intellegit. 'neglege' inquit 'dolorem.' quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum? vix 10 satis constanter. audiamus. 'si summum dolor est' inquit, 'breve necesse est esse.' 'iteradum eadem ista mihi!' non enim satis intellego, quid summum dicas esse, quid breve. 'summum, quo nihil sit superius, breve, quo nihil brevius. contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitatis temporis vindicabit ante 15 paene quam venerit.' sed si est tantus dolor, quantus Philoctetae? 'bene plane magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus; nihil enim dolet nisi pes: possunt oculi, potest caput latera pulmones, 20 possunt omnia; longe igitur abest a summo dolore. ergo' inquit 'dolor diuturnus habet laetitiae plus quam molestiae.' nunc ego non possum tantum hominem 45 nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem — summum autem dico, etiamsi 25 decem atomis est maior alius — non continuo esse dico brevem multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagrae cru-

3 prius si om. H comp. V 4 nomen est] nomine H 5 quae-
rentes G¹ quo modo in commodo corr. H¹ 6 venit . . . 8 in-
tellegit Char. GL. I 206, 19 Epic. fr. 446 7 minime] mini in
r. V^c monet et G 8 neglege G (corr.²) 8. 10. 21 inquit
G¹ (10 V¹) 9 vix V 10 constanter verum² V 11 nec. est
breve e. KR iteradum . . . 12 mihi Pacuv. Iliona 202 itera-
dum ac. 2, 88. iterandum X (-dum R^c) 12 quod V¹ 13 brevi
GR¹V si ante summum add. V² 14 quod G¹ 18 summis
G¹ 22 ego ex ergo V 27 complures GV

cientur maximis. sed homo catus numquam terminat nec magnitudinis nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. omittamus hunc igitur nihil prorsus dicentem cogamusque confiteri non esse ab eo doloris remedia quaerenda, qui dolorem malorum omnium maxumum dixerit, quamvis idem forticulum se in terminibus et in stranguria sua praebet. Aliunde igitur est quaerenda medicina, et maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quaerimus, ab is quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum. his tu praesentibus gemere et iactare te non audebis profecto; loquetur enim eorum voce Virtus ipsa tecum: 'tunc, cum pueros Lacedaemone, adulescentis Olympiae, barbaros in arena videris excipientis gravissimas plagas et ferentis silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier, non constanter et sedate feres?' 'feri non potest; natura non patitur.' audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii, multi metu, et tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis et quod tot locis perferatur, natura patiatur? illa vero non modo patitur, verum etiam postulat: nihil enim habet praestantius, nihil quod magis expetat quam honestatem, quam

23 nihil enim . . . 305, 9 indignius H

1 sed . . . 2 modum Non. 92, 20 propter catus (castus LC^AD^A) catus § Non. cautus cf. Progr. 21¹ 3 sciat G¹ brevem X m del. R¹ et K² 5 que om. G¹ 7 maxsumum duxerit G¹ quamvis . . . 8 praebet Non. 32, 12 Epic. fr. 122 11 sit] est Hei. 14 ubi Virtus loqui desinat, C. non significat cf. ac. 2, 93 al. lacedemone KV (-ne) 15 adulescentes V² olympiae GKR arena] h exp. K² 16 excipientes R¹ 17 dolor add. V^c exclamabis . . . 18 feres Char. GL. I 220, 17 18 non c.] nec c. Char. et sedate] sed ate G¹ 19 supra gloria scr. ψ ol et in mg. ψ graeculi fer. barbari fer. V^c 21 atatam multis X (corr. K²R²) 23 nihil enim habet natura pr. . . 305, 1 pluribus Char. GL. I 223, 31 24 expe//tat V honestatem quam decus. his ergo Char.

laudem, quam dignitatem, quam decus. hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utor, ut quam maxime significem, pluribus. volo autem dicere illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a virtute profectum vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile, quod idem citius dixerim solum quam non summum bonum. atque ut haec de honesto, sic de turpi contraria: nihil tam taetrum, nihil tam asperandum, nihil homine indignius. Quod si tibi persuasum est — principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi videri quam in dolore —, reliquum est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio quo modo dicatur. quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat! non inscite tamen dicitur. est enim animus in partis tributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. cum igitur praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coërceat temeritatem. est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodam modo et languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius. sed praesto est domina omnium et regina ratio, quae conixa per se et progressa longius fit perfecta virtus. haec ut imperet illi parti animi, quae oboedire debet, id videndum est viro. 'quonam modo?' inquires. vel ut do-

22 sed . . . 306, 1 filio H

2 utor § (P sec. Doug.) utar X (r in r. G t ita V^{ro}) Char. 3 volo . . . 6 laudabile Char. GL. I 204, 10 4 homine X corr. V¹ 5 pfectum G¹ 9 tetrum GK nil tam asp. GH (etiam nil hom.) R¹ e corr. 11 sit V^{ro} 12 dedecore. all G¹ videre R¹ 13 utute G¹R¹V¹ t post ut ss. G²R^cV² ut. tu. te (tute ci²) K 14 dicitur Ba. duosimus G¹R¹V¹ 15 insite G¹ 16 partes R² 19 est in] in r. V^c 20 dimissum V^c? 21 si nihil esset aliud V (sed hil esset scr. V^c in r.) senile sed aliud GKR¹ (senile; sed si aliud non esset?) 23 conixa § conixa X (conn. G) 25 obedire GK¹ 26 quonam] n in r. V^c

minus servo vel ut imperator militi vel ut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter lacrimisque dedet, vinciat et constringatur amicorum propinquorumque custodiis; saepe enim videmus fractos pudore, 5 qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem ut famulos vinculis prope ac custodia, qui autem erunt firmiores nec tamen robustissimi, hos admonitu oportebit ut bonos milites revocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius 10 lamentatur vel modice potius: 'pedetemptim,' inquit, 'ite et sedatō nisu

Ne succussu arripiat maior

Dolor'

49 (Pacuvius hoc melius quam Sophocles; apud illum 15 enim perquam flebiliter Ulixes lamentatur in volnere); tamen huic leviter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personae gravitatem intuentes non dubitant dicere:

'Tu quóque, Ulixes, quamquám graviter 20
Cernimus ictum, nimis paéne animo es
Mollí, qui consuetús in armis
Aevom ágere .....

intellegit poëta prudens ferendi doloris consuetudinem
50 esse non contemnendam magistram. atque ille non 25
inmoderate magno in dolore:

1 velud imp. R 3 si . . . lacrimisque dedecoret *Char. GL. 1206, 17* 6 qui ratione *add. K²* 7 vinculis *V¹* acad custodia *KV* (ad *exp. m. vet.*) *G²* (adac¹) ac ad custodiam *R* atque *c. Halm* (sed *cf. Th. l. l. II, 1049*) 10 in niptris *R¹* in niptris² 11 lamentator *X Pacuv. 256 Soph. p. 230* pedetemptim *ac sedato nisu Char. GL. I 214, 10* peditemptim *K* (° *ss.*) peditemtim *R¹* (pedetemptim^c) *V¹* (pedetemptim *corr.*¹) peditemtē in -i *corr. G²² cf. p. 345, 1* inquit *G¹K* ite, quod *Cic. ipse addidit, del. Dav.* 12 nisi *G¹* -su ne suc in *r. V* 17 fuerunt *G¹* (non *R*) 18 dubitant s dubitarunt *X* 21 ictu *X* (~ *add. V¹R²*) 22 consuetu's *Wo.* 23 aevom *R¹K²* ferendi *GR* (*corr.*¹ *et*²)

'Retinète, tenete! opprimit ulcus;

Nudáte! heu miserum me: éxcrucior.'

incipit labi, deinde ilico desinit:

'Operíte, abscedite iám iam!

5 Mittíte! nam atrectatu ét quassu

Saevum ámplificatis dolórem.'

videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens:

10 'Cónqueri fortúnam adversam, nón lamentári decet:
Id viri est offícium, fletus múliebri ingenio ádditus.'

Huius animi pars illa mollior rationi sic paruit ut 22
severo imperatori miles pudens. in quo vero erit perfecta sapientia — quem adhuc nos quidem vidimus
15 neminem; sed philosophorum sententiis, qualis hic
futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur —, is igitur sive ea ratio, quae erit in eo perfecta atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori ut iustus
parens probis filiis; nutu, quod volet, conficiet, nullo
20 labore, nulla molestia; eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut tamquam hosti sic obsistat dolori. quae sunt ista arma? contentio confirmatio sermoque intumus, cum ipse secum: 'cave turpe quicquam, lan-
25 guidum, non virile.' obversentur species honestae animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpressus est omnia potius quam conscios delendae tyrannidis indicaret; de Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum

1 retinetene oppr. *G¹* opprimit *Vossius* opprimate 3 lico *G²* desinit *G²* 4 iam iam] iam tandem *Mue.* 5 atrectatu *X* (*corr. R²*) 7 ut ex et *G²* ommut. *KR¹V* 12 mollor *K¹V¹* 13 pudens *X* prudens *G²R^cK²* vero *Bentl.* viro 14 vidimus s videmus *X cf. orat. 19. 100. Lael. 18 al.* 16 futuris *G¹K¹* ut *v.* 20 suscitabit s suscitabitur *X* 21 ut aquam *V¹* 22 cotentio *K¹R* 24 obversentur s obversetur *GRK²* observetur *K¹V* (*s in r. m. vet.*) honeste *X* (*alt. e transf. V^{vet}*) animo (*aiō*) s ūo *V¹* (*exp. aut^c*) uero *GKR* viro *Tr.* 26 conscus *X* (consscus *G¹*) *corr. V^{roo}* s 27 de anaxarcho *V²* denax. *X* 8•

Cypri in manus Timocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est neque recusavit. Callanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasii natus, sua voluntate vivus combustus est; nos, si pes condoluit, si dens [sed fac totum dolere corpus], ferre non possumus. opinio est enim quaedam effeminata ac levis — nec in dolore magis quam eadem in voluptate —, qua cum liquescimus fluimusque molitia, apud aculeum sine clamore ferre non possumus. 5
 10 at vero C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, cum secaretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari, nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alii? valuit auctoritas. videsne igitur opinionis esse, non naturae malum? et tamen fuisse acrem morsum doloris idem Marius ostendit; crus enim alterum non praebuit. ita et tulit dolorem ut vir et ut homo maiorem ferre sine causa necessaria noluit.

Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus; atque haec cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in proelio, ut ignavus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scuto fugiat quantum possit, ob eamque causam pereat non numquam etiam integro corpore, cum ei qui steterit nihil

1 cypri V (p e corr.) cyrri GKR(r¹) Timocreontis X Nico-
 creontis 5 2 supplici¹ V¹ Callanus Ω cf. Th. l. l. 4 nobis
 V² 5 fac totum V factotum R factotum G factotum K¹
 dolere om. V dolore K¹G¹ (corr. K²G²) si tactum dolore cor-
 pus 5 We. (addito est) sed . . . corpus del. Bal. 8 qua// V
 liquescimus R¹ fluimusque V (1^m V^c) 10 G. Marius, rust. vir,
 cum secaretur, principio . . . alligari Char. GL. I 215, 17 C.]
 G. X 11 supra p. 298, 5 12 nequisquam KV¹ // esse sectus et
 // postea alii V (signa app.) 26 que om. X (add. K²R²V²)

tale evenerit, sic qui doloris speciem ferre non pos-
 sunt, abiciunt se atque ita adflicti et exanimati iacent;
 qui autem restiterunt, discedunt saepissime superio-
 res. sunt enim quaedam animi similitudines cum cor-
 5 pore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur,
 remissis opprimunt, simillime animus intentione sua
 depellit pressum omnem ponderum, remissione autem
 sic urgetur, ut se nequeat extollere. et si verum quae- 55
 rimus, in omnibus officiis persequendis animi est ad-
 hibenda contentio; ea est sola officii tamquam custo-
 dia. sed hoc idem in dolore maxime est providendum,
 ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne
 quid serviliter muliebriterve faciamus, in primisque
 refutetur ac reiciatur Philocteteus ille clamor. In-
 15 gemescere non numquam viro concessum est, idque
 raro, eiulatus ne mulieri quidem; et hic nimirum est
 'lessus', quem duodecim tabulae in funeribus adhiberi
 vetuerunt. nec vero umquam ne ingemescit quidem 56
 vir fortis ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad fir-
 mitatem, ut in stadio cursores exclamant quam ma-
 xime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletae;
 pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium, in iac-
 tandis caestibus ingemescunt, non quod doleant ani-
 move succumbant, sed quia profundenda voce omne
 25 corpus intenditur venitque plaga vehementior. quid? 24
 qui volunt exclamare maius, num satis habent latera

1 sic quid V¹ (d del. vet.) 2 se om. G¹ examinati lacent G
 5 ut . . . 6 obprimunt Non. 258, 29 (pessimis obprimuntur)
 7 praessum GKR (praess.) remissio G¹ 9 persequentis X
 11 maximi G¹ providendum est ne . . . 13 faciamus Char.
 GL. I 203, 7 12 ve] ne G 14. 18. 23 ingemisc. K¹R^c
 16 ^heiulatus K¹ (elu in r.) 17 lessus Mur. cf. leg. 2, 59. 64 fletus
 Ω † pessus in mg. V^c cf. Progr. p. 30 tabulae// V 18 ne] nec X
 corr. V^{vet} 20 in stadio . . . 21 athletae Char. GL. I 216, 19 21 atle-
 22 ferunt K¹ 23 -scent X
 h
 -scent K²R^cV² 24 profunda G¹ cum ante omne V²

fauces linguam intendere, e quibus elici vocem et fundi videmus? toto corpore atque omnibus unguis, 57 ut dicitur, contentioni vocis adserviunt. genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente pro se ipse lege Varia diceret, terram tangere. ut enim ballistae lapidum et reliqua tormenta telorum eo graviore emissiones habent, quo sunt contenta atque adducta vehementius, sic vox, sic cursus, sic plaga hoc gravior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur; sin erit ille gemitus elamentabilis, si inbecillus, si abiectus, si flebilis, ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus si levationis aliquid adferret, tamen videremus, quid esset fortis et animosi viri; cum vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? quid est 58 enim fletu muliebri viro turpius? atque hoc praeceptum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit, libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est, eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus.

Ad ferendum igitur dolorem placide atque sedate plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. sumus enim natura, ut ante dixi — dicendum est enim saepius —, studiosissimi adpetentissimique honestatis, cuius si quasi lumen

18 omnibus rebus . . . 311,6 demoveri (om. 22 sed . . . 26 sit) H

1 elici cf. Pl. ad nat. deor. 2, 151 2 Otto, Sprichw. 1828

4 contente (n in r.) K contempte R le^{ge} G² 5 balistae GK²⁽¹⁷⁾R²⁽¹⁷⁾ 9 quo (ante est) s cum X 12 imb. R imbecillius K¹ 13 quae q. X corr. K¹⁽⁹⁾R^cV² 14 adferrent KR V adherent G 16 turpe X corr. K²V^c 21 eadem G 22 de add. G²V^c loquimus V¹ 23 omittam; (= -us) R opm. G¹ 25 Otto, Sprichw. 1368 26 ante p. 304, 24 ss. 27 enim om. H

aliquod aspeximus, nihil est quod, ut eo potiamur, non parati simus et ferre et perpeti. ex hoc cursu atque impetu animorum ad veram laudem atque honestatem illa pericula adeuntur in proeliis, non sentiunt 5 viri fortes in acie volnera, vel sentiunt, sed mori malunt quam tantum modo de dignitatis gradu demoveri. fulgentis gladios hostium videbant Decii, cum in 59 aciem eorum inruebant. his levabat omnem volnerum metum nobilitas mortis et gloria. num tum ingemuisse 10 Epaminondam putas, cum una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemoniis relinquebat, quam acceperat servientem. haec sunt solacia, haec fomenta summorum dolorum. Dices: quid in pace, quid domi, quid in lectulo? ad 25 philosophos me revocas, qui in aciem non saepe prodeunt. e quibus homo sane levis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore dedoctus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat falsa esse illa, quae antea de dolore 20 ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quanam ratio eum de sententia deduxisset, respondit: 'quia, <si>, cum tantulum operae philosophiae dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti malum esse dolorem. plurimos 25 autem annos in philosophia consumpsi nec ferre possum. malum est igitur dolor.' tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse:

2 sumus G¹V paratissimus K¹ 3 at v. l. adque G¹ 4 illa om. H 5 vulnera K¹R¹ e corr. H (in 8 uuln. V) 6 tantulum V² fort. recte cf. We. 11 lacedemoniis GK (iis in r.²) 16 St. fr. 1, 432 dionisius X 17 dolore R¹ 18 deductus X corr. Benti. 19 hei. K² 20 tum X tum R¹⁷ cleantes X¹ 22 quicum X quia cum s si add. Mdv. ad fin. 5, 94 (post dedissem Se.) tanto opere X (operam V^{rec}) tantum operae s tantulum operae Po. 25 ferre ἢ ἢ possum V 26 dolor] or in r. V^c tunc G cleanthem K clehantem G 27 Tr. gr. fr. adesp. 3 epigonets X

'audisne haec, Amphiaráe sub terram ábdite?'
 Zenonem significabat, a quo illum degenerare do-
 61 lebat. at non noster Posidonius; quem et ipse saepe
 vidi et id dicam, quod solebat narrare Pompeius, se,
 cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire vo- 5
 luisse Posidonium; sed cum audisset eum graviter
 esse aegrum, quod vehementer eius artus labora-
 rent, voluisse tamen nobilissimum philosophum vi-
 sere: quem ut vidisset et salutavisset honorificis-
 que verbis prosecutus esset molesteque se dixisset 10
 ferre, quod eum non posset audire, at ille: 'tu vero'
 inquit 'potes, nec committam, ut dolor corporis effi-
 ciat, ut frustra tantus vir ad me venerit.' itaque narra-
 bat eum graviter et copiose de hoc ipso, nihil esse
 bonum nisi quod esset honestum, cubantem disputa- 15
 visse, cumque quasi faces ei doloris admoverentur,
 26 saepe dixisse: 'nihil agis, dolor! quamvis sis mole-
 62 stus, numquam te esse confitebor malum.' Omnino-
 que omnes clari et nobilitati labores continuo fiunt
 etiam tolerabiles. videmusne [ut], apud quos eorum 20
 ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit,
 nullum ab is, qui in id certamen descendant, devitari
 dolorem? apud quos autem venandi et equitandi laus
 viget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem.
 quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate ho- 25
 norum loquar? quae flamma est, per quam non cu-

1 amphiare X 2 quo// V 3. 6 possidon. X 4 secum X
 (ipse cum R^c) 5 ex yria K 8 philosophum R 9 et add.
 V^c 10. 17 dixs. G 12 necomitam G (¹ss.²) KR (nec, om. K²R²)
 ne committam V nec committam s 14 nihil esse] nihile G¹ 16 ad-
 moverentur] -rentur in r. V^c 19 omnis K¹ nobilitat] diffamati
 ss. V^{rec} continuo Kl. (cf. p. 303, 25 S. Rosc. 94 al. ac de re pag.
 311, 8 his . . . 9 gloria) contempno GK¹R (c̄ contempno R²) P¹
 contemndo V (ss.¹ ut v.) contemptu K²BGr. contemendo Bentl.
 ficunt G 20 videmus ne R (v.²) ut X om. s vel X.
 21 ludorum ex dolorum K^c magnos X (corr. K^cR^cV^{rec})

22 qui//in V 24 pote|sunt G¹ pe|s//sunt K¹ 26 cucurre-
 rint s -runt X

currerint i qui haec olim punctis singulis colligebant?
 itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in
 manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod
 diceret eosdem labores non esse aequae gravis impe-
 5 ratori et militi, quod ipse honos laborem leviolem
 faceret imperatorium. sed tamen hoc evenit, ut in 63
 vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum
 ipsam videre non possint. itaque fama et multitudinis
 iudicio moventur, cum id honestum putent, quod a
 10 plerisque laudetur. te autem, si in oculis sis multi-
 tudinis, tamen eius iudicio stare nolim nec, quod illa
 putet, idem putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est
 utendum; tibi si recta probanti placebis, tum non
 modo tete viceris, quod paulo ante praecipiebam,
 15 sed omnis et omnia. hoc igitur tibi propone: ampli- 64
 tudinem animi et quasi quandam exaggerationem
 quam altissimam animi, quae maxime eminet con-
 temnendis et despiciendis doloribus, unam esse omnium
 rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet po-
 20 pulo neque plausum captans se tamen ipsa delectet.
 quin etiam mihi quidem laudabilia videntur omnia,
 quae sine venditione et sine populo teste fiunt, non
 quo fugiendus sit — omnia enim bene facta in luce
 se conlocari volunt —, sed tamen nullum theatrum
 25 virtuti conscientia maius est.

Atque in primis meditemur illud, ut haec patientia 27
 65

23 omnia . . . 315, 1 contemnamus (sine 314, 11 Graeci . . .
 314, 15 morbo et 314, 22 quae . . . 314, 25 occupabit) H

1 qui ad haec G¹ quic K 1 singulis . . . 2 socraticum add.
 K^c in mg. 4 Cyr. 1, 6, 25 non esse aequae gravis esse X (prius
 esse del. R²V^{rec} edd. multae, alt. K²s) 7 insipientium G¹
 (corr.¹et²) valet G¹ 8 videri X (corr. R²V^{rec}) 9 movetur
 V¹ 14 tecevisceris K¹ tete V¹? 15 propono K¹ 16 animi
 del. Bai. 18 dolorem G¹ 20 se| G¹ tamen] tantum edd.
 vet. 21 quin . . . 22 fiunt Non. 189, 12 23 ^{is}sit V¹ omnia
 recte facta . . . 24 volunt Aug. civ. 14, 18 25 virtuti// V

dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se aequabilem praebat. saepe enim multi, qui aut propter victoriae cupiditatem aut propter gloriae aut etiam, ut ius suum et libertatem tenerent, volnera exceperunt fortiter et tulerunt, idem ommissa contentione dolorem morbi ferre non possunt; neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius et gloria. itaque barbari quidam et inmanes ferro decertare acerrime possunt, aegrotare viriliter non queunt. Graeci autem homines, non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem aspiciere non possunt: eidem morbos toleranter atque humane ferunt. at Cimbri et Celtiberi in proeliis exultant, lamentantur in morbo. nihil enim potest esse aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur. sed cum videas eos, qui aut studio aut opinione ducantur, in eo persequendo atque adipiscendo dolore non frangi, debes existimare aut non esse malum dolorem aut, etiamsi, quicquid asperum alienumque natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. quae meditare quaeso dies et noctes. latius enim manabit haec ratio et aliquanto maiorem locum quam de uno dolore occupabit. nam si omnia fugiendae turpitudinis adipiscendaeque honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunae

1 dixisse G² 3 quia H 4 iussum V¹ 7 illum add. V²
8 ratione// V 10 non queunt] nequeunt H⁵ 11 gretia G¹ K¹
13 idem . . . 14 ferunt Char. GL. I 222, 8 13 E//idem K (Ei ex Eii) Eadem V (puncta pos. m. vet.) 14 cf. Val. Max. 2, 6, 11
17 eos qui . . . ducantur] quo quisque (in ras.) . . . ducatur V² male 19 debes V^{vet} (cf. Planc. 77 Lael. 6 al.) debeas X (quod vix defenditur locis quales sunt nat. deor. 1, 43; natum videtur esse ex videas 17) 20 etiam sic G (.3) a natura V¹ (cf. fort. recte cf. p. 448, 18 22 ut//nusquam V unusquam G 27 flumina K¹)

14: G. Perle, *Journ. Lat. Amer. Stud.* 2, 1970, 315-319

contemnamus licebit, praesertim cum paratum sit illud ex hesternae disputatione perfugium. ut enim si cui naviganti, praedones <si> insequantur, deus qui dixerit: 'eice te navi; praesto est qui excipiat: vel delphinus, ut Arionem Methymnaeum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te et quo velis perferent', omnem omittat timorem, sic arguentibus asperis et odiosis doloribus, si tanti sint, ut ferendi non sint, quo sint confugiendum, tu vides.

Haec fere hoc tempore putavi esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes.

Minime vero, meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu.

Cras ergo ad clepsydram; sic enim diximus, et tibi hoc video non posse deberi.

Ita prorsus; et illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore.

Sic faciemus tuisque optimis studiis obsequemur.

1 contemnamus V (ss. rec) 2 si add. Wopkens (post naviganti Kü.) 4 e vel de navi s 5 metymnaeum X (-eum KV) 6 ille X corr. V¹ neptuni V poetae tragici verba subesse videntur. Trag. inc. 196 cursus G¹ 7 excipiant V 8 omitas X (omittas G 1 omittamus K²) corr. V² omittat is Mue. urgentibus KR² 9 si tanti non sint ut ferendi sint X corr. Man. (et sic Vind. 222 Oxon. D'Orville 85 sec. Doug.) quo sint X (corr. G² V^{vet}) 10 tu s ut X (exp. V^{vet} om s) 11 fe//re V 15 ego K duximus GRV¹ (corr. 1 ut v.) et Turn. (cf. leg. 2, 7) sed

M. TULLI CICERONIS
TUSCULANARUM DISPUTATIONUM
LIBRI QUINQUE

LIBER TERTIUS

¹ Quidnam esse, Brute, causae putem, cur, cum con-
¹ stemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendi-
que causa quaesita sit ars atque eius utilitas deo-
rum immortalium inventioni consecrata, animi autem
medicina nec tam desiderata sit, ante quam inventa, ⁵
nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam mul-
tis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisae?
an quod corporis gravitatem et dolorem animo iudica-
mus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit ut
animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo ¹⁰
² iudicatur, aegrotet. Quodsi talis nos natura genuisset,
ut eam ipsam intueri et perspicere eademque optima
duce cursum vitae conficere possemus, haut erat sane
quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. nunc
parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis ¹⁵
moribus opinionibusque depravati sic restinguimus, ut
nusquam naturae lumen appareat. sunt enim ingeniis

1 Cur igitur cum constemus . . . 319, 4 philosophia H

1 Quidnam-Brute *om.* RK *cf. praef.* cur *om.* K 3 ars eius
atque X (arelius atque K¹, *cf. praef.*) *corr. Man.* de eorum inm.
R¹V¹ 5 desidera GRV (^{1a} *add.* V¹²) 10 tum] *ex cum corr.* K²
13 haut V² aut GK¹RV¹ haud K²B⁵ 14 rationem ac doc-
trinam s ratione ac doctrina X (rationē V² hac *pro* ac G¹ et
Gr.?) requireret G¹ 16 depravati V¹² *e corr.* B s depravatis X

nostris semina innata virtutum, quae si adolescere lice-
ret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc
autem, simul atque editi in lucem et suscepti sumus,
in omni continuo pravitate et in summa opinionum per-
⁵ versitate versamur, ut paene cum lacte nutricis errorem
suxisse videamur. cum vero parentibus redditi, dein
magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur errori-
bus, ut vanitati veritas et opinioni confirmatae natura ²
ipsa cedat. accedunt etiam poëtae, qui cum magnam ³
¹⁰ speciem doctrinae sapientiaeque prae se tulerunt,
audiuntur leguntur ediscuntur et inhaerescunt penitus
in mentibus. cum vero eodem quasi maxumus quidam
magister populus accessit atque omnis undique ad vitia
consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum
¹⁵ pravitate a naturaque desciscimus, ut nobis optime na-
turae vim vidisse videantur, qui nihil melius homini,
nihil magis expetendum, nihil praestantius honoribus,
imperiiis, populari gloria iudicaverunt. ad quam fertur
optumus quisque veramque illam honestatem expetens,
²⁰ quam unam natura maxime anquirat, in summa inani-
tate versatur consecaturque nullam eminentem effi-
giem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriae. est
enim gloria solida quaedam res et expressa, non adum-
brata; ea est consentiens laus honorum, incorrupta vox
²⁵ bene iudicantium de excellenti virtute, ea virtuti reso-

1 semita G adolescere G¹ *adol. sed o in r.* V¹ licet in
liceret *corr.* R^c liceatret G¹ 6 reddit idem G reddit idem R

(*v et r = require^{al. m.}*) reddidē V¹ (redditi dein V² *sec. Str.*)
redditi idem HK († demū *ss.*?) redditi demum Gr. (?) B 7 tum
. . . 9 cedat *Non.* 416, 32 inb. KR 8 opinio G¹ confirmatae s
Non. confirmata X naturae K 12 quidem K¹R¹H 13 acces-
sit V^c (*cf. rep.* 4, 9) *om.* X (accedit ante eodem *add.* multi s)
15 desciscimus KR¹ naturae vim vidisse *Mdv. ad fin.* 3, 62
naturam invidisse 18 ad] at K 19 expetens V 20 unam s
una anquirat *Mos.* inquirat 22 virtutis *del. Bentl.* gloriae (*ex*
gloria V²) *del. Bai.* 24 et ante incorrupta *add.* V^c 25 excel-
lenti *ex -te* V¹ *excellente rell.* (*ff. recte cf. de orat.* 2, 85 *fr. ap.*
Char. GL. I p. 138, 13)

nat tamquam imago; quae quia recte factorum plerum-
 4 que comes est, non est bonis viris repudianda. illa
 autem, quae se eius imitatricem esse volt, temeraria
 atque inconsiderata et plerumque peccatorum vitiorum-
 que laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis 5
 formam eius pulchritudinemque corrumpit. qua caeci-
 tate homines, cum quaedam etiam praeclara cuperent
 eaque nescirent nec ubi nec qualia essent, funditus
 alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. atque
 hi quidem optima petentes non tam voluntate quam 10
 cursus errore falluntur. quid? qui pecuniae cupiditate,
 qui voluptatum libidine feruntur, quorumque ita per-
 turbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod
 insipientibus contingit omnibus, is nullane est adhi-
 benda curatio? utrum quod minus noceant animi 15
 3 aegrotationes quam corporis, an quod corpora curari
 5 possint, animorum medicina nulla sit? at et morbi per-
 niciosiores pluresque sunt animi quam corporis; hi
 enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent
 eumque sollicitant, 'animusque aeger', ut ait Ennius, 20
 'semper errat neque pati neque perpeti potest, cupere
 numquam desinit.' quibus duobus morbis, ut omitterent
 alios, aegritudine et cupiditate, qui tandem possunt
 in corpore esse graviores? qui vero probari potest
 ut sibi mederi animus non possit, cum ipsam medi- 25
 cinam corporis animus invenerit, cumque ad corpo-
 rum sanationem multum ipsa corpora et natura valeat

1 gloriae post imago add. X exp. V¹ 2 non est] ea H est
 in r. V^c repudianda in -anda corr. K¹V¹ 3 uult R e corr. H
 6 forme G¹ 8 que om. H 9 everterent X corr. K²R^cV¹?
 11 quid . . . 12 feruntur om. H quid qui] K^cR²V¹? e corr. quid-
 que GR¹V¹ qui qui K¹ 13 quod . . . 14 omnibus del. Ba.
 14 contigit G¹ is H his rell. ne om. G¹ 16 an . . . 18 cor-
 poris add. G² in mg. 17 morbi ex moribus K¹ 18 hi . . .
 19 ipsi] hoc . . . ipso Ba. male: 'ipsi corporis morbi animi
 morbos efficere possunt eorumque numerum augent' (plures!)
 cf. p. 405, 14 19 pertinent V 20 sollicitant G¹R¹V¹ Enn.
 sc. 392 21 pati] poti Ribb. sed cf. Va. 23 cupiditatē R¹

nec omnes, qui curari se passi sint, continuo etiam
 convalescant, animi autem, qui se sanari voluerint
 praeceptisque sapientium paruerint, sine ulla dubita-
 tione sanentur? est profecto animi medicina, philo- 6
 5 sophia; cuius auxilium non ut in corporis morbis pe-
 tendum est foris, omnibusque opibus viribus, ut nos-
 met ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.
 Quamquam de universa philosophia, quanto opere
 et expetenda esset et colenda, satis, ut arbitror, dictum
 10 est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil fere
 intermisimus postea nec disputare nec scribere. his
 autem libris exposita sunt ea quae a nobis cum fami-
 liaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed quo
 niam duobus superioribus de morte et de dolore dic-
 15 tum est, tertius dies disputationis hoc tertium volu-
 men efficiet. ut enim in Academiam nostram descen- 7
 dimus inclinato iam in postmeridianum tempus die,
 poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi.
 tum res acta sic est:

20 Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. 4
 Num reliquae quoque perturbationes animi, formi-
 dines libidines iracundiae? haec enim fere sunt eius
 modi, quae Graeci πάθη appellant; ego poteram 'mor-
 bos', et id verbum esset e verbo, sed in consuetudi-
 25 nem nostram non caderet. nam misereri, invidere, ge-
 stire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant,
 motus animi rationi non obtemperantis, nos autem hos
 eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, per-
 turbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate,
 30 nisi quid aliud tibi videtur.

21 relique . . . 29 usitate (libere) H

1 omnis X corr. V² sint Tregd. sunt 2 convalescant G¹
 6 et ante viribus add. V^c viribus om. Gr. 10 ortensio G
 12 eaque G¹ a om. K¹ 18 aliquid quid adherant G¹ 22 li-
 bidines add. G² [†] hu eiusmodi V (ss.^c) 23 pathe X 29 uisit. G¹
 (sic etiam 322, 10; 325, 16)

- 8 Mihi vero isto modo.
Haecine igitur cadere in sapientem putas?
Prorsus existimo.
Ne ista gloriosa sapientia non magno aestimanda
est, siquidem non multum differt ab insania. 5
Quid? tibi omnine animi commotio videtur insania?
Non mihi quidem soli, sed, id quod admirari saepe
soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intellego
multis saeculis ante Socratem, a quo haec omnis, quae
est de vita et de moribus, philosophia manavit. 10
Quonam tandem modo?
Quia nomen insaniae significat mentis aegrotatio-
nem et morbum, id est insanitatem et aegrotum ani-
9 mum, quam appellarunt insaniam. (omnis autem per-
turbationes animi morbos philosophi appellant negant- 15
que stultum quemquam his morbis vacare. qui autem in
morbo sunt, sani non sunt; et omnium insipientium
animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insa-
niunt). sanitatem enim animorum positam in tranquil-
litate quadam constantiaque censebant; his rebus men- 20
tem vacuum appellarunt insaniam, propterea quod in
perturbato animo sicut in corpore sanitas esse non
5 posset. nec minus illud acute, quod animi adfectio-
10 nem lumine mentis carentem nominaverunt amentiam
eandemque dementiam. ex quo intellegendum est eos 25
qui haec rebus nomina posuerunt sensisse hoc idem,

14 omnis... 25 dementiam H

2 haecine R² 6 quid tibi in r. V² tibiñē G (exp.²) 7 ammirari
G¹ (āmirari²) R¹V 9 socrantē G¹ (n del.²) socraten KR 11 quoniam
G (i del.¹) 13 id est . . . 14 insaniam (quae C. addidit quia eius
aequalibus nomen insaniae non insanum animi habitum sed
furorem significabat) del. Bendl. 14 omnis . . . 18 insaniunt del.
Ba. (post sanos 321, 2 ponit Margrander Trans. and proc.
of the American phil. ass. XXX p. 34). verum non mirus nescio
qui glossator sed Cicero ipse haec postea addidisse videtur,
cum intellegeret se illud 'omnisne animi commotio videtur
insania?' in argumentatione neglexisse. 19 enim om. Hs
23 posset Ern. possit ille G¹ 26 sensisse GR¹V¹

- quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt,
omnis insipientes esse non sanos. qui est enim ani-
mus in aliquo morbo — morbos autem hos perturbatos
motus, ut modo dixi, philosophi appellant —, non magis
5 est sanus quam id corpus quod in morbo est. ita fit
ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi
insanitas quaedam, quae est insania eademque demen-
tia; multoque melius haec notata sunt verbis Latinis
quam Graecis. quod aliis quoque multis locis reperie- 11
10 tur; sed id alias, nunc, quod instat. totum igitur id
quod quaerimus quid et quale sit, verbi vis ipsa decla-
rat. eos enim sanos quoniam intellegi necesse est, quo-
rum mens motu quasi morbo perturbabta nullo sit, qui
contra adfecti sint, hos insanos appellari necesse est.
15 itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine ser-
monis Latini, cum exisse ex potestate dicimus eos,
qui ecfrenati feruntur aut libidine aut iracundia —
quamquam ipsa iracundia libidinis est pars; sic enim
definitur: iracundia ulciscendi libido —; qui igitur
20 exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non
sint in potestate mentis, cui regnum totius animi a
natura tributum est. Graeci autem *μαυλα* unde appel-
lent, non facile dixerim; eam tamen ipsam distingui-
mus nos melius quam illi. hanc enim insaniam, quae
25 iuncta stultitiae patet latius, a furore disiungimus.
Graeci volunt illi quidem, sed parum valent verbo:

3 morbos . . . 4 motus (sine hos) 10 totum . . . 322, 3
moveatur H

2 quis X (qus G¹) sed s in R fort. postea additum 5 cor-
pus quod punctis not. G² 6 insipientia . . . 7 dementia (sine
quaedam) Non. 122, 24 9 reperitur G¹ 10 alt. id om. Hs 11 sit]
fit V 13 nulla X corr. V¹ quia K¹ 14 affecti GR² in-
sani G¹ 16 dicimus . . . 20 ex potestate om. H 17 hecfre-
nati G (h del.²) hec fr. V efr. R^{rec}V^{rec} 19 ulciscendi libido
cf. Aug. civ. 14, 15 quis V¹ 22 manian X (man in r. V¹)
appellant X 23 ipsa KGH (ipsa R, sed vix m. 1) 25 stul-
titiae K²V^cBGr.(?) stultitia X nos post latius add. V^c distin-
gulmus R

Cic. 44

quem nos furorem, *μελαγχολίαν* illi vocant; quasi vero atra bili solum mens ac non saepe vel iracundia graviore vel timore vel dolore moveatur; quo genere Athamantem Alcmaeonem Aiacem Orestem furere dicimus. qui ita sit adfectus, eum dominum esse rerum suarum 5 vetant duodecim tabulae; itaque non est scriptum 'si insanus', sed 'si furiosus escit'. stultitiam enim censuerunt constantia, id est sanitate, vacantem posse tamen tueri mediocritatem officiorum et vitae communem cultum atque usitatum; furorem autem esse rati 10 sunt mentis ad omnia caecitatem. quod cum maius esse videatur quam insania, tamen eius modi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. sed haec alia quaestio est; nos ad propositum reverta-

6 mur. 12 Cadere, opinor, in sapientem aegritudinem tibi dixisti videri.

Et vero ita existimo.

Humanum id quidem, quod ita existumas. non enim silice nati sumus, sed est naturale in animis tenerum 20 quiddam atque molle, quod aegritudine quasi tempestate quatiatur, nec absurde Crantor ille, qui in

7 itaque stultitia censuerunt . . . 13 insania 19 sed humanum . . . 22 quatiatur H

1 melancholiam GV -iam KRH 2 atrabili V¹K (-bi//li) atrabili GR non add. R^c 3 vel timore add. G² 4 alomeonem K¹ alc/meonem V (on in r. V^c) 6 duodecim R¹V tab. 5, 7. Ciceronis locus obversatur Horatio s. 2, 3, 217 6 itaque . . . 13 cadere possit, insania non Non. 443, 2 7 insanus et fur. Non.

escit Bouhier esse incipit Ω esset Non. 7 stultiā V (ss^{roc}) stultiā K (-2) stultitia GR¹ (-ā²) H 8 inconstantiam KR (etiam m a m. 1 ut v.) V¹ (sed in et m exp.¹) H inconstantia G insaniam enim censuerunt constantiam, id est sanitatem, tamen posse tueri Non. 10 autem om. Non. 11 magis R¹ 20 e ante silice add. V^c non male naturabile X sed bi exp. V¹ (cf. animabili codd. nat. deor. 2, 91) natura Lb. 21 quidam R¹V¹ (corr.¹) -ddā in r. G² quod] quā G¹ 22 in om. X add. 5 V^{rec}

nostra Academia vel in primis fuit nobilis, 'minime' inquit 'adsentior is qui istam nescio quam indolentiam magno opere laudant, quae nec potest ulla esse nec debet. ne aegrotus sim; si' inquit 'fuero, sensus 5 adsit, sive secetur quid sive avellatur a corpore. nam istuc nihil dolere non sine magna mercede contingit inmanitatis in animo, stuporis in corpore.' sed videamus 13 ne haec oratio sit hominum adsentantium nostrae inbecillitati et indulgentium mollitudini; nos autem 10 audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnis radicum fibras evellere. tamen aliquid relinquatur fortasse; ita sunt altae stirpes stultitiae; sed relinquatur id solum quod erit necessarium. Illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia 15 fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quam ob rem, quoniam coepimus, tradamus nos ei curandos: sanabimur, si volumus. et progrediar quidem longius: non enim de aegritudine solum, quamquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Graeci volunt, explicabo. et 20 primo, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter astringere solent argumenta; deinde nostro instituto vagabimur.

7 sed . . . 15 fore 21 primo iam si . . . 325, 6 vacabit H

2 inquit G¹ 3 quae V²B qui X ulle G¹ 4 debet nec aegrotassem. Si X (a apertum post t in V) c exp. V²⁷ ne aegrotus sim 5 si inquit (inquit G¹P cf. 2) fuerat X (t fuat V² si exp. et s. is qui ss. V^{roc}) corr. Sey. cf. Ps. Plut. Cons. ad Ap. 102c, qui primum οὐ γὰρ συμφύρομαι — ἔξω καὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ συμφύροτος οὐδέν ut sua profert, paulo post addit: 'μὴ γὰρ νοσοῖμεν', φησὶν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κράντωρ, 'νοσήσασι δὲ παρείη τις ἀσθεῖσις' κτλ. inquit ut 303, 21 ergo, inquit al. sin quid fuerit Vict. 5 adsit] d in r. G² absit V^c 6 non sine . . . 7 corpore Aug. civ. 14, 9 6 dolere ex dolore K¹R¹ ex dobere (b = lo) V¹ contigit G¹ 11 fibras X 12 alta GKV (corr.²⁷) H 19 quidem in mg. add. R^c

7 Qui fortis est, idem est fidens (quoniam confidens
 14 mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum
 verbum a confidendo, quod laudis est). qui autem est
 fidens, is profecto non extimescit; discrepat enim a
 timendo confidere. atqui, in quem cadit aegritudo, in 5
 eundem timor; quarum enim rerum praesentia sumus
 in aegritudine, easdem independentes et venientes time-
 mus. ita fit ut fortitudini aegritudo repugnet. veri
 simile est igitur, in quem cadat aegritudo, cadere in 10
 eundem timorem et infractionem quidem animi et de-
 missionem. quae in quem cadunt, in eundem cadit, ut
 serviat, ut victum, si quando, se esse fateatur. quae
 qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem et
 ignaviam. non cadunt autem haec in virum fortem:
 15 igitur ne aegritudo quidem. at nemo sapiens nisi fortis: 15
 non cadet ergo in sapientem aegritudo. Praeterea ne-
 cesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui
 magni animi sit, invictum; qui invictus sit, eum res
 humanas despiciere atque infra se positas arbitrari. de
 spicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritu- 20
 dine adfici potest; ex quo efficitur fortem virum aegri-
 tudine numquam adfici. omnes autem sapientes fortes:
 non cadit igitur in sapientem aegritudo. Et quem ad
 modum oculus conturbatus non est probe adfectus ad
 suum munus fungendum, et reliquae partes totumve 25
 corpus statu cum est motum, deest officio suo et mu-

1 sqq. *St. fr.* 3, 570 1 qui... 4 a timendo fidens (fidere *Quich.*)
Non. 443, 9 2 loquendum *Non.* L¹ 3 a *add.* V² in ante laudis
add. V² 4 confidens *Non.* 5 atqui R² (*cf. We.*) atque 7 in-
 dependentis.. venientis *e corr.* V^{1aut2} 8 ita... repugnet *del.*
Hel. 9 in quem... 10 animi *Non.* 122, 28 cadit G 10 eun-
 dem] eum *Non.* quidem] quandam *ut v. in mg.* R^{rec} infrac-
 tionem V (*exp. rec.*) demisionem GKR¹ dimisionem V¹ 12 si
 quando] aliquando (*ali in r.*) V 16 cadit V²H cadat K 17 qui
 magni animi BK² *om.* X qui autem magni animi V^c (*ft. rec-*
tius cf. 326, 11 Str. Phil. 49 p. 60) 18 eum *om.* H 20 eas res
 nemo potest H 21 post potest *add.* nisi fortis V^c 24 tur-
 batus H 25 fugendum K¹V¹

neri, sic conturbatus animus non est aptus ad exequen-
 dum munus suum. munus autem animi est ratione bene
 uti; et sapientis animus ita semper adfectus est, ut
 ratione optime utatur; numquam igitur est perturbatus.
 5 at aegritudo perturbatio est animi: semper igitur ea
 sapiens vacabit.

Veri etiam simile illud est, qui sit temperans — 8
 quem Graeci *σώφρονα* appellant eamque virtutem
σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum tem-
 10 perantiam, tum moderationem appellare, non num-
 quam etiam modestiam; sed haud scio an recte ea
 virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud
 Graecos valet, qui frugi homines *χηρσίμους* appellant,
 id est tantum modo utilis; at illud est latius; omnis
 15 enim abstinentia, omnis innocentia (quae apud Grae-
 cos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest
ἀβλάβειαν; nam est innocentia adfectio talis animi
 quae noceat nemini) — reliquas etiam virtutes frugali-
 tas continet. quae nisi tanta esset, et si is angustius,
 20 quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L.
 Pisonis cognomen tanto opere laudatum. sed quia, nec
 qui propter metum praesidium reliquit, quod est igna-
 viae, nec qui propter avaritiam clam depositum non
 reddidit, quod est iniustitiae, nec qui propter temeri-
 25 tatem male rem gessit, quod est stultitiae, frugi appel-
 lari solet, eo tris virtutes, fortitudinem iustitiam pru-
 dentiam, frugalitas complexa est (etsi hoc quidem
 commune est virtutum; omnes enim inter se nexae

14 omnis abst. . . 19 continet 21 sed . . . 326, 13 sapien-
 tis H

1 siconturbatus G¹K¹ adsequendum V¹ ad ex seq. G 5 ad
 G¹ (14 G¹K¹) 7 illi G¹ 11 -d haut in r. K¹ 16 potest *om.*
 H 17 *δ*BA^δBEI in r. V¹ AB^δABEIAN *ferē* K¹RG² (*in litt.*
evan. aut eras.) *abdabeian* H *δ*BA^δBEI^δN V¹ *sed praeter δ*N
in r. affectio KRH 18 etiam *om.* H 22 relinquit (-id G¹)
 X *corr.* V^{1aut2} 23 depositi G 27 hoc quidem est commu-
 ne . . . 326, 1 sunt (*sine nexae et*) *Non.* 47, 7 28 omnis X

- et iugatae sunt): reliqua igitur et quarta virtus sit ipsa frugalitas. eius enim videtur esse proprium motus animi adpetentis regere et sedare semperque adversantem libidini moderatam in omni re servare constantiam. cui
 18 contrarium vitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, a fruge, qua nihil melius e terra, nequitia ab eo (etsi erit hoc fortasse durius, sed temptemus: lusisse putemur, si nihil sit) ab eo, quod nequicquam est in tali homine, ex quo idem 'nihili' dicitur. — qui sit frugi igitur vel, si mavis, moderatus et temperans, eum
 10 necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum, ergo etiam aegritudine. et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente aegritudo.
 9 Itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles queritur hoc, ut opinor, modo:
 'Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
 Cum, decore atque omni me orbatum laude recorder.'
 19 num manus adfecta recte est, cum in tumore est, aut
 20 num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiose se habet? sic igitur inflatus et tumens animus in vitio est. sapientis autem animus semper vacat vitio, numquam turgescit, numquam tumet; at irati animus eius modi est: numquam igitur sapiens
 25 irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit; proprium

23 sapientis . . . 24 timet (*pro tumet*) 21 num . . . 23 est 24 at . . . 327, 6 cadit (*hoc ordine*) H

1 sit] ut sit X *sed ut exp.* V² reliqua igitur est, quarta v. ut sit, ipsa fr. *Mdv.* 3 semper quae X *corr.* R^c aversantem X *corr.* V^cR² 6 <est> e We. 7 lu//sisse V (1 m.²⁷) iussisse R¹ iussisse GK²H 8 putatos V (ato in r.² ut v.; *voluitne putato?*) nil GR^c (*totum verbum del.* R²) 9 St. fr. 3, 570 nihili V² nihil//dic. G (2 *litt. erasae*) nihil KRV¹ 11 esse add. G² 15 St. fr. 1, 434 dyonysius KR dionysius V 18 I 646 21 aliud quodpiam Turn. ex s aliquod (*ex aliquid* K¹) quippiam X alia quippiam H 25 irati V e *corr.* iratus X cf. 23 sapientis

est enim irati cupere, a quo laesus videatur, ei quam maxumum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magno opere laetari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat; quod
 5 quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. sin autem caderet in sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia; qua quoniam vacat, aegritudine etiam vacabit. Etenim si sapiens in aegritu-
 20 dinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, 10 posset in invidentiam (non dixi 'invidiam', quae tum est, cum invidetur; ab invidendo autem invidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidiae. quod verbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Melanippo: 'quisnam florem
 15 liberum invidit meum?' male Latine videtur, sed praecclare Accius; ut enim 'videre', sic 'invidere florem' rectius quam 'flori'. nos consuetudine prohibemur; poëta ius suum tenuit et dixit audacius) — cadit igitur
 20 in eundem et misereri et invidere. nam qui dolet rebus alicuius adversis, idem alicuius etiam secundis dolet, ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur, itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia summaque fortuna, sed ignarum quem ad modum
 25 rebus secundis uti conveniret. atqui, quem ad modum

18 non cadit . . . 19 invidere 25 atqui . . . 328, 3 invidere 328, 3 omne . . . 330, 4 incitat H

3 si id] sit G¹ magnopere KH (magno opere R) 6 sin, non si (*ut dicit Ha.*) R 8 aegritudinem] -ne G 9 posset (*posse codd.*) etiam . . . 12 invidiae Non. 443, 15 (10 in invidiam. non dixi in invidentia 11 invidia) posset semel R¹ 10 tum (cum G)] etiam Bouh., alii aliter, Ciceronem corrigentes 12 ut et fug. Non. 13 dictum G¹K¹ (*cf. Isidor. 10, 134*) 14 Acc. fr. 424 (unde aut quis mortalis fl. Non. 500, 13 num quis non mortalis fl. Ri. num quisnam poetae sit, dubium) quasnam G¹ 16 flore X florē K²R^c? 20 olet V *dadd.*¹aut² solet GK¹ (*corr.*?) R¹ († dolet m. ant.)

misericordia aegritudo est ex alterius rebus adversis, sic invidentia aegritudo est ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere; non cadit autem invidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. quodsi aegre ferre sapiens solet, misereri etiam solet. abest ergo a sapiente aegritudo.

- 22 Haec sic dicuntur a Stoicis concludunturque contortius. sed latius aliquando dicenda sunt et diffusius; sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maxime forti et, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque sententia. nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum vel morborum animi mihi non sane probant. omne enim malum, etiam mediocre, malum est; nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiamsi mediocriter aegrum est, sanum non est, sic in animo ista mediocritas caret sanitate. itaque praeclare nostri, ut alia multa, molestiam sollicitudinem angorem propter similitudinem corporum aegrorum aegritudinem nominaverunt. hoc propemodum verbo Graeci omnem animi perturbationem appellant; vocant enim *πάθος*, id est morbum, quicumque est motus in animo turbidus. nos melius: aegris enim corporibus simillima animi est aegritudo, at non similis aegrotationis est libido, non inmoderata laetitia, quae est voluptas animi elata et gestiens. ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quamquam aegritudini est finitimus, sed proprie, ut aegrotatio in corpore, sic aegri-

4 non] nunc K¹ 5 aegre ferre s V^{re} haec referre X 6 a add. V^c 8 sic R^c? V^c si X 9 aliquando cf. 323, 22 aliquanto s male, cf. de orat. 1, 133 opt. gen. 23 10 qui ex qua ut v. G² 16 mediocre] iocre in r. G² malum Bouh. magnum ait. id om. H⁵ 21 aegritudinem cf. Aug. civ. 14, 17 ext. 23 Πάθος G¹ patos H 26 at ex aut G² aegrotationes X 28 genstiens hic et 331, 21 G¹ 29 aegritudine X corr. V¹B¹ 30 sed . . . 329, 1 nomen habet (nominavet L¹) Non, 443, 23

tudo in animo nomen habet non seiunctum a dolore. doloris huius igitur origo nobis explicanda est, id est causa efficiens aegritudinem in animo tamquam aegrotationem in corpore. nam ut medici causa morbi inventa curationem esse inventam putant, sic nos causa aegritudinis reperta medendi facultatem reperiemus.

- Est igitur causa omnis in opinione, nec vero aegritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum, quae sunt genere quattuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers vel rationem aspernans vel rationi non oboediens, isque motus aut boni aut mali opinione citetur bifariam, quattuor perturbationes aequaliter distributae sunt. nam duae sunt ex opinione boni; quarum altera, voluptas gestiens, id est praeter modum elata laetitia, opinione praesentis magni aliquis boni, altera, cupiditas, quae recte vel libido dici potest, quae est inmoderata adpetitio opinati magni boni rationi non obtemperans, — ergo haec duo genera, voluptas gestiens et libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus et aegritudo, malorum. nam et metus opinio magni mali inpendentis et aegritudo est opinio magni mali praesentis, et quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum

4 nam . . . 5 putant Non. 493, 20 morbi] verborum Non. inventa om. Non. del. R^c 6 repertaedendi G¹ corr.² reperta medendi R (- postea add.) reperiemur V 7 St. fr. 3, 385 16 aelata G¹R¹ 19 post obtemperans add. vel cupiditas recte vel libido dici potest X quae retinent sec. Dav. edd., in v. 17. 8 verba cupiditas — potest delentes. sed ut voluptatis sic cupiditatis nomen appositionis locum tenere debebat. de cupiditate autem praedicandum erat 'opinione futuri boni turbatur'; quod cum iam in enuntiato relativo expressum esset, anacoluthon natum est. ad boni 17 V^c in mg. adscr.: et quidem magis significat nomen libidinis magnitudinem erroris. itaque in ea cupiditate quae flagrantissima est proprie plerumque nomen hoc ponitur si omnis appetitio opinati boni haec] ut H 21 ut in at corr. V² et om. H⁵ 22 est post metus add. V^c non male. inpendentes G¹R¹V¹ (corr. G²R¹V¹) 24 recte H

videatur esse angī, id autem est, ut is qui doleat oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in vitam hominum stultitia quasi quasdam Furias inmittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum 5 est vitae, tranquille placideque traducere.

Sed cetera alias; nunc aegritudinem, si possumus, depellamus. id enim sit propositum, quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti, quod ego nullo modo existimo; taetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque 12 fugienda. qualis enim tibi ille videtur 26

'Tántalo prognátus, Pelope nátus, qui quondam á socru

Oénomao rege Hippodameam ráptis nanctus 15 núptiis —?'

Iovis iste quidem pronepos. tamne ergo abiectus tamque fractus?

'Nolíte' inquit 'hospitēs ad me adíre, ilico ístic,

Ne cóntagió mea bonís umbrave óbsit. 20

Tanta vis scéleris in córpore haéret.'

tu te, Thyesta, damnabis orbabisque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

'Refúgere oculi, córpus macie extábuit, 25

Lacrimaé peredere úmore exanguis genas,

1 utom. G¹ 2 dolore V 3 quas in] quasi in GKH quas//in R vitam Lb. vita (cf. off. 3, 34) homini H 8 sit (si¹ V¹) est Bouh. sed cf. fin. 4, 25 11 omne GRV (corr. R¹V¹) 13 Enn. Thy. sc. 357 14 socru Bentl. coll. Non. 223, 30 al. socero 15 hippodamiam R² nactus KR^c nactust Bentl. sed haec ab ipso Thyeste proferrí videri Va. monet 17 Iovis ... pronepos poetae trib. Bentl. 19 Enn. Thy. 349 illic oG¹KV¹ (1 exp.²) istic] istinc vel isti s sed cf. Plaut. Merc. 912 21 ante tanta ins. meo Bentl. stetis La. 22 tu te] tune R² 25 Trag. inc. 189 extabant R¹V¹G² extabant G¹ 26 umorem RV¹K^c humorem GV²K² utmorem K¹

Situm inter oris bárba paedore hórrida atque Intónsa infuscat péctus inluvié scabrum.'

haec mala, o stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti; non inerant in is quae tibi casus invexerat, et quidem 5 dem inveterato malo, cum tumor animi resedisset—est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recentis —; sed maeres videlicet regni desiderio, non filiae. illam enim oderas, et iure fortasse; regno non aequo animo carebas. est autem impudens luctus maerore se 10 conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat: usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum is qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui 15 in regnum nec Veientium nec Latinorum armis potuisset, Cumas contulisse se dicitur inque ea urbe senio et aegritudine esse confectus. Hoc tu igitur 13 censes sapienti accidere posse, ut aegritudine opprimatur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo. habet ardorem libido, levitatem laetitia gestiens, humilitatem metus, sed aegritudo maiora quaedam, tabem animum planeque conficit. hanc nisi exuimus sic ut abiciamus, miseria 25 carere non possumus.

Atque hoc quidem perspicuum est, tum aegritudinem existere, cum quid ita visum sit, ut magnum quod-

5 est etiam aegr. . . . 6 recentis H

1 situm inter oris La. ad Lucr. 2, 118 situ nitoris GKRV¹ sitū nitoris corr. V² praeterea nitoris V^{rec} ut v. situ nigroris Va. op. ac. 1, 56 al. alii pedore hic X (cf. p. 348, 25) atque (adque G¹) del. Bothe sed cf. La. ad Lucr. 2, 118 2 inluviae GK (ill.) R¹ 3 aeota G eota KRV¹ (aeota V²) 6 recentis Ba. sed cf. 5 inveterato, p. 355, 8, Rabbow, Antike Schr. über Seelenheilung S. 153 9 impud. GKR^e corr. sed G 10 dionysius KRV 14 tulerant G¹ tulerat V¹ 15 veigentium KR¹ -lentium in r. G² latiorum X corr. V^{rec} 26 tum add. G²

dam malum adesse et urgere videatur. Epicuro autem placet opinionem mali aegritudinem esse natura, ut, quicumque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in aegritudine. Cyrenaici non omni malo aegritudinem effici censent, sed 5 insperato et necopinato malo. est id quidem non mediocriter ad aegritudinem augendam: videntur enim omnia repentina graviora. ex hoc et illa iure laudantur:

‘Ego cum genui, tūm morituros scīvi et ei rei sūstuli. 10

Praeterea ad Troiām cum misi ob défendendam Graeciam,

Scibam me in mortiferum bellum, nōn in epulas mittere.’

14 haec igitur praemeditatio futurorum malorum lenit 15
29 eorum adventum, quae venientia longe ante videris. itaque apud Euripiden a Theseo dicta laudantur; licet enim, ut saepe facimus, in Latinum illa convertere:

‘Nam qui haec audita a docto meminissēm viro, Futūras mecum cōmmentabar misērias: 20

Aut mōrtem acerbam aut ēxili maestām fugam
Aut sēper aliquam mōlem meditabār mali,

Ut, si qua invecta diritas casū foret,

Ne me inparatum cūra lacerarēt repens.’

30 quod autem Theseus a docto se audisse dicit, id de 25
se ipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagorae, quem ferunt nuntiata morte filii dixisse: ‘sciebam me genuisse mortalem.’ quae vox declarat is esse

2 ea ante esse add. V² esse, ea natura Usen. Ep. fr. 444 (sed cf. 334, 14 necesse esse eqs.) ex opinione pro opinionem Sey. efficere pro esse Bai. cf. quae dixi Herm. XLI 323 4 aegritudinem X 5 malo] modo R¹ aegritudine GK¹ 9 Enn. Telam. sc. 312. cf. Hier. epist. 60, 5 moriturum et huic rei Sen. ad Pol. 11, 2 11 praeterea] ae in r. V^c 13 scibam Fronto p. 217 sciebam 17 Eurip. fr. 964 euripidē K theseo GKR¹ 21 alt. aut add. G² exilii X 24 lacerare trepens G¹R¹ 25. 6 de ipso K¹ (ex dese ipse) V¹ (se add.¹) Anax. A 33

haec acerba, quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non dubium, quin omnia, quae mala putentur, sint inprovisa graviora. itaque quamquam non haec una res efficit maximam aegritudinem, tamen, quoniam 5 multum potest provisio animi et praeparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. et nimirum haec est illa praestans et divina sapientia, et perceptas penitus et pertractatas res humanas habere, nihil admirari, cum acciderit, nihil, 10 ante quam evenerit, non evenire posse arbitrari.

‘Quam ob rem omnis, cum secundae res sunt máxime, tum máxime

Meditari secum oportet, quo pacto adversam aerumnám ferant.

15 Pericla, damna peregre rediens sēper secum cogitet,

Aut fili peccatum aut uxoris mōrtem aut morbum filiae,

Communia esse haec, né quid horum umquam accidat animo novum;

20 Quicquid praeter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.’

ergo hoc Terentius a philosophia sumptum cum tam 15
commode dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum 31
25 est, non et dicemus hoc melius et constantius sentiemus? hic est enim ille voltus semper idem, quem dicitur Xanthippe praedicare solita in viro suo fuisse So-

1 ergo . . . 22 lucro H

7 et ex e V^c 9 ammirari GR¹V 11 . . . 22 Ter. Phormio 241—6 12 tum maxime add. K^c maxime alt. loco GRV bis H 13 adversum KRH 14 fuerant H ferat K¹ 15 pericula X pericla damna exilia peregre rediens semper cogitet Ter. codd. 17 filii p. X 19 c. e. haec, fieri posse, ut ne quid animo sit novum Ter. 21 praeter] propter K 23 hoc ex haec G² 27 et in G (exp.²) socrate V²B e corr. M socratem KRV¹ socratām G (ss.²) del. Ba. def. Va. opp. 2 p. 130

crate: eodem semper se vidisse exeuntem illum domo et revertentem. Nec vero ea frons erat, quae M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius, sed tranquilla et serena; sic enim accepimus. iure autem erat semper idem voltus, cum mentis, a 5 qua is fingitur, nulla fieret mutatio. quare accipio equidem a Cyrenaicis haec arma contra casus et eventus, quibus eorum advenientes impetus diurna praemeditatione frangantur, simulque iudico malum illud opinionis esse, non naturae; si enim in re esset, cur 10 fierent provisa leviora?

- 32 Sed est, isdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus. qui censet necesse esse omnis in aegritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa ante provisa et expectata 15 sint sive inveteraverint. nam neque vetustate minui mala nec fieri praemeditata leviora, stultamque etiam esse meditationem futuri mali aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum venisset; qui autem semper cogitavisset accidere posse 20 aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum; si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam; ita semper angi aut accipiendo aut cogitando malo. Levationem autem aegritudinis in duabus 33 rebus ponit, avocatione a cogitanda molestia et revocatione ad contemplandas voluptates. parere enim censet animum rationi posse et, quo illa ducat, sequi. vetat igitur ratio intueri molestias, abstrahit ab acer-

28 vetat . . . 335, 4 voluptates H

1 et ante exeuntem add. V^c 2 quem crassi V¹ que crassi G¹ 3 risisse R¹ risisse, sed prius i in r. GV Luc. fr. 1300
6 fieret R (R^c?) fieret// V (t a m. 2) fieri G¹K 7 quidem G¹
9 frangatur R¹ 10 esset s We. essent 13 Epic. fr. 444
19 cum venisset ex conv. K² 22 sit ex si V^c 23 voluntariam add. G² in fine pag. 25 revocationem GKV¹
26 pareri GR¹ (corr.¹) V¹ (corr.²)

bis cogitationibus, hebetem aciem ad miseras contemplandas facit; a quibus cum cecinit receptui, impellit rursum et incitat ad conspiciendas totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille et 5 praeteritarum memoria et spe consequentium sapientis vitam refertam putat. Haec nostro more nos diximus, Epicurii dicunt suo; sed quae dicant, videamus, quo modo, neglegamus.

- Principio male reprehendunt praemeditationem re- 16
rum futurarum. nihil est enim quod tam optundat ele- 34
vetque aegritudinem quam perpetua in omni vita cogitatio nihil esse quod non accidere possit, quam meditatio condicionis humanae, quam vitae lex commentatioque parendi, quae non hoc adfert, ut semper 15 maereamus, sed ut numquam. neque enim, qui rerum naturam, qui vitae varietatem, qui inbecillitatem generis humani cogitat, maeret, cum haec cogitat, sed tum vel maxime sapientiae fungitur munere: utrumque enim consequitur, ut et considerandis rebus humanis proprio philosophiae fruatur officio et adversis 20 casibus triplici consolatione sanetur, primum quod <nihil ei accidit nisi quod> posse accidere diu cogitaverit, quae cogitatio una maxime molestias omnis extenuat et diluit, deinde quod humana humane ferenda intellegit, postremo quod videt malum nullum

10 nihil . . . 336, 2 evenerit H

1 habetem V¹ 2 facit add. V^c (ante aciem We. ft. rectius cf. docere 220, 13 sed cf. off. 1, 12 extr. al.) om. cett. cecidit X corr.
5 receptuimpellit VHK^c (receptuimp. K¹)G² (receptuimpellit¹)
receptu impellit R 4 contractandas K (ex -tes¹) H 6 refert
amputat G¹R¹V¹ 7 epicurei R^cK² quae ex qui V² 10 optundat V (at in r.) R^c optundet GR¹ obtundet HK¹ (-at²)
13 conditionis X 16 imb. KR^cH 18 vel om. H 20 ad proprio in mg. adscr. non V^{rec} fruatur] fungatur Man. (sed phil. off. est id quod homini praestare potest ac debet philosophia¹) 21 sanentur X corr. K²R²V² 22 suppl. Po. cogitavit pro -erit Dav. 24 humana humane] humane KV¹ (humana add.²) H humana G humane R (del.^c) cf. Ps. Plut. cons. ad Ap. 118 c φέρειν τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρώπινως

esse nisi culpam, culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit praestari, evenerit.

35 Nam revocatio illa, quam adfert, cum a contuendis nos malis avocatur, nulla est. non est enim in nostra potestate fodicantibus is rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio vel oblivio: lacerant, vexant, stimulos admovent, ignis adhibent, respirare non sinunt, et tu oblivisci iubes, quod contra naturam est, qui, <quod> a natura datum est, auxilium extorqueas inveterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam adfert longinquitas et dies. Iubes me bona cogitare, oblivisci malorum. diceres aliquid, et magno quidem philosopho dignum, si ea bona esse sentire, quae essent homine dignissima.

17 Pythagoras mihi si diceret aut Socrates aut Plato: 15
36 'quid iaces aut quid maeres aut cur succumbis cedisque fortunae? quae pervellere te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe vires frangere. magna vis est in virtutibus; eas excita, si forte dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo, quae te animo tanto esse coget, ut omnia, quae possint homini evenire, contemnas et pro nihilo putes. aderit temperantia, quae est eadem moderatio, a me quidem paulo ante appellata frugalitas, quae te turpiter et nequiter facere nihil patietur. quid est autem nequius aut turpius ecfeminato viro? ne iustitia quidem sinet te ista facere, cui minimum esse videtur in hac causa loci; quae tamen ita dicet dupliciter esse te iniustum, cum et alienum adpetas, qui mortalis natus condicionem postules immortalium et graviter feras te, quod uten-

2 praestari] vel praecaveri R^{vet} sed cf. (etiam ad ea quae hic antecedunt) *epist.* 6, 1, 4 (et 9, 16, 5) 3 avocatio V² 3. 11 adfret G¹K¹ 4 non . . . 6 oblivio Non. 66, 15 5 his Ω eis Non. opinemur] -mur in r. G² -ur in r. V¹² 9 add. Tr. quia natura X 10 quidam V¹ 17 quae om. G¹ 25 patiatu X (cf. coget 21 dicet 28) 26 eff. G¹ e corr. R²V^{rec} 27 loqui X corr. V^{e2} 29 appetas V² conditionem GKV

dum acceperis, reddidisse. prudentiae vero quid respondebis docenti virtutem sese esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic etiam ad beate? quae si extrinsecus religata pendeat et non et oriatur a se et rursus ad se revertatur et omnia sua complexa nihil quaerat aliunde, non intellego, cur aut verbis tam vehementer ornanda aut re tantopere expetenda videatur? — ad haec bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam malorum, ut iubes, eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad voluptates. quas? corporis, credo, aut quae propter corpus vel recordatione vel spe cogitentur. num quid est aliud? rectene interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intellegere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, et hoc ille agriculus me audiente Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere et magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui praesentibus voluptatibus frueretur confidente se fruiturum aut in magna parte vitae dolore non interveniente, aut si interveniret, si summus foret, futurum brevem, sin productior, plus habiturum iucundi quam mali; haec cogitantem fore beatum, praesertim cum et ante perceptis bonis contentus esset <et> nec mortem nec deos extimesceret. habes formam Epicuri vitae beatae verbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari.

Quid ergo? huiusne vitae propositio et cogitatio aut Thyestem levare poterit aut Aetam, de quo paulo ante dixi, aut Telamonem pulsum patria exulantem atque egentem? in quo haec admiratio fiebat:

1 quod R¹ 4 et ante oriatur om. KR 8 //me V (eras. si) 14 interprecor K¹V 16 agriculus X corr. V^c 18 Epic. fr. 446 24 cum add. V^c si s R² (ft. rectius, sed cf. fin. 1, 41 ad ea cum accedit) om. X 25 add. Hei. 29 aetam X (ex aetam K¹) oetam K²R^{e2} cf. p. 331, 3

'Hicine est ille Télamon, modo quem glória ad
caelum éxtulit,

Quem áspectabant, cuius ob os Grai óra obverte-
bánt sua?'

- 40 quodsi cui, ut ait idem, 'simul animus cum re con- 5
cidit', a gravibus illis antiquis philosophis petenda
medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti
bonorum copiam dicunt? fac sane esse summum bo-
num non dolere — quamquam id non vocatur volup-
tas, sed non necesse est nunc omnia —: idne est, quo 10
traducti luctum levemus? sit sane summum malum
dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, conti-
41 nuone fruitur summo bono? Quid tergiversamur,
Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem,
quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt 15
haec tua verba necne? in eo quidem libro, qui con-
tinet omnem disciplinam tuam, — fungar enim iam
interpretis munere, ne quis me putet fingere — dicis
haec: 'nec equidem habeo, quod intellegam bonum
illud, detrahens eas voluptates quae sapore perci- 20
piuntur, detrahens eas quae rebus percipiuntur vene-
riis, detrahens eas quae auditu e cantibus, detrahens
eas etiam quae ex formis percipiuntur oculis suavis
motiones, sive quae aliae voluptates in totò homine
gignuntur quolibet sensu. nec vero ita dici potest, men- 25
tis laetitiam solam esse in bonis. laetantem enim men-
tem ita novi: spe eorum omnium, quae supra dixi, fore
42 ut natura is potiens dolore careat.' atque haec quidem
his verbis, quivis ut intellegat, quam voluptatem norit

1—4 *Trag. inc. 93* hicine BR² haecine X Telamo Turn. sed cf.
Str. p. 64 3 Graii s Graj La. *Lucr. 3, 374. cf. epist. 9, 26*
5 animus rem condidit X corr. V^c s 7 est/non V est si non
X 9. 12 dolore in dolere corr. G²K²V² 16 *Epic. π. τέλους*
fr. 67 p. 119, 16 21 eas quae rebus percipiuntur venereis detra-
hens add. in mg. V^c om. rell. cf. praef. et locos ab Usenero
ad fr. 67 congestos 22 e Sor. et (cf. 23 ex formis) 23 de-
trahens eas supra oculis add. K² 25 quolibet V¹ quodlibet K¹
27 forte G¹K¹ 28 natura is] naturalis X natura lis s

Epicurus. deinde paulo infra: 'saepe quaesivi' inquit
'exis qui appellabantur sapientes, quid haberent quod
in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent
voces inanis fundere: nihil ab is potui cognoscere. qui
5 si virtutes ebullire volent et sapientias, nihil aliud di-
cent nisi eam viam, qua efficiantur eae voluptates quas
supra dixi.' quae secuntur, in eadem sententia sunt,
totusque liber, qui est de summo bono, refertus est et
verbis et sententiis talibus. ad hancine igitur vitam Te- 43
lamonem illum revocabis, ut leves aegritudinem, et
si quem tuorum adflictum maerore videris, huic acipen-
serem potius quam aliquem Socraticum libellum dabis?
hydraulis hortabere ut audiat voces potius quam Pla-
tonis? expones, quae spectet, florida et varia? fasci- 19
15 culum ad naris admovebis? incendes odores et sertis
redimiri iubebis et rosa? si vero aliquid etiam —, tum
plane luctum omnem absterseris. haec Epicuro con- 44
fitenda sunt aut ea, quae modo expressa ad verbum
dixi, tollenda de libro vel totus liber potius abiciendus;
20 est enim confertus voluptatibus. Quaerendum igitur,
quem ad modum aegritudine privemus eum qui
ita dicat:

'Pol mihi fortuna mágis nunc deficit quám genus.
Námque regnum súppetebat mi, út scias, quanto é loco,
25 Quántis opibus, quibus de rebus lápsa fortuna áccidat.'

1 *Epic. ib. fr. 69* 2 quid in boni GV (quod V²) R¹ (in
*exp.*¹) quidboni K¹ quid in bonis K²B quod in bono Gr.
4 qui si . . . 7 dixi *Non. 26, 19* 5 sapientiam V² 6 vi/am K
viam V (*exp.*²) vim quae fiant ureae vol. *Non.* quae G eael
haec K 7 sequuntur GR 8 alt. est om. X add. V² 10 et si
. . . 12 dabis *Non. 550, 18* 11 videbis R¹ ut huic V tu huic *Str.*
p. 58 (non male, sed v. 10 ut pro et Non. C⁴D⁴) accipenserem
X (cf. *fat. fr. 5*) accipenserem *Non. V² (pen)* (acup. *fin. 2, 91 cf.*
24. 5) 13 hΥΔΡΑΙΑI fere X hydraulis V² 14 expones X
corr. V² spectat K 21 privemur X corr. K²R²V³ 23 *Enn.*
Thyest. sc. 354 quam] quod G¹ 24 namque] neque K mihi
X corr. *Grotius* 25 occidat *Ribb. sed cf. Th. l. l. p. 290*

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eius modi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta: 'ex opibus summis opis egens, Hector, tuae' — huic subvenire debemus; quaerit enim auxilium:

'Quid petam praesidi aut exequar quove nunc
Auxilio exili aut fugae fréta sim?
Arce et urbe orba sum. quo accidam? quo applicem?
Cui nec arae patriae domi stant, fractae et dis-

iectae iacent,
Fana flamma deflagrata, tosti alti stant parietes
Deformati atque abiete crista —'

scitis quae sequantur, et illa in primis:

'O pater, o patria, o Priami domus,
Saeptum altisono cardine templum!
Vidi ego te adstante ope barbarica
Tectis caelatis laqueatis,
Auro ebore instructam regifice.'

45 o poetam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina et nec opinata esse graviora; exaggeratis igitur regiis opibus, quae videbantur sempiternae fore, quid adiungit?

'Haec omnia vidi inflammari,
Priamó vi vitam evitari,
Iovis aram sanguine turpari.'

46 praeclarum carmen! est enim et rebus et verbis et modis lugubre. Eripiamus huic aegritudinem. quo mo-

1 quid? . . . plorare se desinat *Non. 545, 20* 3. 6 *Ennius Andr. sc. 85. 6* haector X 6 praesidii X 7 exilli X (exillii K¹) *de hiatu cf. Plaut. Aul. 142 al. (Jacobsohn, Quaest. Plaut. Göt. 1904 p. 21)* fugae $\leq$ *Bentl.* fuga 8 accedam X (accedam' K) *corr. $\leq$* 11 alii X *corr. M² $\leq$* 13 illum primis X *corr. Tr. illud in primis V^c $\leq$ cf. p. 260, 26* 14. 23 *Enn. ib. 92. 97 cf. p. 260, 22 sqq.* 16 adstantem X (*def. Va.*) *sed m eras. in V astante p. 260, 22* 18 regificem X *sed m exp. K¹B* 20 Euphorioneis V *ei in r. aut^c* 21 regis X *corr. $\leq$* 25 Iovis . . . turpari *Non. 181, 1* sanguine KR^c *Non. sanguinem GR¹V* 27 eripiamus . . . 341, 1 adducamus *Non. 542, 17*

do? conlocemus in culcita plumea, psaltriam adducamus, demus hedyrum, <odorum> incendamus scutellam, dulciculae potionis aliquid videamus et cibi? haec tandem bona sunt, quibus aegritudines gravis-
5 sumae detrahantur? tu enim paulo ante ne intellegere quidem te alia ulla dicebas. revocari igitur oportere a maerore ad cogitationem bonorum conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

Dicet aliquis: quid ergo? tu Epicurum existimas 20
10 ista voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? ego vero minime; video enim ab eo dici multa severe, multa praeclare. itaque, ut saepe dixi, de acumine agitur eius, non de moribus; quamvis spernat voluptates eas quas modo laudavit, ego tamen meminero
15 quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit quid diceret: 'saporem' inquit 'et corporum complexum et ludos atque cantus et formas eas quibus oculi iucunde moveantur.' num fingo, num mentior? cupio refelli. quid
20 enim laboro nisi ut veritas in omni quaestione explicetur? 'at idem ait non crescere voluptatem dolore 47 detracto, summamque esse voluptatem nihil dolere.' paucis verbis tria magna peccata: unum, quod secum ipse pugnat. modo enim ne suspicari quidem se

1—5 *interrogandi signa pos. Po. cf. § 43. 4* 1 aducamus G¹R¹V¹ (*corr. G²R^cV²*) 2 damus X ^{supra a scr. V^c aut¹} hedyrum KR^cV¹ aut^c hedyrum R¹V¹ aedricum G od. *add. Po. psaltriam adducamus, hedychri incendamus scut. Mdv., sed hedychrum unguentum est non suffimentum, Diosc. 1. 58 al. nihil add. Se neque G. Dittmann qui litteris ad me datis scutellam idem esse statuit atque scutram Plaut. Persa 89 Cato agr. 157, 11; sed cf. p. 339, 15; 431, 27* 3 dulciculae . . . videamus *Prisc. GL. II p. 105, 21 Anon. Class. auct. ed. Mai 8, 165* 6 te quidem Ω *corr. Lb. We. cl. v. 24, ac. 2, 140. fin. 2, 7. 20. 30. nat. deor. 1, 111 ulla V² $\leq$ multa X oportere a $\leq$ oportet ea X (o. eum a V³) 9 *Epic. fr. 440 existimas $\leq$ existimabas 13 spernant X (sperant G¹) corr. V^c aut¹* 15 quid G 17 *Epic. fr. 67* 21 *fr. 419 at] ad V* 22 detractos G¹V¹ esse V^c $\leq$ om. X dolore V¹*

quicquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate; nunc autem summam voluptatem esse dolore carere: potestne magis secum ipse pugnare? alterum peccatum, quod, cum in natura tria sint, unum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere nec dolere, hic primum et tertium putat idem esse nec distinguit a non dolendo voluptatem. tertium peccatum commune cum quibusdam, quod, cum virtus maxime exspectatur eiusque adipiscendae causa philosophia quaesita sit, ille a virtute summum bonum separavit. 'at laudat saepe virtutem'. et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset et effudisset aerarium, verbis tamen defendebat aerarium. quid verba audiam, cum facta videam? L. Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata consularis ad frumentum accipiendum venerat. animum advertit Gracchus in contione Pisonem stantem; quaerit audiente p. R., qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserit. 'nolim' inquit 'mea bona, Gracche, tibi viritim dividere libeat, sed, si facias, partem petam.' parumne declaravit vir gravis et sapiens lege Semproniam patrimonium publicum dissuaperi? lege orationes Gracchi, patronum aerarii esse dices. negat Epicurus iucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur, negat ullam in sapientem vim esse fortunae, tenuem victum antefert copioso, negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. 'non istam dicit voluptatem'. dicat quamlibet; nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. age, si voluptatem non intellegimus, ne dolorem

1 titillarentur R¹VG² (ex titul.) 4 sunt G¹ 5 prius gaudere om. K¹ 8 maxime exspectatur in r. V^c 10 a om. G¹ at] ac R¹ Epic. fr. 507 11sq. gracchus G¹ (gracchi 23) K 12 effundisset X corr. K¹V¹ 14 L. add. V^c om. X (ut p. 223, 13 M. ante Crassum) cf. Verr. 4, 195 16 accipiendum G¹K¹ animam X corr. R¹K² 19 dissuas serat G¹ 20 facies K 21 parumne] † satis ss. V² 23 sqq. Epic. fr. 506. 584. 459

quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi — nam nullum genus est minus malitiosum —, me studiose dicere contra Epicurum. ita credo, de honore aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore, mihi in virtute, illi in voluptate. et illi pugnant, et quidem vicinorum fidem implorant — multi autem sunt, qui statim convolent —; ego sum is qui dicam me non laborare, actum habiturum, quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab is non sane animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in contione, non apud exercitum neque ad censores dicere audeant. sed cum istis alias, et eo quidem animo, nullum ut certamen instituam, verum dicentibus facile cedam; tantum admonebo, si maxime verum sit ad corpus omnia referre sapientem sive, ut honestius dicam, nihil facere nisi quod expediat, sive omnia referre ad utilitatem suam, quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

Cyrenaicorum restat sententia; qui tum aegritudinem nem censent existere, si necopinato quid evenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi; etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, id ferire vehementius; sed non sunt in hoc omnia. quamquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat

1 eius om. R¹ quid X d del. in RV dolorem X corr. 5 autem illi 7 videtur in corp. K¹ 13 concertatio] er in r. V concertio K 16 contentione R¹ ad] apud V² 23 in sinu] insignum vel in signum RG¹K¹ in sinum K¹ e corr. G²V Otto, Sprichw. 1656 26 supra p. 332, 6 Chrys. fr. eth. 417 crysippo X 27 ferire] fieri X corr. V^c aut 1 28 hic in hoc G (exp.²) 29 et ante hostium add. V² non male advetus G¹R¹V¹ aliquando X corr. V^c aut 1

quam expectatus, et maris subita tempestas quam ante
 provisa terret navigantes vehementius, et eius modi
 sunt pleraque. sed cum diligenter necopinorum na-
 turam consideres, nihil aliud reperias nisi omnia videri
 subita maiora, et quidem ob duas causas, primum quod,
 quanta sint quae accidunt, considerandi spatium non
 datur, deinde, cum videtur praecaveri potuisse, si pro-
 visum esset, quasi culpa contractum malum aegritu-
 dinem acriorem facit. Quod ita esse dies declarat, quae
 procedens ita mitigat, ut isdem malis manentibus non
 modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Kar-
 thaginienses multi Romae servierunt, Macedones rege
 Perse capto; vidi etiam in Peloponneso, cum essem
 adulescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes
 eadem illa de Andromacha deplorare: 'haec omnia
 vidi . . .', sed iam decantaverant fortasse. eo enim
 erant voltu, oratione, omni reliquo motu et statu, ut
 eos Argivos aut Sicyonios diceres, magisque me mo-
 verant Corinthi subito aspectae parietinae quam ipsos
 Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callum
 vetustatis obduxerat. legimus librum Clitomachi, quem
 ille eversa Karthagine misit consolandi causa ad capti-
 vos, cives suos; in eo est disputatio scripta Carneadis,
 quam se ait in commentarium rettulisse. cum ita po-
 situm esset, videri fore in aegritudine sapientem patria
 capta, quae Carneades contra dixerit, scripta sunt. tan-
 ta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho
 medicina, quanta inveteratae ne desideratur quidem,
 nec, si aliquot annis post idem ille liber captivis missus
 esset, volneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim

2 provisitare K¹ 4 repperias GR¹V 6 post accidunt V^c
 in mg. add.: et qualla, cum repente accidunt (non inepte cf. p.
 345, 21) 7 cum] tum G 11 Kartag. X (22 G¹V Kartag K¹) 15 an-
 tromacha X (ex anthr. K¹) cf. p. 340, 23 16 iam] etiam KR 18 si-
 cionios K¹R dicere X corr. V^c 19 aspecta X corr. V² parietina
 R^c 24 retulisse G¹K (ex retulisse¹) V 25 vidi G¹ 28 invete-
 rata X corr. ε (in inveterata al.) desideraretur V² 29 aliquod G

enim et pedetemptim progrediens extenuatur dolor,
 non quo ipsa res immutari soleat aut possit, sed id,
 quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea quae
 sint visa maiora.

5 Quid ergo opus est, dicet aliquis, omnino ratione aut
 consolatione illa, qua solemus uti, cum levare dolorem
 maerentium volumus? hoc enim fere tum habemus in
 promptu, nihil oportere inopinatum videri. aut qui to-
 lerabilius feret incommodum, qui cognoverit necesse
 esse homini tale aliquid accidere? haec enim oratio de
 ipsa summa mali nihil detrahit, tantum modo adfert,
 nihil evenisse quod non opinandum fuisset. neque ta-
 men genus id orationis in consolando non valet, sed
 id haud sciam an plurimum. * ergo ista necopinata
 15 non habent tantam vim, ut aegritudo ex is omnis oria-
 tur; feriunt enim fortasse gravius, non id efficiunt, ut
 ea, quae accidunt maiora videantur: quia recentia sunt,
 maiora videntur, non quia repentina. * Duplex est igitur
 ratio veri reperiendi non in is solum, quae mala, sed in
 20 is etiam, quae bona videntur. nam aut ipsius rei natura
 qualis et quanta sit, quaerimus, ut de paupertate non
 numquam, cuius onus disputando levamus docentes,

18 Duplex igitur ratio est . . . 346, 16 laudatur (sine 346, 5
 cum . . . 346, 7 posse) H

5 ratione aut omnino consolatione ulla X illa ε (idem men-
 dum p. 353, 29 al.) omnino ratione aut Po. 8 promptu GR aut
 R, sed u del. R^c 9 cognoverint X corr. R²V^c 17. 8 sic VBM ε
 videantur ψ non quia G¹R¹, in mg. eodem signo addito quia
 recentia sunt, maiora videntur G² quia recentia sunt R^{vet}(e²)
 quia recentia sunt in textu habet K¹ maiora videntur add. K²
 (item P) 14 Ergo . . . 18 repentina] verba ipsa sana sunt
 (cf. Herm. XLI p. 324), sed non suo loco posita. a Cicerone
 ipso, ut argumentationem §§ 52—54 concluderent, in chiro-
 grapho postea adscripta, ab Attici librariis autem falso loco
 inserta esse videntur. (nam id efficiunt . . . videantur, sed maiora
 videntur, quia recentia sunt, non quia repentina We. ut ea quae
 accidunt, mala videantur . . . non quia repentina, <mala> Se,
 Jb. d. ph. V. 24 p. 244) 19 non his (G¹ is) solum X in add.
 K²R^cV^o aut¹ 20 aut] ut X corr. B¹

quam parva et quam pauca sint quae natura desideret, aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianum illud: 'saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.' cum enim paupertatis una eadem-⁵ que sit vis, quidnam dici potest, quam ob rem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse quae acciderint. non enim id solum continet ea disputatio, ut cognitionem adferat generis humani, sed significat tolerabilia esse, quae et tulerint et ferant ceteri. de paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur; de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, et quidem propter id ipsum beatiore, eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur, nec siletur illud potentissimi regis anapaestum, qui laudat senem et fortunatum esse dicit, quod inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem perventurus; similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberum praedicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio ceterorum facit, ut ea quae acciderint multo minora quam quanta sint existimata, videantur. ita fit, sensim cogitantibus ut, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem et Telamo ille declarat: 'ego cum genui. . . . ' et Theseus: 'futuras mecum commentabar miserias' et Anaxagoras: 'sciebam me genuisse mortalem.' hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis

3 hic Socrates . . . 4 Caecilianum om. H 4 cecil. X fr. inc. 266 10 cogitationem G¹ 11 tollerabilia GKRV tolerabiliora H 12 agitur] igitur H 15 eorumque qui p. R¹V eorumque p. G¹K¹H 16 nominati GKV¹ (~ add.^c) H 17 Eurip. Iph. Aul. 16 18 inglorius G (exp.²) inglori/us V ingloriosus K¹R 21 liberorum V^c eorumquòque K¹ 23 maiora ex minora V^c 26—28 cf. p. 332, 9 sqq. 27 tum morituros scivi et ei rei sustuli add. R², moriturum scivi V³

intellegebant eas nequaquam pro opinione volgi esse extimescendas. et mihi quidem videtur idem fere accidere is qui ante meditantur, quod is quibus medetur dies, nisi quod ratio quaedam sanat illos, hos ipsa natura intellecto eo quod rem continet, illud malum, quod opinum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo necopinato plaga maior sit, non, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus evenerint, is modo aegritudine 10 adficiatur, cui ille necopinato casus evenerit.

Itaque dicuntur non nulli in maerore, cum de hac communi hominum condicione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, gravius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut vi-25 deo nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat laudantem Euripideum carmen illud:

'Mortalis nemo est quem non attingat dolor
Morbisque; multis sunt humandi liberi,
Rursus creandi, morsque est finita omnibus.

20 Quae generi humano angorem nequicquam adferunt:
Reddenda terrae est terra, tum vita omnibus
Metenda ut fruges. sic iubet Necessitas.²

negabat genus hoc orationis quicquam omnino ad levandam aegritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus; nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malivolos conso-

2 extimescendas KR¹ existimescendas R^cG¹ existimiscendas G¹ e corr. V 4 ratio/// V ratione GKR (unde in hoc quaedam²) 5 illud continet X trp. B 10 aff. KR 15 antiochum KR reprehendere KV^c chrysippum X Chr. fr. eth. 487 16 Eurip. Hypsip. fr. 757 (S. Eur. ed. Arn. p. 62) 17 non om. X add. K²V^c attingit Ω (attingit K) vix recte, cf. Mue. in Seyfferti Laelio p. 143 18 multis Lb. multi 19 mors quae GK (morsque) R¹V (s in r.^c) 20 genere X corr. V³ adferant V² 21 tum] tam Sey. nam Küh. 26 ex commemoratione V (sed com in r.^c) K² ex quo memoratone K¹R ex quo nemo ratione G 27 cf. Sen. ad Marc. 12, 5

landos esse accommodatam. Mihi vero longe videtur secus. nam et necessitas ferendae condicionis humanae quasi cum deo pugnare prohibet admonetque esse hominem, quae cogitatio magno opere luctum levat, et enumeratio exemplorum, non ut animum malivolorum oblectet, adfertur, sed ut ille qui maeret ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate et tranquille tulisse.

- 61 Omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt nec cohaerere possunt propter magnitudinem aegritudinis. 10 ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chrysippus quasi solutionem totius hominis appellatam putat. Quae tota poterit evelli explicata, ut principio dixi, causa aegritudinis; est enim nulla alia nisi opinio et iudicium magni praesentis atque urgentis mali. itaque et dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur spe proposita boni, et acta aetas honeste ac splendide tantam adfert consolationem, ut eos qui ita vixerint aut non attingat aegritudo aut perleviter pungat animi dolor.
- 26 Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam 20 opinio accessit oportere, rectum esse, ad officium pertinere ferre illud aegre quod acciderit, tum denique 62 efficitur illa gravis aegritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia et detestabilia genera lugendi: paedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris feminum capitis percussiones; hinc ille Agamemno Homericus et idem Accianus 'scindens dolore identidem intonsam comam'; in quo facetum illud Bionis, perinde

9 omnibus modis . . . 12 appellat 14 est . . . 15 mali
20 sed . . . 26 percussiones H

3 quohibet in cohibet corr. K¹R^c cohibet GV¹ prohibet V²
11 ἀΥΤΗΝ fere X (Λ ex A V) Chrys. fr. eth. 485 12 appellat amputat KR¹V (cf. H et praef.) 13 ut] aut V¹ dixi cf. p. 329, 2sq. 16 perferetur X (cf. Po. comm. ad 1, 29) perfertur V^c 19 aegritudo del. Dav. 21 rectū esse] esse scr. V^c 22 perferre V (sed per in r.¹) tum . . . 23 perturbatio om. H 24 genere KR¹H 25 pedores KH cf. p. 331, 1 26 K 15 27 Acctus fr. inc. 672

stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio maeror levaretur. Sed haec omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaque et Aeschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filiae mortem hostias immolavisset. at quam rhetorice, quam copiose! quas sententias colligit, quae verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intellegas. quae nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnis bonos interitu suorum quam gravissime maerere oportere. ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte:

'Qui miser in campis maerens errabat Aleis

Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans;'

et Nioba fingitur lapidea propter aeternum, credo, in luctu silentium, Hecubam autem putant propter animi acerbiteriam quandam et rabiem fingi in canem esse conversam. sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

20 'Cupido cepit miseram nunc me próloqui

Caelo átque terrae Médeai miserias.'

haec omnia recta vera debita putantes faciunt in dolore, maximeque declaratur hoc quasi officii iudicio fieri, quod, si qui forte, cum se in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad maestitiam peccatique se insimulant, quod dolere intermiserint. pueros vero matres et magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu

3 aescinnes X corr. V^c de cor. 77 4 demostenem X (demonstenem K) 5 quam excopiose X (ex del. V¹ aut^c) quam et copiose s (et in r. B) 7 quodvis V¹ 12 Z 201 Aleis Beroaldus alienis (unde V^c errat, tum errat maerens V¹ rec) 13 edens V²M evidens X vitas X corr. V^c 14. 5 cf. Hier. epist. 60, 14 (qui Cic. consolationem sequitur) 15 haecubam X (hec ubam V) 17 quos V¹ aut^c R² quo X 18 Enn. Med. sc. 257 21 Medae Turn. Medae 23 declaratur hoc sana cf. Mue. (off. 1, 61) 27 dolore K¹V¹

hilarius ab is factum est aut dictum, plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta intellectumque est nihil profici maerendo, nonne res declarat
 65 fuisse totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus 'ipse se poeniens', id est *ἑαυτὸν τιμωρούμενος*? 5

'Decrévi tantispér me minus iniúriæ,

Chremés, meo gnato fácere, dum fiám miser.'

hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quicquam decernit invitus? 'malo quidem me quovis dignum de-
 10 putem—' malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturae malum. Quid, quos res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum cotidiane neces interitusque multorum sedationem maerendi ad-
 ferunt, apud quem ita dicitur:

'Namque nimis multos atque omni luce cadentis 15
 Cernimus, ut nemo possit maerore vacare.

Quo magis est aequum tumulis mandare peremptos
 Firmo animo et luctum lacrimis finire diurnis.'

66 Ergo in potestate est abicere dolorem, cum velis, tempori servientem. an est ullum tempus, quoniam 20
 quidem res in nostra potestate est, cui non ponendae curae <et> aegritudinis causa serviamus? constabat eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cum in illo ipso acerbissimo miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos vi-
 25 derent, nihil aliud tum egisse, nisi ut remiges hortarentur et ut salutem adipiscerentur fuga; posteaquam Tyrum venissent, tum adflicti lamentarique coepisse. timor igitur ab his aegritudinem potuit re-

10 vides . . . 22 serviamus 29 si timor aliquoties ab aegritudine potest repellere . . . 351, 6 est H

2 intellectaque X corr. V^c 3 est om. K¹ 4 terentianus K²
 mg. V^{rec} terentianus X 5 poeniens (pen. K) X εὐΥΤΟΝ
 ΤΕΙΜΩΡΟΥΜΕΝΟΣ fere X 6—10 Ter. 147. 8. 135 6 decre-
 vi//tant. V (prius t V^c) me . . . 7 Chremejs V^c in r. (s scr. V¹)
 11 quid quod res H 15 T 226 cadentis (πίπτοντων) Man.
 carentis 21 cuij cum V 22 add. Dav. ex s. aut aegritudinis
 aut curae del. alii (iam in V cypae sec. Str. ut vid.) 23 GN. X

pellere, ratio ab sapienti viro non poterit? Quid est 28
 autem quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam
 cum est intellectum nil profici et frustra esse suscep-
 tum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest;
 5 voluntate igitur et iudicio suscipi aegritudinem confi-
 tendum est. Idque indicatur eorum patientia, qui cum 67
 multa sint saepe perpessi, facilius ferunt quicquid ac-
 cidit, obdurusque iam sese contra fortunam arbi-
 trantur, ut ille apud Euripidem:

10 'Si mihi nunc tristis primig inluxisset dies

Nec tam aerumnoso návigavissém salo,

Essét dolendi cáusa, ut iniecto éculei

Frenó repente táctu exagitantúr novo;

Sed iám subactus míseriis optórpui.'

15 defetigatio igitur miseriarum aegritudines cum faciat
 leniores, intellegi necesse est non rem ipsam causam
 atque fontem esse maeroris. Philosophi summi ne- 68
 quedum tamen sapientiam consecuti nonne intellegunt
 in summo se malo esse? sunt enim insipientes, neque
 20 insipientia ullum maius malum est. neque tamen lu-
 gent. quid ita? quia huic generi malorum non adfin-
 gitur illa opinio, rectum esse et aequum et ad officium
 pertinere aegre ferre, quod sapiens non sis, quod idem
 adfingimus huic aegritudini, in qua luctus inest, quae
 25 omnium maxuma est. itaque Aristoteles veteres philo- 69
 sophos accusans, qui existumavissent philosophiam
 suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos aut

1 ab sapienti viro Benth. ac sapientia vera (def. Linde Era-
 nos XII p. 175) 3 nihil KH 6 idque] itaque K¹ 7 ferant
 X cf. praef. 8 obdurusque iam Tr. obdurusse quam X
 (e ex am corr. V²) şese V 9 Eur. Phrix. fr. 821 (Chrys. fr.
 eth. 482) 11 navigassem X 14 subiactus GV¹ (i del.²) sub-
 lectus KRP obt. KR^c 16 ipsam atque causam Ω trp. Er.
 17 fontem] fon in r. V^c neque nondum X corr. V³ 21 non
 affingitur V (non af in r. V^c n ante g del. idem) nodfingitur
 R¹ 25 Arist. fr. 53 Aristoteles . . . 352, 3 fore libere redd.
 Lact. inst. 3, 28, 20

gloriosissimos fuisse; sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset; quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurum fuisse ut omnibus perfectis artibus omni doctrina hominum vita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa videre coepisset, extingui. quid? ex ceteris philosophis nonne optumus et gravissimus quisque confitetur multa se ignorare et multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, haerere intellegant, aegritudine premuntur; nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maxumus efferens filium consularem, qualis L. Paulus duobus paucis diebus amissis filiis, qualis M. Cato praetore designato mortuo filio, quales reliqui, quos in Consolatione conlegimus. quid hos aliud placavit nisi quod luctum et maerorem esse non putabant viri? ergo id, quod alii rectum opinantes aegritudini se solent dedere, id hi turpe putantes aegritudinem reppulerunt. ex quo intellegitur non in natura, sed in opinione esse aegritudinem.

29 Contra dicuntur haec: quis tam demens, ut sua voluntate maereat? natura adfert dolorem, cui quidem Crantor, iniquiunt, vester cedendum putat; premit enim atque instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud

1 Sed] si V 6 tamen KR¹ 9 quaerebatur VK² quaerebat GK¹ (quer-) R 12 multa V² s multi 14 quia n. G¹ 16 sqq. cf. Hier. epist. 60, 5 16 lugendum GV¹ (prius n eras.) iungendum KR 17 fuitque maxumus G² (quae G¹) KV (Q. ss. m. 3) ac fortasse R¹ (Q post fuit in r. m. al.) efferens GR¹ V 18 lucius et marcus X paullus RG¹ e corr. V¹ (l eras.) cf. p. 263, 17; 274, 19; 457, 7 18 amis G¹ R¹ V¹ 20 consolationem G -ne// V 29 //oileus V

Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiakis morte consolatus esset, is cum audivisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur:

'Nec vèro tanta praeditus sapièntia
 5 Quisquàm est, qui aliorum aerúmnam dictis adlevans
 Non idem, cum fortuna mutata impetum
 Convèrtat, clade súbita frangatúr sua,
 Ut illa ad alios dicta et praecepta éxçant.'

haec cum disputant, hoc student efficere, naturae ob-
 10 sisti nullo modo posse; idem tamen fatentur graviore
 aegritudines suscipi, quam natura cogat. quae est igitur
 amentia—? ut nos quoque idem ab illis requiramus. Sed plures sunt causae suscipiendi doloris: pri-
 15 mum illa opinio mali, quo viso atque persuaso aegri-
 tudo insequitur necessario. deinde etiam gratum mor-
 tuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. ac-
 cedit superstitio muliebris quaedam; existumant enim
 diis immortalibus se facilius satis facturos, si eorum
 plaga percussi adflictos se et stratos esse fateantur.
 20 sed haec inter se quam repugnent, plerique non vident.
 laudant enim eos, qui aequo animo moriantur; qui
 alterius mortem aequo animo ferant, eos putant vitu-
 perandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in ama-
 torio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum dili-
 25 gat quam se. praeclarum illud est et, si quaeris, rec-
 tum quoque et verum, ut eos, qui nobis carissimi esse
 debeant, aequae ac nosmet ipsos amemus; ut vero plus,
 fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in
 amicitia, ut me ille plus quam se, ego illum plus quam
 30 me; perturbatio vitae, si ita sit, atque officiorum om-

13 sed . . . 16 arbitrantur H 20 sed . . . 354, 1 alias. nunc H

1 morte// V 2 audisset K 4 Soph. fr. 666 5 quisquamst edd.
 7 convertit Sey. clade ut subita X corr. s 8 ^{et} p. G² 10 idem
 Ern. (idem tamen Phil. 2, 91 al.) hi (= 1 cf. praef.) Ω et Sey.
 12 illis Urs. ex s aliis 14 aegritudo add. V^c 25 seipsū G
 27 ut s at X (ad K) 29 ullum V

30 nium consequatur. sed de hoc alias; nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos plus quam ipsi velint, si sentiant, plus certe quam nosmet ipsos diligamus. Nam quod aiunt plerosque consolationibus nihil levare adiunguntque 5 consolationes ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converterit, utrumque dissolvitur. sunt enim ista non naturae vitia, sed culpa. stultitiam autem accusare quamvis copiose licet. nam et qui non levantur, ipsi <se> ad miseriam invitant, et qui 10 suos casus aliter ferunt atque ut auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores quam fere plerique, qui avari avaros, gloriae cupidos gloriosi reprehendunt. est enim proprium stultitiae aliorum vitia cernere, ob- 74 livisci suorum. Sed nimirum hoc maxime est exprimendum, cum constet aegritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam si et eadem res est et idem est homo, qui potest quicquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quicquam est mutatum neque de 20 eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

31 Hic mihi adferunt mediocritates. quae si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum; sin opinabiles, opinio tota tollatur. 25 Satis dictum esse arbitror aegritudinem esse opinio-

26 satis arbitror dictum esse . . . 355, 1 praesentis H

2 attribuere G¹R¹V¹ 3 ipse K 7 fortuna add. V² om. X 8 stultitia X corr. V² 10 add. Dav. 11 ut] ad G¹ 12 sunt] solum G¹ 15 maximum X † me ss. B exprimendum X (confessio adversariis exprimenda est cf. Verr. 4, 112 Liv. 21, 18, 5 Lucan. 6, 599 manibus exprime verum) experimentum (et antea maximum) edd. (sed hoc verbum Tullianum non est, illudque hanc—diuturna ratione conclusum, non ex experientia sumptum) 16 aegritudinem V -ne GKR tollit X sed ult. t eras. V 17 diē V 18. 21 diurna X corr. B¹5 qui] quod G¹ 23 at hae mihi afferentur med. . . . 24 consolatione Non. 29, 27 mediocritas X -tates V^c Non.

nem mali praesentis, in qua opinione illud insit, ut aegritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio praesentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretantur, ut 75 non tantum illud recens esse velint, quod paulo ante acciderit, sed quam diu in illo opinato malo vis quaedam insit, ut vigeat et habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens. ut Artemisia illa, Mausoli Cariae regis uxor, quae nobile illud Halicarnasi fecit 10 sepulcrum, quam diu vixit, vixit in luctu eodemque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio cotidie recens; quae tum denique non appellatur recens, cum vetustate exaruit.

Haec igitur officia sunt consolantium, tollere aegritudinem funditus aut sedare aut detrahere quam plurimum aut suppressere nec pati manare longius aut ad alia traducere. sunt qui unum officium consolantis 76 putent malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet; sunt qui non magnum malum, ut Peripatetici; 20 sunt qui abducant a malis ad bona, ut Epicurus; sunt qui satis putent ostendere nihil inopinati accidisse, <ut Cyrenaici. . . .> nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando detrahere illam opinionem maerentis, qua se officio fungi putet iusto atque

7 ut ε et X 8 appellatur K 9 alicarnasi X 12 appellatur X corr. V² 15 aut detr. V (ss.²) 17 consolantis R¹ 18 putent <docere> Lb. Cleanthes fr. 576 20 abducunt . . . 21 putant . . . 356, 2 colligunt X 356, 2 colligant V² 2, 82 al.). inconcinnitatem modorum def. Gafflot cf. ad p. 226, 23 21 satis om. G¹ inopinanti GRV¹ (n exp.^c) opinanti K 22 lac. stat. Po. ut Cyrenaici pro nihil mali (nihil a mali V¹) Dav. cogitari potest: <ut Cyr. atque hi quoque, si verum quae- ris, efficere student ut non multum adesse videatur aut> nihil mali. Chr. cf. § 52—59. 61 extr. Chrys. fr. eth. 486 23 detra in r. V^c 24 maerentis se X (mer. KR) qd add. V² maerentis si vel maerenti si ε (sed sec. Chr. omnes qui maerent in illa opinione sunt; non recte p. 275, 19 confert Va. Op. 1, 70) qua Po.

debito. sunt etiam qui haec omnia genera consolandi colligant — alius enim alio modo movetur —, ut fere nos in Consolatione omnia in consolationem unam coniecimus; erat enim in tumore animus, et omnis in eo temptabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis quam in corporum; ut Prometheus ille Aeschylī, cui cum dictum esset:

‘Atquē, Prometheus, te hōc tenere existimo,

Medēri posse rātionem iracūndiae,’

respondit:

‘Siquidē qui tempestivam medicinam ādmovens

Non ādgravescens vōlnus inlidāt manu.’

32 Erit igitur in consolationibus prima medicina docere
77 aut nullum malum esse aut admodum parvum, altera et de communi condicione vitae et proprie, si quid sit de ipsius qui maereat disputandum, tertia summam esse stultitiam frustra confici maerore, cum intellegas nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur, qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris; alienum autem tempus docendi. et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. quid enim dicemus, cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil ho-

13 erit . . . 21 detraxeris (*sine* 18 nam . . . 19 eget) H

3 omnia bis scripsit, prius erasit G omnia exp. et in mg. scr. fecimus. omne genus consolandi V^c 9 v. 377 ratione ratione G¹RV¹ (alterum exp. G²V¹ ratione rationem K¹ (ratione del. K²) orationem Stephanus (ft. recte cf. λόγος) 11 qui]^{et} ss. V^c 12 adgr.] ¹ in ss. V^c manus X s exp. V 15 prius et om. G¹ propriae G¹KVH (sim. 358, 6) 16 tertiam H 18 nil G cleantes X (24 GK¹) Cl. fr. 577 19 enim om. G¹ 23 suscipi . . . 24 Cleanthes om. K 24 Cleanthes del. Ba. sed cf. Va. Op. 2, 130. 409 25 Aisch. Socr. fr. 10 D. Aug. civ. 14, 8

minis esse nec quicquam inter Alcibiadem summo loco natum et quemvis baiolum interesse, cum se Alcibiades affligeret lacrimansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet turpitudinemque depelleret, — quid dicemus, Cleanthe? tum in illa re, quae aegritudine Alcibiadem adficiēbat, mali nihil fuisse? quid? illa Lyconis qualia sunt? qui aegritudinem extenuans parvis ait eam rebus moveri, fortunae et corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiisque constabat? ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. ne illa quidem firmissima consolatio est, quamquam et usitata est et saepe prodest: ‘non tibi hoc soli.’ prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper nec omnibus; sunt enim qui respuant; sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo adfectus sit, praedicandum est. Chrysippi ad veritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis. magnum opus est probare maerenti illum suo iudicio et, quod se ita putet oportere facere, maerere. Nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu — sic enim appellamus controversiarum genera —, sed ad tempus, ad controversiae naturam, ad personam accommodamus, sic in aegritudine lenienda, quam quisque curationem recipere possit, videndum est.

Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberravit oratio. tu enim de sapiente quaesieras, cui aut malum videri nullum potest, quod vacet

21 nimirum . . . 26 est H

4 illam ante dep. add. V² 5 a cleanthe V (356, 23 cl. in r. V²) o cleanthe Str. p. 58 tum (cf. 356, 23 aliquando) num edd. aegritudinem X corr. K¹R^cV¹ 7 quia GRV¹ (a eras.) 9 mali X corr. V² 11 ne] nec nonne K (ss.²) 12 quamquam] quidquam K¹ 14 dixi p. 345, 13 16 enim om. G¹ 18 crys. KR chris. G 19 opus ε onus X 20 se exp. V² 25 lenienda. nam quam X nam del. ε 27 a te] ante K

turpitudine, aut ita parvum malum, ut id obruat sapientia vixque appareat, qui nihil opinione adfingat adsumatque ad aegritudinem nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciaci luctuque confici, quo pravius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quaeretur hoc tempore, num quod esset malum nisi quod idem dici turpe posset, tamen ut videremus, quicquid esset in aegritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio et opinionis errore contractum.

81 Tractatum est autem a nobis id genus aegritudinis, quod unum est omnium maxumum, ut eo sublato reliquorum remedia ne magnopere quaerenda arbitrarentur. sunt enim certa, quae de paupertate certa, quae de vita inhonorata et ingloria dici soleant; separatim certae scholae sunt de exilio, de interitu patriae, de servitute, de debilitate, de caecitate, de omni casu, in quo nomen poni solet calamitatis. haec Graeci in singulas scholas et in singulos libros dispertiunt; opus enim quaerunt (quamquam plenae disputationes delectationis sunt); et tamen, ut medici toto corpore curando minimae etiam parti, si condoluit, medentur, sic philosophia cum universam aegritudinem sustulit, <sustulit> etiam, si quis error alicunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eorum quae modo dixi si quid extitit. etsi singularum rerum sunt propriae consolatio-

2 qui *add.* V² 3 tum *post* rectum *add.* V^c 7 num V^c nunc X num quid *We. sed cf. Mue.* 8 viderimus V¹ 11 tractum GV¹ 17 debilitate R¹V¹ 18 calamitatis] tatis V^c *in r.* 20 planae disputationis Ω *corr. Turn.* delectationis summae. Tamen V (mae T *atque ultima hasta litterae m antecedentis in r.*) 21 uti//medici K (*er. n.*) 23 aegritudinem sustulit tamen si X (sustulit G¹V¹ condoluit tamen si K¹ medentur-aegr. sustulit *add.*) *corr. Keil, Quaest. Tull. p. XVIII* 24 alicunde *Ern.* aliunde 25 pupugit G¹R¹V¹ 26 exilium GV¹ quaeque (quaeque G) modo X *corr. s* si quid] sicut K

nes, de quibus audies tu quidem, cum voles. sed ad eundem fontem revertendum est, aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere. Hoc detracto, quod totum est voluntarium, aegritudo erit sublata illa maerens, morsus tamen et contractiuncula quaedam animi relinquetur. hanc dicant sane naturalem, dum aegritudinis nomen absit grave taetrum funestum, quod cum sapientia esse atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. At quae stirpes sunt aegritudinis, quam multae, quam amarae! quae ipso trunco everso omnes eligendae sunt et, si necesse erit, singulis disputationibus. superest enim nobis hoc, cuiusmodi est, otium. sed ratio una omnium est aegritudinum, plura nomina. nam et invidere aegritudinis est et aemulari et obtrectare et misereri et angi, lugere, maerere, aerumna adfici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, adflicari, desperare. Haec omnia definiunt Stoici, eaque verba quae dixi singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt; quod alio loco fortasse tractabimus. haec sunt illae fibrae stirpium, quas initio dixi, persequendae et omnes eligendae, ne umquam ulla possit existere. magnum opus et difficile, quis negat? quid

16 denique ratio una . . . 360, 3 recipiamus H

6 hoc . . . 9 relinquuntur *Non. 92, 24* 8 illa] ita G¹ tamen] tantum *Bentl. sed cf. p. 323, 11 quo Cic. hic respicit contractiunculae quaedam (quadam G quadam V¹) relinquuntur Ω Non. (relinquuntur) corr. Bentl. cf. 9 hanc et Sen. ad Marc. 7, 1* 12 at quae *Bentl.* atque 13 ipso om. V 14 et 25 eligendae X (*cf. Colum. 4, 5 Varro rust. 1, 47*) eliciendae V^c eliden- dae R² 15 cuiusmodi] culusmodi V³ 17 sed plura H 19 sollicitari *add.* G² dolore V 21 *St. fr. 3, 419* 23 alio loco *cf. IV, 16* 24 hae V²

autem praeclarum non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur, nos modo curationem eius recipiamus.

Verum haec quidem hactenus, cetera, quotienscumque voletis, et hoc loco et aliis parata vobis erunt. ⁵

4 verum quidem haec *Ω* corr. *We.* actenus *K¹R¹*

M. TULLI CICERONIS TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER QUARTUS

Cum multis locis nostrorum hominum ingenia vir-¹
tutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime in is stu-¹
diis, quae sero admodum expetita in hanc civitatem
e Graecia transtulerunt. nam cum a primo urbis ortu
5 regis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum peditumque discriptio, tota res militaris divinitus esset constituta, tum progressio admirabilis incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est
10 dominatu regio re p. liberata. nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque maiorum et disciplina ac temperatione civitatis loquamur; aliis haec locis satis accurate a nobis dicta sunt maximeque in is sex libris, quos de re publica scripsimus. hoc autem loco con-²
15 sideranti mihi studia doctrinae multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde neque solum expetita, sed etiam conservata et culta videantur. erat enim illis paene in conspectu praestanti sapientia et nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus isdem quibus

1 cum multis locis om. *R¹* spatio rubricatori relicto (add. *R²*),
pallidiore atramento add. *K¹²* cf. praef. 3 admodum *V¹⁽¹⁰⁾*
5 graeglis *R¹* 6 consillium *V¹* 8 esse *K¹R¹* 10 res p. X
15 sanae *GK* sane *RV*

L. Brutus patriam liberavit, praeclarus auctor nobilitatis tuae. Pythagorae autem doctrina cum longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem, idque cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. quis enim est qui putet, cum floreret in Italia Graecia potentissimis et maximis urbibus, ea quae magna dicta est, in isque primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. nam cum Pythagorae disciplinam et instituta cognoscerent regisque eius aequitatem et sapientiam a maioribus suis accepissent, aetates autem et tempora ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem crediderunt fuisse. et de coniectura quidem hactenus. vestigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicantur [et] praecepta quaedam occultius tradere et mentes suas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor in Originibus dixit Cato morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes; ex quo perspicuum est et cantus tum fuisse discriptos vocum sonis et carmina. quamquam id quidem etiam duodecim tabulae decla-

6 graeciae X et s. v. add. V¹ 8 pythagorae deinde postea add. V^c in mg. dein K¹ pythagoraeorum G (e del.²) pythagoraeorum ex -reorum ter V^c 12 pythagoreorum K¹ pythagoreum// V 13 instituta s constituta X 14 et s. v. add. V¹ 15 aetas R¹ 21 del. Dav.² (opponuntur inter se carminum nomis²)

et cantus ut 28 cf. de orat. 3, 197) 23 fidelibusque K (corr. in fidibusque²) 24 fr. 118 cf. 218, 17 28 rescriptos GKR de descripto suo cum s. V (de V²) discriptos Sey. 29 tab. 8, 1 Br.

rant, condi iam tum solitum esse carmen; quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, lege sanxerunt. nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod et deorum pulvinaribus et epulis magistratum fides praecinunt, quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinae. mihi quidem etiam Appii Caeci carmen, quod valde Panaetius laudat epistola quadam, quae est ad Q. Tuberonem, Pythagoreum videtur. multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis; quae praetereo, ne ea, quae repperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed ut ad propositum redeat oratio, quam brevi tempore quot et quanti poëtae, qui autem oratores extiterunt! facile ut appareat nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle coepissent.

15 Sed de ceteris studiis alio loco et dicemus, si usus fuerit, et saepe diximus. sapientiae studium vetus id quidem in nostris, sed tamen ante Laelii aetatem et Scipionis non reperio quos appellare possim nominatim. quibus adulescentibus Stoicum Diogenem et Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos, qui cum rei publicae nullamquam partem attigissent essetque eorum alter Cyrenaeanus alter Babylonius, numquam profecto scholis essent excitati neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinae. qui cum cetera litteris mandarent, alii ius civile, alii orationes suas, alii monumenta maiorum, hanc amplissimam omnium artium, bene vivendi disci-

2 ad X in V² iniuriam] † infamiam add. V² (sed C. non ut rep. 4, 12 ipsa legis verba affert) legem V¹ (m. del.²) longe K 6 appii⁺ tuberonem K¹ (etiam⁺), reliqua in mg. add. K^c 8 ad Q. V^{rec} s atque X pythagoreorum X corr. V² multae GR¹ (corr.¹) V¹ (corr.²) 9 ductis ducta K¹ aut^c 10 perperisse X peperisse K² s repperisse Dav. (cf. nat. deor. 2, 16) aliunde didicisse videamur post 13 nostros habet X. suo loco posuit V^c 11 positum G¹ 14 ut] † et V² 22 esseque V¹ cyreneus GKR (cyren.) 24 munus] legationis ss. V^{rec} 27 monumenta GR¹ (corr.¹) V

6 plinam, vita magis quam litteris persecuti sunt. itaque illius verae elegantisque philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit et idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt aut pauca admodum Latina monumenta sive propter magnitudinem rerum occupationemque hominum, sive etiam quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur, cum interim illis silentibus C. Amafinius extitit dicens, cuius libris editis commota multitudo contulit se ad eam potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabantur inlecebris blandis voluptatis, sive etiam, quia nihil erat prolatum melius, illud quod erat tenebant. post Amafinium autem multi eiusdem aemuli rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupaverunt, quodque maximum argumentum est non dici illa subtiliter, quod et tam facile ediscantur et ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinae putant.

4 Sed defendat, quod quisque sentit; sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus nullisque unius disciplinae legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque expositis tridui disputationibus quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic:

5 disceptare R¹ aut s ac X 7 hominum s omnium X
 8 arbitrantur G¹ 9 amafinius X (corr. R¹?) 11 eam ex eadem K² eadem R¹ ("add.²) 12 invitabantur s invitabatur X
 cf. fin. 1, 25 14 erat R¹ tenebat V¹ amafinius K¹ (alt. m. eras.) 17 subtiliter GV¹ et tam Dav. etiam X 20 quod s V^{rec} quo X 21 nulliusque Benth. sed cf. 441, 25 24 requiremus cf. nat. deor. 2, 96 26 disputationibus G¹

Dicat, si quis volt, qua de re disputari velit. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare.

Aegritudine quidem hesterna disputatione videbatur, nisi forte temporis causa nobis adsentiebare.

Minime vero; nam mihi egregie probata est oratio tua.

Non igitur existumas cadere in sapientem aegritudinem?

10 Prorsus non arbitror.

Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metusne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo; sublata igitur aegritudine sublatus est metus. restant duae perturbationes, laetitia gestiens et libido; quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis.

Sic prorsus intellego.

Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere an quasi e portu egredientis paululum remigare?

Quidnam est istuc? non enim intellego.

Quia Chrysippus et Stoici cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partendis et definiendis occupati sunt, illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis nec eos turbulentos esse patientur, Peripatetici autem ad placandos animos multa adferunt, spinas partiendi et definiendi praetermittunt. quaerebam igitur, utrum panderem vela orationis statim an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem.

2 omnia X corr. K²R¹V (//) 4 aegritudine// V 5 nobis s novis Gr. novi X (nōvi V^{rec}) absentiabare G (et²) asentiabare R¹ (ass.²) asentiabaere V¹ assentiebare KV^{rec} 6 aegregiae X (agr. V¹ -ie G) 13 at s et X 14 et sublatus KR 17 semper K^c ex sip 19 vela add. G² 20 aegridientis V¹ 22 St. fr. 3, 483 23 his] is? 29 vela orationis V^c (vela or in r.) s velorationis GKR (⊗ R²) 30 propellerem] † propalarem K²

Isto modo vero; erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius.

10 Est id quidem rectius; sed post requires, si quid fuerit obscurius.

Faciam equidem; tu tamen, ut soles, dices ista ipsa 5 obscura planius quam dicuntur a Graecis.

Enitar equidem, sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquid effugerit. Quoniam, quae Graeci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet quam morbos, in his explicandis veterem illam equidem Pythagorae primum, dein Platonis descriptionem sequar, qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem; in particeps rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam quietamque constantiam, in illa altera 15 motus turbidos cum irae tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationi. sit igitur hic fons; utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus et partitionibus, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime. 20

6 Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione contra naturam animi commotio. quidam brevius perturbationem esse adpetitum vehementiorem, sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturae 25 constantia. partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci et ex duobus opinatis malis; ita esse quattuor, ex bonis libidinem et laetitiam,

17 sit . . . 372, 8 perturbat (sine 23 quidam . . . 26 constantia et 368, 10 itaque . . . 368, 12 potestate) H

7 ne] nemo K¹ 9 pathe X perturbationes cf. Aug. civ. 14, 5
13 fiunt K¹ 14 ponunt V^{roc} s ponant X 16 cum We. tum

17 sic K¹ 18 describ. Mue. sed cf. Th. l. l. 5, 663 19 partitionibus R¹ partitionibus GVH 21 Zeno fr. 205
22 πατος K patos R (π ex p^c) ΠΑΤΩC H a om. V¹ (add.^c)
24. 367, 24 app. KR²⁷ (H 367, 24)

ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum, ex malis metum et aegritudinem nasci censent, metum futuris, aegritudinem praesentibus; quae enim venientia metuuntur, eadem adficiunt aegritudine instantia. laetitia autem et libido in bonorum opinione versantur, cum libido ad id, quod videtur bonum, inlecta et inflammata rapiatur, laetitia ut adepta iam aliquid concupitum eferatur et gestiat. natura enim omnes ea, quae bona videntur, secuntur fugiuntque contraria; 5 quam ob rem simul obiecta species est cuiuspiam, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter prudenterque fit, eius modi adpetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem, eam illi putant in solo esse sapiente; quam sic definiunt: voluntas est, quae quid cum 10 ratione desiderat. quae autem ratione adversante incitata est vehementius, ea libido est vel cupiditas effrenata, quae in omnibus stultis invenitur. itemque cum ita movemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. 20 nam cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem inaniter et effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens vel nimia dici potest, quam ita definiunt: sine ratione animi elationem. quoniamque, ut bona natura adpetimus, 25 sic a malis natura declinamus, quae declinatio [si] cum ratione fiet, cautio appelletur, eaque intellegatur in solo esse sapiente; quae autem sine ratione et cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus;

4 aegritudinem K (corr.²) RH 6sq. cf. Barlaami eth. sec. Stoicos 2, 11 qui hinc haud pauca adsumpsit. inlecta s iniecta X 8 natura s V^{roc} naturae X (-re K) Stoic. fr. 3, 438 10 speciei est H speci est KR (² add.^c) speciest GV 13 BOYΛHCIN KR boYΛHCin G boYδHCin V appellemus We. appellamus X (apell. G) cf. v. 26, fin. 3, 20 14 eam] iam V 16 adversante Po. (cf. p. 368, 6; 326, 3; St. fr. 3, 462 ἀπειθῶς τῷ λόγῳ ἀθροόμενον ἐπὶ πλεον) adversa X (d del. H¹) a ratione aversa Or. 18 ita om. H 20 curatione K¹ (ū²) 24 quoniam quae X praeter K¹ (quae del. V^{roc}) 25 del. Bentl. 26 appellatur K¹ V^{roc} s

14 est igitur metus <a> ratione aversa cautio. praesentis autem mali sapientis adfectio nulla est, stultorum aegritudo est, eaque adficiuntur in malis opinatis animosque demittunt et contrahunt rationi non obtemperantes. itaque haec prima definitio est, ut aegritudo sit animi adversante ratione contractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiae, quoniam aegritudini nulla constantia opponitur.

7 Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri et opinione. itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur, non modo quam vitiosae, sed etiam quam in nostra sint potestate. est ergo aegritudo opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur, laetitia opinio recens boni praesentis, in quo efferri rectum esse videatur, metus opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur, libido opinio venturi boni, quod sit ex usu iam praesens esse atque adesse. sed quae iudicia quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam quae efficiuntur perturbationibus, ut aegritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quandam animi et fugam, laetitia profusam hilaritatem, libido effrenatam adpetentiam. opinionem autem, quam in omnis definitiones superiores inclusimus, volunt esse inbecillam adensionem.

16 Sed singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subiciuntur, ut aegritudini invidentia —

1 a Gr. (?) s om. X cautio] Cic. dicere debebat: declinatio
2 stultorum Dav. stulta autem 3 eaque Ba. ea qua X (ea qua M¹) 5 itaque . . . 6 contractio Non. 93, 1 diffin. V
7 cf. Aug. civ. 14, 8 9 St. fr. 3, 380 et 393 11 vitiose GKR
12 ergo] igitur H s aegritudo om. G¹ add.¹ et² 14 laetitia . . .
15 videatur om. G¹, add. G² in mg. inf. (lemmata laetitia metus adscr.¹ cf. praef.) 15 efferri] haec ferri VK^c (eff. K²)
16 intollerabile V 17 libido K, in lib. corr. G¹ (libido etiam in mg.) R¹ 20 etiam illa H 24 libido K^c li//bido R effrenata X corr. K²R^c 27 ip singulis G (exp.²) 28 ut . . .
369, 3 invidetur Non. 443, 19

utendum est enim docendi causa verbo minus usitato, quoniam invidia non in eo qui invidet solum dicitur, sed etiam in eo cui invidetur—, aemulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, maeror, aerumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, adflectio, desperatio, et si quae sunt de genere eodem. sub metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, examinatio, conturbatio, formido, voluptati malivolentia laetans malo alieno, delectatio, iactatio et similia, lubidini ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium et cetera eius modi. Haec autem definiunt hoc modo: invidentiam esse dicunt aegritudinem susceptam propter alterius res secundas, quae nihil noceant invidenti. (nam si qui doleat eius rebus secundis a quo ipse laedatur, non recte dicitur invidere, ut si Hectori Agamemno; qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat is frui, is invidet profecto.) aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut et in laude et in vitio nomen hoc sit; nam et imitatio virtutis aemulatio dicitur — sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis —, et est aemulatio aegritudo, si eo quod concupierit alius potest, ipse careat. obtrectatio autem est, ea quam intellegi *ξηλοτυπίαν* volo, aegritudo ex eo, quod alter quo-

1 dicendi V¹ 5 adflectatio K¹R¹ 7 examinatio GK¹

8 voluptatis X -ti s voluptatis V (ss. rec) malivolentia . . . 9 similia Non. 16, 24 s. l. lactare (sed in textu laetans) malev. hic 370, 21 et 395, 6 X maliv. hic Non. (370, 21 R²) 9 laet. m. al. addit C., ut appareat cur mal. voluptati subiciatur laetari H
10 ludisne ira . . . inimicitiae discordia Non. 103, 12 libidinis V^{rec} inimicitiae Non. 11 St. fr. 3, 415. 410. 403. 398 cf. omnino fr. 391—416, quae graecas harum definitionum formas exhibent. 14 qui] quid K¹ (d eras.) RH 16 haectori X (ut . . . Agamemno om. H) 17 comoda GRV¹ 18 frui is R^{rec} s frui se GR¹V (se exp. rec) K² fuisse K¹ 21 et om. G est aegritudo aemulatio G¹ 22 eo] ea H 24 zelotypian GRV (n ut sequens u in r.) H (i pro y) zelotypiam K
Cic. 44 12

18 que potiat eum quod ipse concupiverit. misericordia est aegritudo ex miseria alterius iniuria laborantis (nemo enim parricidae aut proditoris supplicio misericordia commovetur); angor aegritudo premens, luctus aegritudo ex eius qui carus fuerit interitu acerbo, 5 maeror aegritudo flebilis, aerumna aegritudo laboriosa, dolor aegritudo crucians, lamentatio aegritudo cum eiulatu, sollicitudo aegritudo cum cogitatione, molestia aegritudo permanens, adflictio aegritudo cum vexatione corporis, desperatio aegritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quae autem subiecta sunt sub metum, ea sic definiunt: pigritiam metum 19 consequentis laboris, . . . terrorem metum concutientem, ex quo fit ut pudorem rubor, terrorem pallor et tremor et dentium crepitus consequatur, timorem metum mali adpropinquantis, pavorem metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennius: 'tum pavor sapientiam omnem mi exanimato exspectat', exanimationem metum subsequentem et quasi comitem pavoris, conturbationem metum excutientem cogitata, formidinem metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo, delectatio voluptas suavitate

iniustitia²
 2 iniuria K 3 patricidae G¹V subpl. KH 9 adflectio V (G¹ in *lemmate mg.*) 13 laboris; Terrorem metum mali adp. K¹ Terrorem in Timorem *corr. et verba terrorem . . .* 15 consequatur in *mg.* add. K² pudorem metum dedecoris add. *Sey.* (αἰσχύνῃ φόβος ἀδοξίας) pudorem metum sanguinem diffundentem *Bai.* (cf. *Gell.* 19, 6); quae coniungenda videntur: pudorem metum dedecoris sanguinem diffundentem 15 mali . . .
 16 metum add. G² in *mg.* metu mentem V ("add.^{rec}) metu mentem GKRH loquo K¹ 17 ex . . . 18 exspectat om. H 17 ennius X enni V^{rec}M⁵ (et *We. coll. nat. deor.* 2, 60 *fat.* 35 *off.* 2, 89 *al.*) *Enn. Alc.* 23 18 omne mihi (vel mihi omnem) exanimato exspectat *ferē de orat.* 3, 154. 218 *Non.* 16, 7. omnem mihi ex anima expectaret X (expectat K² expectaret B expelleret V^{rec}) 21 *descr. cf.* 386, 18 describit K¹ 23 declaratio K¹

auditus animum deleniens; et qualis est haec aurium, tales sunt oculorum et tactionum et odoratum et saporum, quae sunt omnes unius generis ad perfundendum animum tamquam inliquefactae voluptates. 5 iactatio est voluptas gestiens et se efferens insolentius. Quae autem libidini subiecta sunt, ea sic definiuntur, ut ira sit libido poeniendi eius qui videatur laeuisse iniuria, excandescencia autem sit ira nascens et modo existens, quae θύμωσις Graece dicitur, odium 10 ira inveterata, inimicitia ira ulciscendi tempus observans, discordia ira acerbior intimo animo et corde concepta, indigentia libido inexplebilis, desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi. distinguunt illud etiam, ut libido sit earum rerum, quae 15 dicuntur de quodam aut quibusdam, quae κατηγορήματα dialectici appellant, ut habere divitias, capere honores, indigentia rerum ipsarum sit, ut honorum, ut pecuniae.

Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt 20 intemperantiam, quae est [a] tota mente a recta ratione defectio sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo adpetitiones animi nec regi nec contineri queant. quem ad modum igitur temperantia sedat adpetitiones et efficit, ut eae rectae rationi pareant, con- 25 servatque considerata iudicia mentis, sic huic inimica

1 qualis haec . . . 3 saporum *Non.* 227, 9 2 sunt toculorum et actionum *Non.* L¹ sunt et ocul. B⁴ adorationum K¹ 7 poen. ex pen. V² pun. HV^{rec} 8 excandescencia . . . 9 existens *Non.* 103, 14 9 modo 2 (δραγή ἐναρξομένη) sine modo *Non.* desistens V³ ΘΥΜΩΣΙΣ *ferē X* 11 animo *Lb.* (cf. *Th. l. l.* 4, 940) odio 12 Idigentia K¹ 13 distinguunt X 15 ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΑ *ferē X* 17 diligentia X indigentia = V³ quod verum videtur, *etsi Cic. non bene expressit σπάνιν duplici sensu adhiberi (de re cf. St. fr. 3, 379 3, 91 sit Man. est (def. Küh.) ut pec.] et pec. H St. fr. 3, 379 20 a in r. G² del. ab Arnim (cf. fr. 3, 475 *al.*) a recta ratione del. Bentl. et post mente add. 5 21 a praescriptione] aperte descriptione V¹ 22 animi regine cont. V (c add.⁵) 23 app. V^c 24 aeae K¹ (hae K^c)R recte G¹VH 25 si V¹*

intemperantia omnem animi statum inflamat conturbat incitat, itaque et aegritudines et metus et reliquae perturbationes omnes gignuntur ex ea.

10 Quem ad modum, cum sanguis corruptus est aut
23 pituita redundat aut bilis, in corpore morbi aegrotationesque nascuntur, sic pravarum opinionum conturbatio et ipsarum inter se repugnantia sanitate spoliat animum morbisque perturbat; ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quae vocantur illi νοσήματα, eaque quae sunt eis morbis contraria, 10 quae habent ad res certas vitiosam offensionem atque fastidium, deinde aegrotationes, quae appellantur a Stoicis ἀρρωστήματα, isque item oppositae contrariae offensiones. hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo; qua oratione praetermissa minime necessaria ea, quae rem 15 continent, pertractemus. intellegatur igitur perturbationem iactantibus se opinionibus inconstanter et turbide in motu esse semper; cum autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit et tamquam in venis medullisque insederit, tum existet et morbus et aegrotatio et offensiones eae, quae sunt eis morbis aegrotationibusque contrariae. Haec, quae dico, cogitatione inter 20 se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine et ex laetitia. nam cum est concupita pe-

18 intellegatur . . . 375, 29 velocitas H

2 reliq; per conturbationes G¹ 4 St. fr. 3, 424 8 conturbat V¹

10 nose^mata X (nos^memata V) 11 vitiosam offensionem s vitiosa offensione X (-sas -es V^{rec}) 13 ἀρρωστήματα GV ac fere KR (o pro ω, à pro Λ) idem appositae G¹ 14 contraria V¹ opere GKV 15 crys. G¹ 17 ratione V¹ 20 in motu] immotus GRV (s del.^{rec}) H immotòs K (ss.^c) 22 existit X (exs. G) existet Küh. (de fut. cf. p. 378, 14 comm. ad 1, 29 Sen. epist. 85, 9 al.) inveteravit . . . insedit . . . existit Sey. 25 eaque GRV (eae K¹ sed; add.²)

cunia nec adhibita continuo ratio quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem, permanat in venas et inhaeret in visceribus illud malum, existitque morbus et aegrotatio, quae evelli inveterata non 5 possunt, eique morbo nomen est avaritia; similiterque ceteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam quae Graece φιλογυνία dicitur, ceterique similiter morbi aegrotationesque nascuntur. quae autem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογύνῳ Atili est, ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone qui μισάνθρωπος appellatur, ut inhospitalitas est: quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum quas fugiunt et oderunt. 15 definiunt autem animi aegrotationem opinionem vehementem de re non expetenda, tamquam valde expetenda sit, inhaerentem et penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt: opinionem vehementem de re non fugienda inhaerentem et penitus insitam tamquam fugienda; haec autem opinatio est iudicatio se scire, quod nesciat. aegrotationi autem talia quaedam subiecta sunt: avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, ligurritio, vinulentia, cuppedia, et si qua similia. est autem avaritia opinatio vehemens 25 de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhaerens et penitus insita, similisque est eiusdem generis definitio reliquarum. offensionum autem definitiones sunt eius 27

2 sanet Benti. permanet K¹ 3 existit (exs. KR) qui m. X (que V^{rec} s) 4 evelli Wopkens avelli 5 similiter quae GKV similiterque . . . 7 dicitur Non. 142, 20 7 eam s ea X Non. L ΦΙΛΟΓΥΝΙΑ fere X (ΦΥΛ ΚΗ -τιδ GV) 10 quale . . . 12 appellatur om. H 10 inmisso gyno X (imm. K gyno V immissum K²) Atil. fr. 1 11 de Timone] de ti in r. V² 12 misanep^ωτ^ωτ^ωδ appellatur X (misanep^ωτ^ωτ^ω // app. V, π fort. ex τ) 15 St. fr. 3, 427 20 fugienda] expetenda KRH 21 iudicio K¹ (ca add.²) 22 ambitio . . . 23 cuppedia Non. 85, 10 23 pervicacia KV vinulentia Non. vinol. X cf. Mue. cu//pedia G 27 eiusdem modi G¹

modi, ut inhospitalitas sit opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhaerens et penitus insita; similiterque definitur et mulierum odium, ut Hippolyti, et, ut Timonis, generis humani.

- 12 Atque ut ad valetudinis similitudinem veniamus 5
eaeque conlatione utamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici: ut sunt alii ad alios morbos procliviores — itaque dicimus gravidinosos quosdam, <quosdam> torminosos, non quia iam sint, sed quia saepe sint —, <sic> alii ad metum, alii ad aliam perturbationem; ex 10
quo in aliis anxietas, unde anxii, in aliis iracundia dicitur. quae ab ira differt, estque aliud iracundum esse, aliud iratum, ut differt anxietas ab angore (neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec, qui anxii, semper anguntur), ut inter ebrietatem <et ebriositatem> interest, aliudque est amatorem esse, aliud 15
amantem. atque haec aliorum ad alios morbos proclivitas late patet; nam pertinet ad omnes perturbationes; in multis etiam vitiis apparet, sed nomen 20
res non habet. ergo et invidi et malivoli et libidinosi et timidi et misericordes, quia proclives ad eas perturbationes <sunt>, non quia semper feruntur. haec igitur proclivitas ad suum quodque genus a similitudine

1 inhospitalis K¹RH 3 hippoliti GH hyppoliti V 5 veniamus s (cf. utamur) veniam X 6 consolatione V 7 St. fr. 3, 423 8 itaque . . . 9 torminosos Non. 32, 13 et 115, 16 gravidinosos Ω Non. (115, 16 etiam in lemmate) ut Plin. 18, 139 codd. praeter d cf. Catull. 44, 13 Lucil. 820 (gravedo Marx) gravedinosos edd. alt. quosdam om. Ω Non. add. Beroaldus 9 torminosos KRH (Non. L¹ priore loco) non quia] ia in r. V² sed . . . 11 quo om. K¹ add. c saepe sint, sic Gr. Lb. saepe sint X saepe, sic Man. (de iterato sint cf. Sey. ad Lael. 43) 12 aliud . . . 17 amantem Non. 444, 1 12 aliud ex illud V^{rec} 14 nec s haec X nec . . . 15 ut om. Non. et ebriositatem om. Ω Non. L¹ hab. Nonii codd. rell. 16 que om. G¹ Non. 19 etiam] enim H s 20 libidinosi Po. (cf. p. 389, 26. 28) lividi Ω et lividi del. We. 22 sunt s om. X proclives (proclive Bentl.) cum feruntur coni. Mue., sed proclivitas est διάθεσις; in perturbationibus proclivi feruntur (p. 381, 23), ad pert. proclives sunt (cf. v. 7; p. 402, 7; St. fr. 3, 465) ferantur We.

corporis aegrotatio dicatur, dum ea intellegatur ad aegrotandum proclivitas. sed haec in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur, in malis proclivitas, ut significet lapsionem, 5
in neutris habeat superius nomen. Quomodo autem in 13
corpore est morbus, est aegrotatio, est vitium, sic in animo. morbum appellant totius corporis corruptionem, aegrotationem morbum cum imbecillitate, vitium, cum partes corporis inter se dissident, ex quo 10
pravitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa 29
duo, morbus et aegrotatio, ex totius valetudinis corporis conquassatione et perturbatione gignuntur, vitium autem integra valetudine ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum 15
ab aegrotatione seiungere, vitiositas autem est habitus aut adfectio in tota vita inconstans et a se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur et aegrotatio, in altera inconstantia et repugnantia. non enim omne vitium paris habet 20
sensiones, ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, adfectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipiens, sed non distorta nec prava. morbi autem et aegrotationes partes sunt vitiositatis, sed perturbationes sintne eiusdem partes, quaestio est. vitia enim 30
adfectiones sunt manentes, perturbationes autem moventes, ut non possint adfectionum manentium partes esse. Atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic in bonis. sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas, sunt item in animo. <ut> enim corporis tem-

1 dicatur Bentl. dicitur 5 St. fr. 3, 425 6 est vitium Gr. et vit. X 8 inb. V 19 paris h. dissensiones Bentl. partis h. dissentientis X (-ent^{is} Vc, ent in r.). ceterum totus locus neglexer a Cic. scriptus 23 aegrotationis X (corr. K²) 27 St. fr. 3. 279 29 valetudo vires pulchritudo Sey. val. pulchr. vires Ursin. sed cf. Sextus 11, 142 αἰσθητά . . . ἐν τοῖς περὶ σώμα κάλλος ἰσχυρὸς εὐσεβία al. ac de variato ordine fin. 5, 80 validudo KH 30 add. Camerarius (est add. V^{rec})

peratio, cum ea congruunt inter se e quibus constamus, sanitas, sic animi dicitur, cum eius iudicia opinionesque concordant, eaque animi est virtus, quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiae praeceptis et eam subsequentem nec habentem ullam speciem suam, sed sive hoc sive illud sit, in solo esse sapiente. est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum curatione et purgatione medicorum conturbatio mentis aufertur. et ut corporis est quaedam apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate eaque dicitur pulchritudo, sic in animo opinionum iudiciorumque aequabilitas et constantia cum firmitate quadam et stabilitate virtutem subsequentem aut virtutis vim ipsam continens pulchritudo vocatur. itemque viribus corporis et nervis et efficacitati similes similibus quoque verbis animi vires nominantur. velocitas autem corporis celeritas appellatur, quae eadem ingenii etiam laus habetur propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem. Illud animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo temptari non possunt, corpora possunt; sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item, quorum omnes morbi et perturbationes ex aspersione rationis eveniunt. itaque in hominibus solum existunt; nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non in-

10 sed ut . . . 377, 12 tolluntur (*sine* 377, 1 inter . . . 377, 6 immania) H

4 alii (*priore loco*) aliam GRV¹ (*corr.*^c) 5 ea K 8 in insipientem] insipientem *in* in sapientem *mut.* V^{1 aut 2} (insanitas quae in sapientem *Turn.*) 9 purgatione *Lb.* perturbatione (*gubernatione* V^{rec}) 12 et perturbatione *del. Victorius* 11 ea quae X dicuntur G¹ 16 similibus quoque *Man.* similibusque 19 propter . . . percursiones *Non. 161, 20* (*s. l. percursionem*) percursionem X (*corr.* V^{rec} periuersionem K¹) 20 *St. fr. 3, 426* 21 temptari [non] possunt ut *c. Bentl. sed cf. Galen de Hipp. et Pl. 409, 1 M. al.* 22 corpora autem p. G (*exp.*²) 24 veniunt H 25 in *om.* H 26 quidam GR¹V¹ (*corr.* R²V^c)

cidunt. inter acutos autem et inter hebetes interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum et incidunt tardius et recreantur ocius, hebetes non item. nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingeniosi cadit; non enim multa eferata et immania; quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia aegritudo metus. Aegrotationes autem morbique animorum difficilius evelli posse putantur quam summa illa vitia, quae virtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus vitia sublata esse [non] possunt, quia non tam celeriter sanantur quam illa tolluntur.

Habes ea quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici, quae λογικά appellant, quia disserunt subtilius. ex quibus quoniam tamquam ex scrupulosis cotibus enavigavit oratio, reliquae disputationis cursum teneamus, modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate.

Prorsus satis; sed si quae diligentius erunt cognoscenda, quaeremus alias, nunc vela, quae modo dicebas, expectamus et cursum.

Quando, ut aliis locis de virtute et diximus et saepe dicendum erit — pleraeque enim quaestiones, quae ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur —, quando igitur virtus est adfectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, et ipsa per se sua sponte separata etiam utilitate laudabilis, ex ea proficiscuntur honestae voluntates sen-

1 hebetes non item est K¹ (*corr.*^{1 etc}) 2 aerugine GRV 5 non enim in ulla *Bentl.* sunt enim multa *Mdv.* non enim <ad omnia vitia aequae propensa est natura humana: sunt enim> multa fere desiderat *Po.* (*cf. p. 402, 8*) 6 eff. KV^c 8 *St. fr. 3, 430* 11 *del. Lb.* quia] qui *Dav.* 13 habes . . . disputant *Non. 60, 7* 14 logica GRV loica K 15 *cf. Hier. epist. 14, 10 al.* scrupulosis R (*sed fort. rasura supra p*) K (*ex -ossis*) G¹ (*sed p¹*) scrupulosis VK² *mg.* 20 dicebas, p. 365, 19 21 expectamus K¹ 22 ut *Man.* et 24 forte V¹ dicuntur K¹ 25 *St. fr. 3, 198*

tentiae actiones omnisque recta ratio (quamquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest). huius igitur virtutis contraria est vitiositas — sic enim malo quam malitiam appellare eam quam Graeci κακίαν appellant; nam malitia certi cuiusdam vitii nomen est, 5 vitiositas omnium —; ex qua concitantur perturbationes, quae sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum concitatioque motus, aversi a ratione et inimicissimi mentis vitaeque tranquillae. inportant enim aegritudines anxias atque acerbis animosque adfligunt et debilitant metu; idem inflammant adpetitione nimia, quam tum cupiditatem tum libidinem dicimus, inpotentiam quandam animi a temperantia et moderatione 35 plurimum dissidentem. quae si quando adepta erit id quod ei fuerit concupitum, tum eferetur alacritate, 15 ut 'nihil ei constet', quod agat, ut ille, qui 'voluptatem animi nimiam summum esse errorem' arbitratur. eorum igitur malorum in una virtute posita sanatio est. 16 Quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam et deformius quam aegritudine quis adflictus debilitatus iacens? cui miseriae proximus est is qui adpropinquans aliquod malum metuit exanimatusque pendet animi. quam vim mali significantes poëtae impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt 'ob scelera animique inpotentiam et superbiloquentiam.' ea 25 communis poena stultitiae est. omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione, semper aliqui talis terror

2 brevissime G¹V 3 virtus KR 4 κακίαν X 6 concitantur Camerar. cogitantur 7 paulo ante cf. § 22 11 item K² 12 quantum c. GK¹V¹ 13 animi a s V³ anima X 14 adepta erit Lb. ea dēptaretur K (- m.² potius quam¹) eademptaretur GRV 15 eferetur We. (effertur Dav.) fertur Gr. fert X 16 voluptatem eqs.] Trabea fr. II eundemque Cic. in verbis nihil ei constet (Com. inc. 37) respicit, cf. fin. 2, 14 ei B (e corr.) Benti. est X (-ē K esse V³) quod s quid X 21 quil q: V (: in r. V^c) 22 aliquod . . . 23 animi Non. 498, 2 22 examinatusque K Non. pars 24 Trag. inc. 110 animique . . . 25 superbiloquentiam Non. 175, 31 27 ratio V¹ aliqui talis Gron. (aliquis talis Victorius) cf. p. 432, 7 aliquid aliis Ω

impendet. atque ut haec tabificae mentis perturbationes sunt, aegritudinem dico et metum, sic hilariores illae, cupiditas avidae semper aliquid expetens et inanis alacritas, id est laetitia gestiens, non multum differunt 5 ab amentia. ex quo intellegitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum temperantem, alias constantem continentemque dicimus; non numquam haec eadem vocabula ad frugalitatis nomen tamquam ad caput referre volumus. quod nisi eo nomine virtutes 10 continerentur, numquam ita pervolgatum illud esset, ut iam proverbii locum optineret, 'hominem frugi omnia recte facere'. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter nimisque magnifice dicere videntur. Ergo hic, quisquis est, qui moderatione et 17 constantia quietus animo est sibi ipse placatus, ut 37 nec tabescat molestiis nec frangatur timore nec sitienter quid expetens ardeat desiderio nec alacritate futtili gestiens deliquescat, is est sapiens quem quaerimus, is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut 20 intolerabile ad demittendum animum aut nimis laetabile ad eferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis aut in tam exigua brevitate vitae 25 magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic

18 is ergo sapiens . . . 23 magnitudo H

1 atque . . . perturbationis sunt Non. 179, 27 haec Non. 3 avidae G (corr.¹) R expectens K¹ 6 alias bis add. V^c (sec. Buzzi) modestum, <tum> Wolf (sed particulae tum . . . alias . . . tum . . . alias duo paria verborum constituerent) modestum <et> t. s cf. off. 1, 15. 93. 46; fin. 2, 60 4, 19 Deiot. 26. asyndeton ut div. 2, 10: sol, luna quem motum habeat? quem quinque stellae etc. vel p. 383, 17 411, 18 431, 27 8 haec K¹ 11 obt. V Otto, Sprichw. 721 12 recte s recta X 13 nimis s V³ animis X 14 hic] his K¹ 16 timore add. G² 17 expectens X (c del. K¹ ut in v. 3 V expetens Gr.) ardet X ardeat V³ 5 18 futtili X (futili V³) 21 ferendum X effer. V³ s 23 nam] a in r. V^c num Benti. 25 animos X (corr. RV^{rec})

excubat, ut ei nihil inprovisum accidere possit, nihil
 38 inopinatum, nihil omnino novum? atque idem ita
 acrem in omnis partis aciem intendit, ut semper videat
 sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vi-
 vendi, ut, quemcumque casum fortuna invexerit, hunc 5
 apte et quiete ferat. quod qui faciet, non aegritudine
 solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis om-
 nibus. his autem vacuus animus perfecte atque abso-
 lute beatos efficit, idemque concitatus et abstractus
 ab integra certaue ratione non constantiam solum 10
 amittit, verum etiam sanitatem.

Quocirca mollis et enervata putanda est Peripate-
 ticorum ratio et oratio, qui perturbari animos necesse
 dicunt esse, sed adhibent modum quendam, quem ultra
 39 progredi non oporteat. modum tu adhibes vitio? an
 vitium nullum est non parere rationi? an ratio parum 15
 praecipit nec bonum illud esse, quod aut cupias ar-
 denter aut adeptus eferas te insolenter, nec porro
 malum, quo aut oppressus iaceas aut, ne opprimare,
 mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristitia aut 20
 nimis laeta errore fieri, qui [si] error stultis extenuetur
 die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant invete-
 rata aliter recentia, sapientis ne attingat quidem om-
 40 nino? Etenim quis erit tandem modus iste? quaera-
 mus enim modum aegritudinis, in qua operae pluri- 25
 mum ponitur. aegre tulisse P. Rupilium fratris re-
 pulsam consulatus scriptum apud Fannium est. sed
 tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam
 causam a vita recesserit; moderatius igitur ferre debuit.
 quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum acces- 30

2 eidem GRV¹ 8 absolute K¹R 14 adhibeant V (-ant
 in r.^c) 18 aut B⁵V⁸ ut X 19 iaceas aut] aut in r. V¹
 20 tristitia V¹ 21 si del. Mue. ad Seyfferti Lael. p. 253. an si
 [= sc.] error secl.? 22 maneat . . . ferant & maneat . . . fe-
 rat X (eaedem maneat M⁵) cf. p. 345, 2 25 quo VB opere X
 26 P. Rupilium Man. ex Fastis Cap. cf. Lael. 73 prutilium X
 (p exp. in RV, primum u in r. in V) 27 fr. 6 (p. 88 P.)
 29 moderatus G¹V¹

sisset? 'nata esset aegritudo nova, sed ea modica'.
 magna tamen facta esset accessio. quid, si deinde do-
 lores graves corporis, si bonorum amissio, si caecitas,
 si exilium? si pro singulis malis aegritudines acce- 18
 5 derent, summa ea fieret, quae non sustineretur. Qui 41
 modum igitur vitio quaerit, similiter facit, ut si posse
 putet eum qui se e Leucata praecipitaverit sustinere
 se, cum velit. ut enim id non potest, sic animus per-
 turbatus et incitatus nec cohibere se potest nec, quo
 10 loco vult, insistere. omninoque, quae crescentia per-
 niciose sunt, eadem sunt vitiosa nascentia; aegritudo 42
 autem ceteraeque perturbationes amplificatae certe
 pestiferae sunt: igitur etiam susceptae continuo in
 magna pestis parte versantur. etenim ipsae se impel-
 15 lunt, ubi semel a ratione discessum est, ipsaque sibi
 imbecillitas indulget in altumque provehitur impru-
 dens nec reperit locum consistendi. quam ob rem nihil
 interest, utrum moderatas perturbationes adprobent an
 moderatam iniustitiam, moderatam ignaviam, modera-
 20 tam intemperantiam; qui enim vitiiis modum apponit,
 is partem suscipit vitiorum; quod cum ipsum per se
 odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico
 incitataeque semel proclivi labuntur sustinerique nullo
 modo possunt.

25 Quid, quod idem Peripatetici perturbationes istas, 19
 43 quas nos extirpandas putamus, non modo naturalis
 esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum
 est talis oratio: primum multis verbis iracundiam
 laudant, ceterum fortitudinis esse dicunt, multoque et
 30 in hostem et in inprobum civem vehementioris ira-

1 dist. Se. 5 sustineretur] eretur in r. V^c 9 neccoloco
 K neqoloco G¹ necquiloco R¹ (corr.²) 10 omnino quaeque
 cr. X (quaequae K) pernitiola GRV 13 pestiferunt ig. K¹
 14 ipse GV 16 inb. G 17 reperit X 23 sustineri quae
 X (que V) 26 nos V^c non X 29 imit. Lact. inst. 6, 14 30 et
 im
 inprobum V (im ss.²) et inprobum GK (imp.) R (imp.) vehe-
 mentiores V (e ex 1²)

torum impetus esse, levis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: 'proelium rectum est hoc fieri, convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria;' haec nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec vero de bellatoribus solum disputant: im-
 5 peria severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae; oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiae, quae etiamsi non adsit, tamen ver-
 10 bis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant qui irasci nesciet, eamque, quam lenitatem
 44 nos dicimus, vitioso lentitudinis nomine appellant. Nec vero solum hanc libidinem laudant — est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido —, sed ipsum il-
 15 lud genus vel libidinis vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum; nihil enim quemquam nisi quod lubeat praeclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum ca-
 20 pere non posset, quaerentibusque respondebat Miltiadis tropaeis se e somno suscitari. cui non sunt auditae Demosthenis vigiliae? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. philoso-
 25 phiae denique ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere po-

3 demicare K¹ 4 habent] *Peripateticorum argumentationem recta oratione C. referre perguit ut mox v. 13 noctu eqs. (cf. p. 447, 26 fin. 3, 62. 64 al.)* 12 nesciet Ω (nesciat *edd. plur.*) ὅστις οὐδέποτε ὀργισθήσεται, τοῦτον οὐδ' ἄνδρα δοκεῖν εἶναι φασιν *cf. ὁ σοφὸς ὀργισθήσεται, amaturum esse p. 398, 5 vincetur 427, 28 al. Hor. ars 35 eamque . . . 13 appellant Non. 134, 4 vitiosolitudinis K nomine in mg. G¹ nevero G¹ 15 modo cf. p. 371, 7 321, 18 Lact. ira 17, 20 16 alt. vel om. KR 18 sqq. Val. Max. 8, 14 ext. 1 20 posset: indicatur non externa ambulandi causa, sed ratio qua adductus adulescens inquietus consilium ambulandi ceperit (cum pro quod Sey.) militiadis (alt. i del. V³) trophaeis GR (corr. R¹) V militia adstropheis K (tropea miliciadis Val. Max.) 21 suscitare X corr. V^{rec} 5 22 demostenis X dolore GR¹V¹ agebat K*

tuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoran Democritum Platonem accepimus. ubi enim quicquid esset quod disci posset, eo veniendum iudicaverunt. num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore po-
 5 tuisse? Ipsam aegritudinem, quam nos ut taetram et inmanem beluam fugiendam diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam, ut homines castigationibus reprehensionibus ignominis adfici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data vi-
 10 detur eis qui ignominiam et infamiam ferunt sine dolore; morderi est melius conscientia. ex quo est illud e vita ductum ab Afranio: nam cum dissolutus filius: 'heu me miserum!' tum severus pater: 'dum modo doleat aliquid, doleat quidlibet.' Reliquas quoque par-
 15 tis aegritudinis utilis esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam et calamitates hominum indignorum sublevandas; ipsum illud aemulari obrectare non esse inutile, cum aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se; metum vero si qui
 20 sustulisset, omnem vitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse nec opus
 25 esse et in omnibus fere rebus mediocritatem esse optumam existiment. quae cum exponunt, nihilne tibi videntur an aliquid dicere?

Mihi vero dicere aliquid, itaque expecto, quid ad ista. Reperiam fortasse, sed illud ante: videsne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? plane enim di-

2 quicquid G¹ esse G¹K 3 dici GR¹V¹ (corr. R¹V¹) num] nam R¹ 6 diximus p. 330, 10 fugienda X (-ā V^c) 7 homines s omnes X castigationes V¹ 8 adfici se] adficisse X (corr. V⁵) 12 evicta d. V Afr. fr. 409 13 eume K 16 calamitates post indignorum rep. X del. V³ 19 quis GV^{rec} 21 esse K qui leges qui magistratus in r. V^c 23 tenerent K 26 existimant s 28 ista// (eras. m) K

cunt, quod ad rem pertineat: Peripateticis responderetur a Stoicis; digladiantur illi per me licet, cui nihil est necesse nisi, ubi sit illud, quod veri simillimum videatur, anquirere. quid est igitur quod occurrat in hac quaestione, e quo possit attingi aliquid veri simile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis, qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aversa <a> ratione contra naturam animi commotio, vel brevius, ut perturbatio sit appetitus vehementior, vehementior autem intellegatur is qui procul absit a naturae constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atque haec pleraque sunt prudenter acuteque disserentium, illa quidem ex rhetorum pompa: 'ardores animorum cotesque virtutum.' an vero vir fortis, nisi stomachari coepit, non potest fortis esse? gladiatorium id quidem. quamquam in eis ipsis videmus saepe constantiam: 'conlocuntur, congregiuntur, quaerunt aliquid, postulant,' ut magis placati quam irati esse videantur, sed in illo genere sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat 20 Lucilius:

'Occidam illum equidem et vincam, si id quaeritis' inquit,

'Verum illud credo fore: in os prius accipiam ipse
Quam gladium in stomacho furi ac pulmonibus
sisto.

1 Peripateticis] haec igitur continent quae Academicis (qui verecunde nihil ipsi adfirmant) dicunt Ciceroque ipse ut Academicus amplectitur (cf. p. 364, 4) 5 e quo B² s aequa X (e qua V^{rec}) 7 quae KV¹ Zeno fr. 205 8 a GrB s om. X 10 vehementior semel in X 12 possint 'Bern.'¹ Bntl. sed (ut p. 387, 20 sqq.) C. ipse definitiones excutit; cf. v. 2—4 et p. 389, 25; 410, 3 atque Tregder atqui 16 id quidem ex idem K¹ 17 versus ign. conloquuntur G(?) 18 quaerunt Schlenger, Phil. 12, 288 quaerunt GVR¹ (a del.¹) queruntur K 20 Lucil. 153 pacidianus X (plac. V) 25 furi Ti. suria GRV sura K (def. Rosb. p. 100) furia Marx spurci Sey. pulmonibus isto VG¹

Odi hominem, iratus pugno, nec longius quicquam Nobis, quam dextrae gladium dum accommodet alter;

Usque adeo studio atque odio illius eferor ira'; 22
5 at sine hac gladiatoria iracundia videmus progre- 49
dientem apud Homerum Aiace[m] multa cum hilari-
tate, cum depugnaturus esset cum Hectore; cuius, ut
arma sumpsit, ingressio laetitiam attulit sociis, terrorem
autem hostibus, ut ipsum Hectorem, quem ad modum
10 est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse
ad pugnam paeniteret. atque hi conlocuti inter se,
prius quam manum consererent, leniter et quiete nihil
ne in ipsa quidem pugna iracunde rabioseve fecerunt.
ego ne Torquatam quidem illum, qui hoc cognomen
15 invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse, nec
Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia
fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est 50
nobis propter recentem memoriam, vel iurare possum
non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in
20 acie M. Alliennum Paelignum scuto protexerit gladi-
umque hosti in pectus infixerit. de L. Bruto fortasse
dubitarim, an propter infinitum odium tyranni efre-
natus in Arruntem invaserit; video enim utrumque
comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc ad-
25 hibetis iram? an fortitudo, nisi insanire coepit, im-
petus suos non habet? quid? Hercule[m] esse vultis, sustu-
lit ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustu-
lit fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Eryman-

2 nobis s vobis X (vobis R¹) accommodet V (prius o in r.^c) 4 hec feror K^c 5 at s V^{rec} ac hac] ac G 6 H 211
7. 9 haect. KV (6 G) 8 attollit K 9 autem add. G²
11 at^{que} V 14 cognomen e corr. V^{rec} B s cognovit nomen X
20 aciem alliennum KRG (ex ali.¹) acie maliennium V
pellignum KV e corr. 22 efre[n]. K¹ (hecfren.^c) efre[n]. V¹
23 arrunte X 24 comminus eqs. Ennii verba latere susp.
Mue. adhuc G¹ 28 ratumne X corr. V² s erymathio X (erim.
V) corr. R²

thio apro aut leone Nemeaeo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? vide ne fortitudo minime sit rabiosa sitque iracundia tota levitatis.

23 Neque enim est ulla fortitudo, quae rationis est 5
51 expers. 'contemnendae res humanae sunt, negligenda mors est, patibiles et dolores et labores putandi' — haec cum constituta sunt iudicio atque sententia, tum est robusta illa et stabilis fortitudo, nisi forte, quae vehementer acriter animose fiunt, iracunde fieri suspicatur. mihi ne Scipio quidem ille pontufex maxumus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, numquam privatam esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho tum, cum consulem languentem reliquit atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rem publicam 15
52 salvam esse vellent, se sequi iussit. nescio, ecquid ipsi nos fortiter in re p. fecerimus: si quid fecimus, certe irati non fecimus. an est quicquam similis insaniae quam ira? quam bene Ennius 'initium' dixit 'insaniae.' color, vox, oculi, spiritus, in potentia dictorum ac factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homericō foedius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam; satis est instructa parata armata per sese. 25
nam isto quidem modo licet dicere utilem vinulentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod et in-

1 aut] ut R¹ (corr. c?) K nemeaeo X marathonii auri GV¹
(corr. c) marathonii auri R¹ marathoniit auri K 2 comp. KR
6 'contemnendae . . . 7 putandi' — haec dist. Po. (cf. p. 307, 23) sunt B sint X 11 mihi ne B mihime X (minime V)
12 stoicorum GV 13 Tij ex tam K^c 14 graccho X
15 consul//ēet K (ēc) 16 salvam s salva X vellent We. vellet hęc quid VK^c 18 insaniae s insania X 19 Enn. fr. inc. 18 26 isto modo quidem Ω corr. We. vinul. . . 27 utilem om. V

sani et ebrii multa faciunt saepe vehementius. semper Ajax fortis, fortissimus tamen in furore; nam

Fácinus fecit máximum, cum Dánais inclinántibus

Summám rem perfecit manu.

5 proelium restituit insaniens: dicamus igitur utilem 24
insaniam? Tracta definitiones fortitudinis: intelleges 53
eam stomacho non egere. fortitudo est igitur 'adfectio animi legi summae in perpetiendis rebus obtemperans' vel 'conservatio stabilis iudicii in eis rebus quae formidolosae videntur subeundis et repellendis' vel 10
'scientia rerum formidolosarum contrariarumque aut omnino negligendarum conservans earum rerum stabile iudicium' vel brevius, ut Chrysippus (nam superiores definitiones erant Sphaeri, hominis in primis 15
bene definientis, ut putant Stoici; sunt enim omnino omnes fere similes, sed declarant communis notiones alia magis alia) — quo modo igitur Chrysippus? 'fortitudo est' inquit 'scientia rerum perferendarum vel adfectio animi in patiendo ac perferendo summae 20
legi parens sine timore.' quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat, metuo ne soli philosophi sint. quae enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine tectam atque involutam? qua aperta quis est qui aut 25
bellatori aut imperatori aut oratori quaerat aliquid neque eos existimet sine rabie quicquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes in- 54

2 Trag. inc. 64 nam poetae tribuunt alii 4 perfecit s
perficit X manu Bentl. manus Ω manu sua restituit proelium
Insaniens G. Hermann op. 7, 382 sed cf. Plasberg, Festschr. f. Vahlen 224, qui recte proel. r. ins. Ciceroni, non poetae tribuisse vid. 6 insaniem KR 7 Sphaerus St. fr. 1, 628 cf. Chrys. 3, 285 8 legissumme K (summe V) optemp. G 9 in eis ex meis V^c 11 contrariarumque] alt. a ex u eff. rumque in r. scr. V^c aut] et Hei. perferendarum aut s (sed omnino negligenda est ὀβδύρετα vel ἀδιάρητα cf. fin. 4, 71) 12 conservens V¹
13, 17 chris. V 14 spheri X 21 soli add. K^c 22 quae ex qui K¹

sanos esse dicunt, nonne ista conligunt? remove perturbationes maxumeque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. nunc autem ita disserunt, sic se dicere omnes stultos insanire, ut male olere omne caenum. 'at non semper.' commove: senties. sic iracundus non 5 semper iratus est; lacesse: iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore, cum liberis, cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid quod perturbata mens melius possit facere quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in moribus vitia, quod nullus erat iracundia foedius, iracundos solos morosus nominaverunt. Oratorem vero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum videmur, 15 cum quid in causis acrius et vehementius dicimus? quid? cum iam rebus transactis et praeteritis orationes scribimus, num irati scribimus? 'ecquis hoc animadvertit? vincite!' — num aut egisse umquam iratum Aesopum aut scripsisse existimas iratum Accium? 20 aguntur ista praeclare, et ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione, sed aguntur leniter et mente tranquilla.

Libidinem vero laudare cuius est libidinis? Themistoclem mihi et Demosthenen profertis, additis Pythagoran Democritum Platonem. quid? vos studia libidinem vocatis? quae vel optimarum rerum, ut ea

1 colligunt G¹ (corr.¹) K^cV^{rec} (ex colig.) 2 maxumequae G¹RV¹ videbantur K 3 monstra R¹ nostra G ita add. K^c 4 St. fr. 3, 665 cf. Aug. soliloq. 1, 11, 19 9 quod add. V¹ 12 moribus V^cB^s morbus GR¹V¹ morbis KR e corr. 13 solus V¹ 15 simulare n. dedecet om. V decet X 18 Accius Afr. 233 ecquis s etquis X animadvertit de orat. 3, 217 M (animum advertit L), quod hic quoque fort. restituendum

20 existimamus KR 22 est melius G¹ istrione X¹ str. G¹ 24 libid. GRK^c 25 demostenen X profertis G¹ 27 libidine GK

sunt quae profertis, sedata tamen et tranquilla esse debent. Iam aegritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? at commode dixit Afranius: 'dum modo doleat aliquid, 5 doleat quidlibet.' dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto, nos autem de constanti viro ac sapienti quaerimus. et quidem ipsam illam iram centurio habeat aut signifer vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. utile est enim 10 uti motu animi, qui uti ratione non potest. nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus. At etiam 26 56 aemulari utile est, obrectare, misereri. cur misereare potius quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim 15 suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, levare aegritudine. obrectare vero alteri aut illa vitiosa aemulatione, quae rivalitati similis est, aemulari quid habet utilitatis, cum sit aemulantis angi alieno bono quod ipse non habeat, obrectantis autem angi alieno bono, quod id etiam alius 20 habeat? qui id adprobari possit, aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle summa dementia est.

Mediocritates autem malorum quis laudare recte 25 possit? quis enim potest, in quo libido cupiditasve sit, non libidinosus et cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur et iracundum et anxium et timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamvis fuse lateque pos-

1 et add. G² 3 ad KR 4 fr. 409 cf. p. 383, 13 5 doleat] lateat G¹ quidlibet hic X 6 sapienti ex -e V¹ 10 utinmotu K¹ 11 etiam] enim Sey. sed cf. p. 383, 14 quoque (item post Afranii versum) 12 obrectari X 19 opt. G 21 qui s quis GK^cRV quid K¹ (quis/id M) app. V^c 22 nam B^s non X 29 excelentia R¹V¹ 30 dici . . . 390, 1 esse in ras. eiusdem spatii K¹ (ante ras. ult. verbum fuit cognitionemque cf. p. 390, 2) fuse om. V possunt B¹ e corr. s possit X

sunt, sed brevissime illo modo, sapientiam esse rerum
divinarum et humanarum scientiam cognitionemque,
quae cuiusque rei causa sit; ex quo efficitur, ut di-
vina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat.
in hanc tu igitur tamquam in mare, quod est ventis 5
subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri?
quid est quod tantam gravitatem constantiamque per-
turbet? an improvisum aliquid aut repentinum? quid
potest accidere tale ei, cui nihil, quod homini evenire
possit, <non praemeditatum sit>? nam quod aiunt ni- 10
mia resecari oportere, naturalia relinquere, quid tandem
potest esse naturale, quod idem nimium esse possit?
sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus, quae
evellenda et extrahenda penitus, non circumcidenda
nec amputanda sunt. 15

27
58 Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente quam
de te ipso quaerere — illum enim putas omni pertur-
batione esse liberum, te vis —, videamus, quanta
sint quae <a> philosophia remedia morbis
animorum adhibeantur. est enim quaedam me- 20
dicina certe, nec tam fuit hominum generi infensa at-
que inimica natura, ut corporibus tot res salutaris,
animis nullam invenerit; de quibus hoc etiam est
merita melius, quod corporum adiumenta adhibentur
extrinsecus, animorum salus inclusa in ipsis est. 25
sed quo maior est in eis praestantia et diviniore, eo
maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio
cernit, quid optimum sit, neglecta multis implicatur
59 erroribus. ad te igitur mihi iam convertenda omnis

1 sapientia GV¹ sapientem K¹ 6 cadere om. R¹ (add.??)
9 ei ut v. K et GRV 10 add. Bouhier (cf. 3, 34 Phil. 11, 7)
14 et extrahenda om. V 19 sint V³ sit X a B²M² om. X
23 nulla GKR nullas V sed s fort. postea additum
nullam s est om. R¹ 27 indigent s indiget X 28 quod
K¹ neglecta hic X implicabitur K (def. Roßb. p. 100 ft. recte)
29 at V¹

oratio est; simulas enim quaerere te de sapiente, quae-
ris autem fortasse de te.

Earum igitur perturbationum, quas exposui, variae
sunt curationes. nam neque omnis aegritudo una
5 ratione sedatur (alia est enim lugenti, alia miseranti
aut invidenti adhibenda medicina); est etiam in omni-
bus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum
ad universam perturbationem, quae est aspernatio
rationis aut appetitus vehementior, an ad singulas,
10 ut ad metum lubricitatem reliquas melius adhibeatur
oratio, et utrum illudne non videatur aegre ferendum,
ex quo suscepta sit aegritudo, an omnium rerum tol-
lenda omnino aegritudo, ut, si quis aegre ferat se
pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum
15 non esse, an hominem aegre ferre nihil oportere. ni-
mirum hoc melius, ne, si forte de paupertate non
persuaseris, sit aegritudini concedendum; aegritudine
autem sublata propriis rationibus, quibus heri usi
sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tolli- 28
20 tur. sed omnis eius modi perturbatio animi pla- 60
catione abluatur illa quidem, cum doceas nec bonum
illud esse, ex quo laetitia aut libido oriatur, nec
malum, ex quo aut metus aut aegritudo; verum tamen
haec est certa et propria sanatio, si doceas ipsas per-
25 turbationes per se esse vitiosas nec habere quicquam
aut naturale aut necessarium, ut ipsam aegritudinem
leniri videmus, cum obicimus maerentibus imbecilli-
tatem animi ecfeminati, cumque eorum gravitatem
constantiamque laudamus, qui non turbulente humana
30 patientur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui

3 eorum s earum X 5 sadatur V 6 adhibenda add. G²
9 a² ut V 10 libid. K¹V reliquas V¹ (que add.³) reliquias
GKR 12 tollenda s toleranda X 13 omni V¹ 16 si add.
K^c 20 animi] enim V¹ 21 nec s V³ et X 22 a² ut V et G¹
26 ut] aut R¹V ipsa GRV¹ 27 obicibus GKR inbecillita-
tem G 28 gravitate constantiaque GRV¹

illa mala esse censent, ferenda tamen aequo animo
arbitrantur. putat aliquis esse voluptatem bonum,
alius autem pecuniam; tamen et ille ab intemperantia
et hic ab avaritia avocari potest. illa autem altera
ratio et oratio, quae simul et opinionem falsam tollit
et aegritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed
61 raro proficit neque est ad vulgus adhibenda. quaedam
autem sunt aegritudines, quas levare illa medicina
nullo modo possit, ut, si quis aegre ferat nihil in se
esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis,
10 propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam
sit ad eum admovenda curatio, et talis quidem, quae
possit esse omnium etiam de ceteris rebus discrepan-
tium philosophorum. inter omnis enim convenire
oportet commotiones animorum a recta ratione aver-
15 sas esse vitiosas, ut, etiamsi vel mala sint illa, quae
metum aegritudinemve, vel bona, quae cupiditatem
laetitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio.
constantem enim quendam volumus, sedatum, gra-
vem, humana omnia spernentem illum esse, quem
20 magnanimum et fortem virum dicimus. talis autem
nec maerens nec timens nec cupiens nec gestiens
esse quisquam potest. eorum enim haec sunt, qui
eventus humanos superiores quam suos animos esse
ducunt.

25

19 constantem . . . 393, 15 vitae H

1 ferendum K 2 arbitratu GRV¹ puta GRV¹ aliquid K
idem fuit fort. in R (aliquiesse) 4 hic avaritia V¹ 5 et oratio
om. V falsa GRV¹ 6 et om. K¹ aegritudine GRV¹ 8 ulla
V^{rec} 11 is ex si G² agatur G¹ 16 vitiosas om. V vel . . .
17 vel Benth. nec . . . nec 16 quae] ex quem V³ 20 sper-
nentem Anon. ap. Lb. prementem (praem. GKH)X (vix Cice-
ronianum, licet Sen. de ira 3, 6, 1 dicat: animus quietus sem-
per, . . . omnia infra se premens cf. Tusc. p. 405, 20 omnia
subter se habet) praemeditantem Se. 21 virum add. G³
23 quae ventus G¹ (corr.¹) V¹ (corr.³) 25 ducunt s dic-
unt X

Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una
ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud quod per-
turbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicen-
dum. itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum
5 agitur ut ea tollatur, non est quaerendum, bonum
illud necne sit quod lubidinem moveat, sed lubido
ipsa tollenda est, ut, sive, quod honestum est, id sit
summum bonum sive voluptas sive horum utrum-
que coniunctum sive tria illa genera bonorum, tamen,
10 etiamsi virtutis ipsius vehementior appetitus sit, ea-
dem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio.
continet autem omnem sedationem animi humana in
conspectu posita natura; quae quo facilius expressa
cernatur, explicanda est oratione communis condicio
15 lexque vitae. itaque non sine causa, cum Orestem 63
fabulam doceret Euripides, primos tris versus revo-
casse dicitur Socrates:

'Neque tam terribilis ulla fando oratio est,
Nec fors nec ira caelitum in vectum malum,
20 Quod non natura humana patiendo eferat.'
est autem utilis ad persuadendum ea quae acciderint
ferri et posse et oportere enumeratio eorum qui
tulerunt. etsi aegritudinis sedatio et hesterna dispu-
tatione explicata est et in Consolationis libro, quem
25 in medio — non enim sapientes eramus — maerore et
dolore conscripsimus; quodque vetat Chrysippus, ad

1 St. fr. 3, 488 cf. 474 aut V (exp.³) 3 sit add. G² 6 lib.
H (bis) K¹ priore loco 7 sive ex sine V³ 10 etiamsi] si H
virtus KRH 11 sit add. G¹ 15 non . . . 16 Euripides
Prisc. GL. 2, 246, 2 16 doceret s Prisc. diceret X 18 neque
. . . 20 ferat Prisc. GL. 3, 426, 7 18 oratio s (ἔπος) ratio X
Prisc. 19 fors X (sor G¹ fors G²) Prisc. (audacter dictum pro eo
quod fors fert, ut saepe fortuna; sed vix spernendum cf. Fors-
deus Att. 4, 10 forte-divinitus Liv. 1, 4, Ov. trist. 5, 3, 13,
Vell. 2, 66 al.) sors vulgo (πάθος Eur.) in vectum edd. Inventum
X in vectum Prisc. 20 non add. G² 22 oportere] V eorum
bis V¹ 23 tulerunt GR (corr.^c) V (corr.³) 26 vertat V¹
St. fr. 3, 484

30 recentis quasi tumores animi remedium adhibere, id
64 nos fecimus naturaeque vim attulimus, ut magnitudini
medicinae doloris magnitudo concederet. Sed aegri-
tudini, de qua satis est disputatum, finitimus est me-
tus, de quo pauca dicenda sunt. est enim metus, ut
5 aegritudo praesentis, sic ille futuri mali. itaque non
nulli aegritudinis partem quandam metum esse dice-
bant, alii autem metum praemolestiam appellabant,
quod esset quasi dux consequentis molestiae. quibus
igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur
10 sequentia. nam videndum est in utrisque, ne quid
humile summissum molle efeminatum fractum abiectumque
faciamus. sed quamquam de ipsius metus in-
constantia inbecillitate levitate dicendum est, tamen
multum prodest ea, quae metuuntur, ipsa contemnere.
15 itaque sive casu accidit sive consilio, percommode factum
est, quod eis de rebus quae maxime metuuntur,
de morte et de dolore, primo et proximo die dis-
putatum est. quae si probata sunt, metu magna ex
31 parte liberati sumus. 20

65 Ac de malorum opinione hactenus; videamus nunc
de bonorum, id est de laetitia et de cupiditate. mihi
quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi per-
turbationem, una res videtur causam continere, omnis
eas esse in nostra potestate, omnis iudicio susceptas,
25 omnis voluntarias. hic igitur error est eripiendus, haec
detrahenda opinio atque ut in malis opinatis tolerabili-
a, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea quae mag-

3 sed . . . 13 faciamus H

2 attulimus X (adt. V) cum in vim corr. V^s ut cum
magnitudine . . . 3 concederet Non. 270, 11 5 //ut V¹ 6 illi
X corr. V^s 8 praemolestia X corr. V^{rec} 9 esset Bentl.
est 16 casu] causa V 18 disputandum K disputata sunt
G (-a sunt e corr.) 23 eaque KR pertinet s pertinent X
26 haec detrahenda opinio ne consererent Gr 27 tollerabilia
X (corr. R^c)

na et laetabilia ducuntur. atque hoc quidem commune
malorum et bonorum, ut, si iam difficile sit persua-
dere nihil earum rerum, quae perturbent animum, aut
in bonis aut in malis esse habendum, tamen alia ad
5 alium motum curatio sit adhibenda aliaque ratione
malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus
corrigendus. atque erat facile sequentem eam rationem, 66
quae maxime probatur de bonis et malis, negare um-
quam laetitia adfici posse insipientem, quod nihil um-
quam haberet boni; sed loquimur nunc more communi.
sint sane ista bona, quae putantur, honores divitiae
voluptates cetera, tamen in eis ipsis potiundis exul-
tans gestiensque laetitia turpis est, ut, si ridere conces-
sum sit, vituperetur tamen cachinnatio. eodem enim
15 vitio est ecfusio animi in laetitia quo in dolore contrac-
tio, eademque levitate cupiditas est in appetendo qua
laetitia in fruendo, et ut nimis adflicti molestia, sic
nimis elati laetitia iure iudicantur leves; et, cum in-
videre aegritudinis sit, malis autem alienis voluptatem
20 capere laetitiae, utrumque immanitate et feritate qua-
dam proponenda castigari solet; atque ut cavere decet,
timere non decet, sic gaudere decet, laetari non decet,
quoniam docendi causa a gaudio laetitiam distingui- 67
mus; illud iam supra diximus, contractionem animi
25 recte fieri numquam posse, elationem posse. aliter
enim Naevianus ille gaudet Hector:
'Laetus sum laudari me abs te, pater, a laudato viro',
aliter ille apud Trabeam:

1 dicuntur Ω corr. Wo. 2 bonorum et malorum G¹
3 perturbant K¹ 8 maxime VK¹ (-mae) probatur] -obatur
in r. V^c 11 sunt V honore K¹ 12 potiundus G¹ 17 ad-
flicti s adflicto X 18 nimis s animis X (animi V^s) dican-
tur V 21 atque . . . 22 timere non decet Non. 444, 7 ca-
vere Dav. e p. 367, 26 confidere Ω Non. (interpolatum ex
p. 324, 1sq.) providere Tr. 24 supra cf. p. 368, 2 contrac-
tione X corr. V^s 26 Hect. profic. 15 haector GK hōctor
V^(*) 28 Trab. fr. 1

'Léna delenita argento nítum observabit meum,
 Quid velim, quid stúdeam. adveniens digito impellam
 iánuam,
 Fóres patebunt. de inproviso Chrýsis ubi me aspé-
 xerit, 5
 Álacris ob viám mihi veniet cómplexum exoptáns
 meum,
 Mihi se dedit.'
 quam haec pulchra putet, ipse iam dicit:
 'Fórtunam ipsam anteíbo fortunís meis' 10
 32 haec laetitia quam turpis sit, satis est diligenter atten-
 68 dendentem penitus videre.
 Et ut turpes sunt, qui eferunt se laetitia tum cum
 fruuntur Veneriis voluptatibus, sic flagitiosi, qui eas
 inflammato animo concupiscunt. totus vero iste, qui 15
 volgo appellatur amor — nec hercule invenio, quo no-
 mine alio possit appellari —, tantae levitatis est, ut
 nihil videam quod putem conferendum. quem Caeci-
 lius 'deum qui non summum putet, aut stultum aut 20
 rerum esse imperitum' existumat,
 'Cui in manu sit, quem esse dementém velit,
 Quem sápere, quem sanári, quem in morbum ínici,
 . . . . .
 Quem cóntra amari, quem éxpeti, quem arcéssier.' 25
 o praeclaram emendatricem vitae poëticam, quae amo-
 69 rem flagitii et levitatis auctorem in concilio deorum

1 argento ex -tum V 3 genuam K 8 se dedit K sedet
 V 11 haec . . . 13 effe om. V¹, add. V^{rec} in mg., runt
 se eadem m. in r. 13 hecferunt K haec ferunt G qui//effe-
 runt R (i et ef m. rec.) 14 quiaesinflammato K¹ inflama-
 to GRV 16 appellantur V¹ nec ex ne V^c 18 fr. 259
 20 existumat s existumet X 21 cui Ciceroni trib. Mue.
 cuii Ribb. demente GRV¹ 22 sanari Man. insanare K¹ in-
 sanire GRVK^c 24 hunc fere versum excidisse statuit Bentl.:
 quem odio esse, quem contemni, quem excludi foras arces-
 sier Bentl. accessiri (arcesciri V¹)X 25 amore X (in K s in
 fine eras.)

conlocandum putet! de comoedia loquor, quae, si haec
 flagitia non probaremus, nulla esset omnino; quid ait
 ex tragoedia princeps ille Argonautarum?
 'Tú me amoris mágis quam honoris sérvavisti grátia.'
 5 quid ergo? hic amor Medae quanta miseriarum exci-
 tavit incendia! atque ea tamen apud alium poëtam patri
 dicere audet se 'coniugem' habuisse 'illum, Amor quem 33
 dederat, qui plus pollet potiorque est patre.' Sed poëtas 70
 ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio ver-
 10 sari ipsum videmus Iovem: ad magistros virtutis phi-
 losophos veniamus, qui amorem negant stupri esse
 et in eo litigant cum Epicuro non multum, ut opinio
 mea fert, mentiente. quis est enim iste amor amicitiae?
 15 que formosum senem? mihi quidem haec in Graeco-
 rum gymnasiis nata consuetudo videtur, in quibus isti
 liberi et concessi sunt amores. bene ergo Ennius:
 'Flágití princípium est nudare ínter civis córpora.'
 qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti
 20 tamen et anxii sunt, eoque magis, quod se ipsi continent
 et coërcent. atque, ut muliebris amores omittam, qui-
 bus maiorem licentiam natura concessit, quis aut de
 Ganymedi raptu dubitat, quid poëtae velint, aut non in-
 tellegit, quid apud Euripidem et loquatur et cupiat 71
 25 Laius? quid denique homines doctissimi et summi poë-
 tae de se ipsis et carminibus edunt et cantibus? fortis
 vir in sua re p. cognitus quae de iuvenum amore scribit
 Alcaeus! nam Anacreontis quidem tota poësis est ama-
 toria. maxime vero omnium flagrasse amore Reginum

1 conlocari dum G¹ 2 non s nos X (cf. p. 381, 26) nos (non)
 Roßb. p. 103 3 argonautarū V (rū in r. V^c) 4 Ennius Med.
 exul 278 tum amoris K tum ea moris R servavisti Crat. ser-
 vasti 7 se s V^s sed X Trag. inc. 174 8 haec G (exp.¹ est ss.²)
 10 at G¹ 11 St. fr. 3, 653 Epic. 483 quimorem quā orem K¹ -1
 amorem in r. G² 13 ista K¹ 17 Ennius sc. 395 18 flagitii X
 cives G(?) R^{rec} 23 ganymedi K nymedi G¹ ganymedis V^{rec}
 24 Eurip. Chryssippo p. 632 N. 26 edunt Lb. edant cf. praef.

34 Ibycum apparet ex scriptis. Atque horum omnium
 lubricosos esse amores videmus: philosophi sumus
 exorti, et auctore quidem nostro Platone, quem non
 iniuria Dicaearchus accusat, qui amori auctoritatem
 72 tribueremus. Stoici vero et sapientem amatorum esse 5
 dicunt et amorem ipsum 'conatum amicitiae faciendae
 ex pulchritudinis specie' definiunt. qui si quis est in
 rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine
 cura, sine suspirio, sit sane; vacat enim omni libidine;
 haec autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis 10
 amor, ut est certe, qui nihil absit aut non multum ab in-
 sania, qualis in Leucadia est: 'si quidem sit quisquam
 73 deus, cui ego sim curae' — at id erat deis omnibus cu-
 randum, quem ad modum hic frueretur voluptate ama-
 toria! 'heu me infelicem!' — nihil verius. probe et ille: 15
 'sanusne es, qui temere lamentare?' sic insanus vide-
 tur etiam suis. at quas tragoedias efficit!

'Te, Apóllo sancte, fér opem, teque, amnípotens
 Neptune, invoco,

20 Vosque ádeo, Venti'
 mundum totum se ad amorem suum sublevandum
 conversurum putat, Venerem unam excludit ut ini-
 quam: 'nam quid ego te appellem, Venus?' eam prae
 libidine negat curare quicquam: quasi vero ipse non
 35 propter lubricum tanta flagitia et faciat et dicat. 25
 74 — sic igitur adfecto haec adhibenda curatio est, ut
 et illud quod cupiat ostendatur quam leve, quam
 contemnendum, quam nihili sit omnino, quam facile
 vel aliunde vel alio modo perfici vel omnino neglegi

3 et] ex G¹ 5 St. fr. 3, 652 7 qui si] quin V 12 Tur-
 pil. 115 13 cui Ribb. ad V dehis X (de/is V) 16 sanum es
 Wo. sic] hic Mdv. (at cf. Ita div. 2, 82) 17 at] ad KR
 effect KR G (tragoedias effect) V^{rec} (affect V¹) efficit s
 18 te s et X tequea omnipotens GR tequea omnipotens K te-
 que/omnipotens V amnipotens Wölfflin ap. Ribb. omnip. vulgo
 23 quid add. K^c 24. 25 lib. V 27 ostendat Q ostenda-
 tur Dav. ostendas Bouhier 28 nihil V 29 vel aliunde bis K¹
 vel/aliunde G (i in r. et²)

possit; abducendus etiam est non numquam ad alia
 studia sollicitudines curas negotia, loci denique mu-
 tatione tamquam aegroti non convalescentes saepe cu-
 randus est; etiam novo quidam amore veterem amorem 75
 5 tamquam clavo clavum eiciendum putant; maxime
 autem admonendus (est), quantus sit furor amoris.
 omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto
 nulla vehementior, ut, si iam ipsa illa accusare nolis,
 supra dico et corruptelas et adulteria, incesta denique,
 10 quorum omnium accusabilis est turpitudine, — sed ut
 haec omittas, perturbatio ipsa mentis in amore foeda
 per se est. nam ut illa praeteream, quae sunt furoris, 76
 haec ipsa per sese quam habent levitatem, quae viden-
 tur esse mediocria,

Iniúriae

15 Suspiciones inimicitiae indútia
 Bellúm pax rursus! incérta haec si tu póstules
 Ratióne certa fácere, nihilo plús agas,
 Quam si des operam, ut cúm ratióne insánias.
 20 haec inconstantia mutabilitasque mentis quem non ipsa
 pravitate deterreat? est etiam illud, quod in omni per-
 turbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi
 opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam.
 etenim si naturalis amor esset, et amarent omnes et
 25 semper amarent et idem amarent, neque alium pu-
 dor, alium cogitatio, alium satietas deterreret.
 Ira vero, quae quam diu perturbat animus, dubi- 36
 77 tationem insaniae non habet, cuius impulsu existit etiam
 inter fratres tale iurgium:

24 etenim . . . 26 deterreret H

1 etiam est non in r. V^c 4 Hier. epist. 125, 14 5 clavo
 clava V 6 idmonendus V¹ add. Bai. 8. 10 accus. K
 11 omittas ex comitas V^s 12 futuris K¹ furoris^c 13 sese V
 (exp.³) 15 Ter. Eun. 59—63 16 induciae RV 17 si tu s
 sit ut X (prius t exp. V^s) 18 plus add. G² 21 etiam Man.
 enim 24 amor esset ex amorem et K^c 25 et idem amarent
 om. H 26 deterreret G¹ 27 quae] ae in r. V² 28 imp. KR

'Quis homo te exsuperávit usquam géntium impudentia?'

'Quis autem malitiá te?' —

nosti, quae secuntur; alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimae contumeliae, ut facile appareat Atrei filios esse, eius qui meditatur poenam in fratrem novam:

'Maiór mihi moles, máius miscendúmst malum,

Qui illius acerbum cór contundam et cóprimam'.

quo igitur haec erumpit moles? audi Thyestem: 10

'Ipsus hortatúr me frater, út meos malis miser

Mánderem natós —'

eorum viscera apponit. quid est enim quo non progrediatur eodem ira, quo furor? itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, 15 de ratione, de mente; horum enim potestas in totum 78 animum esse debet. His aut subtrahendi sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi conligant, — quid est autem se ipsum colligere nisi dissipatas animi partis rursus in suum locum cogere? — aut ro- 20 gandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira. defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Archytæ, qui cum vilico factus esset iratior, 'quo te modo' in- 25 quit 'accepissem, nisi iratus essem!'

37 Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt
79 — potest utilis esse insania? — aut naturalem? an quic-

1 *Enn. Iph. 222* usquam *Bentl.* (ε?) umquam 4 enim] eum KR 5 gravissime KRV 8. 11 *Acc. Atr. 200. 229* 8 mihi *om. V* miscendumst *de orat. 3, 219, nat. deor. 3, 68* miscendum *hic Ω* 10 erumpit *Dav. erunt X erit Gr.* 11 ipsum *Ω* ipsus *de orat. 3, 217 lg. 69* (ipsius *M ipse L*) 12 manderem *de orat. 3, 219 ML* (cf. *Sen. Thy. 779*) mandarem (*conferunt Lucr. 2, 638; sed Saturnus liberos καταπίνει, non καταβιβρώσκει*) 13 viscere GK (*bis scr.*)R viscerae V quo// V¹ (quod?) 18 se ipsi V⁸ ε ipse ipsi X 19 dissipatas *e corr. in G et R* 22 fervescat G¹ 28 an ε hanc X

quam est secundum naturam, quod fit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira, aut alius alio magis iracundus esset, aut finem haberet prius quam esset ulta, ulciscendi libido, aut quem- 5 quam paeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui cum interemisset Clitum familiarem suum, vix a se manus abstinuit; tanta vis fuit paenitendi. quibus cognitis quis est qui dubitet quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis ac 10 voluntarius? Quis enim dubitarit quin aegrotationes animi, qualis est avaritia, gloriae cupiditas, ex eo, quod magni aestumetur ea res ex qua animus aegrotat, oriantur? unde intellegi debet perturbationem quo- 15 firma animi confisio, scientia quaedam est et opinio gravis non temere adsentientis, metus quoque est diffidentia expectati et impendentis mali, et si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metum. ut igitur metus, sic reliquae perturbationes 20 sunt in malo. ergo ut constantia scientiae, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi aut misericordes aut invidi aut tale quid, ei sunt constituti quasi mala valetudine animi, sanabiles ta-

1 est sec. ε es sec. R esse sec. GKV 2 ira *add. G²*
3 aut finem . . . 4 esset *add. V⁸* 4 ulta *Man. ulla* 5 fecisse
V¹ 6 clitum] iditum K 8 dubitat K 12 magna V
13 oriantur ε oriatur 14—21 *loco desperato sententia tolerabilis efficiatur, si scribas: metus quoque <qui> est diffidentia <inbecilla est adsenso (cf. p. 368, 26)> expectati et impendentis mali. propter haec ultima autem verba proximum enuntiatum et si spes — metum ante et si fidentia — imp. mali ponent dum videtur. ut igitur metus — in malo = ὥστε ἐν τῷ φρόνῳ (gen. masc. cf. St. fr. 3, 548 p. 147, 9 τὸν σοφὸν . . . οὐκ ἐπιστεῖν: τὴν γὰρ ἀπιστίαν εἶναι ψεύδους ἀπόληψιν, τὴν δὲ πίστιν ἀστεῖον ἀπάρχειν, εἶναι γὰρ κατάληψιν ἰσχυρὰν κτλ.) εἶναι τὸν φόβον, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ πάθη πάντα? sed quid Cicero peccaverit quid librarii, incertum. 16 diffidentia KV⁸ (ittiae V¹) defidentia GR 17 inp. V 19 metum] mecum G¹V¹ reliqui K¹ 23 valetudini V sanabiles ε sanabile est*

men, ut Socrates dicitur: cum multa in conventu vitia conlegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent, ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi sic nata, sed ratione
 81 a se deiecta diceret. ergo ut optuma quisque valetudine adfectus potest videri [ut] natura ad aliquem morbum proclivior, sic animus alius ad alia vitia propensior. qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant e falsis opinionibus rerum bonarum et malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior. inveteratio autem, ut in corporibus, aegrius depellitur quam perturbatio, citiusque
 38 lippitudo depellitur.

82 Sed cognita iam causa perturbationum, quae omnes oriuntur ex iudiciis opinionum et voluntatibus, sit iam huius disputationis modus. scire autem nos oportet cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum et malorum finibus nihil a philosophia posse aut maius aut utilius optari quam haec, quae a nobis hoc quadriduo disputata sunt. morte enim contempta et dolore ad patiendum levato adiunximus sedationem aegritudinis, qua nullum homini malum maius est. etsi enim omnis animi perturbatio gravis est nec multum differt ab amentia, tamen [ita] ceteros, cum sunt in aliqua perturbatione aut metus aut laetitiae aut cupiditatis, commotos modo et perturbatos dicere solemus,

2 zopyrus GK 5 sic nata *Po* signa (insita vel innata *Bentl.* *Dav.* quod potius de eis rebus dicitur quas etiam nunc habemus) cf. *fin.* 2, 33 ut bacillum aliud est inflexum de industria, aliud ita natum *fat.* 9 al. 6 adse R¹ deiec///ta di//ceret K valetudine R 7 aff. KR *del. Tr.* 13 perturbatione K¹ 14 tumor *add. V^c mg.* tuorum K¹ 15 depellitur *del. Dav.* sed *cf. Mue.* 18 nos s vos X 19 quoad R¹ V^{rec} s quod ad GKR² V¹ cognosci ab homine R¹ (*corr. c²*) K 20 a om. K 26 *del. Lb.* tamen ita ut *ditt. verbi* amentia *del. Nissen fort. rectius* 27 laetitia// V (-ae³) 28 commotus V¹

at eos, qui se aegritudini dederunt, miseros adflictos aerumnosos calamitosos. itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de aegritudine et de ceteris perturbationibus disputare-
 5 mus; in ea est enim fons miseriarum et caput. sed et aegritudinis et reliquorum animi morborum una sanatio est, omnis opinabilis esse et voluntarios ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur. hunc errorem quasi radicem malorum omnium stirpitus philosophia
 10 se extracturam pollicetur. demus igitur nos huic excollendos patiamurque nos sanari. his enim malis insidentibus non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quicquam ratione confici, cum
 15 contra nihil sine ratione recte fieri possit, aut, cum philosophia ex rationum conlatione constet, ab ea, si et boni et beati volumus esse, omnia adiumenta et auxilia petamus bene beateque vivendi.

1 qui se] *ex quis V² quas G¹ aegritudinis G¹ (corr. ¹) K¹ (corr. ^c) V¹ (s eras.) affl. KR 5 *alt. et om. V* 7 reque GKR (quae . . . videatur in r. K¹) 9 stirpitus *Statil. Max. ap. Char. GL. 2, 219, 25* 14 ratione V² s rationi X 15 conlatione KR consolatione V*

M. TULLI CICERONIS
TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE

LIBER QUINTUS

1 Quintus hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum
1 disputationum, quo die est a nobis ea de re, quam
tu ex omnibus maxime probas, disputatum. placere
enim tibi admodum sensi et ex eo libro, quem ad me
accuratissime scripsisti, et ex multis sermonibus tuis 5
virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam.
quod etsi difficile est probatu propter tam varia et
tam multa tormenta fortunae, tale tamen est, ut ela-
borandum sit, quo facilius probetur. nihil est enim
omnium quae in philosophia tractantur, quod gravius 10
2 magnificentiusque dicatur. nam cum ea causa im-
pulerit eos qui primi se ad philosophiae studium con-
tulerunt, ut omnibus rebus posthabitis totos se in
optumo vitae statu exquirendo conlocarent, profecto
spe beate vivendi tantam in eo studio curam operam-
que posuerunt. quodsi ab is inventa et perfecta virtus

5 (*initio libere*) . . . 405, 29 est H (9 nihil est . . . 405, 8
videantur et 405, 18 illa . . . 405, 29 est bis)

1 Quintus *om.* KR¹ spatio rubricatori relicto (*add. R^{rec}*)
3 maxime *add. G³* 6 ipsam H⁵ se ipsa esse *in r.* V¹ con-
temptam G¹H 7 quod . . . 8 fortunae *Non. 163, 7* quod ex
quo V³ difficili G² (*diffic. G¹*)RV 9 quo ex quod G² est
add. K^c 11 ea] aliqua *Bentl. sed cf. Phil. 13, 23: eam tibi*
causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas
14 profecit K¹ 15 totam H (*alt. loco ex tantam*) 5

est, et si praesidii ad beate vivendum in virtute satis
est, quis est qui non praeclare et ab illis positam
et a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur?
sin autem virtus subiecta sub varios incertosque casus
5 famula fortunae est nec tantarum virium est, ut se
ipsa tueatur, vereor ne non tam virtutis fiducia niten-
dum nobis ad spem beate vivendi quam vota facienda
videantur. equidem eos casus, in quibus me fortuna 3
vehementer exercuit, mecum ipse considerans huic in-
10 cipio sententiae diffidere interdum et humani generis
imbecillitatem fragilitatemque extimescere. vereor
enim ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset
isque et morbos insanabilis et dolores intolerabilis
adiunxisset, animos quoque dederit et corporum do-
15 loribus congruentis et separatim suis angoribus et mo-
lestiis implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quod 4
ex aliorum et ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa
virtute de virtutis robore existumo. illa enim, si modo
est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus,
20 Brute, sustulit, omnia, quae cadere in hominem pos-
sunt, subter se habet eaque despiciens casus contemnit
humanos culpaque omni carens praeter se ipsam nihil
censet ad se pertinere. nos autem omnia adversa cum
venientia metu augentes, tum maerore praesentia re-
25 rum naturam quam errorem nostrum damnare malu-
mus.

Sed et huius culpaee et ceterorum vitiorum pecca- 2
torumque nostrorum omnis a philosophia petenda 5
correctio est. cuius in sinum cum a primis tempori-
30 bus aetatis nostra voluntas studiumque nos compu-

3 philophandi G¹V 5 tantam R¹V¹ 8 equidem meos . . .
9 exercuit *Non. 295, 6* 11 fragillit. K 12 infirma dedisset
om. H 13 intollerabilis X (*praeter H*) 16 sed . . . 18 existi-
mo *Non. 251, 31* 18 existumem V² 19 virtus ex virtutis G²
20 omnia ex omum K^c homine GRV¹ 22 praeter se ip-
sam bis G¹ 23 cum *Dav. tum* 24 rerum . . . 25 malumus
Non. 277, 15 25 damnare *add. G³* 30 nostram K¹

lisset, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. o vitae philosophia dux, o virtutis inda-
 gatrix expultrixque vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu
 5 urbis peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum et vocum communione
 iunxisti, tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti; ad te confugimus, a te opem peti-
 10 mus, tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. est autem unus dies bene et ex praeceptis tuis actus peccanti immortalitati ante-
 6 ponendus. cuius igitur potius opibus utamur quam tuis, quae et vitae tranquillitatem largita nobis es et
 15 terrorem mortis sustulisti? Ac philosophia quidem tantum abest ut proinde ac de hominum est vita merita laudetur, ut a plerisque neglecta a multis etiam vituperetur. vituperare quisquam vitae parentem et
 hoc parricidio se inquinare audet et tam impie ingratus
 20 esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiamsi minus percipere potuisset? sed, ut opinor, hic error et haec indoctorum animis offusa caligo est, quod tam
 longe retro respicere non possunt nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos
 25

3 o vitae . . . 407, 7 assequatur H

3 o vitae . . . 4 vitiorum *Prisc. GL. 2, 371, 10* o <vitae, om. codd.> phil. . . potuisset et tu inventrix. . . fuisti *Lact. inst. 3, 13, 15* cf. *Apul. mund. 1* virtus KRH 4 excultrixque GKR¹V¹H *Apul. plur.* (excultrixque PL) *Lact. P¹V* (ultrixque H) expultrixque R^{vet}V^{rec}M⁵ *Prisc. Apul. F³ Lact. BP²* quid] qui V¹ (^dadd. ¹aut²) ft. recte cf. *Mue.* 8 litterarum K 10—12 quid] ad te opem ferimus. est autem H 13 peccandi R¹ imm. GH 15 et ante vitae add. G² es et] s et in r. V¹? 16 terrorem] terrorest K 18 neglecta KR neglecta ex neglecta V¹ 19 quisquamne vituperare vitae . . . 20 ingratus esse *Lact. inst. 3, 14, 8* 20 parricidio K¹V audeat *Lact. codd. praeter B* 25 primi G primisset R (¹R^c) primis est Ba.

arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus,
 nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam
 quidem ipsam quis negare potest non modo re esse an-
 tiquam, verum etiam nomine? quae divinarum huma-
 5 narumque rerum, tum initiorum causarumque cuiusque
 rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud anti-
 quos adsequatur. itaque et illos septem, qui a Grae-
 cis σοφοί, sapientes a nostris et habebantur et no-
 minabantur, et multis ante saeculis Lycurgum, cuius
 10 temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem
 conditam traditur, et iam heroicis aetatibus Ulixem et
 Nestorem accepimus et fuisse et habitos esse sapien-
 tis. nec vero Atlans sustinere caelum nec Prometheus
 8 adfixus Caucaso nec stellatus Cepheus cum uxore
 15 genero filia traderetur, nisi caelestium divina cog-
 nitione nomen eorum ad errorem fabulae traduxisset. a
 quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contem-
 platione studia ponebant, sapientes et habebantur et
 nominabantur, idque eorum nomen usque ad Pytha-
 20 gorae manavit aetatem. quem, ut scribit auditor Pla-
 tonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phli-
 antem ferunt venisse, eumque cum Leonte, principe
 Phliasiarum, docte et copiose disseruisse quaedam.
 cuius ingenium et eloquentiam cum admiratus esset
 25 Leon, quaesivisse ex eo, qua maxime arte confideret;
 at illum: artem quidem se scire nullam, sed esse phi-
 losophum. admiratum Leontem novitatem nominis

17 omnesque qui . . . 20 aetate H

3 negare non p. K¹ 5 rerum . . . causarumque in mg. G²
 cuiusque V^c cuius X (cui G¹) 6 cognitionem H 7 qui. . .
 8 nominabantur del. Sauppe 8 COΦOI X habebantur V²
 habeantur X (et et h. G) 9 lygurgum X (ex lygitur gum K¹)
 11 et iam] etiam Ω ulixem] i e corr. G ulyxem V 12 alt.
 et add. V^c sapientis ex -es R^c 13 atlans K athlans R¹ (h
 del.^c) V¹ (n del.²) G² (ex athalans) 16 traduxisset G¹ (^{ss.})
 V² traduxissent KRV¹ 21 fr. 78 V. philantem X 22 eum-
 que cum] cumque Dav. 23 phliasiarum G¹V

quaesivisse, quinam essent philosophi, et quid inter
 9 eos et reliquos interesset; Pythagoram autem respon-
 disse similem sibi videri vitam hominum et mercatum
 eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius
 Graeciae celebritate; nam ut illic alii corporibus exer- 5
 citatis gloriam et nobilitatem coronae peterent, alii
 emendi aut vendendi quaestu et lucro ducerentur, esset
 autem quoddam genus eorum, idque vel maxime in-
 genuum, qui nec plausum nec lucrum quaerent, sed
 visendi causa venirent studioseque perspicerent, quid 10
 ageretur et quo modo, item nos quasi in mercatus
 quandam celebritatem ex urbe aliqua sic in hanc
 vitam ex alia vita et natura profectos alios gloriae
 servire, alios pecuniae, raros esse quosdam, qui ceteris
 omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiose 15
 intuerentur; hos se appellare sapientiae studiosos — id
 est enim philosophos —; et ut illic liberalissimum esset
 spectare nihil sibi adquirentem, sic in vita longe om-
 nibus studiis contemplationem rerum cognitionemque
 praestare. 20

4 Nec vero Pythagoras nominis solum inventor, sed
 10 rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post
 hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exorna-
 vit eam Graeciam, quae magna dicta est, et privatim et
 publice praestantissimis et institutis et artibus. cuius 25
 de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. sed
 ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Arche-
 laum, Anaxagorae discipulum, audierat, numeri motus-
 que tractabantur, et unde omnia orerentur quo ve re-
 cederent, studioseque ab is siderum magnitudines 30
 intervalla cursus anquirebantur et cuncta caelestia.

1 esset R¹V¹ (²R^cV¹) 3 vita X (corr. V^{rec}) 5 illic s illi
 X (del. V²) cf. *Neue* 2, 655 (*Cael. ap. Cic. epist.* 8, 15, 2) 7 esse V¹
 11 item (iter *codd.*) . . . 12 aliqua *Non.* 431, 19 12 celebritate
 X corr. V² hac K¹ 19 cognitionemque V^c cogitationemque
 X 22 ampliator G cum/post (eras. q) K 29 orarentur K
 recederent X corr. V¹ aut^c 31 cursus G¹ anquirebantur G
 (alt. 1 e corr.)

Socrates autem primus philosophiam devocavit e caelo
 et in urbibus conlocavit et in domus etiam introduxit
 et coëgit de vita et moribus rebusque bonis et malis
 quaerere. cuius multiplex ratio disputandi rerumque 11
 5 varietas et ingenii magnitudo Platonis memoria et
 litteris consecrata plura genera effecit dissentientium
 philosophorum, e quibus nos id potissimum consecuti
 sumus, quo Socratem usum arbitrabamur, ut nostram
 ipsi sententiam tegeremus, errore alios levarem et
 10 in omni disputatione, quid esset simillimum veri,
 quaereremus. quem morem cum Carneades acutissime
 copiosissimeque tenuisset, fecimus et alias saepe et
 nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem dispu-
 taremus. et quadridui quidem sermonem superioribus
 15 ad te perscriptum libris misimus, quinto autem die
 cum eodem in loco consedissemus, sic est propositum,
 de quo disputaremus:

Non mihi videtur ad beate vivendum satis 5
 posse virtutem. 12

20 At hercule Bruto meo videtur, cuius ego iudicium,
 pace tua dixerim, longe antepono tuo.

Non dubito, nec id nunc agitur, tu illum quantum
 ames, sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit, de quo
 a te disputari volo.

25 Nempe negas ad beate vivendum satis posse vir-
 tutem?

Prorsus nego.

Quid? ad recte honeste laudabiliter, postremo ad
 bene vivendum satisne est praesidi in virtute?

30 Certe satis.

Potes igitur aut, qui male vivat, non eum miserum

2 domos s ac fort. V¹ (u e corr. c) domibus Gr. 6 effecit
 s efficit X 7 consecuti] con del. V² 8 arbitramur V² s
 11 quaeremus G¹K moverem G² 13 ea~~q~~em (del. c) R
 15 ad] a R missimus G¹K 20 ad V¹ 23 hoc s de hoc X
 29 praesidii KV²

dicere aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere?

Quidni possim? nam etiam in tormentis recte honeste laudabiliter et ob eam rem bene vivi potest, dum modo intellegas, quid nunc dicam 'bene.' dico enim 5
13 constanter graviter sapienter fortiter. haec etiam in eculeum coiciuntur, quo vita non adspirat beata.

Quid igitur? solane beata vita, quaeso, relinquitur extra ostium limenque carceris, cum constantia gravitas fortitudo sapientia reliquaeque virtutes rapiantur 10
ad tortorem nullumque recusent nec supplicium nec dolorem?

Tu, si quid es factururus, nova aliqua conquiras oportet; ista me minime movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tamquam levia quaedam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata quam potata delectant. velut iste chorus virtutum in eculeum impositus imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura nec eas beata vita a se desertas passura 20
14 videatur; cum autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum ad rem veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quam diu torqueatur. quam ob rem hoc nunc quaeramus; virtutes autem noli vereri ne expostulent et querantur 25
se a beata vita esse relictas. si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnis bonos esse etiam beatos, multaque de M. Atilio Q. Caepione M'. Aquilio recordatur, beatamque vitam,

3 possum K † tolera
4 laudabiliter V (ss.²) 5 num K 7 coiciuntur
GKR $\bar{\alpha}$ spir. V 9 hostium GK 11 prius nec add. G² 13 facturas G¹ 16 istoicorum V 17 corus X (corr. V¹?) 20 perrecturas G¹ 25 verereri X ne| nec K quaerantur GVK^c
26 a add. G² 28 dematilio (ti in r. scr. et - supra m add. V^c io ex corr. G²) quinto caepionem (coep. K) aquilo (caepionem-aquilo R) X aquilio e corr. V¹ aut^c M'. Aquilio Fabric.

si imaginibus potius uti quam rebus ipsis placet, conantem ire in eculeum retinet ipsa prudentia negatque ei cum dolore et cruciatu quicquam esse commune. 6

Facile patior te isto modo agere, etsi iniquum est 15
5 praescribere mihi te, quem ad modum a me disputari velis. sed quaero, utrum aliquid actum superioribus diebus an nihil arbitremur.

Actum vero, et aliquantum quidem.

Atqui, si ita est, profligata iam haec et paene ad 10
exitum adducta quaestio est.

Quo tandem modo?

Quia motus turbulenti iactationesque animorum incitatae et impetu inconsiderato elatae rationem omnem repellentes vitae beatae nullam partem relinquunt. quis 15
enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterum saepe adest, alterum semper impendit, esse non miser? quid, si idem, quod plerumque fit, paupertatem ignominiam infamiam timet, si debilitatem caecitatem, si denique, quod non singulis hominibus, 20
sed potentibus populis saepe contigit, servitutem? potest ea timens esse quisquam beatus? quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert sustinetque praesentia — adde eodem exilia luctus orbitates: qui rebus his fractus aegritudine eliditur, potest tandem 25
esse non miserrimus? quid vero? illum, quem libidinibus inflammatum et furem videmus, omnia rabide adpetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentius-

2 ipsa prudentia del. Ern. (Dav.²) 4 ito G¹ agere V^c 5
egere GRV¹ aegere K 5 pscribere V 9 profligata . . . 10 est
Non. 160, 28 10 deducta Non. questio GKV 13 impetui
V¹ aelatae G (exp.²) aelate KRV omnem add. G² 17 quod
si K 18 infamia X (om. G¹ add.²) corr. V^c si ex sed R¹
19 quod . . . 20 contigit Non. 268, 10 non modo sing. V² Non.
20 potentissimis Non. contingit G¹ Non. B² D⁴ 23 adde V
atde GKR 23 qui . . . 25 esse non miser? Non. 292, 36
27 cum . . . 412, 1 sitientem Non. 319, 17 27 quo fluentius voluntates . . . hauriret Non.

que sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille levitate inanique laetitia exultans et temere gestiens nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beator? ergo ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futiles laetitiae exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intellegitur nulla ne minima quidem aura fluctus commovente, sic animi quietus et placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. 10
 17 quodsi est qui vim fortunae, qui omnia humana, quae cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum nec angor attingat, idemque si nihil concupiscat, nulla eferatur animi inani voluptate, quid est cur is non beatus sit? et si haec virtute efficiuntur, 15
 7 Atqui alterum dici non potest, quin i, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti laetitia eferantur, beati sint, itaque id tibi concedo; alterum autem iam integrum non est. superioribus enim disputationibus effectum est vacare omni animi perturbatione sapientem.

18 Nimirum igitur confecta res est; videtur enim ad exitum venisse quaestio.

Propemodum id quidem.

Verum tamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. nam geometrae cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum quae ante docuerunt, id sumunt pro concessio et probato,

2 elevatus KR temere R^cV² timere X 4 ut mihi K¹
 6 exultantes G¹ 7 matris K¹ 11 quae cuique X (cf. Mue.) quaecumque s 12 tollit. G 14 efer.] haec feratur K 16 beatus R¹ 17 non add. G¹ qui nihil metuant . . . 18 nulla inpotentia eferantur Non. 129, 7 18 agantur KV¹ agant Non. 19 eferantur V²s Non. eferant X (hęc ferant K^c) 21 vacare V²s vacari X 22 perturbatio-
 ne// V

illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est; philosophi quamcumque rem habent in manibus, in eam quae conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt. quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset
 5 quaesitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere se ante docuisse nihil bonum esse nisi quod honestum esset, hoc probato consequens esse beatam vitam virtute esse contentam, et quo modo hoc sit consequens illi, sic
 10 illud huic, ut, si beata vita virtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. sed tamen 19
 non agunt sic; nam et de honesto et de summo bono separatim libri sunt, et cum ex eo efficiatur satis magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilo
 15 minus hoc agunt separatim. propriis enim et suis argumentis et admonitionibus tractanda quaeque res est, tanta praesertim. cave enim putes ullam in philosophia vocem emissam clariorem ullumve esse philosophiae promissum uberius aut maius. Nam quid profitetur?
 20 o dii boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus, ut omnia praesidia haberet in se bene beateque vivendi, ut esset semper denique beatus. sed videro, quid efficiat; tantisper hoc ipsum magni aestumo, quod pollicetur. nam
 25 Xerxes quidem refertus omnibus praemiis donisque fortunae, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus praemium proposuit, qui invenisset novam voluptatem — qua ipsa non fuit contentus; neque enim
 30 umquam finem inveniet libido —, nos vellem praemio

4 essent V¹ 6 se . . . docuisse s sed . . . docuisset X si . . . docuisset V^cs non recte 9. 10 contemptam, -a KR 10 vita V²s om. X 11 quod] o e corr. K^c 14 nihilominus GR nihil ominis K 16 amon. G ammon. V 17 in] a V^c (sed cf. 404, 10) 18 ullumve ex ullave G² 24 magi G¹KR 25 Val. Max. 9, 1 ext. 3 26 non avium GRV¹ 28 qui] ex cui R¹? voluntatem GKV¹ (corr. ¹ante) 29 quia K fuit] fuisset Bentl.

elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmiter crederemus.

8 Vellem id quidem, sed habeo paulum, quod requi-
21 ram. ego enim adsentior eorum quae posuisti alterum
alteri consequens esse, ut, quem ad modum, si, quod 5
honestum sit, id solum sit bonum, sequatur vitam bea-
tam virtute confici, sic, si vita beata in virtute sit,
nihil esse nisi virtutem bonum. sed Brutus tuus auctore
Aristo et Antiocho non sentit hoc; putat enim, etiamsi
sit bonum aliquid praeter virtutem. 10

22 Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas?
Tu vero, ut videtur; nam praefinire non est meum.

Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam
ista mihi et cum Antiocho saepe et cum Aristo nuper,
cum Athenis imperator apud eum deversarer, dissen- 15
sio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus
posse, cum in malis esset; in malis autem sapientem
esse posse, si essent ulla corporis aut fortunae mala.
dicebantur haec, quae scripsit etiam Antiochus locis
pluribus, virtutem ipsam per se beatam vitam efficere 20
posse neque tamen beatissimam; deinde ex maiore
parte plerasque res nominari, etiamsi quae pars abes-
set, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem,
ut gloriam, quae genere, non numero cernerentur; item
beatam vitam, etiamsi ex aliqua parte clauderet, tamen 25

23 ex multo maiore parte optinere nomen suum. haec

1 adtulisset GV¹ (att. V²) atulisset K 2 firmus G¹K
4 assentior KR 9. 14 aristone X (aristhōne 9 G) sed cf.
fin. 5, 8 Brut. 332 Att. 5, 10, 5 9 si post etiam om. G¹
10 post virtutem add. V^c: tamen ad beate vivendum satis
pose ("add. rec.") virtutem (quae sane propter homoioteleuton
facile excidere poterant; cf. etiam 413, 5) 11 brutum nec me
X corr. V^{1 aut c} 15 diversarer V 17 in mali esset V¹ 19
scriptasit V (corr. ^{1 aut c}) scriptasit GRK (ex scripsit?) scripta
sunt s 21 posse add. R¹ 22 patre G¹ abisset K¹ abesse
V¹ 23 valetitudinem K 25 claudicaret ex clauderet V^{1 aut c}
26 obt. K

nunc enucleare non ita necesse est, quamquam non
constantissime dici mihi videntur. nam et, qui beatus
est, non intellego quid requirat, ut sit beator — si est
enim quod desit, ne beatus quidem est —, et quod ex
5 maiore parte unam quamque rem appellari spectari-
que dicunt, est ubi id isto modo valeat; cum vero tria
genera malorum esse dicant, qui duorum generum ma-
lis omnibus urgeatur, ut omnia advorsa sint in fortuna,
omnibus oppressum corpus et confectum doloribus,
10 huic paulumne ad beatam vitam deesse dicemus, non
modo ad beatissimam?

Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non po- 9
tuit. nam cum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, 24
patriae eversiones, exilia, orbitates magnam vim ha-
bere ad male misereque vivendum, non est ausus elate
15 et ample loqui, cum humiliter demisseque sentiret.
quam bene, non quaeritur, constanter quidem certe.
itaque mihi placere non solet consequentia reprehен-
dere, cum prima concesseris. hic autem elegantissi-
20 mus omnium philosophorum et eruditissimus non
magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit hono-
rum, vexatur autem ab omnibus primum in eo libro
quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat,
quam ob rem is, qui torqueatur qui crucietur, beatus
25 esse non possit. in eo etiam putatur dicere in rotam —
id est genus quoddam tormenti apud Graecos — bea-
tam vitam non escendere. non usquam id quidem dicit
omnino, sed quae dicit, idem valent. possum igitur, 25

2 videntur B s videtur X 4 quod (priore loco) qui K
5 rem s partem X appellarique G¹ (corr. ²) 6 ista tria G
(exp. ²) 8 adversa V 12 theophrastus X (ex theophrastus K)
14 eversionis V 15 non . . . 16 loqui, humiliter dimisseque
sentire Non. 286, 10 19 elegantissimus K 21 dici X corr.
V¹ 26 id est . . . Graecos del. Er. vix recte. τρωχὸς ante
hunc locum a Romanis non commemoratur. (in R his verbis
linea subducta est, sed s. XVII/XVIII demum sec. Stroux) ///ge-
nus R 27 escenderet GRV¹ (t postea eras.) ascendere K
non usquam] nusquam V²

cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis naufragia fortunae, huic suscensere dicenti non omnis bonos esse beatos, cum in omnis bonos ea, quae ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus et libris et scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam:

'Vitám regit fortúna, non sapiéntia.'

negant ab ullo philosopho quicquam dictum esse languidius. recte id quidem, sed nihil intellego dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu atque fortuna, nonne consentaneum est plus fortunam, quae domina rerum sit et exterminarum et ad corpus pertinentium, quam consilium valere? An malum Epicurum imitari? qui multa praeclare saepe dicit; quam enim sibi constanter convenienterque dicat, non laborat. laudat tenuem victum. philosophi id quidem, sed si Socrates aut Antisthenes diceret, non is qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. negat quemquam iucunde posse vivere, nisi idem honeste sapienter iusteque vivat. nihil gravius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum 'honeste sapienter iuste' ad voluptatem referret. Quid melius quam: fortunam exiguam intervenire sapienti? sed hoc isne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis tum, cum maxime contra

1 cui non cesserim K¹ 2 succensere G 5 theofr. V thephr. G¹ teophar. K 6 calisthene R¹ 7 τύχη τὰ θνητῶν πράγματα, οὐκ εὐβουλία Chaeremon Tr. gr. p. 782 gerit K 15 Epic. p. 89, 7 17 laborant G¹ lauda tenuem GRV (corr. Vc) laudetenuae K Ep. fr. 459 18 aut ex ant R ant tisthenes K¹ (corr. c) 19 is] his K esse add. G² 20 Epic. s. s. V iocunde V¹ 21 que om. K philosophiae K 23 quid V² qui X 24 Epic. s. s. XVI exiguam] -guā in r. Kc isne V² hisne X 25 modum V¹ 26 ut ante toto add. V² 27 doloribus] bus in r. V² Epic. fr. 122

fortunam gloriatur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus: 'occupavi te' inquit, 'Fortuna, atque cepi omnisque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses.' praeclare, si Aristo Chius aut si Stoicus Zenon diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret; tu vero, Metrodore, qui omne bonum in visceribus medullisque condideris et definieris summum bonum firma corporis adfectione explorataque (eius) spe contineri, Fortunae aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam exspoliari potes.

Atqui his capiuntur imperiti, et propter huius modi sententias istorum hominum est multitudo; acute autem disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnis bonos semper beatos volumus esse. quos dicam bonos, perspicuum est; omnibus enim virtutibus instructos et ornatos tum sapientis, tum viros bonos dicimus. videamus, qui dicendi sint beati. equidem eos existimo, qui sint in bonis nullo adiuncto malo; neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est nisi secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio. hanc assequi virtus, si quicquam praeter ipsam boni est, non potest. aderit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quaedam: paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, caecitas, interitus patriae, exilium, servitus denique.

1 quod . . . 2 occupavit (sic) Non. 355, 5 2 Metr. fr. 49 occupa vite K¹ 3 cepei GRV cepe Kc (cepi¹) que add. G³ asp. G 4 aristocchius KR aristo^cchius G sthoicus G sthoichus K¹ 5 zeno V² sed cf. nat. deor. 1, 70 8 corpori X corr. V² add. Lb. (cf. off. 3, 117) 10 exspoliari potes V² exspoliare potest X 11 huius] eius Vc² 13 autem add. G² 16 quos V² quod X 19 qui ex quid Vc 20 eos We. hos quid G¹ 23 si] sic V 24 ipsa GRV¹ (- add. rec) est] esse K¹ 25 dicimus K¹ 27 valitudo X 28 interius G¹

in his tot et tantis — atque etiam plura possunt acci-
dere — potest esse sapiens; nam haec casus importat,
qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt,
quis potest praestare semper sapientem beatum fore,
30 cum vel in omnibus is uno tempore esse possit? non 5
igitur facile concedo neque Bruto meo neque communi-
bus magistris nec veteribus illis, Aristoteli Speusippo
Xenocrati Polemoni, ut, cum ea quae supra enumeravi
in malis numerent, idem dicant semper beatum esse
sapientem. quos si titulus hic delectat insignis et pul- 10
cher, Pythagora Socrate Platone dignissimus, inducant
animum illa, quorum splendore capiuntur, vires vale-
tudinem pulchritudinem divitias honores opes con-
tinnere eaque, quae is contraria sunt, pro nihilo du-
cere: tum poterunt clarissima voce profiteri se neque 15
fortuna impetu nec multitudinis opinione nec dolore
nec paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse po-
sita, nec esse quicquam extra suam potestatem, quod
31 ducant in bonis. nunc et haec loqui, quae sunt magni 20
cuiusdam et alti viri, et eadem, quae vulgus, in malis
et bonis numerare concedi nullo modo potest. qua
gloria commotus Epicurus exoritur; cui etiam, si dis-
placet, videtur semper sapiens beatus. hic dignitate
huius sententiae capitur, sed numquam id diceret, si
ipse se audiret. quid est enim quod minus conveniat, 25
quam ut is, qui vel summum vel solum malum dolorem
esse dicat, idem censeat 'quam hoc suave est!' tum,
cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non

28 non . . . 419, 2 constantia H

5 his X sed cf. ea 3 6 commonibus GV 10 quos s
quod X cf. 417, 16 dilectat X 11 inducant/animum G (eras.
i vel l) in supra animum add. V^c 14 contra G¹R¹V sint X
sed cf. capiuntur 19 nunc We. nec hunc 22 diis V² 23 sem-
per add. G² 25 se om. G se audiret scr. V^c in r. et in mg.
27 idem V^c (m in r.) s id est GKR 28 non . . . 419, 1 spec-
tandi sunt Non. 402, 22

igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt,
sed ex perpetuitate atque constantia.

Adducis me, ut tibi adsentiar. sed tua quoque vide 11
ne desideretur constantia. 32

5 Quonam modo?

Quia legi tuum nuper quartum de finibus; in eo
mihi videbare contra Catonem disserens hoc velle osten-
dere — quod mihi quidem probatur — inter Zenonem
et Peripateticos nihil praeter verborum novitatem in-
10 teresse. quod si ita est, quid est causae quin, si Zeno-
nis rationi consentaneum sit satis magnam vim in
virtute esse ad beate vivendum, liceat idem Peripa-
teticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non
verba.

15 Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum et testi- 33
ficaris, quid dixerim aliquando aut scripserim. cum
aliis isto modo, qui legibus impositis disputant: nos
in diem vivimus; quodcumque nostros animos pro-
babilitate percussit, id dicimus, itaque soli sumus li-
20 beri. verum tamen, quoniam de constantia paulo ante
diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto, ve-
rumne sit, quod Zenoni placuerit quodque eius audi-
tori Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset,
sed si ita esset, tum < fueritne consentaneum >, ut totum
25 hoc beate vivere in una virtute poneret. quare demus 34
hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens — quam
sibi conveniat, ipse viderit; gloria quidem huius sen-
tentiae quis est illo viro dignior? —, nos tamen tenea-
mus, ut sit idem beatissimus.

1 expectandi G¹ Non. L 3 adducis . . . 4 constantia
add. G² in mg. aducis R 6 quarum V¹ 8 probare
KR 10 quiⁿ G¹ 12 peripatercis K¹ 13 opinior K
21 verumne scit K¹ verumne sit G¹ 22 audituri G 24 tum
exp. V^{rec} (G²) add. Po. sed, ni ita esset, num consentaneum
esset, tum ut Se. (sed agitur de Zenonis doctrina cf. v.
29 sqq.), alia alii (ad tum cf. parad. 29 fin. 4, 33 al.)
27 ipsa X corr. V²

12 Et si Zeno Citieus, advena quidam et ignobilis verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur, huius sententiae gravitas a Platonis auctoritate repetatur, apud quem saepe haec oratio usurpata est, ut nihil praeter virtutem diceretur bonum. velut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum Perdiccae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret, 'haud scio' inquit; 'numquam enim cum eo conlocutus sum. — ain tu? an aliter id scire non potes? — nullo modo. — tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? — an ego possim, cum ignorem, quam sit doctus, quam vir bonus? — quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? — ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. — miser ergo Archelaus? — certe, si iniustus.' videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid vero? in Epitaphio quo modo idem? 'nam cui viro' inquit 'ex se ipso apta sunt omnia, quae ad beate vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu aut contrario pendere ex alterius eventis et errare coguntur, huic optime vivendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic et nascentibus et cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis parebit et oboediet praecepto illi veteri: neque enim laetabitur unquam nec maerebit nimis, quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.' ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto augustoque fonte nostra omnis manabit oratio.

1 ticieus R cici eus K¹ 1 advena . . . 3 videtur Non. 457, 25
2 se om. Non. 5 velud KR 6 Gorg. 470 d arcelaum hic X
(arcae. G) 9 an tu an aliter X sed prius an in ain corr. V² an
tu aliter ε (τί δέ; συγγενόμενος ἂν γνοίης, ἄλλως δὲ ἀπόθεν οὐ
γινώσκεις κτλ.); cf. Att. 4, 5, 1. ain tu? aliter Or. 10 id om. G
11 rege] nego V¹ beatus nescit K¹ 17 Menex. 247 e 18 ex se
ε esse X (e//se V) 23 candentibus GR 24 commodis] cum
modis K¹ tumaxime GR 26 quod] qui V^{rec} ipso V^c ε (διὰ
τὸ αὐτῷ πεποιθέναι) cf. Lael. 30 ipse X 28 manebit GR V¹

Unde igitur ordiri rectius possumus quam a communi parente natura? quae, quicquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita ortum esset e terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quidque genere perfectum esse voluit. itaque et arbores et vites et ea, quae sunt humiliora neque se tollere a terra altius possunt, alia semper virent, alia hieme nudata verno tempore tepefacta frondescunt, neque est ullum quod non ita vigeat interiore quodam motu et suis in quoque seminibus inclusis, ut aut flores aut fruges fundat aut bacas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediende perfecta sint. facilius vero etiam in bestiis, quod is sensus a natura est datus, vis ipsius naturae perspicui potest. namque alias bestias nantis aquarum incolas esse voluit, alias volucres caelo frui libero, serpentis quasdam, quasdam esse gradientis, earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas, inmanis alias, quasdam autem cicures, non nullas abditas terrae tectas. atque earum quaeque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturae. et ut bestiis aliud alii praecipui a natura datum est, quod suum quaeque retinet nec discedit ab eo, sic homini multo quiddam praestantius; etsi praestantia debent ea dici, quae habent aliam quam comparisonem, humanus autem animus decerp- tus ex mente divina cum alio nullo nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. hic igitur si est excultus et si eius acies ita curata est, ut ne caecaretur erroribus, fit perfecta mens, id est absoluta ratio, quod est idem virtus. et si omne beatum est, cui nihil deest,

1 ordiri ε V^{rec} oriri X 9 vigeant X 10 ut . . . bacas Non.
312, 41 (fundant) 11 vi K vim GRV 14 nantes . . . 15 ser-
pentes . . . 16 gradientes R^c? 16 alt. quasdam del. R^c? 17 par-
tim solivagas . . . 19 tectas Non. 93, 3 18 cicuras Non.
21 aliud alii// V (ult. i e corr.) praecipui <quid> Se. sed cf.
inv. 2, 3 aliud alii commodi 23 discedit X discedit ε
26 nullo modo nisi G (exp.²) 27 si (priori loco)] sic K si
est (alt. loco) add. G² 28 ne] nec K 29 id est] idē G

et quod in suo genere expletum atque cumulatam est, idque virtutis est proprium, certe omnes virtutis compotes beati sunt.

Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, id est cum Aristotele Xenocrate Speusippo Polemone. sed mihi 5 videntur etiam beatissimi. quid enim deest ad beate vendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui 14 bona dividit tripertito. qui enim poterit aut corporis firmitate aut fortunae stabilitate confidere? atqui nisi 10 stabili et fixo et permanente bono beatus esse nemo potest. quid ergo eius modi istorum est? ut mihi Laco- nis illud dictum in hos cadere videatur, qui glorianti cuidam mercatori, quod multas navis in omnem oram maritimam demisisset, 'non sane optabilis quidem ista' 15 inquit 'rudentibus apta fortuna.' an dubium est quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata compleatur, si id possit amitti? nihil enim interarescere, nihil extinguere, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit ne quid ex is deper- 20 dat, beatus esse non poterit. volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, saeptum atque munitum, non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet, sic sine metu is habendus est, non qui 25 parva metuit, sed qui omnino metu vacat. quae est enim alia fortitudo nisi animi adfectio cum in adeundo

10 atqui nisi (*alt. loco nisi enim*) . . . 12 potest (*bis*) et 18 nihil . . . 423, 3 consisteret H

2 omnis X virtutis est comp. R (*sed est postea del.*)
5 pseusippo X (pseups. K) 7. 8 diffidit et . . . -at G 8 at] aut
K¹ 9 tripertito G¹ (*ex tripertito*) KRV 10 firmitati GV sta-
bilitati V⁵ 15 ista quidem *edd. vetf. We. sed cf. Kueh. ad 1, 6*
17 sit *add. G² compleatur Wopkens (completur Bentl.)* com-
plectitur 22 septum X 24 sed qui nihil nocet *add. G²*
sic⁽²⁾ G 26 parva *cf. Mdv. ad fin. 5, 91 parum s parvo metu*
est *Tl. omni G¹ quae] quid K¹ 27 in add. K^c*

periculo et in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque haec certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem 42 illam maxime optatam et expetitam securitatem — 5 securitatem autem nunc appello vacuitatem aegritu- dinis, in qua vita beata posita est — habere quisquam potest, cui aut adsit aut adesse possit multitudo ma- lorum? qui autem poterit esse celsus et erectus et ea, quae homini accidere possunt, omnia parva ducens, 10 qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? an Lacedaemonii Philippo minitante per litteras se omnia quae conarentur prohibitorum quaesiverunt, num se esset etiam mori prohibitorum: vir is, quem quaerimus, non multo facilius tali animo 15 reperietur quam civitas universa? quid? ad hanc for- titudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quae sit moderatrix omnium commotionum, quid pot- est ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine et a metu vindicet, temperantia cum a libi- 20 dine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? haec efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus 15 diebus essent explicata. Atque cum perturbationes ani- mi miseriam, sedationes autem vitam efficiant beatam, duplexque ratio perturbationis sit, quod aegritudo et 25 metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lae- titia gestiens libidoque versetur, quae omnia cum con- silio et ratione pugnent, his tu tam gravibus concita-

8 qui . . . 424, 9 honestum (*sine 11 an . . . 15 universa et 21 haec . . . 22 explicata*) H

4 illa G expetitam *Man. expeditam* 5 apello RV 6 in qua vita] inquinata K 7 adsit ut ad. V¹ 11 philosopho V¹ minitante *Bentl. militanti X minitanti s V^{rec} (per anacoluthon def. Wo.)* 13 quesierunt V 14 queris K¹ 15 reperietur GR¹V 16 loquimur s V⁵ loquitur X 17 post commotionum *add. addi potest V³ 19 cum Lb. tum 22 atque cum edd. vetf. at quicumque X atqui cum V⁵ per turbationis ex -es R¹ 24 quod] quae K 26 quae Bentl. cum Ω cum omnia <ea> Sey. 27 oratione K*

tionibus tamque ipsis inter se dissentientibus atque distractis quem vacuum solutum liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita adfectus est; semper igitur sapiens beatus est.

Atque etiam omne bonum laetabile est; quod autem 5 laetabile, id praedicandum et prae se ferendum; quod tale autem, id etiam gloriosum; si vero gloriosum, certe laudabile; quod laudabile autem, profecto etiam 44 honestum; quod bonum igitur, id honestum. at quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt; 10 solum igitur bonum, quod honestum; ex quo efficitur honestate una vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda nec habenda, quibus abundantem 45 licet esse miserrimum. an dubitas quin praestans valetudine, viribus, forma, acerrumis integerrumisque sensibus, adde etiam, si lubet, pernecitatem et velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam — si fuerit is, qui haec habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo, dubitabisne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quae qui habeat 20 miserrimus esse possit? Videamus ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. quod si ita est, ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum; ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex is effici nihil poterit; 25 quo detracto quid poterit beatum intellegi? Etenim, quicquid est, quod bonum sit, id expetendum est; quod autem expetendum, id certe adprobandum; quod vero

11 solum . . . 14 miserrimum (. . . 12 beatam bis) 17 da cuius divitias . . . 426,3 concluditur H

1 tamque in ipsis G¹ dissentientibus] dissidentibus H 5 atque sqq. St. fr. 3, 37 (cf. fin. 3, 27) 6 et praefendum H₅ 9 atque isti X 12 unam GH (alt. loco) continere X corr. V^{rec} 5 13 habundantem GKH 14 praestans . . . 16 velocitatem Non. 44, 9 15 integrumisque G¹V¹ (e supra gr scr. G² er V²) integrumisque KR integrisque Non. 19 hebeti G¹ 25 nil H 26 quo ex quod V^{rec} St. fr. 3, 37 cf. fin. 3, 27 27 prius quod om. H₅

adprobaris, id gratum acceptumque habendum; ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est, laudabile sit necesse est; bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. 5 Quod ni ita tenebimus, multa erunt, quae nobis 16 bona dicenda sint; omitto divitias — quas cum quivis 46 quamvis indignus habere possit, in bonis non numero; quod enim est bonum, id non quivis habere potest —, omitto nobilitatem famamque popularem stultorum in- 10 proborumque consensu excitatam: haec, quae sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, venusti oculi, color suavis et ea quae Anticlea laudat Ulixi pedes abluens:

‘Lénitudo orationis, móllitudo córporis.’ 15 ea si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate quam in vulgi opinione stultorumque turba quod dicatur aut gravius aut grandius? At enim eadem 47 Stoici ‘praecipua’ vel ‘producta’ dicunt, quae ‘bona’ isti. dicunt illi quidem, sed is vitam beatam com- 20 pleri negant; hi autem sine is esse nullam putant aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem volumus beatissimam, idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiae disserebat: qualis cuiusque animi adfectus 25 esset, talem esse hominem; qualis autem homo ipse esset, talem eius esse orationem; orationi autem facta similia, factis vitam. adfectus autem animi in bono

6 bona add. G¹ mg. sunt GH cum om. H 9 impr. KRH 10 excitatem R¹K¹ (exit.) 12 et ea . . . 13 abluens om. H 12 ea quae] aequae X Anticlea] apud Homerum Euryclea pedes abluit, in vasculo s. V exeuntis prope Clusium reperto (Monum. dell’ Inst. IX tab. 42) Antiphata. 13 laudat s (ex Y?) om. X 14 Pacuv. Niptra 247 lenitudo . . . 15 gravitate Non. 132, 5 (sibi bona ducens) 16 vulgi HR^{rec} 18 Stoici eadem H₅ 19 vita G 20 sine is] si his X 23 cf. Clem. protr. 123 (cum Stählinii adn.), Plato Rep. 400 d princeps eqs. cf. Anon. ap. Mai Scr. vet. nov. coll. 2, 608 25 ipse om. H 26 rationem. Rationis X sed cf. Sen. epist. 114, 1 Quint. inst. 11, 1, 30 al.

viro laudabilis; et vita igitur laudabilis boni viri; et honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus bonorum
 48 beatam vitam esse concluditur. Etenim, pro deorum atque hominum fidem! parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis et otii
 5 consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare, semper in animo eius esse placidissimam pacem? vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine aegritudine, sine alacritate futtili, sine libidine
 10 nonne beatus? at semper sapiens talis; semper igitur beatus. Iam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quae agit quaeque sentit? refert autem omnia ad beate vivendum; beata igitur vita laudabilis; nec quicquam sine virtute laudabile:
 17 49 beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur: nec in misera vita quicquam est praedicabile aut gloriandum nec in ea, quae nec misera sit nec beata. et est in aliqua vita praedicabile aliquid et gloriandum ac prae se ferendum, ut Epami-
 20 nondas:

'Consiliis nostris laus est attonsa Laconum,'
 ut Africanus:

'A sole exoriente supra Maeotis paludes
 Nemo est qui factis aequiperare queat.' 25

6 dicimus itaque sapientem . . . 9 pacem et 14 beata . . .
 427, 7 perversius H

4 fidem s fide X 5 delectacionis K dilectationis GR dilectationibus V 10 futili Bentl. (cf. 379, 18) ulla 2 et Non. 457, 4: Alacritatem in malis habendam Cicero Tusculanarum <lib. V> ostendit: vir igitur . . . sine alacritate ulla, libidine non vexatus 11 a//t V aut GKR 12—427, 7 St. fr. 3, 59 15 nequicquam GV 16 sqq. cf. fin. 3, 28 17—19 praedicabile aliquid et gloriandum ac prae se ferendum (omissis reliquis) G (exp. et ss.) 20. 427, 2. 3 praef. (sine se) ter H 20 ut . . . 25 queat om. H 21 Preger l. g. m. p. 127 adtonsi K (t ex c K^c) 24 Ennius fr. var. 21

quod si <est>, beata vita glorianda et praedicanda et
 prae se ferenda est; nihil est enim aliud quod praedicandum et prae se ferendum sit. quibus positis intellegis quid sequatur. Et quidem, nisi ea vita beata
 5 est, quae est eadem honesta, sit aliud necesse est melius vita beata; quod erit enim honestum, certe fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid; quo quid potest dici perversius? Quid? cum fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram
 10 vitam, nonne fatendum est eandem vim <in> virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia.

Quo loco quaero, quam vim habeat libra illa Critolai, qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in
 15 alteram corporis et externa, tantum propendere illam bonorum animi lancem putet, ut terram et maria deprimat. quid ergo aut hunc prohibet aut etiam Xenocra-
 18 tem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, extenuantem cetera et abicientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi fit, virtutum interitus
 20 consequetur. nam in quem cadit aegritudo, in eundem metum cadere necesse est (est enim metus futurae aegritudinis sollicita expectatio); in quem autem metus, in eundem formido timiditas pavor ignavia; ergo,
 25 ut idem vincatur interdum nec putet ad se praeceptum illud Atrai pertinere:

'Proinde ita parent se in vita, ut vinci nesciant.
 hic autem vincetur, ut dixi, nec modo vincetur, sed

1 add. Lb. 3 praefendum V (cf. ad 426, 20) 6 enim add. G²
 9 invidus ad V 10 in virtute B¹ virtutem X virtutum s 16 bonorum animi Lallem. e cod. (?) cf. Va. Opp. 2, 353 boni X (quod fortasse ita defendas ut per collectionem dictum sit cf. 423, 3) del. Or. ut] in K¹ 18 gravissimum V 19 tanto opere V 24 expect. R in quem . . . 24 ignavia Non. 444, 15 25 eundem] eum Non. 28 Trag. fr. inc. 112 vici V¹ (vicini V^c t vici V^s) 29 autem del. V^s

- etiam serviet; at nos [autem] virtutem semper liberam volumus, semper invictam; quae nisi sunt, sublata
 53 virtus est. Atque si in virtute satis est praesidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate; satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus; si fortiter, etiam 5 ut magno animo, et quidem ut nulla re umquam terreamur semperque simus invicti. sequitur, ut nihil paeniteat, nihil desit, nihil obstet; ergo omnia profluer absolute prospere, igitur beate. satis autem virtus ad fortiter vivendum potest; satis ergo etiam ad beate. 10
 54 Etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat, sic sapientia semper eo contenta est quod adest, neque eam umquam sui paenitet.
 19 Similemne putas C. Laelii unum consulatum fuisse, 15 et eum quidem cum repulsa (si, cum sapiens et bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis praeteritur, non populus [a bono consule] potius quam ille [a bono populo] repulsam fert) — sed tamen utrum malles te, si potestas esset, semel ut Laelium consulem an ut 20
 55 Cinna quater? non dubito, tu quid responsurus sis; itaque video, cui committam. non quemvis hoc idem interrogarem; responderet enim alius fortasse se non modo quattuor consulatus uni anteponere, sed unum diem Cinnae multorum et clarorum virorum 25 totis aetatibus. Laelius si digito quem attigisset, poenas dedisset; at Cinna collegae sui consulis Cn. Octavii praecidi caput iussit, P. Crassi L. Caesaris, no-

1 at nos autem . . . 14 penitet H

1 at nos *vel* nos autem $\leq$ 2 quae . . . 3 virtus est *om.* H atque *Bentl.* atqui 4 *prius* est *om.* H 12 consecuta GRV¹ putet V¹ 13 contenda K¹ conta G contempta H 15 similene X similemne $\leq$ 15. 24 consolat. GR (*in* 24 corr.⁹) V fuisse $\leq$ V^{rec} fuisset X 16 si] sic V^{rec} 18. 19 *del. Mue.* a vano populo $\leq$ a populo (*sine* bono) *Mdv.* 19 *post fert iterat* suffragiis praeteritur X ma¹ieste G (¹ ss.²) 27 GN. X 28 praeciditapud K iussit, <iussit> *Sey.* iussit G *hic et saepius*

- bilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiaeque cognita, M. Antonii, omnium eloquentissimi quos ego audierim, C. Caesaris, in quo mihi videtur specimen fuisse humanitatis salis suavitatis le-
 5 poris. beatusne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret (etsi peccare nemini licet; sed sermonis errore labimur; id enim licere dicimus, quod cuique conceditur). utrum 56
 10 tandem beatior C. Marius tum, cum Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit, paene altero Laelio — nam hunc illi duco simillimum —, an cum civili bello victor iratus necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed saepe: 'moria-
 15 tur'? in quo beatior ille, qui huic nefariae voci paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit. nam cum accipere quam facere praestat iniuriam, tum morti iam ipsi adventanti paulum procedere ob viam, quod fecit Catulus, quam quod Marius, talis viri in-
 20 teritu sex suos obruere consulatus et contaminare extremum tempus aetatis.
 Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum 20
 fuit Dionysius, cum quinque et viginti natus annos dominatum occupavisset. qua pulchritudine urbem,
 25 quibus autem opibus praeditam servitute oppressam tenuit civitatem! atqui de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam in rebusque gerundis virum acrem et industrium, eundem tamen maleficum natura et

3 G. X 5 qui hos $\leq$ V³ quos X interficit V¹ 6 miser eqs. *cf. Aug. civ. 5, 26* 7 ea se f. G (*exp.*²) 8 peccaret X corr. V¹ errore labimur *add. V^c labimus* K 9 licet V¹ 12 huic X (*unde illum pro illi V³*) hunc $\leq$ an cum] annum G¹ 16 par/uit V 18 ipsa K 19 quod quam M. V¹ interitus ex X 22 *Totum cap. 20 libere excerpit Val. Max. 9, 13 ex. 4* 23 dionisius KV dyonisius GR 28 in rebus gerundis . . . 29 maleficum natura *Non. 241, 8* 29 et industrium *om. R¹*

iniustum; ex quo omnibus bene veritatem intuentibus
 videri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quae
 concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse cen-
 58 sebat, consequeretur. qui cum esset bonis parentibus
 atque honesto loco natus — etsi id quidem alius alio 5
 modo tradidit — abundaretque et aequalium familiari-
 tatibus et consuetudine propinquorum, haberet etiam
 more Graeciae quosdam adolescentis amore coniunctos,
 credebat eorum nemini, sed is quos ex familiis
 locupletium servos delegerat, quibus nomen servitu- 10
 tis ipse detraxerat, et quibusdam convenis et feris bar-
 baris corporis custodiam committebat. ita propter
 iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodam
 modo ipse se incluserat. quin etiam ne tonsori collum
 committeret, tondere filias suas docuit. ita sordido 15
 ancillarique artificio regiae virgines ut tonstriculae
 tondebant barbam et capillum patris. et tamen ab is
 ipsis, cum iam essent adultae, ferrum removit insti-
 tuitque, ut candentibus iuglandium putaminibus bar-
 59 bam sibi et capillum adurerent. cumque duas uxores ha-
 beret, Aristomachen civem suam, Doridem autem Lo-
 crensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specu-
 laretur et perscrutaretur ante. et cum fossam latam cu-
 biculari lecto circumdedisset eiusque fossae transitum
 ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, cum forem 25
 cubiculi clauserat, detorquebat. idemque cum in com-

1 inuentibus X *corr.* V¹ 2 ea] ecce K 3 omni G¹
 6 et B⁵ ei X 8 more] amore G¹ graciae K gratiae V¹ 9 quos
 s V³ quod X 11 traxerat G¹ convenis et B⁵ convenisset X
 13 dominatus domj cup. G¹ 15 ista K¹ sordidoque ancil-
 lari X *corr.* V³ B¹ (*cf. simile mendum in G 415, 5*) sordido at-
 que ancillari alii s 16 regiae . . . 17 patris *Prisc. GL. 2, 371, 11*
 18 instituitque . . . 20 adurerent *Non. 122, 30* 19 cadentibus
Non. 20 haberet uxores V¹ 21 aristomachem X
 (aristhom. G) 22 notu V¹ notua deas K¹ (*corr. c*) 23 fossa
 lata cubicularis X *corr.* s 25 ipsum] ipse *Scheibe* (cum forem
 cubiculi extrinsecus a custodibus opertum interiore claustro ipse
 diligenter obserasset *Val. Max.*)

munibus suggestis consistere non auderet, contionari
 ex turri alta solebat. atque is cum pila ludere vellet 60
 — studiose enim id factitabat — tunicamque poneret,
 adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dici-
 5 tur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset: 'huic
 quidem certe vitam tuam committis' adrisissetque
 adolescens, utrumque iussit interfici, alterum, quia
 viam demonstravisset interimendi sui, alterum, quia
 dictum id risu adprobavisset. atque eo facto sic do-
 10 luit, nihil ut tulerit gravius in vita; quem enim vehe-
 menter amat, occiderat. sic distrahantur in contra-
 rias partis impotentium cupiditates. cum huic obsecu- 21
 tus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem 61
 tyrannus ipse iudicavit, quam esset beatus. nam cum
 15 quidam ex eius adsentatoribus, Damocles, commemo-
 raret in sermone copias eius, opes, maiestatem do-
 minatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium
 regiarum negaretque umquam beatiorum quemquam
 fuisse, 'visne igitur' inquit, 'o Damocle, quoniam te
 20 haec vita delectat, ipse eam degustare et fortunam
 experiri meam?' cum se ille cupere dixisset, conlocari
 iussit hominem in aureo lecto strato pulcherrimo tex-
 tili stragulo, magnificis operibus picto, abacosque
 compluris ornavit argento auroque caelato. tum ad
 25 mensam eximia forma pueros delectos iussit consi-
 stere eosque nutum illius intuentis diligenter ministrare.
 62 aderant unguenta coronae, incendebantur odores, men-
 sae conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus
 sibi Damocles videbatur. in hoc medio apparatu ful-
 30 gentem gladium e lacunari saeta equina aptum demitti

6 quidam V¹ adrisissetque KR adrisissetque V¹ 9 factu
 V¹ 14 cum *add.* G² 16 sermonem K 19 inquit G¹ V
 inquit *add.* R¹ 20 eam *Err. eadem (de tota vita agitur cf. p.*
433, 4) 21 coll. KR 22 stato K¹ 26 que *om.* G¹ 27 unguenta
 V 28 aepulis GRV conquisitissimis] -nquisiti- *vc in r.*
 29 fulgentem . . . 432, 1 iussit *Non. 235, 19* 30 lacunariaetae-
 quina G¹ equi *Non.* dimitti KR *Non.*

iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat nec plenum artis argentum nec manum porrigebat in mensam; iam ipsae defluebant coronae; denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse. satisne videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliqui terror impendat? atque ei ne integritatem quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, civibus libertatem et iura redderet; is enim se adulescens improvida aetate inretierat erratis eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse coepisset. Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoriis duobus illis, quorum cum alterum vadem mortis accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, praesto fuisset ad horam mortis destinatam, 'utinam ego' inquit 'tertius vobis amicus adscriberer!' quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari, homini praesertim docto a puero et artibus ingenuis erudito, musicorum vero perstudioso; poetam etiam tragicum — quam bonum, nihil ad rem; in hoc enim genere nescio quo pacto magis quam in aliis suum cuique pulchrum est; adhuc neminem cognovi poetam (et mihi fuit cum Aquinio amicitia), qui sibi non optumus videretur; sic se res habet: te tua, me delectant mea — sed ut ad Dionysium redeamus: omni cultu et victu humano carebat; vive-

4 ipse GKV 6. 26 dyonis. X (in 6 ex dion. K¹) 6 cui miser semper K 7 aliqui terror B⁵ aliquid error X (aliquis terror V^{rec}) impendat V¹ ei add. V¹ 8 remigraret V¹ 10 comiserat G¹R 11 coepisset ex coepit R¹ 13 pythagoris V 14 vademortis X corr. G²V³ 15 alter ut s alterum X 16 oram V 19 docto] dato V 20 ingeniis KR misicorum X (musicum B) perstudiosum (propter poetam) Ω corr. Dav. (qui etiam poetae . . . tragico . . . bono) post tragicum add. accepimus (ex 429, 27) s non male 22—25 cf. Att. 14, 20, 3 Atil. fr. 1 23 pulcrum G 24 et om. K¹ 26 meal ea K

bat cum fugitivis, cum facinerosis, cum barbaris; neminem, qui aut libertate dignus esset aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

Non ego iam cum huius vita, qua taetrius miserius detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytae vitam comparabo, doctorum hominum et plane sapientium: ex eadem urbe humilem homunculum a pulvere et radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedes. cuius ego quaestor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, saeptum undique et vestitum vepribus et dumetis indagavi sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam, qui declarabant in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia conlustrarem oculis — est enim ad portas Agragantinas magna frequentia sepulcrorum —, animum adverti columellam non multum e dumis eminentem, in qua inerat sphaerae figura et cylindri. atque ego statim Syracusanis — erant autem principes mecum — dixi me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem. inmissi cum multi purgarunt et aperuerunt locum. quo cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatum fere. ita nobilissima Graeciae civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis

2 libertatem K 3 arbitrabantur G¹ 6 architae V vitae vitam X (vitae del. s V³) 10 septum X 11 vestitum V¹ 14 spheram X (18 sphaerae RV sphaera GK) 15 ego ducem cum . . . 16 portas gaianas Non. 335, 24 16 ad] a GRV¹ (corr. V³) agragantinas Camerarius agragianas X gaianas (gafanas L¹) Non. agragantinas Sey. (cf. Th. l. l. I, 1428) 21 inmissi cum s V³ inmusicum X (inmusicum K) 22 multi] famuli Lattmann milites olim Sey. patefactum X 23 addit] adadv. G bassim X (corr. G¹) accessimus R sed -ss- e corr. (fuit fort. accedimus) acces/imus V 24 epygramma KRV 25 dimidiatis X (di prius in r. R¹) corr. Bentl. (dimidiatus de versiculis vel de epigrammate dici poterat, de partibus non poterat cf. Gell. 3, 14)

unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat, unde aberravit oratio: quis est omnium, qui modo cum Musis, id est cum humanitate et cum doctrina, habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit quam illum tyrannum? si vitae modum actionemque quaerimus, alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur cum oblectatione sollertiae, qui est unus suavissimus pastus animorum, alterius in caede et iniuriis cum et diurno et nocturno metu. age confer Democritum Pythagoram, Anaxagoram: quae regna, quas opes studii eorum et delectationibus antepones? 67 Etenim, quae pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris, optimum. quid est autem in homine sagaci ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus; bonum autem mentis est virtus; ergo hac beatam vitam contineri necesse est. hinc omnia, quae pulchra honesta praeclara sunt, ut supra dixi, sed dicendum idem illud paulo uberius videtur, plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem plenisque gaudiis cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate.

24 Sed ne verbis solum attingamus ea quae volumus ostendere, proponenda quaedam quasi moventia sunt, quae nos magis ad cognitionem intellegentiamque convertant. sumatur enim nobis quidam praestans vir optimis artibus, isque animo parumper et cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit necesse est; tar-

13 etenim . . . 23 honestate H 27 sumatur . . . 436, 20 ultimum H (*extrema bis*)

2 Arpinati *We. cl. leg. 1, 4 al.* reddeat X (*corr. G¹*) 3 qui quo V¹ 4 humilitate K¹ *ut v.* 9 patus K¹ (*r ss. c*) 13 in homine . . . 14 necesse est *add. G² in mg.* 15 autem] enim H 18 pulchra K 19 idē// V 20 illud *om.* H 22 ex *om.* V 24 eaque *v. KRV¹* 28 optimum V cognitione K

dis enim mentibus virtus non facile comitatur; deinde ad investigandam veritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fetus existet, unus in cognitione rerum positus et in explicatione naturae, alter in descriptione expetendarum fugiendarumque rerum <et in ratione be>ne vivendi, tertius in iudicando, quid cuiusque rei sit consequens quid repugnans, in quo inest omnis cum subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio adfici necesse est sapientis 69 animum cum his habitantem pernoctantemque curis! ut, cum totius mundi motus conversionesque perspexerit sideraque viderit innumerabilia caelo inhaerentia cum eius ipsius motu congruere certis infixis sedibus, septem alia suos quaeque tenere cursus multum inter se aut altitudine aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen et certa sui cursus spatia definiant — horum nimirum aspectus impulit illos veteres et admonuit, ut plura quaerent; inde est indagatio nata initiorum et tamquam seminum, unde essent 20 omnia orta generata concreta, quaeque cuiusque generis vel inanimi vel animantis vel muti vel loquentis

1 deinde] denique K 2 vestigandam K 3—6 I II III *ad-*
scribunt G¹V¹ 3 fetus KR (e) factus GV 4 aliter K
5 fugiendarumque vererumne vivendi GKV (*ve exp. et*
supra ne scr. V³) R¹ *ut v.* (fugiendarumque//verum/////). *post*
vivendi quod in ras. certo dispicitur alia manus adscripsit
cū ratio//
ue) H¹ (fugiendar+ ///verer+ nevivendi. *Verba cū ratio ss. non*
H¹ sed alia manus eiusdem aetatis sec. Stroux) <et in ratio>ne
We. bene quod fin. 5, 15 certa de causa deest add. Po. cl. ac
1, 19 fin. 5, 11, 16 6 in ante iud. *om.* K iudicando nequid
KRH 7 inest omnis] est H 9 est V esset GK^cRH est et K¹
11 ut, quod del. *Bentl.*, *pendet a verbis cum — curis (= so*
daß). Ciceronem pergere voluisse ut, cum . . . perspexerit, . . .
ipse se adgnoscat coniunctumque cum divina mente se sentiat,
ex quo insatiabili gaudio compleatur cum similitudo verborum
v. 9—10 et 436, 5—9 tum locus gemellus leg. 1, 61 declarant.
18 est enim G¹ 21 inanimi] animi H animantis] inanimantis
K loquentes GR¹V¹

origo, quae vita, qui interitus quaeque ex alio in aliud
vicissitudo atque mutatio, unde terra et quibus librata
ponderibus, quibus cavernis maria sustineantur, qua
omnia delata gravitate medium mundi locum sem-
per expetant, qui est idem infimus in rutundo. haec
tractanti animo et noctes et dies cogitanti existit illa
<a> deo Delphis praecepta cognitio, ut ipsa se mens
agnoscat coniunctamque cum divina mente se sentiat,
ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogi-
tatio de vi et natura deorum studium incendit illius
aeternitatem imitandi, neque se in brevitate vitae con-
locatam putat, cum rerum causas alias ex aliis aptas
et necessitate nexas videt, quibus ab aeterno tempore
fluentibus in aeternum ratio tamen mensque modera-
tur. Haec ille intuens atque suspiciens vel potius om-
nis partis orasque circumspicens quanta rursus animi
tranquillitate humana et ceteriora considerat! hinc illa
cognitio virtutis existit, efflorescunt genera partesque
virtutum, invenitur, quid sit quod natura spectet extre-
mum in bonis, quid in malis ultimum, quo referenda
sint officia, quae degendae aetatis ratio deligenda. qui-
bus et talibus rebus exquisitis hoc vel maxime efficitur,
quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beate
vivendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quae
per omnis partis sapientiae manat et funditur, quae

24 sequitur . . . 437, 8 iustitia H

1 quae int. GR¹V¹ 3 sustineantur, qua Dav. sustineant. In
qua X (sustineantur vel sustineat s) 5 expectant X rotun-
do KV^cH 6 tractanti s V³ tractandi X (-i ex -o K¹) cogi-
tandi KV¹ cogitanti// G 7 a s om. X deo H 9 completur
Bentl. 10 incedit GRV¹ 11 aeternitatem Sey. aeternitatis
(aeterni status Mdv. ad fin. 1, 60) conlocata GRV¹ colloca-
tam H (bis) conlocatum s We. 15 suspiciens V sed pic in
r.¹ suscipiens K¹ 17 tranquillitati K 18. 437, 3 extitit K
(in 18 corr K^c) 19 expectet G¹ expectetur Gr 21 degente
G¹ diligenda X corr. s 22 et add. K^c 23 hac] ac G¹
hic V¹

rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, per-
fecta concludit, vera et falsa diiudicat, disserendi ratio
et scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res
ponderandas, tum maxime ingenua delectatio et digna
sapientia. Sed haec otii. transeat idem iste sapiens ad
rem publicam tuendam. quid eo possit esse praestan-
tius, cum † contineri prudentia utilitatem civium cer-
nat, iustitia nihil in suam domum inde derivet, reli-
quis utatur tot tam variisque virtutibus? adiunge fruc-
tum amicitiarum, in quo doctis positum est cum con-
siliium omnis vitae consentiens et paene conspirans,
tum summa iucunditas e cotidiano cultu atque victu.
Quid haec tandem vita desiderat, quo sit beator? cui
referatae tot tantisque gaudiis Fortuna ipsa cedat ne-
cesse est. quodsi gaudere talibus bonis animi, id est
virtutibus, beatum est omnesque sapientes is gau-
diis perfruuntur, omnis eos beatos esse confiteri ne-
cesse est.

Etiamne in cruciatu atque tormentis?

An tu me in viola putabas aut in rosa dicere? an
Epicuro, qui tantum modo induit personam philosophi
et sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod
quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit,
nullum sapienti esse tempus, etiamsi uratur torquea-
tur secetur, quin possit exclamare: 'quam pro nihilo
puto!' cum praesertim omne malum dolore definiat
bonum voluptate, haec nostra honesta turpia irideat

1 definivit X (dif. K) corr. s V³ 4 maxime GKH 5 sed
haec otii om. H 7 contineri del. Lb. cum <temperantia suas ad-
petitiones> contineat (vel queat continere), prudentia fere de-
siderat Po. cl. p. 371, 22 off. 3, 96. 116; 2, 77. rep. 6, 1 (rei publi-
cae rector . . . sapiens sit et iustus et temperans eqs.)
8 derive] -iv- scr. G² 12 e] et V¹ (ex V^{rae}) victu s V³ vic-
turus GRV¹ victus K cf. Th. l. l. IV, 1333 13 quo] quod GK
cui rei referatae tot G cui rei referata etot R cui rei referata et
tot V cui rei referatae et tot K corr. Man. 19 etiamne] -ne
eras. in R 20 Epic. fr. 604 21 qui G¹ quia G²KRV cf. 438, 19
22 licebit] alt. i in r. V 26 defirmat (vel defirniat) V¹

dicatque nos in vocibus occupatos inanis sonos fundere, neque quicquam ad nos pertinere nisi quod aut leve aut asperum in corpore sentiatur: huic ergo, ut dixi, non multum differenti a iudicio ferarum oblivisci licebit sui et tum fortunam contemnere, cum sit omne et bonum eius et malum in potestate fortunae, tum dicere se beatum in summo cruciatu atque tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? nec vero illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinemque patiendi, praecepta fortitudinis, duritiam virilem, sed una se dicit recordatione adquiescere praeteritarum voluptatum, ut si quis aestuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit sese aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse. non enim video, quo modo sedare possint mala praesentia praeteritae voluptates — sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret, quidnam faciendum est is qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existumant? Me quidem auctore etiam Peripatetici veteresque Academici balbutire aliquando desinant aperteque et clara voce audeant dicere beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum, ut iam a laqueis

1 *Epic. fr. 511* 7 se add. G² 10 tollerandum X (tollendū G¹) 12 praecepta fortitudinis *del. Sey. sed Cic. l. 2, 34—41 exercitationem consuetudinemque, postea (cf. maxime 51. 53) praecepta fortitudinis animo proposita (p. 313, 15sq.) valere ad tolerandum dolorem exponit (cf. p. 285. 6 295, 24sq. fin. 2, 94. 95; 4, 31). cf. etiam Plasberg, Festschrift f. Vahlen p. 234 (obloq. Se., Jb. d. ph. V. 29 p. 97)* 14 voluptatum *Bai. cf. Neue 1, 410* 15 non postea add. R¹ patiatur] putatur V¹ sese s esse X (se V³) 18 is] his G¹KV¹ 20 si add. G² 22 existumant] -a- e corr. R¹ 22 me . . . 24 desinant *Non. 80, 13* auctore ex auctoritate R^c

23 balbutire GR *Non.* balbutire V¹ balbutire K 25 descensuram X (corr. V³) 26 ut] aut V

Stoicorum, quibus usum me pluribus quam soleo intellego, recedamus, sint sane illa genera bonorum, dum corporis <et> externa iaceant humi et tantum modo, quia sumenda sint, appellentur bona, animi autem illa divina longe lateque se pandant caelumque contingant; ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo et non beatissimum etiam dixerim?

Dolorem vero sapiens extimescet? is enim huic maxime sententiae repugnat. nam contra mortem nostram atque nostrorum contraque aegritudinem et reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati et parati; dolor esse videtur acerrimus virtutis adversarius; is ardentis faces interrat, is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. huic igitur succumbet virtus, huic beata sapientis et constantis viri vita cedit? quam turpe, o dii boni! pueri Spartiate non ingemescunt verberum dolore laniati. adulescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili contentione certantis pugnis calcibus unguibus morsu denique, cum exanimarentur prius quam victos se fateantur. quae barbaria India vastior aut agrestior? in ea tamen gente primum ei, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt et Caucasi nives hiemalemque vim perferunt sine dolore, cumque ad flammam se adplicaverunt, sine gemitu adurantur. mulieres vero in India, cum est cuius earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit —

3 et s om. X 4 animi *Jeep (cf. 427, 14 443, 3 458, 6; divini animi bona divina sunt caelumque contingunt)* alii K alia GRV illa add. G² 6 ut *del. Lb. sed cf. p. 242, 25* 8 maxime huic G¹ 9 nam] non V 11 videmus K 13 virtutis *We.* virtuti istij ard. G 17 caedet RV 18 ingemescunt K¹R^cB verberum ex verborum V¹G² 19 reges V¹ contione X (conditione G¹) corr. B¹s 22 quae . . . agrestior? *Non. 415, 11* aut . . . tamen add. V^c 23. 25 sqq. *cf. Val. Max. 3, 3, 6 ext. 2, 6, 14* 25 applicaverunt KRV 27 cuius V³ communis *Geel (sed tum plures . . . nuptae post mortuus legeretur; cf. etiam Se., Jb. d. ph. V. 26 p. 301)*

plures enim singulis solent esse nuptae —; quae est
 victrix, ea laeta prosequentibus suis una cum viro in
 rogum imponitur, illa victa maesta discedit. numquam
 naturam mos vinceret; est enim ea semper invicta;
 sed nos umbris deliciis otio languore desidia animum 5
 infecimus, opinionibus maloque more delenitum molli-
 vimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum in-
 butae mentes pravitatis erroribus quamvis carnifici-
 nam prius subierint quam ibim aut aspidem aut faelem
 aut canem aut corcodillum violent, quorum etiamsi 10
 imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recu-
 sent. de hominibus loquor; quid? bestiae non frigus,
 non famem, non montivagos atque silvestris cursus
 lustrationesque patiuntur? non pro suo partu ita pro-
 pugnans, ut vulnera excipiant, nullos impetus nullos 15
 ictus reformident? omitto, quae perferant quaeque pa-
 tiantur ambitiosi honoris causa, laudis studiosi gloriae
 gratia, amore incensi cupiditatis. plena vita exemplo-
 rum est.

28 Sed adhibeat oratio modum et redeat illuc, unde 20
 deflexit. dabit, inquam, se in tormenta vita beata nec
 iustitiam temperantiam in primisque fortitudinem,
 magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tor-
 toris os viderit, consistet virtutibusque omnibus sine
 ullo animi terrore ad cruciatum profectis resistet extra 25

3 numquam . . . 441, 7 sapientis (om. 441, 12 omnia . . . 14
 potest) H

2 unam V¹ 3 ponitur G¹ illa cf. Quint. inst. 1, 3, 2 quae Se.
 non male, cf. Claud. de nupt. Hon. 64 (superatae cum . . . mae-
 rore in vita remanent Val. M.) 4 vinceret] vincit H 5 deli-
 tiis X (deliciis V, sed ci in r. scr., alt. i ss. V²) langore G
 6 delinitum V¹H mollium KR¹ (corr. ¹aut^c) H 7 ignoret K
 8 carnifici. nam X 9 felem GV cf. nat. deor. 1, 82 10 cor-
 codillum GRV corcodrillum KH cf. Th. l. l. volent V¹
 14 sua G¹ 15 //ut K 16 omittoque p. G¹V¹ 18 plana
 GRV¹ (corr. ³) exemplum G¹ 21 dabit, dabit, inquam edd.
 vett. 23 patientia GRVH 25 //extra (fuit et) R

fores, ut ante dixi, limenque carceris. quid enim ea
 foedius, quid deformius sola relictis, <a> comitatu pul-
 cherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto pot-
 est; nec enim virtutes sine beata vita cohaerere pos-
 sunt nec illa sine virtutibus. itaque eam tergiversari 81
 non sinent secumque rapiant, ad quemcumque ipsae
 dolorem cruciatumque ducentur. sapientis est enim pro-
 prium nihil quod paenitere possit facere, nihil invitum,
 splendide constanter graviter honeste omnia, nihil ita
 10 expectare quasi certo futurum, nihil, cum acciderit,
 admirari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur,
 omnia ad suum arbitrium referre, suis stare iudiciis.
 quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non
 potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est; qui 82
 15 cum finem bonorum esse senserint congruere naturae
 cumque ea convenienter vivere, cum id sit in sapientis
 situm non officio solum, verum etiam potestate, se-
 quatur necesse est, ut, cuius in potestate summum bo-
 num, in eiusdem vita beata sit. ita fit semper vita beata
 20 sapientis.

Habes, quae fortissime de beata vita dici putem et,
 quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam
 verissime.

Melius equidem adferre nihil possum, sed a te impe- 29
 25 trarim lubenter, ut, nisi molestum sit, quoniam te nulla
 vincula impediunt ullius certae disciplinae libasque
 ex omnibus, quodcumque te maxime specie veritatis
 movet, — quod paulo ante Peripateticos veteremque
 Academiam hortari videbare, ut sine retractatione li-

1 ante cf. p. 410, 8 lumenque G¹ 2 add. Lb. pulcherrimo KR
 5 itaque . . . 6 rapiant Non. 41, 26 6 sinent s V¹⁰⁰ Non.
 sinenti ipse X 8 possit add. G² 9 graviter constanter R
 10 expectare GRH (alt. loco) incerto H (inc. alt. loco)
 11 opinatum R¹ 13 quod G (exp. ³) 15 esse om. H con-
 gruę G¹ 16 sapientis Lb. sapiente 17 etiam om. H 19 ita]
 ista V¹ 25 sit] est Ha. 26 ullius V³B^{corr} s illius X 28 paulo
 ante 438, 22

bere dicere auderent sapientis esse semper beatissimos, id velim audire, quem ad modum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt et Stoicorum ratione conclusa.

83 Utamur igitur libertate, qua nobis solis in philosophia licet uti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnis partis, ut ab aliis possit ipsa per sese nullius auctoritate adiuncta iudicari. Et quoniam videris hoc velle, ut, quaecumque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam praesidii, quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus; sed is ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat et contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat; nos illud quidem cum pace agemus — si enim Stoici finis bonorum recte posiverunt, confecta res est: necesse est semper beate esse sapientem —, sed quaeramus unam quamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc praeclarum quasi decretum beatae vitae possit omnium sententiis et disciplinis convenire.

30 Sunt autem haec de finibus, ut opinor, retentae defensionaeque sententiae: primum simplices quattuor, nihil bonum nisi honestum, ut Stoici, nihil bonum nisi voluptatem, ut Epicurus, nihil bonum nisi vacuitatem <doloris>, ut Hieronymus, nihil bonum nisi naturae primis bonis

5 utamur . . . 8 iudicari 16 si . . . 443, 4 tertia

1 dicerent G (corr.) RV (corr.^{rec}) audirent K 3 multi K¹ 11 virtutis G 12 carneadem] -m in r. V² 15 exasserat GRV quidem illud We. (sed opponitur v. 18: unam eqs.) 17 possiverunt X (si exp. V^{rec}) posuerunt H est et est semper om. V¹ (alt. est add. V^{rec} semper V²) necesse scr. in r. V²

22 defensionaeque K¹ 25 epicurei H¹ add. Bentl. cf. fin. 2. 16 al. 26 hieronimus hic, 444, 8. 14; 457, 20 GV itemque R, nisi quod 444, 14 hieronymus habet, 444, 8 ipse restituit. hieronimus hic K¹ in r., hieronimus rell. loc. (ut p. 457, 20 F) bonis cf. prima naturae commoda ac 2, 138 fin. 5, 58

aut omnibus aut maxumis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat. haec igitur simplicia, illa mixta: tria genera bonorum, maxuma animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici nec multo veteres Academici secus; voluptatem cum honestate Dinomachus et Callipho copulavit, indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. haec sunt sententiae, quae stabilitatis aliquid habeant; nam Aristonis Pyrrhonis Erilli non nullorumque aliorum evanuerunt. hi quid possint optinere, videamus omissis Stoicis, quorum satis videor defendisse sententiam.

Et Peripateticorum quidem explicata causa est praeter Theophrastum et si qui illum secuti imbecillius horrent dolorem et reformidant; reliquis quidem licet facere id quod fere faciunt, ut gravitatem dignitatemque virtutis exaggerent. quam cum ad caelum extulerunt, quod facere eloquentes homines copiose solent, reliqua ex conlatione facile est contere atque contemnere. nec enim licet is, qui laudem cum dolore petendam esse dicant, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quamquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe et late patet. nam ut quaestuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omni tempestatis calamitate semper vacat, sed si multo maiore ex parte exstat in utraque felicitas, sic vita non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore et graviore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. se-

7 hae sunt . . . 8 habeant 10 omis . . . 12 est H

1 frui aut V 4 achademicis V¹ 7 dodorus K¹ hae GRV^{rec} H 8 arrystonis G pyrroni ferilli GRV¹ (s ex f V¹) pyrroniserilli K (add. c) 10 omis KH 12 peripateti quorum K 13 imbecillus X 16 extulerunt Mdv. extulerint (def. Blase, Arch. f. l. L. 10, 337) 18 reliqui K 20 dicunt . . . 21 adepti sint Ba. sed cf. Mue. 21 quamquam ex quantum Kc 22 et om. V 23 aratio s ratio X 24 omni (priore loco) cod. Ursini omnis 26 exstat] s in r. V¹ exstat KG felicitatis K¹

quetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata
vita virtutem cumque ea descendet in taurum Aristo-
tele Xenocrate Speusippo Polemone auctoribus nec
eam minis blandimentisve corrupta deseret. Eadem
Calliphontis erit Diodorique sententia, quorum uterque 5
honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea
sint, longe [et] retro ponenda censeat. Reliqui habere
se videntur angustius, enatant tamen, Epicurus Hiero-
nymus et si qui sunt qui desertum illum Carneadeum
<finem> curent defendere; nemo est neim eorum quin 10
bonorum animum putet esse iudicem eumque conde-
faciat, ut ea, quae bona malave videantur, possit con-
88 temnere. nam quae tibi Epicuri videtur, eadem erit
Hieronymi et Carneadis causa et heroule omnium re-
liquorum. quis enim parum est contra mortem aut 15
dolorem paratus?

Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem vo-
luptarium dicimus. quid? is tibi mortemne videtur aut
dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum
appellat maxumisque doloribus adfectus eos ipsos in-
ventorum suorum memoria et recordatione confutat? 20
nec haec sic agit, ut ex tempore quasi effutire videat-
ur. de morte enim ita sentit, ut dissoluto animante

1 horum s̄ honorum X 4 minis blandimentisve Po. (minis
aut blandimentis Bentl.) minimis blandimentis Ω minis blandi-
mentis Kl. (sed asyndeton hic locum non habet, cum aut minis
a ut bl. vita corrumpatur), nimis blandimentis Se. 5 calli-
pontis V callifontis G diodorisque X (ex diodorisque K^c)
7 del. We. 9 illum Carneadeum <finem> Po. cf. fin. 4, 49 (2, 42)
illum Carneadeum X (illum Carneadem s̄ V^{rec}) illud Carneadeum
Ba. 10 nemo . . . 12 contemnere Non. 82, 20 10 nemo est
enim qui eorum honorum X nemo est enim qui in eorum bo-
norum Non. (in om. B⁴) corr. Ern. sec. Lamb. et Dav. 12 bo-
na add. G² 13 quae . . . Epicuri s̄ quod . . . Epicurus X
(epyc. G 8. 13 ut saepe) 15 morem V¹ 17 ordinamur X
(corr. V^{rec}) 18 aut s̄ (Vind.) an X 20 Epic. fr. 122 affectus
KR 21 confutat?) signum interrogandi vulgo non hic sed
post timere (v. 19) ponunt. 22 nec . . . videatur Non. 103, 21
effutire GKR effutire V (K^c in mg.) Non. 23 ita s̄ ista X
(cf. 441, 19) Epic. sent. sel. 2

sensum extinctum putet, quod autem sensu careat,
nihil ad nos id iudicet pertinere. item <in> dolore certa
habet quae sequatur, cuius magnitudinem brevitate
consolatur, longinquitatem levitate. qui tandem isti 89
5 grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt,
melius se habent quam Epicurus?

An ad cetera, quae mala putantur, non et Epicurus et
reliqui philosophi satis parati videntur? quis non pau-
pertatem extimescit? neque tamen quisquam philoso-
10 phorum. hic vero ipse quam parvo est contentus! nemo 32
de tenui victu plura dixit. etenim, quae res pecuniae
cupiditatem adferunt, ut amor, ut ambitioni, ut coti-
dianis sumptibus copiae suppetant, cum procul ab his
omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desi-
15 deret vel potius cur curet omnino? an Scythes Ana-
charsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostra-
tes philosophi facere non poterunt? illius epistula fer-
tur his verbis: 'Anacharsis Hannoni salutem. Mihi
amictui est Scythicum tegimen, calciamentum solo-
20 rum callum, cubile terra, pulpamentum fames, lacte
caseo carne vescor. quare ut ad quietum me licet ve-
nias. munera autem ista, quibus es delectatus, vel civi-
bus tuis vel diis immortalibus dona.' omnes fere phi-
losophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ra-
25 tione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse
potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri 91
argentique ferretur, 'quam multa non desidero!' in-
quit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta
ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporari-
30 bus illis, Athénis praesertim, maxuma, abduxit lega-

2 in add. Se. de s̄ om. X 3 cuius Bentl. (cf. fin. 1, 40) quo-
rum 4 levitate s̄ lenitate (laen. KR) X 4 qui . . . 5 angunt
Non. 115, 26 5 haec post quae iterum hab. V agunt V¹ 6.
7 epicu . . . rus epicuru . s R 10 Epic. fr. 472 15 cur om. V
cythes anacharsis G 17 poterunt s̄ V^s potuerunt X 18 Anach.
epist. 5 20 pulpamentum s̄ V^s palpamentum X 21 ad et 22
es add. G¹ 23 imm. GR 27 ferretur in mg. add. G^{2ntv}.
28 sqq. cf. Val. Max. 4, 3 ext. 3 30 legata K

tos ad cenam in Academiam; is apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, 'quid? vos hesternam' inquit 'cenula non intellexistis me pecunia non egere?' quos cum tristioris vidisset, triginta minas accepit, ne 5
 92 aspernari regis liberalitatem videretur. at vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset, 'nunc quidem paululum' inquit 'a sole.' offererat videlicet apricanti. et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita 10
 fortunaque superaret; sibi nihil deesse, illi nihil satis umquam fore; se eius voluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset, suas eum consequi nullo modo posse.
 33
 93 Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera divisierit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales et necessarias, partim naturales et non necessarias, partim neutrum; necessarias satiari posse paene nihilo; divitias enim naturae esse parabiles; secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile esse censet nec vero ad carendum; tertias, quod essent plane inanes neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus 15
 94 eiciendas putavit. hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eaeque voluptates singillatim extenuantur, quarum genera non contemnunt, <non> quaerunt ta-

15 Epicurus . . . 24 putavit H

2 esset] est et K¹ 3 luberet G 4 intellexisti KR¹
 5 quos sR²V³ quod X 8 quid ex quis V³ 10 disputari KR¹
 11 fortuneque V¹ 15 fr. 456 16 tamen, asserens p. H
 17 partim esse . . . 18 et in r., non necessarias partim in mg. Vc
 partim naturales et non necessarias om. K 20 ad] a K
 21 nec] ne G 22 tertia H plena K¹ 23 ne om. H
 24 fr. 440 hec V¹ hodoco K¹ 25 eaque V¹ 26 add. Bentl.
 (non ante contemnunt del. Mdv. ad fin. 1, 45). agitur de voluptatibus quae natura adpetuntur, non difficiles tamen ad carendum sunt (cf. v. 447, 5 cum 446, 21). de copia voluptatum cf. Hort. fr. 74 Aug. civ. 19, 14 al. (non valet idem atque copia facilis)

men copiam. nam et obscenas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, facilis communis in medio sitas esse dicunt, easque si natura requirat, non genere aut loco aut ordine, sed forma aetate fingura metiendas putant, ab isque abstinere minime esse 5
 difficile, si aut valetudo aut officium aut fama postulet, omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse numquam. Totumque hoc de 95
 voluptate sic ille praecipit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam <et> expetendam 10
 putet, eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum; itaque hac usurum compensatione sapientem, <ut> et voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit, et dolorem suscipiat maiorem efficientem voluptatem; omniaque 15
 iucunda, quamquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quocirca corpus gaudere tam diu, 96
 dum praesentem sentiret voluptatem, animum et praesentem percipere pariter cum corpore et prospicere 20
 venientem nec praeteritam praeterfluere sinere. ita perpetuas et contextas voluptates in sapiente fore semper, cum expectatio speratarum voluptatum <cum> 34
 perceptarum memoria iungeretur. Atque his similia ad victum etiam transferuntur, extenuaturque magnificentia et sumptus epularum, quod parvo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non videt, desideria 25
 omnia ista condiri? Darius in fuga cum aquam tur-

26 etenim . . . 27 condiri H

1 una et obscenas . . . 2 habet oratio Non. 357, 11 1 et obscenas voluptates] respondet v. 24 victum eqs. (in §§ 95. 6 Cic. longius evehitur) 4 genere aut] generavit V¹ 5 metiendas V¹ -que] -qui V¹ quae K 6 valetudo X 8 fr. 439 10 et add. s cf. p. 423, 4 de orat. 1, 231 al. (asyndeton ipsum tolerari potest cf. exhibilatur exploditur parad. 26) 13 compensatione KV ut et s ut om. X et om. B 14 eam V 16 iucunda GR¹ (u ss. 1) V 21 contestas ex contentas K^c 22 expectatioq̄ G¹ cum add. Lb. 23 Epic. fr. 459

bidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse iucundius. numquam videlicet sitiens liberat. nec esuriens Ptolomaeus ederat; cui cum peragranti Aegyptum comitibus non consecutis cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socraten ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet quaesitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse se, quo melius cenaret, obsonare ambulando famem. quid? victum Lacedaemoniorum in philiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cenavisset Dionysius, negavit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. tum is qui illa coxerat: 'minime mirum; condimenta enim defuerunt.' 'quae tandem?' inquit ille. 'labor in venatu, sudor, cursus ad Eurotam, fames, sitis. his enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur.' atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intellegi potest, quae, ut quicquid obiectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentae non quaerunt amplius. civitates quaedam universae more doctae parsimonia delectantur, ut de Lacedaemoniis paulo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur, quos negat ad panem adhibere quicquam praeter nasturcium. quamquam, si quaedam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra arboribusque gignuntur cum copia facili, tum

21 Persarum . . . 449, 6 satietate H

2 sitiens ex sentiens R¹ 3 ptolomeus GRV (pth.) ptolom̄s K cui cum peregrinanti . . . 6 iucundius Non. 93, 12 3 cum om. KR¹ 4 secutis Non. K¹ (corr. ipse) in cibariis K¹ cibariis GRV cibarius Non. 5 est om. Non. 6 Socraten . . . 7 cur id facere Non. 264, 17 6 vesperum] epyrum Non. 8 se add. G¹ obsanare GR¹V¹ 10 philicis K phillitus V 11 dionysius X (dyon. R) caput erat] capuerat X (corr. V³) 12 delectatum . . . coxerat add. V^{re}mg. 14 sodor GR¹V ad eurotam Bentl. ab eurota 15 aepulae X (ut singuli codd. saepe) 18 quod modo R²V³ quomodo 21 Cyrop. 1, 2, 8 22 quos . . . 23 nasturcium Non. 550, 21 23 Epic. fr. 459

suavitate praestanti! adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis; confer sudantis ructantis refertos epulis tamquam opimos boves: tum intelleges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis et principem civitatis, ferunt, cum cenavisset apud Platonem eoque convivio admodum delectatus esset vidissetque eum postridie, dixisse: 'vestrae quidem cenae non solum in praesentia, sed etiam postero die iucundae sunt.' quid quod ne mente quidem recte uti possumus multo cibo et potione completi? est praeclara epistula Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his fere verbis: 'quo cum venissem, vita illa beata, quae ferebatur, plena Italicarum Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri nec unquam pernoctare solum ceteraque, quae comitantur huic vitae, in qua sapiens nemo efficietur umquam, moderatus vero multo minus. quae enim natura tam mirabiliter temperari potest?' quo modo igitur iucunda vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? ex quo Sardanapalli, opulentissimi Syriae regis, error adgnoscutur, qui incidi iussit in busto: 'Haec habeo, quae edi, quaeque exsaturata libido Hausit; at illa iacent multa et praeclara relictā.'

18 cetera quae . . . 22 moderatio H

1 praestantia Ω corr. Lb. (facilia . . . praestantia Bentl.) 2 valetudinis K 9 vidisseque V 10 postridie GRV vestrae quidem G vestrae equidem KRV cf. Hand Turs. 2, 422 11 qui quod X (corr. R²ε) 13 epistola KR¹ (ex -ula) V Plato ep. 7 p. 326 b 15 beataque fer. X 16 syracusiarumque G¹ mensuram G 18 quae ex qua R² 22 prudentiae V¹ 24 adnosc. G¹ agn. R² incidi in illa re, Cic. de rep., cum de Sardanapalo diceret, 'ea incidi iussit in busto' Arusian. GL. 7, 487, 16 busto haec habeo X 25 Arist. fr. 90 (cf. fin. 2, 106) Anth. Pal. 7, 325 26 ausit GR¹V¹

'quid aliud' inquit Aristoteles 'in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? haec habere se mortuum dicit, quae ne vivus quidem diutius habebat quam fruebatur.' Cur igitur divitiae desiderentur, aut ubi paupertas beatos esse non sinit? signis, credo, tabulis studes. si quis est qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur quam illi qui is abundant? est enim earum rerum omnium <in> nostra urbe summa in publico copia. quae qui privatim habent, nec tam multa et raro vident, cum in sua rura venerunt; quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. dies deficiat, si velim paupertatis causam defendere. aperta enim res est, et cotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

36 Num igitur ignobilitas aut humilitas aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? vide ne plus commendatio in vulgus et haec, quae expetitur, gloria molestiae habeat quam voluptatis. leviculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculae, ut mos in Graecia est, insusurrantisque alteri: 'hic est ille Demosthenes.' quid hoc levius? at quantus orator! sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. intellegendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per sese expetendam nec ignobilitatem extimescendam. 'veni Athenas' inquit Democritus 'neque me quisquam ibi agnovit.' constantem hominem et gra-

4 cur . . . 7 habundant 12 dies . . . 18 voluptatis 24 intellegendum . . . 451, 7 universos H

5 studes *Sey. ludis (et ante tabulis add. We. sed cf. parad. 49. Verr. 5, 132. Phil. 2, 109)* 6 delectetur ex -atur G¹ 7 habundant GR^cH 8 in post nostra add. & post omnium Wo. nostrae G¹ 9 privati & corr. Lb. nec add. V¹ 12 deficiet KRH 13 cottidie K 14 pravis V¹ 15 *Epic. fr. 586* 19 demostenes X (in 21 KR) 20 aquam & V¹ quam X 22 at] aut KV¹ 26 *Democr. B 116* 27 ibi quisquam H agnovit GR²H

vem, qui gloriatur a gloria se afuisse! an tibicines ique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus numerosque moderantur, vir sapiens multo arte maiore praeditus non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quicquam stultius quam, quos singulos sicut operarios barbarosque contemnas, eos aliquid putare esse universos? ille vero nostras ambitiones levitatesque contemnet honoresque populi etiam ultro delatos repudiabit; nos autem eos nescimus, ante quam paenitere coepit, contemnere. est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro; universos ait Ephesios esse morte multandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sint: 'nemo de nobis unus excellat; sin quis extiterit, alio in loco et apud alios sit.' an hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides — malo enim Graecorum quam nostra proferre — nonne ob eam causam expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset? quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt! quid est enim dulcius otio litterato? is dico litteris, quibus infinitatem rerum atque naturae et in hoc ipso mundo caelum terras maria cognoscimus.

25 Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia quid relinquitur quod extimescendum sit? exilium, credo, quod in maxumis malis ducitur. id si propter alienam et offensam populi voluntatem malum est,

16 nonne . . . 453, 1 arbitrabatur (sine 17 malo . . . 18 proferre) H

1 gloriatur ex -etur H affuisse K abfuisse R³V³ 2 qui om. V 4 praedictus V¹ nunquid R³ sit om. V 11 Heracl. B 121 12 hermodoro G¹ 14 sint ex sunt G¹ 21 litterato ex literato G²? 22 infinitatem . . . 24 cognoscimus Non. 122, 21 25 contempto . . . 26 sit in mg. G eodem atramento, sed fort.?

quam sit ea contemnenda, [sicut a] paulo ante dictum est. sin abesse patria miserum est, plenae miserorum provinciae sunt, ex quibus admodum pauci in patriam 107 revertuntur. 'at multantur bonis exules'. quid tum? parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? iam 5 vero exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quaerimus, quantum tandem a perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates Crantor Arcesilas Lacydes Aristoteles Theophrastus Zeno Cleanthes Chrysippus Antipater Carneades Clitomachus Philo Antiochus Panaetius Posidonius, innumerabiles alii, qui semel egressi numquam domum revertunt. 'at enim sine ignominia'. <an potest exilium ignominia> adficere sapientem? de sapiente enim haec omnis 15 oratio est, cui iure id accidere non possit; nam iure exultantem consolari non oportet. postremo ad omnis casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt quae secuntur in vita, ut, quocumque haec loco suppeditetur, ibi beate queant vivere. itaque ad 20 omnem rationem Teucris vox accommodari potest:

'Patria est, ubicumque est bene'.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, 'mundanum' inquit; totius enim mundi se incolam

1 sicut a paulo RV¹ sicut apollo G¹ sicut paulo K sicut paulo H⁵ sicut a om. s V³ sicut interpolatum, a fort. ante patria (2) poni debebat (a patria s We.) sapienti, paulo He. 3 provinciae GKH 4 ad V¹ boni V¹ 5 tolleranda GR¹V 7 tan-

dem a Dav. damna X (damna a V³) 9 contempserunt K¹ archesilas X 11 carneades philo antiochus possidonius G¹R¹V¹, post carneades add. panetius clitomachus R^c, panetius (paneatius V^c) clitomachus carneades G¹V^c carneades panetius clitomachus philo (philoa H) antiochus possidonius KH. verum ordinem rest. He. 14 enim add. G²(^c) sine] si K add. We. 15 omnis oratio] commiseratio H 16 id add. G¹ accidere s V^{rec} accipere X 17 exultantem V 18 eorum add. R^c quia ad V¹ 20 quaeant GKV 22 Trag. inc. 92 23 Socrates . . . 24 inquit Non. 93, 6

et civem arbitrabatur. quid? T. Albucius nonne animo aequissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in re p. quiescens Epicuri legibus paruisset. qui enim beator Epicurus, quod 109 in patria vivebat, quam, quod Athenis, Metrodorus? aut 5 Plato Xenocratem vincebat aut Polemo Arcesilam, quo esset beator? quanti vero ista civitas aestimanda est, ex qua boni sapientesque pelluntur? Damaratus quidem, Tarquinii nostri regis pater, tyrannum Cypselum 10 quod ferre non poterat, fugit Tarquinius Corintho et ibi suas fortunas constituit ac liberis procreavit. num stulte anteposuit exilii libertatem domesticae servituti? 38

Iam vero motus animi, sollicitudines aegritudines- 110 que oblivione leniuntur traductis animis ad voluptatem. 15 non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quaerimus, ut sapiens semper beatus sit. 'etiamne, si sensibus 111 carebit oculorum, si aurium?' etiam; nam ista ipsa 20 contemnit. primum enim horribilis ista caecitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidam etiam disputent ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus, quae autem aspectu percipiuntur, ea non versari in oculorum ulla iucunditate, ut ea, quae gustemus olfaciamus tractemus audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, 25 parte versentur. in oculis tale nil fit; animus accipit, quae videmus. animo autem multis modis variisque

7 quanti . . . 8 pelluntur 13 iam . . . 454, 5 adimat H

1 quit. alb. V (d V³) albutius GKV 5 aut s V³ ut X 7 isti^c H 9 tarquil GR¹ (corr. m. ut v. aeq.) tarqui V¹ (tarqui V³) 10 tarquinus K et corr. in R m. eadem quae v. 9 13 Epic. fr. 599 aegritudines] hinc incipiunt codicis V fol. 96. 97. ubi multa iam s. XV non iam legi poterant (nonnulla suppl. V^{rec}). Ciceronis verba iterum descripsit V^b (saec. XV). cf. praef. 14 -que add. G¹ 19 aurum K 22 disputarent H disputent ex -em< G¹ 23 non versari V^{s et b} ut X conversari V¹ 24 iocunditate HV^b gestemus V¹ 26 nihil tale H⁵

delectari licet, etiamsi non adhibeatur aspectus. loquor enim de docto homine et erudito, cui vivere est cogitare. sapientis autem cogitatio non ferme ad investigandum adhibet oculos advocatos. etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? 5 nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscenius, sed non absurda sententia est; cuius caecitatem cum mulierculae lamentarentur, 'quid agitis?' inquit, 'an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?' Appium quidem veterem illum, qui caecus annos multos 10 fuit, et ex magistratibus et ex rebus gestis intellegimus in illo suo casu nec privato nec publico muneri defuisse. C. Drusi domum compleri a consultoribus solitam accepimus; cum, quorum res esset, sua ipsi non videbant, caecum adhibebant ducem. pueris nobis Cn. 15 Aufidius praetorius et in senatu sententiam dicebat nec amicis deliberantibus deerat et Graecam scribebat historiam et videbat in litteris. Diodotus Stoicus caecus multos annos nostrae domi vixit. is vero, quod 20 credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue quam antea versaretur et cum fidibus Pythagoreorum more uteretur cumque ei libri noctes et dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat, tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriae munus tuebatur verbis praeciapiens discentibus, 25 unde quo quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem Eretricum philosophum, cum

9 Appium . . . 15 ducem 18 Diodotus . . . 26 scriberent H

1 dilectari GV¹ 4 etenim] est enim V¹ 6 <ld> quidem Sey. (sed cf. exempla ap. Kühner-Stegmann II, 118, 8. absurda sent. in v. 7 nominativus est). 7 sed] si V 9 ulla KR 10 multos annos KV^b 12 casu add. K^c 13 G. Drusi s V^b Gatrusi GRV Gratusi KH 15 GN. aufidius X (G.N. G) Gn. Aufidius s V^b 19 domi/1 V (fuit domul ut v.) 20 esset] est et H est Ba. 21 assidue KRH ads. GV 26 asclepiaden K

27 ignobilem eretricum R¹ eretricum exp. et ceterorum suprascr. al. m. (e R²) ignobile meretricum GKV (metricum V^b) philosophum s philosophorum X

quidam quaereret, quid ei caecitas attulisset, respondisse, puero ut uno esset comitator. ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat quod quibusdam Graecis cotidie, sic caecitas ferri facile possit, 5 si non desint subsidia valetudinum. Democritus luminibus amissis alba scilicet discernere et atra non poterat, at vero bona mala, aequa iniqua, honesta turpia, utilia inutilia, magna parva poterat, et sine varietate colorum licebat vivere beate, sine notione rerum 10 non licebat. atque hic vir impediri etiam animi aciem aspectu oculorum arbitrabatur, et cum alii saepe, quod ante pedes esset, non viderent, ille <in> infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam Homerum caecum fuisse; 15 at eius picturam, non poësin videmus: quae regio, quae ora, qui locus Graeciae, quae species formaeque pugnae, quae acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quae ipse non viderit, nos ut videremus, effecerit? quid 20 ergo? aut Homero delectationem animi ac voluptatem aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras aut hic 15 ipse Democritus agros et patrimonia sua reliquissent, huic discendi quaerendique divinae delectationi toto 25 se animo dedissent? itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poëtae, numquam inducunt deploro-

5 Democritus . . . 456, 23 requirit H

1 quaeret G adt. K respondisset V 3 tollerabilis GV
4 graecis s R²V^b graeci X cottidie K 5 desint K validitudi-
num KR Dem. A 22 7 aqua V¹ 8 si X sine H¹ sine s R²V^b
11 aspectu s V^bR² aspectum X (ex -us G¹) alii s R²V^b aliis
X 12 esset s V^b essent X -rent ille — 458, 9 iudicare habet
fr. Bodl. (F) ille FBV^{rec et b} illa X in s om. XF cf. nat. deor.
I, 54 14 traditum ex -us G¹ 16 hora V greeciae in mg. add.
G² formae quae pugna XF corr. s 19 efficerit KV¹
20 homeru K ac FB s aut X 21 aut ante cuiq. add. V²
arbitramus V 23 relinquissent GR¹H 24 dicendi V divina V¹

rantem caecitatem suam; at vero Polyphemum Home-
rus cum inmanem ferumque finxisset, cum ariete etiam
conloquentem facit eiusque laudare fortunas, quod,
qua vellet, ingredi posset et, quae vellet, attingere.
40 recte hic quidem; nihilo enim erat ipse Cyclops quam
116 aries ille prudentior. In surditate vero quidnam est
mali? erat surdaster M. Crassus, sed aliud molestius,
quod male audiebat, etiamsi, ut mihi videbatur, iniu-
ria. [Epicurei] nostri Graece fere nesciunt nec Graeci
Latine. ergo hi in illorum et illi in horum sermone
10 surdi, omnesque item nos in is linguis quas non in-
tellegimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto
sumus. 'at vocem citharoedi non audiunt'. ne strido-
rem quidem serrae, tum cum acuitur, aut grunditum,
cum iugulatur, suis nec, cum quiescere volunt, fre-
15 mitum murmurantis maris; et si cantus eos forte de-
lectant, primum cogitare debent, ante quam hi sint in-
venti, multos beate vixisse sapientes, deinde multo
maiolem percipi posse legendis his quam audiendis
117 voluptatem. tum, ut paulo ante caecos ad aurium tra-
ducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum.
etenim, qui secum loqui poterit, sermonem alterius non
requiret.

Congerantur in unum omnia, ut idem oculis et
auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerru-
25 mis corporis. qui primum per se ipsi plerumque con-

2 finxisset (H?) F^sR e corr. V^b fixisset X 3 quod qua]
quodq; V¹ 4 quae] c corr. B¹ s quem (quē) XF attingeret XF
corr. s (de mendo cf. 455, 1; 429, 8 al.) attingere. et recte Lb.
6 prudentior ille V^b prudentior postea add. R¹ 6 in . . .
7 Crassus Non. 176, 22 7 erat . . . Crassus Prisc. GL. 2. 114, 16
sudaster GRV¹ (corr.) 9 Epicurei Ω (etiam F) del. (vel
operarii subst.) Dav. 10 hic V 11 item Urb. 323 (s. XV)
Man. id X om. F s is] his X eis F 13 at FH(?) BR e corr.
aut X citharoedi GV citharoedi KH (e) ne] nec K 14 serrae
F s fere X 14 aut . . . 15 suis Non. 114, 26 grunditum X Non.
grunnitum FR²V^b 20 ut om. H s 21 sic licet] scilicet H
22 qui F s quae X 24 Epic. fr. 499 congerantur V 26 per-
ficiunt K

ficiunt hominem; sin forte longinquitate producti ve-
hementius tamen torquent, quam ut causa sit cur
ferantur, quid est tandem, dii boni, quod laboremus?
portus enim praesto est, quoniam mors [†] ibidem est,
5 aeternum nihil sentiendi receptaculum. Theodorus
Lysimacho mortem minitanti 'magnum vero' inquit
'effecisti, si cantharidis vim consecutus es', Paulus 118
Persi deprecanti, ne in triumpho duceretur, 'in tua id
quidem potestate est.' multa primo die, cum de ipsa
10 morte quaereremus, non pauca etiam postero, cum
ageretur de dolore, sunt dicta de morte, quae qui recor-
detur, haud sane periculum est ne non mortem aut
optandam aut certe non timendam putet. mihi quidem 41
in vita servanda videtur illa lex, quae in Graecorum
15 conviviis optinetur: 'aut bibat' inquit 'aut abeat.' et
recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis vo-
luptate potandi aut, ne sobrius in violentiam vinolen-
torum incidat, ante discedat. sic iniurias fortunae,
quas ferre nequeas, defugiendo relinquant. Haec ea-
20 dem, quae Epicurus, totidem verbis dicit Hieronymus.
Quodsi is philosophis, quorum ea sententia est, ut
virtus per se ipsa nihil valeat, omneque, quod ho-

12 haud . . . 458, 8 omnia H

4 mors <ubi est,> ibidem est aet. Vahlen, *Opp.* 2, 353, sed
desiderantur quae verbis per se ipsi conficiunt opponantur
velut mors, ubi libitum est, adest, aet. vel sim. (cf. de re
Plut. π. εὐδ. 475 F Sen. epist. 12, 10 al. ac de forma nat. deor.
1, 108: quid, quod simulac mihi collibitum est, praesto est imago?)
quoniam — est male del. Bentl. ibidem del. Tr. verba tradita def.
Se., Jb. d. ph. V. 26 p. 302 5 sq. Val. Max. 6, 2 ext. 3 7 can-
taridi sumi c. V cantaridis F 8 Persi XF Persae s 9 primo
die FV^{rec et b} s primordie X 12 haud] aut F 13 certa K¹
15 obtin. F habeat G¹V 17 violentiam R (nR²) 18 disce-
dat F s R²V^b decedat KH dicebat GR¹V 21 his philosophis
XF ii (vel hi) philosophi corr. s V^b vulgo; sed anacoluthon (C.
pergere volebat: semper beatus videtur sapiens cf. p. 418, 23)
tolerari potest, si v. 458, 3 <si> i (et X id ut vid. F et We.)
scribitur. 22 omnesque XF ut v. omneque s

nestum nos et laudabile esse dicamus, id illi cassum
quiddam et inani vocis sono decoratum esse dicant, —
<si> i tamen semper beatum censent esse sapientem,
quid tandem a Socrate et Platone profectis philoso-
phis faciendum videtur? quorum alii tantam praestan- 5
tiam in bonis animi esse dicunt, ut ab is corporis et
externa obruantur, alii autem haec ne bona quidem
120 ducunt, in animo reponunt omnia. quorum contro-
versiam solebat tamquam honorarius arbiter iudicare
Carneades. nam cum, quaecumque bona Peripateticis, 10
eadem Stoicis commoda viderentur neque tamen Peri-
patetici plus tribuerent divitiis bonae valetudini cete-
ris rebus generis eiusdem quam Stoici, cum ea re, non
verbis ponderarentur, causam esse dissidendi negabat.
quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi 15
quem ad modum optinere possint, ipsi viderint; mihi
tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene
vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce
profitentur.

121 Sed quoniam mane est eundem, has quinque die- 20
rum disputationes memoria comprehendamus. equi-
dem me etiam conscripturum arbitror — ubi enim me-
lius uti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? —, ad
Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mit-
temus, a quo non modo impulsus sumus ad philosophiae 25

1 dicimus s cassum ex casus G¹ casum V 2 inanis F
<si> i] cf. ad p. 457, 21 4 perfectis KRH (in V legi non
potest) 5 uidetur V^b (ui solum nunc in V dispicitur) vides
XF iudicas Sey. 6 is] his X iis F 7 obruantur F cf. p. 314, 22
fin. 5, 91 observant X (observan in V dispicitur observent R²)
obscurantur s (observatur pro obruatur Gr. p. 358, 1) ne] nec K
10 nam quaecumque] . . . mque cum V (initium non dispicitur)
14 dissidendi s desiderandi X 17 sapientiam G¹ (corr.)
V pertua R¹ bene] bona V 18 quiddam s V^b quidam X
21 compreh. KV 22 melius uti G¹ in mg. 23 cui' cui' modi
R (sed' '2) 24 libros hos K hos libros quemadmodum quin-
que de finibus alteros V^b 25 impulsus . . . 459, 1 scriptiones
Non. 174, 20, eadem usque ad 459, 1 lacessiti 134, 2 philosophiae
Non. utroque loco philosophas X (philosophicas R² V^b)

scriptiones, verum etiam lacessiti. in quo quantum ce-
teris profuturi simus, non facile dixerim, nostris qui-
dem acerbissimis doloribus variisque et undique cir-
cumfusus molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

2 simus Beroaldus sumus dixerim GV dixerim K dixerim
R (sed us, quod fort. ab alia m. additum est, postea
expunctum) s 4 alia . . . levatio Non. 336, 20 levatio. Finit K

INDICES

I. NOMINA PROPRIA

- Academia, gymnasium Atheniense 446 1
— disciplina Platonica 281 27
284 2 323 1 441 29
— gymnasium in Tusculano situm 284 15 319 16
Academici 363 19 364 4 383 30
438 23 443 4
libri Academici v. Tullius
Accius, L. 388 20
Atr. 200 (400 8) 229 (400 11)
233 (388 18) 234 (286 6) Melanipp. 424 (327 14) Philoct. 533 (291 16) 550 (297 1) 553 (289 7) 562 (289 10) 566 (252 10) fr. inc. 664 (271 25) 672 (348 27)
Acheron 221 30 Acherunte et Acherunsia templa in *tragœdiæ locis* 235 17 236 3 242 4
Achilles 271 18 25 326 16 386 22
Aecus 268 4
Aectes 331 3 337 29
Aegyptus, Aegyptii 271 9 440 7
448 4
Aelius Paetus Catus, Sex. cos. 198 227 3
Aelius Tubero, Q. (Panaetii auditor) 363 8
Aemilius Lepidus Porcina, M. cos. 137 219 7
Aemilius Paulus, L. cos. 182. 168 352 18 457 17
Aemilius Paulus, M. cos. 219. 216 263 17 274 19
Aeschines or. (de cor. 77) 349 3
(Aeschines Socr. fr. 10) 356 25
Aeschylus 291 13
Prom. 377 sqq. (356 8) Prom. sol. fr. 193 (291 22 sqq.)
Aesculapius 299 24
Aesopus (histro) 300 17 388 20
Aetolia 218 22
Afranius, L. com. (fr. 409) 383 12
389 4
Africanus v. Cornelius Scipio
Africani duo 274 18
Agamedes 276 16
Agamemno 263 31 (346 17) 348 26
369 16 386 22
portae Agragantinae 433 16
Ajax 268 11 322 4 353 1 385 6
386 23 387 2
Albinus v. Postumius
Albucius, T. 453 1
Alcaeus 397 28
Alcibiades 356 26-357 9
Alcidamas 277 17
Alcmaeo 322 4
Aleï campi (Z 201) 349 12
Alexander Magnus 327 22 401 5
445 28 446 7
Alliennius, M. 385 20
Amafinius, C. 364 9. 14 cf. etiam 219 25 sqq. 283 9 sqq.
(Ambracia) Ambraciota 260 2
Amor 397 7
Amphiarus 312 1
Anacharsis (epist. 5) 445 15. 18
Anacreon 397 28
Anaxagoras 271 9 408 28 434 11
455 22 — (A 33) 332 26 = 346 28
Anaxarchus 307 27
Andromacha v. Ennius
Anticlea 425 12
Antiochus Ascalonita 347 15
414 9. 14. 19 452 12
Antipater philos. Cyrenaicus 454 6
Antipater Tarsensis 452 11
Antisthenes 416 18
Antonius, M. cos. 99 222 4
310 4 429 2
Apollo 226 14 243 15 254 16 276
17. 20 398 18
Appius v. Claudius
Aquilius, M. cos. 101 410 20
Aquinus 432 24
Arcesilas 452 9 453 6 [15
Archelaus Macedonum rex 420 6.
Archelaus philosophus 408 27
Archilochus 218 11
Archimedes 249 3. 9 433 9
Archytas 400 24 433 6
Argivus 240 23 276 5 (Argia sacerdos) 300 11 344 18
Argo 240 23
Argonautae 397 3
Arion 315 5
Aristides (iustus) 451 17
Aristippus 287 12
Aristo Chius 287 17 417 4 419 23
443 8
Aristogiton 278 6
Aristomache 430 21
Aristoteles 220 11 228 15 238 18
250 9 253 1 284 7 418 7 422 5
444 2 452 10 — (552 b 18) 266 8
(Probl. 30 1) 258 12 (fr. 53) 351
25 (fr. 90) 449 23
Aristoxenus 227 15 229 23 238 8
243 11
Aristus 414 9. 14
(Arpinum) Arpinas 434 2 438 16
Arruns 385 23
Artemisia 355 8
Asclepiades, phil. Eretricus 454 27
Athamas 322 3
Athenae 278 2 293 10 337 17
414 15 445 30 449 7 450 26
453 2. 5
Athenienses 363 20
Atilius, M. poeta (fr. 1) 373 10
Atilius Calatinus, A. cos. 258.
254 224 6 274 18
Atilius Regulus, M. cos. 267.
256 410 28
Atlans 407 13
Atreus 272 18 400 6 427 27
Attici (oratores Romani) 281 16
Aufidius, Cn. 454 16
Aulis 278 4
Averni lacus 235 27
Babylonius (Diogenes) 363 23
Bellerophon 349 11
Bion 349 28
Bito 276 6
Boeotia 274 16
Brutus v. Iunius
Cadmus 231 24
Caecilius Metellus Macedonicus, Q. cos. 143 260 14. 17 261 23
Staius Caecilius poeta Syneph. 210 (233 9) fr. 259 (396 18)
266 (346 4)
Caelus 291 23
Caepio v. Servilius
Caesar v. Iullus
Calatinus v. Atilius
Callanus Indus 308 2
Callimachus ep. 23 (260, 2) fr. 363 (265 22)
Callipho 443 6 444 5
Callisthenes 327 21. 23 416 6
Calpurnius Piso Frugi, L. cos. 133 325 21 342 14. 17
Camillus v. Furius
Cannae 263 17
porta Capena 224 5
Carbo v. Papirius
Caria 265 2 355 9

- Carneades 344 23. 26 347 14 363 20
387 21 409 11 442 12 443 1
444 9. 14 452 11 458 10
- Cato *v.* Porcius
Catulus *v.* Lutatius
Caucasus 291 20 293 2 308 3
407 14 439 24
- Celtiberi 314 14
- Centaurus 289 19 (Nessus) 290 6
(291 3) *cf.* 263 30 (Hippocentaurum)
- Cepheus 407 14
- Cerberus 221 30 223 5 (291 6)
(Chaeremon, *Tr. gr. p.* 782) 416 8
- Chaldaei 266 21
- Charmadas 247 10
- Chius (Aristo) 417 4
- Chremes 350 7
- Chrysippus 452 11
fr. eth. 285 (387 13) 322 (273 18)
417 (343 26) 424 (372 15) 482
(332 17 sqq. 351 9) 483 (365 22)
484 (393 26) 485 (348 11) 486
(355 22 357 18) 487 (347 15)
v. etiam *Stoic. vet. fr.*
- Chrysis 396 4
- Cimbri, Cimbricus 314 14 429 10
- Cineas 247 9
- Cinna *v.* Cornelius
(Citium) Zeno Citieus 420 1
- Clastidium 385 16
- Claudius Caecus, *Ap. cos.* 307.
296 363 6 454 9
- Claudius Centho, *C. cos.* 240
218 14
- Claudius Marcellus, *M. cos.*
primum 222 263 18 274 19
385 16
- Claudius Pulcher, *Ap. cos.* 54
235 26
- Clazomenae 271 11
- Cleanthes 311 20. 26 357 5 452
10 — (*fr.* 576) 355 18 (577) 356
18-24
- Cypselus 453 9
- Cleobis 276 6
- Cleombrotus *v.* Theombrotus
- Clitomachus 344 21 452 11
- Clitus 401 6
- Cocytus 221 30
- Codrus 277 26
- Com. pall. *inc. fr.* 43 (266 1)
37, *sc.* *Trabea* (378 16)
- Corinthus 228 3 331 11 344 19
453 10
- Corinthii 344 14. 20
- Corinthia vasa, *Corinthium aes*
296 18 377 2
- Cornelius Cinna, *L. cos.* 87-84
428 21. 25. 27
- Cornelius Lentulus Lupus, *L.*
cos. 156 343 12
- Cornelius Scipio, *Cn. cos.* 222
et P. cos. 218 (duo Scipiones)
263 16 274 18
- Cornelius Scipio Africanus
(maior), *P.* 274 18 426 23
- Cornelius Scipio Africanus (mi-
nor), *P.* 219 15 258 20 274 18
313 2 363 18 385 17
- Cornelius Scipio Nasica Cor-
culum, *P. cos.* 162. 155 227 2
- Cornelius Scipio Nasica Sera-
pio, *P. cos.* 138 386 11
- Crantor 277 8 322 22 352 28
452 9
- Crassus *v.* Licinius
- Cresphontes (Euripidis fabula)
v. Euripides
- Cretes 297 12
- Critias 267 6
- Crito 270 21. 23. 25
- Critolaus 427 13
- Cumae 331 16
- Curius Dentatus, *M'. cos.* 290
274 17
- Cyclops 456 5
- Cynicus 271 4 446 7
- Cyprus 308 1
- Cypselus 453 9
- (Cyrene) Cyrenaeus 270 9 363 22

- Cyrenaici 332 4 334 7 343 24 sqq.
355 22
- Cyrenaicus 259 29 454 6
- Damaratus 453 8
- Damocles 431 15-432 5
- Danai 387 3
- Darius (Codomannus) 447 27
- Decius Mus, *P. pater (cos. 340),*
filii (cos. 312) nepos (cos.
279) 263 14 311 7
- Deianira 289 18
- Delphi 276 17 436 7
- Democritii 259 12
- Democritius (Anaxarchus) 307 27
- Democritus 229 4 238 23 383 1
388 26 434 11 455 23 —
(A 22) 455 5 (A 160) 259 12
(B 116) 450 26
- Demosthenes 222 5 349 4 382 22
388 25 459 19. 21
- Deucalion 228 6
- Diagoras 275 4. 6. 9
- Dicaearchus 229 24 238 8 243 11
398 4 — (*Κορινθιακοί*) 228 2
(*Αεθβιακοί*) 256 22
- Dinomachus 443 5
- Dio 449 14
- Diodorus Peripateticus 443 7
444 5
- Diodotus Stoicus 454 18
- Diogenes Babylonius 363 19
- Diogenes Sinopenensis 271 3 346 3
446 6
- Dionysius, Syracusanorum ty-
rannus (maior) 448 11
- Dionysius, Syracusanorum ty-
rannus (minor) 331 10 429 22-
433 3
- Dionysius Heracleotes (St. fr.
1432) 311 16 (ib. 434) 326 15
- Dionysius Stoicus 293 16
- me Dius Fidius 255 6
- Doris Dionysii coniunx 430 21
- Drusus *v.* Livius
- Eleates Zeno 307 25
- Elysium 277 9
- Empedocles 227 4 238 7
- Endymion 264 27
- Ennius, *Q.* 218 15. 23
Ann. 24 (231 6) 115 (231 17)
302 (240 25) 331 (227 3)
- Alcm. 23 (370 17) *Andr. aechm.*
85 (340 3) 86 (340 6) 92-99
(340 14-25 260 22 sqq. 344 15)
100 (271 22) 107 (242 4) *Eum.*
151 (252 16) *Hect. lytr.* 161-
172 (299 17-300 19) *Iph.* 252
(400 1) *Med.* 250 (240 23) 257
(349 20) 278 (397 4) *Tel.* 312
(332 9 = 346 26) *Thyest.* 349
(330 19) 354 (339 23) 357. 8
(330 14) 362 sqq. (272 20 sqq.)
sc. inc. 376 (280 1) 392 (318
20) 395 (397 17)
- Var.* 15 (234 10) 17 (234 14 278
20) 21 (426 24)
- Inc.* 18 (386 19)
- Dub. 222 1
- Epaminondas 219 4 234 2 274
13 278 7 311 10 426 20
- Ephesii 451 11. 12
- Epicharmus (*fr.* 247) 225 8. 16
- Epicurus 283 23 287 15 288 9.
14. 24 294 10. 13 303 6 304 7
334 12-343 23 *passim* 355 20
357 11 418 22 442 25 444 8. 13
445 6 sqq. 453 3. 4. 15 457 20
- Sent. II* (444 23) *V* (416 20)
XVI (416 24) — *π. τείλους fr.*
67 (338 16 341 17) 69 (339 1)
ep. ad Herm. fr. 122 (304 7
416 27 444 19) — *p.* 89 7 (416
15) — *fr.* 17 (259 12) 419 (341
21) 439 (447 8) 440 (341 9
446 24) 444 (332 1 334 13)
446 (303 6 337 18) 456 (446
15) 459 (342 25 416 17 447 23)
472 (445 10) 483 (397 12) 499
(456 24) 506 (342 23) 507 (342
10) 511 (438 1) 584 (342 24)

- 586 (450 15) 599 (453 13) 601 (288 9) 604 (437 20)
 Epicurei 256 21 335 7 446 24
 Epigoni fabula (Tr. gr. fr. ad. 3) 311 27
 Epitaphius Platonis v. Plato
 Erechtheus 277 24
 Eretricus (Asclepiades) 454 27
 Erillus 443 9
 Erymanthus aper (belua) 385 28 291 4
 Etrusci 263 15
 Euphorionis cantores 340 20
 Euripides 332 26
 Iph. Aul. 16 (346 17) Or. 1 3 (393 18) Chrys. p. 632 (397 24) Cresph. fr. 449 (277 2) Hypsip. 757 (347 17) Phrix. 821 (351 10) fr. inc. 964 (332 17=346 27) 1018 (250 4)
 Europa 240 25 266 7
 Eurotas 298 15 448 14
 Eurypylus 299 26 300 16
 Eurystheus 289 24
 Euthynous 277 14

 Fabius Maximus Verrucosus Cunctator, Q. cos. primum 233 274 18 352 17
 Fabius Maximus, Q. Allobrogici filius 258 21
 Fabius Pictor, C. (a. 304) 218 26
 Fabricius Luscinus, C. cos. 282. 278 274 17 346 6
 Fannius, C. histor. (fr. 6) 380 27
 Fortuna 417 2. 9 437 14
 Fulvius Nobilior, M. cos. 189 218 21
 Furiae 292 7 330 4
 Furius Camillus, M. dict. 396 264 1. 3

 Galba v. Sulpicius
 Gallus 385 15
 Ganymedes 249 29 397 23
 Geminus v. Servilius
 Gigantes 290 5
 Gorgias v. Plato
 Gracchi (Ti. et C.) 219 18
 v. etiam Sempronius
 Graeci 217 9. 12 218 9. 25 219 2. 19 220 20. 27 222 5 231 19. 25 238 19 252 12 255 1 267 7 274 8 283 2 297 26 314 11 319 23. 26 321 9. 22. 26 323 20 325 8. 13. 15 328 22 358 18 366 6. 9 378 4 397 15 407 7 415 26 451 17 455 4 456 9 457 14
 Graecus, Graece 225 11. 12. 17 261 11 (Graeculus) 293 22 371 9 373 7 454 17 456 9
 Graecia 218 3. 7 219 4. 7 231 28 232 3 282 3. 8 294 3 298 4. 8 306 10 332 12 361 4 362 6 408 5. 24 430 8 433 25 450 21 455 16
 Graecia Magna 236 15
 Gralus 290 7 338 3

 Halicarnasus 355 9
 Hanno 445 18
 Harmodius 278 6
 Hector 271 18-272 1 300 19 340 3 369 16 385 7. 9 395 26
 Hecuba 349 15
 Hegesias 259 29 — (Ἀποκαρτερῶν) 260 5
 Heracleotes Dionysius v. Dionysius
 Heraclides Ponticus (fr. 78) 407 21
 Heraclitus (B 121) 451 11
 Hercules 231 20 233 23 288 13 289 4. 6. 15 291 12 385 26
 Hermodorus 451 12. 13
 Herodotus (1 31) 276 4
 Hesiodus 218 11 268 7
 Hieronymus Rhodius 287 15 442 26 444 8. 14 457 20
 Hippocentaurus v. Centaurus
 Hippodamea 330 15
 Hippolytus 374 3
 Hispania 263 17

- 219 15 274 19 363 17 428 15. 20. 26 429 12
 Larius 397 25
 Lampsacus 271 10
 Laomedon 249 30
 Latini 263 14 283 25 331 15
 Latinus, Latine 225 11-13 293 23 321 8. 16 327 15 332 18 456 10
 Latinae litterae sim. 217 8 219 21. 25 282 15 283 11 364 6
 Latmus 265 1
 (Lemnos) Lemnius 291 15
 Lentulus v. Cornelius
 Leon 407 22. 25. 27
 Leonidas 269 27 278 7
 Lepidus v. Aemilius
 Lerna 291 2
 Lesbiaci (libri Dicaearchi) 256 25
 Leucadia (Turpili fabula) v. Turpilius
 Leucates (Λευκάτας) 381 7
 Λευκοθέα 231 24
 Leuctra, Leuctricus 274 16
 Liber 231 21
 Libya 240 25
 Licinius Crassus, L. cos. 95 222 4
 Licinius Crassus, M. triumviri avus 334 2
 Licinius Crassus Dives, P. triumviri pater, cos. 97 258 23 428 28
 Licinius Crassus Dives, M. triumvir, cos. 70. 55 223 13 224 11. 12. 20. 21 456 7
 Litana 263 18
 Livius Andronicus 218 13
 Livius Drusus, C. iurisconsultus 454 13
 (Locri) Locrensis 430 21
 Lucani 263 18
 Lucilius, C. fr. 150 (301 18) 153 (384 21) 1300 (334 3)
 Luna 265 3
 Lutatius Catulus, Q. cos. 102 429 11. 13. 19
 Lyco 357 6

 Homerus 218 10 235 25 250 1 257 23 268 7 386 22 407 10 455 14. 20 456 1
 Z 201 (349 11) H 211 (385 6) I 646 (326 16) K 15 (348 26) T 226 (350 15) T 232 (235 28)
 Hortensius Hortalus, Q. 247 11 (Ciceronis dialogus v. Tullius)
 Hydra 291 6
 Hypanis 266 7
 Hyrcania 273 13

 Ibycus 398 1
 India, Indi 308 3 439 22. 26
 Ino 231 24
 Iphigenia 278 4
 Isocrates 220 12
 Italia (Italicus) 236 15. 22 361 19 362 6 364 15 408 23 449 16
 Iulius Caesar Strabo, C. † 87 429 3
 Iulius Caesar, L. cos. 90 428 28
 Iunius Brutus, L. cos. 509 263 12 362 1 385 21
 Iunius Brutus, M., ad quem Cicero Tusculanas scribit 217 3 280 3 316 1 361 2 404 1 405 20 409 20 414 8. 11 418 6 419 26 422 4 458 24
 Iuno 289 23
 Iuppiter 249 29 291 18 292 3. 4. 10. 18. 22 297 12. 13 301 1 330 17 340 25 397 10
 Iuventas 249 27

 Karthago, Karthaginenses 344 11. 22

 Lacedaemon 304 14 439 19
 Lacedaemonius 269 11. 23. 28 278 7 423 11 448 9. 15. 21
 Laco, Lacaena 270 4 275 3 298 14 422 12 426 22
 Lacydes 452 10
 Laelius Sapiens, C. cos. 140

- Lycurgus 269 15. 29 274 12 297 14
407 9
Lysimachus 270 10 457 6
- Maccius Plautus, T. 218 16
Macedones 344 12
Maeotis 426 24
Magi 273 12
Manlius Torquatus, T. cos. pri-
mum 347 385 14
Marathonius taurus 386 1
Marcellus v. Claudius
Marius C. 298 5 308 10. 12. 15
429 10. 19
Matuta v. Ino
Mausolus 355 8
Maximus v. Fabius
Medea 349 21 397 5
Melanippus v. Accius
Menoceus 278 2
Menon v. Plato
Metelli 224 6
Methymnaeus Arion 315 5
Metrodorus Epicureus 283 21
453 5 — (fr. 5) 288 6 (fr. 49)
417 2
Metrodorus Scepsius 247 10
Midas 276 25
Miltiades 382 20
Minerva 234 18
Minos 222 3 268 4 297 12
Muciber 292 4
Musae 434 3
Musaeus 268 7
Mytilenae 256 25
- Naeuius, Cn. 218 16
(Hector prof. 15) 395 26
Nasica v. Cornelius
Neapolis, Neapolitani 261 8
Necessitas 347 22
Nemeaeus leo 290 27 386 1
Neoptolemus 280 1. 10
Neptunus, Neptunil equi 274 14
315 6 398 19
Nestor 407 12
- Nicocreon v. Timocreon
Nioba 349 14
Niptra v. Pacuvius
Nobillor v. Fulvius
Numa 362 11
- Oceanus 231 19 240 25
Octavius, Cn. cos. 87 428 27
Oeneus 289 25
Oenomaus 330 15
Oeta 289 4
Oileus 352 29
Olympia (locus) 275 5 304 15
(ludi) 301 6
Olympionices 375 4. 10
Iuppiter Olympius 301 1
Orcus 242 4
Orestes 322 4
Orestes (Euripidis fabula) v.
Euripides
Origines v. Porcius Cato
Orpheus 268 7
- Pacideianus 384 20
Pacuvius, M. Iliona 197 sqq.
(272 1-12) 202 (303 11) Niptra
247 (425 14) 256-69 (306 10-
307 11)
Paelignus 385 20
Palamedes 268 10
Panaetius 239 2 257 21 258 20
363 7 452 12
Papirius Carbo, C. cos. 120
219 17
Parrhasius 218 28
Patrioles 299 17 300 8
Paulus v. Aemilius
Peloponnesus 344 13
Pelops 273 6 315 5 330 13
Perdiccas 420 7
Peripatetici 284 2 328 12 355 19
364 3 365 26 380 12 sqq. 381 25
384 1 419 9. 12 438 23 441 28
443 4. 6. 12 458 10. 11
Persae, Perses 270 1 273 10 420
11 446 10 448 21

- Perses Macedonum rex 344 13
457 8
Phaedon v. Plato
Phaedrus v. Plato
Phalaridistaurus 288 15. 25 438 25
444 2
Pherecrates 228 5
Pherecydes 236 11
Phidias 234 17
Philippus Macedonum rex 423 11
Philo Larisaeus 284 8 293 18
452 12
Philoctetes, Philoctetes 289 3
296 24 303 17 309 14
Phlius, Phliasius 407 21. 23 408 23
(Phthia) Phthiota 228 6
Piso v. Calpurnius
Plato 227 22. 25 228 16 230 8
236 21 237 6 242 14. 15 245 5
246 19 249 6. 17 252 28 257 21
283 20 336 15 339 13 366 11
383 1 388 26 398 3 407 20 409 5
418 11 420 3. 27 449 8 433 5
453 6 458 4
Plat. Apologia (40 c sqq.) 267 16
Epist. 7 (326 b) 449 14
Epitaphius = Menexenus
(247 e) 420 17
Gorgias (470 d) 420 6
Menon (81 e) 246 2
Phaedon 230 9 260 4 —
(67 d) 255 19 (72 e) 246 10
(80 sqq.) 254 3 (80 e) 255 11
(85 b) 254 15 (99, d) 254 22 (115
c-e) 270 21
Phaedrus (245 c) 244 3
Resp. (398 a) 294 1
Timaeus (39) 249 5 (47 a) 249 16
Plautus v. Maccius
Poetarum incertorum versus (v.
etiam Trag. *et* Com.) 222 1
384 17 426 22
Polemo 418 8 422 5 444 3 453 6
Polyclitus 218 28
Polyphemus 456 1
- Pompeius Magnus Cn. 223 14
261 7 312 4 350 23
Ponticus v. Heraclides
Pontus Euxinus 240 21 266 7
Porcius Cato Censorius, M. cos.
195 218 17. 20 219 17 274 19
343 12 352 19 362 25
Orig. fr. 83 (269 22) 118 (218 17
362 24)
Porcius Cato Uticensis, M. 255
2. 6 405 19 419 7
Posidonius 312 3. 6 452 12
Postumius Albinus, L. cos.
234. 229 263 18
Priamus 260 15. 19 261 2 265 23
271 26 340 14. 24
Prometheus 291 14. 17 356 6. 8
407 13
Ptolomaeus Lagi i. 259 30
Ptolomaeus (incertum quis Ae-
gyptiorum rex) 448 3
bellum Punicum 343 11
Puteolani 261 9
Pyrrho 287 18 443 8
Pyrrhus 247 9 263 15
Pythagoras, Pythagoreus (*adi.*)
227 24 236 14. 22 237 2 242 14
248 16 336 15 361 19 362 2-17
363 8 366 11 383 1 388 25 407 19
408 2. 21 418 11 434 11
Pythagorei 236 17. 21 291 13 362
8-18 432 13 454 22
Pythius Apollo 226 14
- Regium (Reginus) 397 29
Regulus v. Attilius
Rhadamanthus 222 3 268 4
Rhodus, Rhodius 275 4 312 5
v. *etiam* Hieronymus Rhodius
Roma 218 11. 13 264 2 344 12
populus Romanus 231 23 342 17
Romulus 218 12 231 17
Rupilius Lupus, P. cos. 132
380 26

- Salamis, Salaminius 274 14. 15
 Samnis 301 18
 Sapientes septem 407 8
 Sardanapallus 449 23
 Saturnius Iuppiter 292 3
 (Scepsis) Scepsius 247 10
 Scipiones 224 6
 Scipiones duo (Cn. Cornelius Scipio cos. 222 eiusque frater P. cos. 218) 263 16 274 18
praeterea v. Cornelius
 Scythes, Scythicus 445 15. 19
 Semele 231 21
 lex Sempronia 342 21
 Sempronius Gracchus, C. tr. pl. 123. 22 219 18 342 11-23
 Sempronius Gracchus, Ti. tr. pl. 133 219 18 386 13
 Sempronius Gracchus, Ti. cos. 215. 213 263 18
 Sempronius Tuditanus, M. cos. 240 218 14
 Servilii 224 6
 Servilius Caepio, Q. cos. 106 410 28
 Servilius Geminus, Cn. cos. 217 263 17
 Servius Tullius 236 13
 (Sicilia) Siculus 225 8
 Sicyonii 344 18
 Silenus 276 25
 Simonides 247 7 269 24 (f. 92)
 Sisyphus 222 1 268 13
 Socrates 221 4 245 5 253 23 255 5 267 15 269 9 270 17 320 9 321 1 333 27 336 15 346 3 364 3 393 17 402 1. 4. 5 408 27 409 1. 8 416 18 418 11 445 26 448 6 452 23 458 4
 Platonis dialogorum persona 244 2 246 3. 8 420 6
 Aeschinis persona 356 25 357 3
 Socratici, Soeraticus 283 21 287 12 313 2 339 12
 Socratica disserendi ratio *sim.* 221 2 373 1 425 22
 Sol 330 23
 Solon 274 12 278 19 (fr. 21)
 Sophocles (Trach. 1046-1102) 289 21-291 10 (Niptra) 306 15 (fr. 666) 353 4
 Sparta 269 18. 25 297 16
 Spartiatae 270 8 298 10. 21 439 17
 Speusippus 418 7 422 5 444 3
 Sphaerus (fr. 628) 387 14
 Staius *v. Caecilius*
 Stoici 227 13 256 27 257 13 294 22 302 5 321 1 323 21 328 8 364 4 365 22 366 18 367 13 372 13. 15 377 14 379 12 384 2 386 12 387 15. 27 410 16 413 4 425 18 439 1 441 13 442 4. 13. 16. 24 443 2. 10 458 11. 13
 St. vet. fr. III 37 (424 5. 26) 59 (426 12) 198 (377 25) 279 (375 27) 379 (371 19) 380 (368 9) 385 (329 7 355 3) 393 (368 12) 398 (371 6) 403 (370 21) 410 (370 15) 415 (369 12) 419 (359 21) 423 (374 7) 424 (372 4) 425 (375 5) 426 (376 20) 427 (373 15) 430 (377 8) 438 (367 8) 474 *et* 488 (393 1) 570 (324 1 326 9) 652 (398 5) 653 (397 11) 665 (388 4)
v. etiam Aristus Chrysippus Cleanthes Dionysius Erillus Sphaerus Zeno
 Stoicus 227 13 293 16 363 19 417 4
 Sulpicius Galba, Ser. cos. 144 219 15
 Superbus *v. Tarquinius*
 Synephebi *v. Caecilius*
 Syracusae, Syracusani 331 11 429 22 433 10. 19
 Syracusiae mensae 449 16
 Syria 312 5 449 23
 (Syrus insula) Syrius 236 11
 XII Tabulae (t. 5 7) 322 6 (8 1) 362 29 (10 4) 309 17
 Tantalus 221 31 330 14 378 24

- Tarquinius 453 10
 Tarquinius Priscus, L. 453 9
 Tarquinius Superbus, L. 236 14 263 4 331 12
 (Tartarus) Tartareus 291 5
 Telamo 337 30 338 1 339 9 346 26 353 1
 Terentius Afer, P. (Eun. 59-63) 399 15-19 (Heaut. 147. 8. 135) 350 6-9 (Phormio 241-6) 333 11-23
 (Terina) Terinaeus 277 9
 Terra 290 4
 Teucer 452 21
 Thebanus 278 7
 Themistocles 219 5 234 1 274 13 382 19 388 24
 Theodectes 247 8
 Theodorus Cyrenaicus 270 9. 12 457 5
 Theombrotus (*rectius* Cleombrotus) 260 2
 Theophrastus 240 15 352 3 443 13 452 10 — (in Callisthene) 327 21 416 6 — (de vita beata) 415 12. 22
 Theramenes 266 27 267 16 269 9
 Thermopylae 269 24
 Theseus 332 17. 25 346 27 386 1
 Thyestes 272 17 330 14. 22 337 29 400 10
 Timaeus *v. Plato*
 Timocreon (*rectius* Nicocreon) 308 1
 Timon *μικάνθρωπος* 373 12 374 4
 Timotheus 449 6
 Tiresias 455 25
 Titanes 291 22
 Torquatus *v. Manlius*
 Trabea, Q. fr. I (395 28 sqq.) fr. II (378 16)
 Trachintae (Sophoclis fabula) *v. Sophocles*
 Tragic. fr. inc. fr. 64 (387 3) 73 (235 17) 76 (236 1) 92 (452 22)
 93 (338 1) 110 (378 24) 111 (221 30) 112 (427 28) 174 (397 7) 189 (330 25) 196 (315 6) 205 sqq. (298 12) 209 (297 17)
 Triptolemus 268 4
 Troia 268 13 332 11
 Troilus 265 23
 Trophonius 276 16
 Tubero *v. Aelius*
 Tuditanus *v. Sempronius*
 Tullius Cicero, M.
 Ex eius libris respiciuntur libri Academici 282 1
 Consolatio 250 11 256 6 259 26 352 20 356 3 393 24
 de finibus 419 6 (458 24)
 Hortensius 281 27 319 10
 de re publica 361 14 — (VI 27) 244 4
 Tusculanae disputationes 404 1 458 21
 Turpilius (Leucad. 115) 398 12
 Tusculanum 220 21 279 21 280 16 284 11 319 13 364 25 409 13
 Tusculanae disputationes *v. Tullius*
 Tyndaridae 231 22
 Tyrus 350 28
 Ulixes 268 13 306 10. 16. 20 407 11 425 13
 (Varius) lex Varia 310 5
 Veientes 331 15
 Venti 398 20
 Venus (Venerius) 396 14 338 21 398 22. 23
 Venusia 263 17
 Virtus 304 14
 Volcania arma 297 9
 Xanthippe 333 27
 Xenocrates 418 8 422 5 427 17

- 444 3 445 28 452 9 453 6 — (fr. 67) 227 22
 Xenophon (Cyr. 1 2. 8) 448 21 (Cyr. 1 6. 25) 313 2
 Xerxes 413 25
 Zeno Citieus 287 17 294 24 311

II. RES MEMORABILES ET VOCABULA MEMORABILIA.

Verba graeca, quae in lemmate posita asterisco notata sunt, non nisi latine reddita leguntur.

- Ἀβλάβεια (Innocentia) 325 17
 adesse (παρεῖναι) 368 18 411 17 al.
 adest et urget malum*) 332 1
 adfectio (διάθεσις) 302 22 320 23 325 17 368 2 375 16-26 377 25 387 7 19 422 27
 ("habitus aut adfectio" ἕξις) 375 16
 κατάσταση Metrodori) 417 8
 adfectus animi (ἡθος Plato Rep. 400 d?) 425 24-7
 nihil adfirmare (Academicorum) 269 3
 afflicto (ἄση) 398 1
 *ἀδιάφορον v. interest
 nihil admirari 339 9 441 10
 adpetere (in universum = ἐφίεσθαι, διώκειν, ὀρέγεσθαι) 245 26 310 28 326 3 367 24 395 16**)
 adpetentia (δίωξις) 368 24
 adpetitio (ὄρεξις) 329 18 367 13 378 11
 (ὀρεμή) 371 22. 23

*) cf. Rabbow, Antike Schriften über Seelenheilung und Seelenleitung Leipzig 1914 p. 149.

**) cf. fin. V 44 et Rob. Fischer, de usu vocabulorum apud Ciceronem et Senecam Graecae philosophiae interpretes. Freiburg 1914 p. 18. 82 (de substantivis ab adpetendo derivatis p. 76 sqq.).

- 17 312 2 355 3 417 5 419 8. 10. 22 420 1 452 10
 fr. 134 (227 12) 185 (294 27) 205 (366 21 384 7)
 Zeno Eleates 307 25
 Zeno Epicureus 337 17. 26
 Zopyrus 402 2

- adpetitus (ὀρεμή) 366 24 384 10 391 9 393 10
 adsciscere 295 16
 adsensio (συγκατάθεσις) 368 26 401 16
 aegritudo λύπη (348 15). de aegritudine lenienda est l. III (div. II 2), § 24-75 κρίσις, 76-83 ἰατρικία — definitio 329 23 368 5. 12 — species 359 17 368 17 369 11-370 11 — iniuria a Peripateticis defenditur 383 5-19 ~ 389 11-23 — curatio 391 12 393 23 — cf. etiam 378 20 380 25 403 1
 aegrotatio (ἀρρώστημα) 372 12 sqq. 373 15 375 8 377 8
 aemulatio (ζήλος) 369 18 — iniuria a Peripateticis defenditur 383 17 ~ 389 12
 Platonis θυμὸν significat 240 5
 *ἀήρ aer (regio caeli) 239 8-13
 anima (elementum) 227 9-12

- 229 22 239 1. 22 247 18. 20 250 9
 cf. animalis 237 19 238 23
 aerumna (ὀδύνη St. fr. III 412?) 370 6
 alacritas v. ἡθονή
 *αἰρεῖσθαι v. expetere (petere 445 19)
 *ἀλυσία (Hieronymi) dolore vacare 287 16 — vacuitas doloris 442 25
 amentia 320 24 379 5 402 26
 amicitia 353 29 398 6 432 12 437 10
 amor 396 15-399 26
 amor sui 353 27
 angor (ἄγχθος) 370 4 — distinguitur ab anxietate 374 11 389 27
 anima v. ἀήρ
 = ψυχή 228 10 ("animum vel animam"), 236 1 et 289 12 in poetarum versibus
 animus quid sit sec. varios philosophos 226 27-229 8 cf. 237 24-239 4 — immortalis I § 26-35 50-71 77-81. — animorum post mortem sedes ac beata sors I § 36-49 72-76. — divinus I § 52 56-70 cf. 436 8. — in capite est 253 7. — animi bestiarum 258 7
 tres partes habet sec. Platonem 227 25, duas (λογικὸν et ἄλογον) sec. Pythagoram et Platonem 366 12 et Panaetium 305 16 sqq.
 antiquitas 231 2
 ἀντίχθων 252 13
 *ἀοχλησία v. indolentia
 *ἀπάθεια = indolentia 323 2 (saepe "vacare perturbatione" sim.)
 *ἀπαθήs perturbatione omni vacuus, vacare sim. 362 12 424 2 365 1 380 7 sqq. 412 10 426 8 al.

- *ἀπονία v. dolor
 *ἀπροσδόκητον necopinatum, inopinatum, insperatum, improvisum, novum 332 6 333 3 343 25-345 18 355 21 380 1 390 8 441 11
 *ἀρχή v. στοιχεῖον, initium, principium
 ἄρμονία, intentio 227 18
 harmonia 229 23 238 13-16
 ἀρρώστημα 372 13 cf. aegrotatio artes 218 29
 aspernari oppon. adsciscere 295 16 305 9
 aspernari rationem, aspernatio (ἀποστρέφεσθαι) v. λόγος
 astra, sidera, stellae 239 29 248 27 252 3 sqq. 435 12
 *ἄτομοι atomi (vel atoma) 229 7 247 17 303 25
 corpuscula 229 5
 corpora individua 238 21
 *ἀντάρις v. contentus
 avaritia 373 5. 24 392 4
 avocatio a cogitanda molestia (Epicuri) 334 25 336 3
 ἀξίωμα, pronuntiatum 224 18
 Beatus notio 417 21 — beatus quis sec. Epicureos 288 6 337 18 al., sec. Stoicos 379 19, sec. Peripateticos 443 22 — beatus ἀπαθήs 412 4-22 al. — beatus beator esse non potest 415 2 — beata ~ beatissima vita 414 20 sqq. 419 29 422 5 425 21 427 20 439 6 442 1 — beata vita in una virtute posita 295 3 420 16 421 1-423 11
 cf. bonus, virtus
 bene ~ beate vivere 409 29
 410 5 ac passim in l. V, velut 428 4-10
 bestiae 421 12-21 448 17 — opp. homo 245 27 258 7 440 12 —

in perturbationes non incidunt 376 25
 bibliotheca 283 2
 bonus = omnibus virtutibus instructus, sapiens 417 17-19 (428 15) — omnes boni beati 417 16 *ac passim usque ad* 439 7 (negaverat auditor 410 27)
 bonum nihil nisi quod honestum (virtus), malum nihil nisi quod turpe (vitium, culpa) 295 11 336 1 356 18 357 29 413 7 sqq. 414 5 417 5 419 23 424 5-425 17 (sec. Stoicos), 312 15 (sec. Posidonium), 420 5 (etiam sec. Platonem) — bona omnia quae natura adsciscit, sed cum virtute comparata reliqua perexigua 295 14 sqq. *cf.* 314 22 358 2 458 7 (458 7) — bona animi 434 17 437 15 — bona animi, corporis, externa (fortuna) 357 8 414 17 416 11 427 14, = tria genera bonorum sec. Peripateticos 393 6 415 6. 21 422 9 438 26 443 3, contra quos disputatur 424 5-425 17 — corporis et externa bona appellantur tantum bona 439 4 *cf.* 458 5. 11 — summum bonum Epicuri voluptas 338 8 343 12 417 8 al., summum malum dolor *v.* dolor
 de summo bono libri philosophorum 413 12, Epicuri 339 8 *cf.* finis
βούλησις, voluntas 367 13
 Caecitas 358 17 453 20-456 6
 caelum 239 18 247 22
 carere 262 2-263 7. 22
 cautio, cavere (*εὐλάβεια*) 367 26 395 21

cerebrum 227 5 229 20 238 7 247 17
χαρά v. ἡδονή
χρήσιμος 325 13
 cogitatio = excogitatio 250 17
 commentatio (*μελέτη*) 255 12 301 27 335 13 *cf.* 332 20
 commoda (*proprie εὐχρηστα, sed fere = προηγμένα*, Fischer p. 56) 458 11
 conatus (*ἐπιβολή*) 398 5
 congruere *v.* ὁμολογουμένως
 conscientia 313 25 383 11
 consensus omnium (gentium) 232 20 234 22 235 7
 consentaneus, consequens, conveniens (de constantia doctrinae) 304 10 414 5 415 17. 18 416 12. 16 419 24. 27 442 2 *cf.* 435 7 257 18
 consolatio 275 16 335 21 344 22 345 5-348 8 354 5 355 14-357 26
 constantia "id est sanitas animi" (*fere ὁμολογία*) 322 8 320 20 326 4 366 15 366 21 = 384 11 (*συμμετρία? cf. St. fr. III 462*) 379 15 380 10-390 7 391 29 401 20
cf. constans 326 12 388 10 389 6 392 19 426 9 439 16 *et v. ὁμολογούμενος*
 constantia doctrinae 415 2 416 11. 16 417 16 419 1-29 438 20
 constantia, constanter = *εὐπάθεια εὐπαθῶς* 368 7 367 12. 20
 consuetudo = *ἐθισμός* 298 7 299 11 300 24 301 3. 17. 27 306 24 438 11
 = *συνήθεια* 236 9 273 23 *et* (sermonis) 319 24 321 15 324 2 327 17
 contentio (*τόνος*), se continere 296 2 307 22 310 23 314 6
 contentus (*ἀντάρακτος*): virtus ad beate vivendum se ipsa con-

tenta *cf.* lib. V (div. II 2) *et* 337 2
 contractio, contrahi (*συστολή, συστέλλεσθαι*) 263 26 368 4. 6. 13 395 15. 24
 contractiuncula 359 8
 in contrarias partes disserere 284 3
 conturbatio (species metus) 370 19
 (latiore sensu) 372 6
 conveniens *v.* consentaneus *et ὁμολογούμενος*
 cor 226 28 229 20 238 6 247 17
 corpus *v. ἄτομοι, στοιχείον*
 corpusculum *v. ἄτομοι*
 cupiditas *v. ἐπιθυμία*
 cupiditas gloriae (*φιλοδοξία*) 373 6 401 11 314 4
 culpa 336 1 344 8 354 8 402 9

Declamitare, declamatio 220 23
 declinatio (*ἐκκλισις*) 367 25
 decorum (= honestum) 295 17
 dedecus 286 20 287 22 294 9-17 305 12
 delectatio (*κλήσις*) 370 23
 dementia 320 24 321 7 386 27
 depravari (*διαστρέφεσθαι*) 316 16
 desiderium (= *πόθος*) 371 12 275 15 al.
 (= cupiditas) 379 17 al.
 desperatio (*ἀθυμία*) 370 10
 deus mens soluta et libera 251 2
 moderator mundi 251 18 253 3
 — deorum vita 249 25 — deos esse omnes consentiunt, quales sint, ratione descendum est 232 12 235 5 243 9 — pravae vulgi de dis sententiae 232 15 — di olim homines 231 15 233 23, etiam di maiorum gentium 232 1 — deorum iudicia de morte 276 3
 * *διάγυσις* profusa hilaritas 368 23, eclusio 395 15

dialectica 224 15
 dialectici 371 16
 dies medetur dolori 336 11 344 9-345 4 347 4 354 17 380 22
 diffidentia (*ἀπιστία*) 401 16
 dignitas (*ἀξία*) 425 2
 discordia 371 11
 doctrina ap. Romanos 218 7 361 15
 dolor a) *πόνος* (motus asper in corpore alienus a sensibus 297 25) *cf.* totum libr. II qui est de tolerando dolore (div. II 2) — dist. a labore 297 22 — philosophorum de eo sententiae 287 10 sqq. — contra naturam est, sed minus malum quam dedecus 294 29-296 3 — tolerabilis 439 8-440 19 — ratio tolerandi 302 12-315 10 summum malum sec. Aristippum 287 12, summum vel solum malum sec. Epicurum 287 13 294 14 304 6 343 1 416 25 418 26 437 26. — consolatio doloris sec. Epicurum 303 10 sqq. 445 2 456 26
 b) animi dolor = aegritudo 329 1 348 19, dolor corporis — animi 348 15-19
 c) aegritudinis species 370 7 dolore carere, non (nihil) dolere = *ἀπονία* 338 9 341 22 sqq.
 * *δόξα plerumque* = opinio, *sed etiam* = opinatio, *v.* opinio
 Eculeus 410 7. 18 411 2
cf. rota 415 25 *et* Phalaridis taurus
 * *ἡδονή* a) Epicuri voluptas 288 23 335-342; eius summum bonum 416 19 437 27 442 24 al. — *ἡδονή καταστηματική* 338 9 341 22 sqq. — singulae voluptates 446 25-447 23

(δοχλησία Diodori) 443 6
 inductio animi 296 3
 inferi 221 10 235 9 242 2sq. 309
 ingemescere quando liceat 309
 14sq. 309
 ingeniosus 258 12 377 2-5
 inhospitalitas 373 12 374 1
 inimicitia (κότος) 371 10
 initiorum indagatio 435 19
 innocentia (ἀβλάβεια) 325 15
 inopinatus, improvisus, insperatus v. ἀπροσδόκητος
 inopotentia 378 12
 insania 318 13 320 6. 12 sq. 321
 24sq. — dist. a furore v. furor
 cf. etiam ira
 insanitas 320 13 321 7
 insipientes insaniunt 318 14 320
 18 321 7 387 27 (sed. cf. 376 8)
 insipientia 321 6 — summum ma-
 lum 351 20
 intemperantia 371 20 381 20
 392 3
 intentio animi 309 6. 19 314 1
 int. = ἁρμονία 227 17 238 1
 nihil interest (ἀδιάφορον) 295 2
 interitus 253 20
 interpretari-vertere 338 18 293
 21
 inventio 248 13 253 4
 inveteratus (opp. recens) 331 5
 336 9 344 28 373 4 380 22 371 10
 inveteratio 402 12
 invidentia 327 10 328 2 368 28
 369 12 395 19
 ira a) θυμός Platonis 227 27
 366 16
 b) Stoicorum πάθος definitur
 371 7, brevius (ulciscendi libi-
 do) 401 4 321 18 — initium
 insaniae 386 19 399 28 400 28
 — iniuria a Peripateticis de-
 fenditur 381 28-382 15 384 15-
 388 23 400 27-401 10 — volun-
 taria 401 9 — eius remedia
 399 27-401 10

iracundia (δργιλότης) et ira
 distinguuntur 374 11 389 26,
 confunduntur 321 18 ~ 401 4
 cf. 385 19. 25. 27
 iudicium (κρίσις) 348 14 349 23
 359 4 368 9 376 2. 12 — volun-
 tate et iudicio sim. 351 5 357
 20 358 10 399 23 402 17
 iustitia 296 6 336 26 437 8

Κακία 378 4
 *καθήκει rectum est, oportet,
 ad officium pertinet 329 24
 348 21 352 24 355 24 357 21
 358 3 359 6 368 14sq. 403 8
 *καθήκον v. officium
 *καταλαμβάνειν v. percipere
 κατηγορημα 371 15
 κέντρον 237 14
 *κίνησις motus 329 10 362 2 al.
 motio 229 2 338 24
 commotio 366 23 384 9 392 15.
 18 423 17

Labor (πόνος) 297 22sq. 298
 17-19. 25-299 6
 laetitia v. ήθονή (χαρά)
 lamentatio 370 7 233 3
 laudabilis 377 26. 27 409 28 424
 8-426 16 458 1
 lenitas (πραότης) 382 12
 lentitudo (ἀοργησία?) 382 13
 *ληπτά, sumenda 439 4
 lessus 309 17
 lex vitae (coni. condicio hu-
 mana) 335 13 393 14 (aliter
 285 15)
 libra Critolai 427 13
 λογικά 377 14
 logica pars philosophiae indi-
 catur 435 6 436 24-437 5 (437 2
 disserendi ratio = διαλεκτική?)
 *λόγος = ratio, oratio, (380 13
 392 5) ratio et oratio
 *λογικόν-ἄλογον τῆς ψυχῆς =

pars rationis particeps — ex-
 pers 305 16 366 13
 *ἄλογος = rationis expers (de
 bestiarum animo) 258 8, (de
 animi motibus) 329 11 386 5
 = sine ratione 367 23. 27
 = a (recta) ratione aver-
 sus 366 21 368 1 384 8 392
 15
 = adversante ratione 368 6
 367 16
 *εὐλογος, cum ratione 367 15.
 20. 25
 *ἀποστρέφειν τὸν λόγον,
 ἀποστροφή τ. λόγον = asper-
 nari rationem 329 11, asper-
 natio rationis 376 24 391 8
 *ἀπειθήτης τῷ λόγῳ = rationi
 non oboediens, obtemperans
 329 11. 19
 luctus (πένθος) 349 24sq. 351 24
 352 16 370 4
 λύπη 348 11 v. aegritudo

Maeror 370 6
 magnanimus, magni animi (~
 fortis) 302 16 392 21 324 17
 magnitudo animi 218 5 253 25
 266 17 249 20 et v. fortitudo
 malevolentia, ἐπιχειρεκακία 370
 22 369 8
 malitia 378 4
 malum v. bonum
 summum malum dolor sec.
 Epicurum v. dolor
 μανία furorem et insaniam am-
 plectitur 321 22
 mathematici 219 10 237 12 412
 26 434 5
 medici 241 3 329 4 358 21
 mediocritates (μεσότητες) Peri-
 pateticorum 328 14sq. 354 23
 383 25 389 24-390 15
 mediocritas officiorum 322 9
 meditatio (μελέτη) 301 17. 20 —
 med. futuri, condicionis hu-

manae (~ praemeditatio) 337 7
 334 18 335 12 347 3
 μελαγχολία, melancholicus 322 1
 258 12
 memoria 245 27-248 11 249 25
 250 16 251 14 253 4
 mens = ratio (λογικόν vel λόγος)
 400 16 253 2 258 3 321 21 421
 29 (perfecta mens, id est ab-
 soluta ratio) 434 15. 17 436 14
 (ratio mensque, de deo cf.
 251 2) — de animo hominis
 228 20 — vis animi 250 17 —
 opp. sensibus 236 8 241 10
 metus 329 22 368 15; 367 2. 28
 (dist. a cautione); 365 12 368 15
 373 10. 14 378 22 sq. 401 16
 427 33 — iniuria a Peripate-
 teticis defenditur 383 19 — eius
 species 369 6 370 12-21 (427 25)
 — sedatio 394 5
 μισάνθρωπος 373 12
 misericordia 370 1 327 19 328 1
 — iniuria a Peripateticis de-
 fenditur 383 15 389 12
 μισόγυνος 373 10
 moderatio, modestia v. σωφρο-
 σύνη
 modus adhibetur perturbationi-
 bus a Peripateticis 380 14sq.
 — (moderatae perturbationes
 etc. 381 18)
 molestia 370 8
 (praemolestia, de metu 394 8)
 morbi animi — corporis 318 17
 sq. 356 6 372 15 374 5-375 23
 376 3 405 15
 v. πάθος
 Graeci philosophi omnes per-
 turbationes morbos appel-
 lant 320 14 321 3 328 24
 = νοσήματα ψυχῆς sec Stoi-
 cos 372 9. 22 375 7
 morosus 388 14
 mors de contemnenda morte
 est I. I cf. div. II 2 — mors

quid sit 226 21 267 20sq. —
malum non est, si Interitum
adfert I § 9-16 82-111, bo-
num, si animi discessus a
corpore est I § 26 81 — perfu-
gium, portus est, aeternum
nihil sentiendi receptaculum
457 4 279 10 315 2
ἄωρος θάνατος, ante tempus
mori 265 10sq.
morsus (δηγμός) doloris sim.
308 15 348 16 3598 368 22 (con-
scientiae) 383 11
moventia (προτροπικά) 434 25
mulierositas (φιλογυνία) 373 6
multitudinis iudicium 274 19
313 8
v. fama popularis
mundus 251 18-253 1
mysteria 232 4

Natura omnia in suo genere
perfecta creat 421 1-422 3 —
naturae cognitio 241 28, expli-
catio 435 4 — naturae prima
bona (Fischer p. 97) 442 26
contra naturam 288 19 295 5.6
336 8 366 22 388 8 — alienum
natura 314 20 — secundum
naturam 401 1
quinta natura Aristotelis 228 19
238 4 250 9
= φύσις opp. ψυχή 245 23
natura rei 345 20
naturae opp. opinio 308 6-14
334 10 352 24 354 24 359 5 —
opp. ratio 233 6 235 5 8 316
11sq. 347 4 (402 5) — opp.
voluntas 352 26 353 9
necessitas 347 22sq. 436 13
necopinatum v. ἀπροσδόκητον
νέκωια 235 26
νεκρομαντεία 235 27 (cf. psy-
chomantium 277 10)
nequitia (ἐκολασία) 326 5. 6,
(= vitium) 294 29

nervi animi, virtutis 376 15
293 29
nomina rebus imposita 248 17
nosce te 243 16 436 7
νόσημα (ψυχῆς) 372 10
notio (ἐννοια) 246 16 387 22
417 22
novus v. ἀπροσδόγητος
numerus (ap. Pythagoreos) 227
24 236 20, (ap. Xenocratem)
227 23 238 1

Obtrectatio (ζηλοτυπία) 369 23
— iniuria a Peripateticis de-
fenditur 383 17 389 16
odium (μῆνις) 371 9
mulierum (μισογυνία) 373 10
374 3
generis humani (μισανθρωπία)
374 4
offensio (opp. aegrotationi, cf.
κατὰ προσκοπήν γινόμενα St.
fr. III 421) 372 11. 14. 23
offensio popularis 450 16
officium a) quod profitemur,
munus 285 26 324 26 335 20
b) = καθήκον 287 23 309 9.
10 353 30 436 21 441 17 447 6
al. (cf. 392 10)
— ad officium pertinet v.
καθήκει — mediocritas offi-
ciorum 322 9
officia consolantium 355 14
officiosus dolor 352 15
*ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν =
congruere naturae cumque ea
convenienter vivere 441 15
*ὁμολογουμένη διάθεσις = ad-
fectio constans conveniensque
377 25
v. constans, constantia
opinatio v. opinio
opinio δόξα 332 2 (Epicuri),
308 6 ac passim per libr. III.
IV. (sec. Stoicos).
perturbatio aut (sec. Antio-

dium) ex opinione nasci (329
7-21 348 14 352 14 402 17) aut
(sec. Chrysippum) ipsa opinio
esse dicitur (velut in defini-
tionibus 329 22-24 354 26 355 3
368 12-17 cf. 348 20sq. 351 22
401 14 al.).
opinio mentitur sim. 346 25
347 1 317 8. 14 358 2. 10, opp.
natura (v. natura) vel res
334 10; at scientia quaedam
et opinio gravis non temere
adsentientis 401 15
in definitionibus aegrotatio-
num et offensionum 373 15-
374 1 ter opinatio, bis opinio
legitur (St. fr. III 421 δόξα,
422 οἴησις). — δόξα in de-
finitione vertitur opinatio
368 24
opinabilis 354 25 399 23 401 9
403 7
opinatum bonum (malum) 329
18 347 6 355 6 366 27 368 3
394 27 423 25
oportet v. καθήκει
oratores Romani 219 13 282 12
363 16, 'Attici' 281 15
non irascuntur 388 14
orbitas 346 20
ὀρητή v. adpetitus, adpetitio

Πάθος Latine perturbatio, non
morbus 319 23sq. 320 14 328
22 366 9. 22 v. perturbatio
patientia 297 5 313 26 351 6 et
v. fortitudo
patria 452 22, (patriae eversio)
344 25 358 16
paupertas 345 21 sq. 358 14
391 14 445 8-450 14
pavor 370 16
percipere (καταλαμβάνειν) 226
18 241 22 333 8 — sensibus
perc. 453 23 al.

perfectus 421 4-29 et v. ratio,
mens
perturbatio v. πάθος. lib. III est
de aegritudine lenienda, I. IV
de reliquis animi perturba-
tionibus (div. II 2)
definitio Zenonis 366 21 384 8
(cf. 426 7 concitatio animi,
quam perturbationem voco)
— eius species 329 9sq. 366
26-371 18 — utiles et nat-
urales sunt sec. Peripateti-
cos IV § 43-6, quod refelli-
tur IV § 47-56 — θεωρητικά
IV § 58-81
sapiens perturbationibus vacat
v. sapiens
*φαντασία v. species
φιλογυνία 373 7
*φιλόπονος 297 28
philosophia sapientiae studium
217 7 363 16 408 16
eius laudes 405 27-406 16 —
vitam hominum excoluit 406
5-10 249 15-23 (mater artium
249 16) — magistra vitae
285 27 287 22 363 28 406 9.
cultura animi 286 12 — animi
medicina 279 23 285 1. 2 303 5
316-319 7 329 4 344 28 358 21
360 2 390 19-25 403 9 — vitam
beatam pollicetur 413 20
eius origo 240 14 404 11 435 17
— antiquissima est, sed no-
men a Pythagora inventum
407 1-408 20 — historia 364 1
sq. 408 21-409 6 — ap. Ro-
manos 219 20-220 10 282 15
362 16-364 19
tres partes 435 2-437 5
philosophi plebei (qui a Pla-
tone et Socrate et ab ea fa-
milla dissident, cf. 364 1) 245 4
philosophorum vita discrepat
a disciplina 285 10sq.

philosophorum libri Latini 219 25 283 10, libri de contemnenda gloria 234 20, de inferis 222 17
 physicus 241 2 451 11
 physica 232 7 242 4 253 15
 pars philosophiae (= explicatio naturae) 435 3-436 15
 pigritia (ὄκνος) 371 12
 * *πιθανόν* vertitur a) probabile 226 16 282 22 364 23 419 18
 b) veri simile 221 4 226 17 229 9 282 22 2845 384 3-5 409 10 (cf. 441 27 veritatis specie movet)
 * *πλεονάζουσα ὄρμη* adpetitus vehementior 366 24 367 17 384 10 391 9 393 10
 poetae Graecorum 218 9, Romanorum 218 16 363 12 non sine caelesti instinctu 249 13 — corrumpunt, molliunt animos 222 16 235 14 293 24 317 9 396 25 — a Platone e re publica eiciuntur 294 1 ponere (θέσιν) 220 25 344 24
 * *πόνος* et laborem et dolorem significat 297 27 v. labor et dolor
 populus mali magister 317 13
 popularis facultas eloquentia 281 8
 v. fama, gloria, offensio
 potestas 400 16 in potestate est (ἐφ' ἡμῖν) 350 19-21 368 12 441 17 (extra pot. est = οὐκ ἐφ' ἡμῖν 418 18) — exisse ex potestate = ἐξεστηκέναι 321 16 400 15
 praecipuus 421 21
 et v. προηγμένος
 praemeditatio (cf. Rabbow 155, Pohlenz G. g. A. 1916 p. 553) 332 15 334 6-336 2 390 10
 praestans 421 23. 24
 praesens malum a) simpliciter

= *παρόν* 329 16. 23 355 3 367 1. 3 368 13. 15 al.
 b) = *urgens* (*Antiocho fere* = *πρόσφατος* cf. Rabbow 149, Pohlenz G. g. A. 1916 p. 555) 348 15 344 27
 pravitas (*διαστροφή*) 317 4. 15
 principatus (*ἡγεμονικόν*) 227 16
 principium (*ἀρχή*) 244 10-18 (*ἀρχή, στοιχείον*) 228 18 239 11
 probabile v. *πιθανόν*
 proclivitas (*ἐνεμπρωσία*), proclivis 374 7-375 5 402 8. 12
 * *προηγμένα* praecipua vel producta 425 18
 v. *etiam* comoda
 pronuntiatum v. *ἔξιωμα*
 prudentia (*φρόνησις*) 296 5 337 1 410 27-411 2 437 7
 pudor (*αἰσχύνη*) 369 7 370 14
 pulchritudo animi 376 11
 pulchrum, honestum 434 18

Quinta natura v. natura

Ratio v. *λόγος*
 = *λογικόν* 305 23, = *νοῦς* (Platonis) 227 26 — ratio divina 436 14
 recta ratio 371 20. 24 378 1 366 22 392 15 — virtus = recta (378 2), absoluta (421 29), perfecta (305 24) ratio
 ratio (doctrinaque) *opp.* natura v. natura — *opp.* ipsa res 345 2 (354 17) — *opp.* mos (consuetudo) 297 21 300 24 302 1 — *opp.* studium 314 8
 ratiunculae (conclusiunculae, laquei) Stoicorum 294 22 (cf. 382 1) 302 6 438 26
 recens (*πρόσφατος*)
 a) de opinione 329 24 355 4. 11. 12 368 12sq.
 b) de malo (sec. Antiochum,

cf. Rabbow p. 153) 331 6 355 8 345 17 380 23
 recordatio (*ἀνάμνησις* Platonis) 246 1-247 4
 rectus v. ratio, *καθήκει*
 regiones (*ζῶναι*) terrae v. terra
 reiciendum (cf. *ἀπεκλέγεσθαι*) 295 4
 religio 231 11 233 25
 remedia morborum animi 390 19sq.
 repens, repentinus 332 8 343 29-345 18 390 8
 res *opp.* opinio, ratio v. opinio, ratio — *opp.* verba 419 13 458 13
 revocatio ad voluptates (Epicuri) 334 25 336 3-341 8
 rhetores 275 28 277 23 284 9 349 5-7 384 14 389 9
 rota v. *eculeus*

Sanguis 227 5 229 20 238 7 247 17
 sanitas animi 320 19 sqq. 322 8 328 19 372 7 376 2. 8 380 11 386 21
 sapiens idem qui bonus 417 18 (428 16 al.)
 beatus est sec. Stoicos I. V, § 37-54 68-72 (442 16), sec. Epicurum 288 10 342 26 418 22 437 20-438 22 458 2, sec. Antiochum 419 26, sec. Socraticos 458 4sq. cf. *praeterea totum* I. V
 vacat aegritudine cf. I. III, *inprimis* p. 324-328, 7, ira 326 15sq., omnibus perturbationibus cf. I. IV, *inprimis* 379 14-380 11 423 21-424 4 426 7-12
 sec. Stoicos omnia recte facit 379 12 441 8, amaturus est 398 5 — omnia ad corpus refert sec. Epicurum 343 20 —

In furorem incidere potest 322 13 — nondum visus 307 14
 sapientes septem 407 7
 sapientia definitur 390 1 407 4 = *philosophia* 436 24
 sapientiae studium v. *philosophia*
 sapientiae 339 5
 securitas (vacuitas aegritudinis) 423 5
 semina innata virtutum 317 1
 initiorum et tamquam seminum 435 19
 sensus (*αἰσθησις* τ. *ζῴου*) 421 13 (*αἰσθητήρια*) 241 1 sqq. 371 1 453 18 — *opp.* mens 236 8 447 16
 sensus nullus in mortuo 229 27 259 10-14 263 6. 21 267 22 272 25-273 22 279 1 445 1 457 5
 sepulcranobilitium 224 5, deorum 232 3 — sepulcrorum caeremoniae 231 9
 sequi bona (*διώκειν*) 367 9
 servitus 358 17
 sidera, stellae v. astra
 signa tabulae 450 5
 similitudo (parentum cum liberis) 257 27-29 258 7-26
 sollicitudo 453 13 (= *ἀνία*), latiore sensu 370 8 al.
 somnus imago mortis 265 6 267 22 278 18
 soni vocis 248 18. 27 362 28
 σοφοί (septem sapientes) 407 8
 σοφροσύνη, *σώφρων* 325 8. 9 = *temperantia*, *temperans* 325 7. 9 296 8 336 22 371 23 376 4 378 13 379 6 423 16 426 9 440 22
 moderatio, -us 325 10 336 23 378 13 379 6 449 22
 modestia, -us 325 11 379 6 cf. 249 20

frugalitas, frugi 325 12 326 5
336 24 379 8
reliquas virtutes complectitur
325 27
ea virtus quam alii ipsam
temperantiam dicunt esse,
alii obtemperantem tempe-
rantiae praeceptis 376 4
species a) = *ιδέα* 246 21
b) = *φαντασία* 302 10 307 24
367 10 (veritatis specie 441 27)
spes 401 17
sphaera 249 4. 8 433 14
spirabilis, id est animalis 237 25
238 23 253 10
status (*στάσις ψυχής*) 372 1
412 9 324 6 — rei publicae
294 2, vitae 404 14
controversiae genus 357 23
* *στοιχείον* quattuor genera
principiorum (*ἀρχαί*), e quibus
omnia oriuntur 228 18 *cf.* 239
11 238 25 239 3 — quintum
genus 228 24
quattuor omnia gignentia cor-
pora 237 15
initiorum et tamquam semi-
num, unde essent omnia orta
435 19
stulti (*ἄφρονες*) 320 16 367 18
368 2 380 21
stultitia 321 25 322 7 325 25 352
14 354 9-15 428 11
subitus *v.* repentinus
sumenda (*ληπτὰ*) 439 4
surditas 456 6-23
* *συναπάθεισις* *v.* adsensio

Tabulae *v.* signa
temperantia *v.* *σωφροσύνη*
temperatio (*κράσις*) 228 14 251
22 376 1 (de sonis 248 26) —
civitatis 361 11 (*cf.* 217 15)
terrae situs 237 12 240 29 252 6
436 2

regiones, orae (*ζῶναι*) 240 29
252 8
terrenum (elementum) 237 16
239 11 247 22 250 14
terror 370 13
θύμωσις (excandescencia) 371 9
timor 370 15, dist. a timiditate
389 27, a cautione 395 22
tranquillitas 320 19 362 23 366
14 406 15 412 7 (*γαλήνη*) 436 17
tumor animi 326 20 331 5 356 4
394 1, *cf.* 402 14
turpe (*αἰσχρόν*) solum vel sum-
mum malum *v.* bonum

Ulciscendi libido *v.* ira
ultimum in malis 436 19
umbratilis vita 293 28 440 5 *cf.*
298 12
umidum (*ὕδατῶδες*) 237 17 239
19 250 15
urgere (de malo. Rabbow p. 149)
332 1 348 15

vacare, vacuus *saepe à priva-
tium reddit* *cf.* *ἀπαθήσις, ἀλν-
πία* al.
valetudo animi 374 5
vehemens (*σφοδρός?*) 373 16. 19
vehementior *v.* *πλεονάζουσα
ὄρμη*
velocitas animi 376 17
verbum-res *v.* res
veri simile *v.* *πιθανόν*
vertere-interpretari *v.* interpre-
tari
victus tenuis 342 25 416 17 445
11-450 4
vires animi 376 15
virtus ex viro appellata 302 25
— definitur 305 24 (*cf.* 302 22)
377 25 378 2 421 29 — amitti
non potest 296 20 — bonum
mentis 434 17 — summum vel
solum bonum *v.* bonum —
virtus Epicuri 339 5-343 2

virtus se ipsa contenta ad
beate vivendum 337 2, id
quod ostenditur libro I. V
(div. II 2) sec. Stoicos § 12-
82, Platonem § 34-6, reliquos
philosophos § 83-120, velut
Peripateticos (p. 438 22-439 7
443 12-444 7, contra quos
417 11-418 21 disputatur), An-
tiochum (414 19-26, refelli-
tur 414 16-18 415 5-11), Epi-
curum (§ 88-118 73-5, refel-
litur § 26. 27. 31), non placet
hoc Theophrasto 415 12-416 15
— non modo beatam vitam
efficit sed etiam beatissimam
(419 29 422 5 425 21 427 20
439 6; quod contra Antiochum
ostenditur *cf.* 414 20)

virtutes inter se nexae (*ἀντα-
κολουθία*) 296 19 325 28 —
chorus virtutum 410 17
Virtus loquens inducitur 304 14
vitiositas (*κακία ~ ἐνομολογία*)
375 15 378 3
vitium (*κακία*) 375 8sq. 377 10
voluntas et iudicium (*τὸ ἐκού-
σιον*) 351 5 402 17 308 4 318 10
352 26 405 30 — voluntarius
358 10 359 7 394 26 399 23 401
10 403 7
= *βούλησις* 367 15 *cf.* volun-
tates honestae 377 28
voluptarius 288 23 338 7 444 17
voluptas *v.* *ἡδονή*

Ζηλοτυπία (obtreclatio) 369 24